

Popüler Siyasî Deyimler Sözlüğü

Alper Sedat Aslandaş & Baskın Bıçakçı

İLETİŞİM

ALPER SEDAT ASLANDAŞ 1965'te Bünyan'da doğdu. 1986'da Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ni bitirdi. Avukatlık, serbest araştırmacılık ve CHP Meclis Grubu Hukuk Danışmanlığı yaptı. 1991'de "1982 Anayasasında Cumhurbaşkanlığı" adlı (Baskın Bıçakçı ile ortak) çalışmasıyla *Milliyet* gazetesinin Sosyal Bilimler Araştırma Ödülü'nü; 1992'de "Siyasi Gelişmeler ve Demokratikleşme" adlı çalışmasıyla yine *Milliyet*'in Türkiye'nin Sorunları konulu Araştırma Ödülü'nü kazandı.

BASKIN BICAKÇI 1964'te Adana'da doğdu. İlk, orta ve liseyi Ankara'da okudu. 1987'de Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden mezun oldu. 1991'de Gazi Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden master derecesi aldı. Aynı yıl, Alper S. Aslandaş'la birlikte yaptığı, "1982 Anayasasında Cumhurbaşkanlığı" başlıklı çalışmasıyla *Milliyet* gazetesi Sosyal Bilimler Ödülü'nü aldı. Serbest avukatlık, muhabirlik, çevirmenlik, düzeltmenlik yaptı. 1993'ten bu yana reklam yazarı olarak çalışıyor.

İletişim Yayınları 329
ISBN 975-470-510-0
© 1995 İletişim Yayıncılık A. Ş.
1. BASKI 1995, İstanbul

KAPAK Ümit Kivanç
DİZGİ Remzi Abbas
UYGULAMA Hüsnü Abbas
DÜZELTİ Sait Kızılırmak
KAPAK BASKISI Sena Ofset
İÇ BASKI ve CİLT Şefik Matbaası

İletişim Yayınları
Klodfarer Cad. İletişim Han No. 7 Cağaloğlu 34400 İstanbul
Tel: 212.516 22 60-61-62 • Fax: 212.516 12 58

ALPER SEDAT ASLANDAŞ - BASKIN BIÇAKÇI

Popüler Siyasî Deyimler Sözlüğü

iletişim

İÇİNDEKİLER

Sunuş ... 11

Adil Düzen ... 13
Aferistler ... 13
Ağır Sanayi Hamlesi ... 14
Ak Devrim ... 15
Ak Günler ... 15
Akıncılar ... 16
Aksaçlılar ... 17
Alışamadım ... 17
Allah Bu Geceyi Bir Daha Göstermesin ... 18
Allende-Büllende ... 19
Allende Gidişi ... 20
Altı Kasım Partileri ... 20
Altı Ok ... 21
Altı-Yedi Eylül ... 21
Altılar ... 22
6. Filo ... 24
6. Lenin ... 26
68'liler ... 27
Alyans Evler ... 28
ANAP Selamı ... 28
Ankara Hilton ... 28
Ankara Kulisleri ... 29
Antrenör ... 30
Apo ... 30
Ara Rejim ... 30
Ara Rejim Kara Rejim ... 30
Asmayalım da Besleyelim mi ... 31
Aşkale ... 33
Ayşe Tatile Çıksın ... 34
Azot Fabrikası mı İspat Hakkı mı ... 34

Baba ... 35
Babıali'den de Geçeceğiz ... 35
Babıali'nin Pravda'sı ... 36
Bahar Havası ... 1
Balkanlar ve Ortadoğu'nun... ... 37
Balyoz Harekatı ... 37
Bankerzedeler ... 39
Barajlar Kralı ... 40
Başbuğ ... 41
Batı Kulübü ... 41
Bayrak Harekatı ... 42
Bebek Davası ... 42
Ben Bu Orduyu Yedek Subaylarla da İdare Ederim ... 42
Besleme Basın ... 43
555 K ... 44
Beyaz İhtilal ... 45
Beyaz Tren ... 45
Beyin Kabinesi ... 45
Beyin Takımı ... 46
1402'likler ... 46
Bir Bilen ... 47
Bir Bölen ... 48
Bir Gece Ansızın Gelebilirim ... 49
Bir Koyup Üç Almak ... 49
Bir Oya Bir Bakanlık ... 49
Birinci MC ... 49
Birlik Beraberlik ... 49
Bol Elbise ... 50
Bozkurtlar ... 50
Bölücülük ... 50
Bölünmez Bütünlük ... 51
Bu Kış Komünizm Gelecek ... 51
Bursa Nutku ... 51
Büllende ... 52
Bütçe Tamam Orduya Selam ... 53
Büyük Koalisyon ... 55
Büyük Taarruz ... 56
Büyük Türkiye ... 56

Cemal Aga ... 57
Cephe Başkanı ... 57
Cephe Hükümeti ... 57
Cephe Partileri ... 57
CHP + Ordu = İktidar ... 57

Cici Demokrasi 57

Çankaya 59
Çankaya Hükümeti 59
Çankaya Protokolü 60
Çıkar Çevreleri 64
Çivileme 65
Çoban Sülü 65

Dağ Türkleri 66
Dava (Dava Adamı) 66
Davulu Delen Jaguar 67
Demirkırat 67
Demli Çay 68
Demokrat Parti'nin C Takımı 68
Devr-i Sabık Yaratmayacağız 69
Devrim Otomobili 70
Devrim Şehidi 70
Devrimciler 70
Dış Mihraklar 72
Dinar Bandosu 73
Dokuz Işık 73
Dokuz Mart 75
9 Subay Olayı 76
Dokuzlar 77
Dosyalı Muhalefet 78
Dört Ağustos Kararları 80
Dört Eğilimi Birleştirmek 81
Dörtlü Takrir 82
Dün Dündür 83
Düşük-Kuyruk 84

Ebedi Şef 86
Edirne'den Ardahan'a 86
Efendim Çizerler 87
Ehli Salip Cephesi 87
55'ler 87
Emanetçi 88
Eminsular 89
Enkaz 90
Eşkıyanın Bu Gece Ne Yapacağı Belli Olmaz 90

Fiyat Ayarlaması 91
Filipin Demokrasisi 91
Fruko 91

Gardrop Atatürkçülüğü 92
Geldi İsmet Kesildi Kısmet 93
Go Home 93
Göbekçiler 95
Görülmemiş Kalkınma 95
Gözlerimizin İçine Bakın Anlarsınız 95
Güçbirliği 95
Güldürmeyin Beni 97
Güleryüzlü Sosyalizm 98
Güniz Sokak 98
Gürler Olayı 98

Hacıağa 99
Hal Müdürü 99
Halk Kumar Oynamıştır 100
Hanedan 100
Harbiyeli Aldanmaz 101
Hassolar-Memolar 101
Hayali Mobilya Olayı 102
Hayırda Hayır Vardır 104
Her Mahalleye Bir Milyoner 104
Hışımlılar 105
Hıyanet Şebekeleri 106
Hileli Seçim 106
Hizmet Yarışı 107
Hoca 107
Huzur ve Güven 107
Hükümetin Başı 108
Hülle Partisi 108
Hürriyet Misakı 108
Hürriyet Şehitleri 110

İcazetliler 112
İhtilal Beyannameleri 113
İhtilalin Kudretli Albayı 114
2000'li Yıllara Taşımak 115
İkinci Cumhuriyet 115
İkinci MC 116
226 (226'yı Bulmak) 117
İktidarın Uşak Valisi 118
İlk Hedefler Beyannamesi 119
İnkılap Şehidi 119
İsmail Hakkı 119
İspat Hakkı 119
İspatçılar 119

İstanbul Komisyonu ... 121
İstanbul Park Otel ... 121
İş Bankası Grubu ... 121
İşte Paşam İstanbul ... 121
İzmarit ... 121

Johnson Mektubu ... 124

Kadayıfın Altı ... 126
Kanlı Pazar ... 127
Kanlı Perşembe ... 129
Kara Cübbeliler ... 129
Kara Ses ... 129
Karanlık Güçler ... 130
Karaoğlan ... 131
Kardeş Kavgası ... 131
Karıştır-Barıştır ... 132
Kasketliler ... 133
KEK Hükümeti ... 134
Kendim İçin Bir Şey İstiyorsam Namerdim ... 134
Kerhen Destek ... 134
Kerhen MC ... 134
Kırat ... 134
46 Ruhu ... 134
41'ler ... 135
47'ler ... 135
Kırşehir ... 135
Kimliği Belirsiz Kişiler ... 135
Kimseye Verecek Bir Avuç... ... 136
Koca Reis ... 136
Komandolar ... 137
Komünistler Moskova'ya ... 138
Kontrgerilla ... 138
Konuşan Türkiye ... 139
Köpek-Bebek Davaları ... 139
Kukla Başbakan ... 141
Kuyruk ... 141
Kuyudan Adam Çıkarma ... 141
Kuzu Partisi ... 142
Küçük Amerika ... 143
Küçük Vali ... 143
Kütük Bakanı ... 144
Kütük Marifetleri ... 144

Lüks Anayasa ... 146

Mamak ... 148
MC ... 149
Mebus Pazarı ... 149
Menderes Traktörü ... 150
Merdivenaltı ... 151
MESS Başkanı ... 151
Milli Anlaşma ... 151
Milli Deklarasyon ... 151
Milli Görüş ... 153
Milli Husumet Andı ... 154
Milli Mutabakat ... 155
Milli Şef ... 155
Milliyetçi Cephe Hükümetleri ... 156
Mini Vali ... 158
Missouri ... 158
Mr. Referandum ... 159
Morrison Süleyman ... 160
Moskovacılık ... 161
Motel Hükümeti ... 162
Muğlalı Olayı ... 163
Muhbir Vatandaş ... 165
Mustafa Kâmil Zorti ... 167
Mutat Zevat ... 167
Mülkiye Cuntası ... 168

Nazar Boncuğu ... 170
Netekim ... 170

Okumuşlar Meclisi ... 174
Onar Komisyonu ... 174
15-16 Haziran ... 175
11'ler ... 177
19'lar ... 177
14'ler ... 177
12 Eylül ... 178
12 Mart ... 179
12 Temmuz Beyannamesi ... 179
18 Türk Büyüğü ... 180
13 Namuslu Adam ... 181
17'ler ... 181
Ortadirek ... 181
Ortanın Göbekçileri ... 182
Ortanın Solu ... 182
35'ler ... 184

Özalp Olayı ... 185

Papatyalar 186
Plan mı Pilav mı 186
Prensler 187
Psikopat Olayı 188
Pulliam Davaları 189

Reform Hükümeti 191
Reşad-ı Sâni 193
Ruh ve Felsefe 194

Sancar Komisyonu 195
Sayın Muhbir Vatandaş 195
Seçim Hükümeti 195
864 Rakımlı Tepe 196
83 Rejimi 196
Selanik Dönmesi 196
Sine-i Millete Dönmek 198
Sofra 200
Sol Amigolar 200
SS Kararnameleri 201
Su Müdürü 202
Sunay Formülü 202
Süper Vali 204

Şalcı Erim 205
Şapka 205
Şapkayı Alıp Gitmek 206
Şehir Eşkıyası 206
Şer Odakları 208

Taban 209
Tabutluk 209
Tahkikat Komisyonu 210
Tak Tak Tak 212
Taklitçi İkizler 213
Takunyalılar 213
Tırt Osman 214
Tonton 214
Türbanlılar 214
Tüyü Bitmemiş Yetim 217

Uyarı Mektubu 218
Uzaktan Kumandalı Hükümet 219

Üç Aliler Mahkemesi 221
Ülkücüler 221
Üs Yok Tesis Var 223

Vatan Cephesi 225
Vatandaş Türkçe Konuş 225
Viski 225

Ya Taksim Ya Ölüm 227
Yahya Han Formülü 228
Yapıcı Muhalefet 229
Yasaklılar 230
Yassıada Davaları 232
Yassıada Mahkemesi 233
Yaylacılar 233
7 Eylül Kararları 233
7'ler 234
Yeğen 235
Yeğenler- Yiyenler 235
Yeminliler 235
Yeni Bir Dünya Kurulur... 236
Yerli Malı Kullanmalı 236
Yeter Söz Milletindir 237
70 Sente Muhtaç Olmak 238
72'ler 239
26'lar 239
21 Ekim Protokolü 239
21 Mayıs 239
24 Ocak Kararları 240
22 Şubat ve 21 Mayıs 242
28-29 Nisan 244
27 Mayıs 245
Yollar Yürümekle Aşınmaz 245
Yorganlılar 246
Yuvarlak Masa Toplantıları 246
Yüz Gün (Beşyüz Gün) 246
Yüzellilikler 247
141, 142, 163 248
147'ler 249

Zehir Hafiye 251
Zincirbozan 251
Zinde Kuvvetler 252
Ziverbey Köşkü 253

Desteğini bizden hiç esirgemeyen
Avukat Mustafa Avcı'ya...

İki yıllık yoğun bir çabanın ürünü olan bu sözlüğün hazırlanması sırasında pek çok kişiden yardım aldık. Bunlar arasında özellikle, katkıları dolayısıyla sözlüğün yalnızca editörü değil, hazırlayanlarından biri olarak kabul ettiğimiz sevgili Tanıl Bora'ya, Yalçın Kuzucu'ya, Bahadır Sina Şener'e, Kemal Can'a, Meliha ve Ömer Selvi'ye, TBMM Kütüphanesi Müdür Yardımcısı Ali Rıza Cihan'a, Ömer Laçiner'e, aylar süren arşiv çalışmamıza hoşgörüyle yaklaşan *Cumhuriyet* gazetesi Ankara bürosu çalışanlarına, Bahar Avcı Warchol'a, Yavuz Sarıalioğlu'na, geniş kütüphanesini ve zengin arşivini cömertçe açan sayın Levent Erçin'e, Prof. Rıfkı Salim Burçak'a, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi araştırma görevlilerinden Filiz Çulha'ya, Zeliha Aslıtürk'e, Tuba Asrak Hasdemir'e, sevgili Edi'ye, Barış Bıçakçı'ya teşekkür borçluyuz.

Ve sevgili eşlerimiz Gül ve Şule... Sabır ve hoşgörüleriyle hep yanımızdaydılar...

Sunuş

Elinizdeki kitap, Cumhuriyet dönemi siyasal hayatımızın ürettiği kendine özgü bir "dil"e, sınırlı bir yaklaşma çabasıdır. Turistler için hazırlanmış "kolay konuşma" kılavuzları bir dili ne kadar kapsayabilirse, bu sözlük de siyasal edebiyatımızı o denli kapsıyor. Tabii, bu sınırlılığın, "işin doğası" ve sözlüğü hazırlayanların yetersizliklerinden çok daha iradi bir nedeni de var: bu sözlükte yer alan deyimleri seçerken gözettiğimiz ölçütler. Bu ölçütleri şöylece sıralamak mümkün:

Her şeyden önce, deyimin belirli bir siyasal olaya bağlı olarak üretilmiş olmasına dikkat edildi. Bu nedenle, örneğin, halk arasında kullanılan ve kararlı bir siyasal tercihin bulunmadığını, partiler arasındaki program ve ideoloji farklarından çok geçim sıkıntısıyla ilgilenildiğini anlatan "Ekmek Partisi" ya da siyasetçilerin hamasi nutuklarını tiye alan "Vatan-Millet-Sakarya" gibi siyasal içerikli pek çok deyim kapsam dışında tutulmuştur. Gerçi, örneğin "Ekmek Partisi" deyimi de bir siyasal gelişmeye -çok partili hayata- bağlıdır ancak, bu sözlük çerçevesinde bizi ilgilendiren çok daha belirli siyasal olaylardan hareketle üretilen deyimler oldu. Örneğin Cumhuriyet Halk Partisi-Demokrat Parti ilişkilerinin zaman zaman yumuşaması ve duruma "Bahar Havası" denilmesi gibi.

İkinci olarak, deyimin olgusal içeriğinin zengin olmasına, bu deyimden hareketle siyasal hayatımızın herhangi bir ânını, dönemini ya da belirli bir yönünü anlama/anlatma olanağının bulunmasına dikkat edildi. Pek çok deyimi de böyle bir özelliğinin bulunmadığını ya da görece sınırlı olduğunu düşündüğümüz için dışarıda bıraktık. (Bu kitabın tamamlanmasıyla yayımlanması arasında geçen sürede, genel çerçeveyi biraz deforme eden ama sonuçta okuyucu yararına bir gelişme oldu; ve yayınevinin önerisi üzerine, popüler siyasi söylemin demirbaş ifade kalıplarından kimi örnekler de sözlüğe dahil edildi: "Dış mihraklar" ya da "tüyü bitmemiş yetim" gibi... Sayıları yirmiyi bulan bu tür maddelerin tamamı Can Kozanoğlu tarafından yazılmıştır. Kendisine özel olarak teşekkür borçluyuz.)

Dikkate alınan diğer bir ölçüt de deyimin popülerliği oldu. Ne var ki, sanılabileceğinin aksine, bir deyimin gerçekten popüler olup olmadığını saptamak, son derece insani bir engel - algıda seçicilik- yüzünden hiç de kolay olmadı. Deyimleri saptamak amacıyla yardım istediğimiz kişilerin ve bu arada bizlerin hatırladıkları o kadar farklıydı ki... Bu nedenle, popülerliği saptayabilmek için deyimlerin gazete ve konuyla ilgili kitaplarda sıklıkla yer alıp almadığını dikkate aldık. Tabii böylece gazeteci ve yazarların seçimlerini genelleştirmiş olduk, ancak onların zaten bizlerle tarihimiz arasında bulunduklarını düşününce...

Sözlüğün bir de zaman sınırı var. Deyimler, 20 Ekim 1991 genel seçimlerinin sonrasına taşmayacak şekilde sınırlandırıldı.

Hemen farkedilebilecek bir eksiklik de sözlüğün, siyasal hayatımızın "merkez"ine odaklanmış olması. Umarız bu çalışma, Sosyalist, İslâmcı, Milliyetçi vs. kesimlerin "dil"leri üzerine de bir ilgi çeker ve bu konuda çalışmayı düşünenleri şevklendirir. Bu arada, yerel siyasal deyimleri toplayan sözlükler de ilginç olabilir.

Sonuç olarak, öyle umuyoruz ki, bütün eksikliklerine rağmen, hem bir başvuru kaynağı hem de bir 'popüler tarih" kitabı olarak tasarlanan bu sözlük her iki yönüyle de işlevli olur.

BASKIN BIÇAKÇI

Adil Düzen • Refah Partisi (RP), 20 Ekim 1991 genel seçimleri öncesinde anahtar slogan olarak "Adil Düzen"i ortaya attı. Aynı yıl yayınlanan 98 sayfalık *Adil Ekonomik Düzen* kitapçığıyla açıklanan "Adil Düzen" programı, MNP-MSP-RP geleneğinin ekonomiye ilişkin süregelen önerilerinin bir yeniden sunumuna dayanıyordu (bkz. BATI KULÜBÜ, MİLLÎ GÖRÜŞ). "Faizci kapitalist sistemin gayrı adil düzenine" karşı, "kapitalizmin ve komünizmin yararlı yanlarına" yer veren bir üçüncü yol olma iddiasındaki Adil Düzen, para=mal eşitliği yoluyla "uzmanlarca tespit edilmiş memleket ihtiyacı ile ferdi arz dengesi" doğrultusunda "herkesin tüketeceği kadar üretmesini" düzenlemekteydi. Bu programın eşitlikçi-adaletçi söylemi, RP'nin özellikle kentlerde yoksul kitlelerden oy almasına katkıda bulunan bir imaj oluşturdu.

RP önderi Necmettin Erbakan'ın 1991 seçimleri arifesinden itibaren Adil Düzen'i her sorunun çözümü olarak her vesileyle telaffuz etmesi, bu sloganın alay konusu olmasını da getirdi. Toplumun karmaşık yapısını ve ekonominin çetrefil işleyiş mekanizmalarını *Robinson Crusoe*'vari bir naifliğe indirgeyen ve statik bir kurguya dayanan Adil Düzen yaklaşımı; çok geçmeden İslâmcı sosyalbilimcilerce de sorgulanmaya başlandı. Öte yandan, RP'nin yönetimindeki İstanbul-Kağıthane Belediyesi'ndeki işlerinden çıkartılan emekçiler, aylarca yürüttükleri kampanyada "İşte Adil Düzen" sloganını kullanarak RP'nin eşitlikçi-adaletçi imajının sahte olduğunu sergilemeyi amaçladılar.

Aferistler • Cumhuriyetin ilk yıllarında, sermaye çevreleriyle devlet arasında üstlendikleri rol nedeniyle kendile-

rine maddi çıkarlar sağlayan bir bürokrat ve politikacı grubu ortaya çıktı. Birçoğu İş Bankası'yla ilişkili bulunan bu kimselere "İş Bankası grubu" ya da "aferistler" denirdi. Deyim, İş Bankası'nın Fransızca karşılığı olan Banque d'Affaires'den esinlenerek üretilmişti. Ancak, "affairiste" Fransızcada "çıkarcı" anlamına geliyordu ve sözcük daha çok bu anlamda kullanıldı.

1924 yılında Mustafa Kemal'in öncülüğünde kurulan İş Bankası bir "politikacılar bankası" gibiydi. Bankanın genel müdürlüğüne, İmar vekilliğinden istifa eden Celal Bayar getirilmiş, ilk yönetim kurulunun tamamı da milletvekillerinden oluşmuştu. Banka, bu yapısıyla yerli ve yabancı sermaye ile hükümetin bütünleşme sürecinde etkin bir rol oynadı. Dönemin asker ve sivil bürokratlarıyla politikacılarının önemli bir kısmı sermaye çevreleriyle girdikleri temsilcilik, komisyon, acenta ve ortaklık ilişkileri sayesinde sahip oldukları siyasi nüfuzu paraya tahvil etme olanağını elde ettiler. Yakup Kadri'nin ifadesiyle, "Dünkü milli mücadeleciler ve o günkü devrimciler kadrosu bir kazanç ve menfaat şirketi karakterini taşımaya başlamıştı". Üstelik "aferizm" sırf İş Bankası çevresinde gelişen ilişkilerle de sınırlı değildi.

Ağır Sanayi Hamlesi • 1974-1978 arasında kurulan üç koalisyon hükümetinde (CHP-MSP, Birinci ve İkinci Milliyetçi Cephe hükümetleri) de yer alan Milli Selamet Partisi, bu yıllarda, sürekli olarak bir "ağır sanayi hamlesi" gerçekleştirilmekte olduğunu iddia etmiştir. Her üç koalisyonun kuruluş pazarlıklarında Milli Selamet Partililer Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'nı almakta ısrarlı oldular ve bu bakanlığı üstlenmeyi başardılar. (1. Ecevit ve 4. Demirel hükümetlerinde Abdülkerim Doğru, 5. Demirel hükümetinde Oğuzhan Asiltürk MSP adına Sanayi ve Teknoloji

Bakanı olmuşlardır.) Genel başkan Necmettin Erbakan da sık sık "büyük projeler" ve temel atma törenleriyle kamuoyunun karşısına çıkıyordu. Ne var ki, bu "büyük projeler" iyi hazırlanmış ve gerçekçi olmaktan uzaktı. Örneğin, Erbakan'ın "Cumhuriyet tarihinin en önemli ve en büyük kalkınma hamlesi" dediği motor, çelik konstrüksiyon ve traktör fabrikası projeleri, Devlet Planlama Teşkilatı tarafından "alelacele ve acemice hazırlanmış ön proje taslağı" olarak nitelenmiştir. Erbakan "ağır sanayi hamlesi" adı altında, her fırsatta temel atmakla kamuoyunda gülünçleşmiş, temeli atılıp öylece bırakılan tesisler sık sık gazete haberlerine konu olmuştur. Bunlardan birinde, Erbakan'ın attığı ve gerisi gelmeyen "temel"i arabasının bagajına doldurup Ankara'ya getiren bir vatandaştan söz edilmektedir. Ancak herhalde, "ağır sanayi hamlesi"nin gerçek içeriğini en iyi biçimde ortaya koyan olay, Erbakan'ın Dumlu ilçesinde ağır elektronik tesislerinin temelini attıktan sonra, halkın çağrısı üzerine Pasinler ilçesine geçerek, hazır oradayken, "ikinci bir ünite"nin de temelini atabilmesidir. "Ağır sanayi hamlesi" iddiası, MSP'nin ve Erbakan'ın ideolojisinde ağırlıklı yeri olan kalkınmacı/teknokratik söylemin en popüler siyasî ifadesidir.

Ak Devrim • (☞ Beyaz İhtilâl)

Ak Günler • Cumhuriyet Halk Partisi'nin sosyal demokrat yöneliminin Bülent Ecevit'in önderliğinde programatikleştiği 1973 Seçim Beyannamesi, *Ak Günlere* başlığıyla sunulmuştur. *Ak Günlere* programı gerek içeriği gerek söylemiyle, naif denebilecek bir toplumsal gelişme ve iyileşme umudunu yansıtıyordu. "Ak Günlere" ifadesi, CHP'nin 1973 seçim kampanyasına damgasını vuran (Şenay'ın) *Sev Kardeşim* şarkısı gibi başka örneklerle birlikte; bu umutla

seferber olan büyük toplumsal enerjinin coşkulu, naif, iyimser havasının tipik bir simgesidir. 1970'lerin ortalarında kimi CHP taraftarları birbirlerini "Ak Günlere" diye selâmlar olmuş; kimi anlatımlara göre CHP'ye yakın bürokratlar da "Ak Günlere" selâmını âdet haline getirmişlerdi. 1970'lerin sonlarına doğru, arkasındaki büyük toplumsal ve siyasal güce rağmen iktidarda etkili bir icraat yapamayarak ("hükümet olup iktidar olamayarak") yarattığı hayal kırıklığı, CHP'ye ve Ecevit'e "hayalci", "romantik" eleştirilerinin yöneltilmesini getirdi; bu eleştiriler çerçevesinde "Ak Günler" ifadesinin naifliği de alay konusu edildi.

AK GÜNLERE SEÇİM BİLDİRGESİ'NİN "SONUÇ" BÖLÜMÜ:

Bir düzen ki herkes kendi yaşamında mutlu, çocuğunun geleceğinden daha da umutlu olabilsin. Bir düzen ki herkes güvenle bakabilsin yaşlılığına...

Emeğin yarattığı değer emeği verenlerde biriksin. Çalışanlar elele yüceltebilsin ülkeyi. İnsan insanı, yabancılar yurdu sömürmesin.

Ne yoksulluk ne baskı... Ne ezilen ne ezen... İnsanca, hakça bir düzen...

Kaynaklar daha gür akacaktır o düzende... Türkiye daha bağımsız, insanlar özgür olacaktır... Barış gelecektir topluma.

Ak günler ülkemize öyle bir düzenle doğacaktır.

Akıncılar • 1978-1980 yıllarında, yurdun çeşitli bölgelerinde kurulan kamplarda ideolojik ve askerî eğitimden geçen Milli Selâmet Partisi yanlısı gençler, "Akıncılar" olarak bilinir. MSP'li yerel yöneticilerin önderliğinde, Akıncılar Derneği, Akıncı Gençlik Derneği, Akıncı Sporcular Derneği gibi örgütler çevresinde biraraya gelen "Akıncılar", *Devrimcilerin* ve *Ülkücülerin* karşısına, İslâmcı gençliği topar-

layan üçüncü bir odak olarak çıkmayı hedefledilerse de o denli yaygınlaşamadılar. Akıncı gençler ancak 1979/80'de İran'daki İslâmî devrimin etkisiyle radikalleşmeye ve silâhlı mücadeleye yönelmeye başladılar. Bu yönelim 12 Eylül'le akamete uğradı.

Aksaçlılar • Anavatan Partisi Genel Başkanı ve Başbakan Turgut Özal'ın cumhurbaşkanı olmasına karşı çıkan, aralarında eski Meclis başkanlarından Necmettin Karaduman ve Kaya Erdem'in de bulunduğu, çoğu eski bakan olan "küskün" ANAP milletvekilleri "Aksaçlılar" diye adlandırılmıştır. Aksaçlılar, parti başkanı olarak kalmasının daha yararlı olacağını ve cumhurbaşkanı seçilmesinin doğuracağı tartışmaları öne sürerek Özal'ın adaylığını desteklemiyorlardı. Aslında, Aksaçlılar parti içinde "liberaller" diye adlandırılan grubun içindeydiler ve bir süredir, hükümetten dışlandıkları gerekçesiyle Özal'a muhalefet etmekteydiler. Partideki "muhafazakârlar"ın Özal'a desteği ise tamdı. Muhafazakârların önde gelen isimlerinden Mehmet Keçeciler, "Biz gözü karayız. Özal'ı cumhurbaşkanı seçeriz" diyordu. Yaklaşık otuz milletvekilinden oluşan Aksaçlılar'ın gücünün sınırı, 1989 Eylül'ünde adaylığına karşı çıktıkları Yıldırım Akbulut'un, Özal'ın desteğiyle TBMM Başkanı seçilmesiyle ortaya çıktı. Özal, 31 Ekim 1989 günü yapılan oylamada üçüncü turda cumhurbaşkanı seçildi.

Alışamadım • 1987 genel seçimlerinden % 36.3 oyla birinci parti olarak çıkan Anavatan Partisi, 1989 yerel seçimlerinde oyların ancak % 21.75'ini alabildi ve ANAP hükümetinin meşruiyeti kamuoyunda tartışmalı hale geldi. Muhalefet partileri ANAP'lıların çoğunlukta olduğu bu meclisin yeni cumhurbaşkanını seçemeyeceğini savunu-

yor, derhal erken seçime gidilmesini istiyordu. Bu koşullar altında, ANAP genel başkanı ve başbakan Turgut Özal'ın, muhalefet partilerinin katılmadığı oturumda yalnızca kendi partisinden milletvekillerinin oylarıyla cumhurbaşkanı seçilmesi tepkilere yol açtı. Özal'ın tepkilere "Zamanla alışırlar" diyerek kayıtsız kalması üzerine, "alışamadım" mesajı veren protesto gösterileri yapıldı. Bunlar arasında en meşhuru, Teğmen Murat Şeref Baba'nın 17 Şubat 1990 günü Özal'a bir telgraf çekerek "Sizin cumhurbaşkanı olmanıza alışamadım" demesidir. Teğmen Baba telgrafında ayrıca, "Atatürk'ün makamında oturan bir kişinin itibar deyince aklına bazı devlet başkanları ile fotoğraf çektirmek geliyor olmasına, devleti dolandıranlardan, vurgunculardan hesap soran kamu görevlileri sürülürken, dolandırıcı ve vurguncuların kahkahaları ile mahkeme koridorlarını çınlatıyor olmasına, eğitimde birlik ilkesi çiğnenerek, eğitimin imam hatip ve normal liselerde yapılıyor olmasına alışamadım" diyordu. Psikolojik rahatsızlık gerekçesiyle Haydarpaşa Askeri Hastahanesi'nde gözetim altına alınan Murat Şeref Baba, daha sonra ordudan atıldı.

Allah Bu Geceyi Bir Daha Göstermesin • 1957 seçimleri DP ile CHP arasında kıyasıya bir çekişmeye sahne oldu. Yürürlükteki -en çok oy alan partinin o ildeki tüm milletvekilliklerini aldığı- çoğunluk sistemi nedeniyle, seçim gecesi oylar sayılırken, pek çok ilde oyları başabaş giden DP ve CHP' den hangisinin parlamentoda çoğunluğu alacağı uzun süre belirsiz kaldı. DP genel başkanı ve Başbakan Adnan Menderes iktidarın belki de kaybedilebileceği endişesiyle yaşadığı o gerilimli saatlerin sonunda seçimi kazandıklarını öğrenip ferahladıysa da yakınlarına; "Allah bu geceyi bir daha yaşatmasın" demekten kendini alamamıştır.

Bu sözler sonraları, DP ve Adnan Menderes'in iktidarda kalmak için herşeyi yapabilecek tıynette olduklarının bir kanıtı olarak yorumlandı ve kullanıldı. 1957'den sonraki DP iktidarının en büyük rakibi CHP'ye karşı giderek sertleşen, hukuk ve yasa sınırlarını yer yer aşan önlemler almaya, -Vatan Cephesi gibi- girişimlerde bulunmaya yönelen bir politika uygulamaya başlaması kimilerince hep bu sözler hatırlatılarak değerlendirildi.

Bu 27 Mayıs 1960 askeri darbesini yapanların da kullandıkları bir argümandı. Onlara göre DP iktidarı bir tür diktatörlük kurmaya kararlıydı. DP ve Adnan Menderes en sonunda CHP'yi -ve ardından öteki partileri de- kapatma girişimine varan çabalarıyla "bir daha öyle bir gece yaşamayacağı" bir rejime geçmeyi tasarlıyordu. 27 Mayıs'ı savunanlar darbenin bir gerekçesinin de bu olduğunu, ordunun iktidara el koymasıyla bu tehlikenin bertaraf edildiğini ileri sürdüler.

Allende-Büllende • Cumhuriyet Halk Partisi genel başkanı Bülent Ecevit ile, 1970 yılında seçimle geldiği iktidardan 1973'te askeri darbeyle devrilen ve öldürülen Şili'li sosyalist lider Salvador Allende arasında AP önderi Demirel'ce yapılan benzetme.

1973 seçimlerine, genel af, toprak reformu, madenlerin ve petrolün devletleştirilmesi vaadleriyle giren CHP, 1969'da % 27.4 olan oylarını % 33.3'e çıkarırken, Ecevit'in popülaritesi de hızla yükseliyordu. Halkla bütünleşmekten, düzenin değişmesi gerektiğinden söz eden Ecevit'in yükselişi sağ kesimi kaygılandırdı. Sağ basın Ecevit'ten, gazeteci Bedii Faik'in yakıştırmasıyla "Büllende" diye söz ediyor, böylelikle, seçmene "komünist" olduğu mesajı verilirken, Ecevit'in kendisine de Allende'nin sonu hatırlatılıyordu. Adalet Partisi genel başkanı Süleyman Demirel

de, 1975 yılında Ecevit'i "Allende taklitçisi" ilan etti. Ecevit ise Allende-Büllende benzetmesine tepkisini, bir Allende olmak istemediğini, "düzeni çarkı durdurarak değil çark dönerken" değiştireceğini söyleyerek belirtti.

Allende benzetmesi Ecevit'in 1978'de başbakan oluşuyla birlikte sıklaştı. Bu dönemde, Demirel'in hükümet uygulamalarını "Allende gidişi" diye nitelemesi tartışmalara yol açtı. Ecevit'i, Şili'de olduğu gibi, ardında Amerika'nın olduğu bir askeri darbenin beklediğini mi söylemek istediği sorusuna Demirel, "Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Amerikalılara falan alet olacağına ihtimal vermem. Yalnız bunların icra ettikleri program Allende programıdır. Sonları aynı mı olur onu da bilmem" diyerek, "Allende gidişi" imasında ısrar etti. Demirel'in, "bu millet artık yumuşak söz istemiyor. Sert söz istiyor" tespiti uyarınca sarfettiği bu ürkütücü sözler, aralarında eski koalisyon ortakları Milli Selamet Partisi ve Cumhuriyetçi Güven Partisi'nin de bulunduğu pek çok örgüt tarafından sertçe eleştirildi. CHP, "Türkiye Şili değildir. Türk ulusu demokrasiye bağlıdır. Onun demokrasiye bağlı ordusu da ne Demirel'e ne de başkasına Pinochet olma imkanı vermeyecektir" derken, sol basında, Allende'ye benzemenin bir onur olduğu, Ecevit'in Demirel gibi, "şapkasını alıp kaçmak yerine Allende gibi faşizme direneceği" öne sürüldü. Bu arada, Otomobilciler ve Şoförler Federasyonu'nun AP yandaşı yöneticilerinin akaryakıta yapılan zamları protesto amacıyla Şili'deki ünlü kamyoncular grevini andırır biçimde "kontak kapama" eylemine karar vermeleri siyasi gerilimi daha da tırmandırdıysa da, daha sonra bu eylemlerden vazgeçildi.

Allende Gidişi • (☞ Allende-Büllende)

Altı Kasım Partileri • (☞ İcazetliler)

Altı Ok • Cumhuriyet Halk Partisi'nin (CHP) 1931 kurultayında, partinin "ana vasıfları" olarak kabul edilen ve 1937'de anayasaya da alınarak Türkiye devletini niteleyen altı temel ilke: Cumhuriyetçilik, milliyetçilik, halkçılık, devletçilik, inkılâpçılık ve laiklik.

1950'lerden sonra Altı Ok rejimin simgesi olmaktan çıkarak CHP'yle özdeşleşti. 80'lerde ve 90'lı yılların başında, sosyal demokratlar arasındaki en ciddî ideolojik tartışmalardan birini de Altı Ok'un güncel anlamı oluşturdu. Sosyaldemokrat Halkçı Parti (SHP) içinde "Yenilikçiler" ve "Yeni Sol" adıyla ortaya çıkan kanat ve genel olarak sosyal demokrasinin evrensel çizgisini benimsemekten yana olan sosyal demokratlar, Altı Ok'un parti ideolojisinde belirleyici olmaktan çıkartılmasını, içeriğinin yeniden tanımlanmasını veya tamamen simgeselleştirilerek marjinalleştirilmesini önerdiler. Hatta kimileri, Altı Ok'un tamamen tasfiyesini önerdi. Bu talepler, sosyal demokrat hareketin resmî ideolojisiyle bağlarını koparmanın gereği olarak açıklanıyordu. Buna karşılık, SHP'deki "devletçi" veya "muhafazakâr" eğilimli denebilecek kadrolar, bu ilkelere Türkiye'de sosyal demokrat hareketin özgün kaynakları, evrensel ilkelerin bir uyarlanması olarak sahip çıktılar. Bu eğilimdekilerin bazıları, Altı Ok ve dolayısıyla Kemalizm'le bağlarını diri tutmanın, Türkiye'de sosyal demokrasi hareketinin "devrimci", "ilerici" damarını diri tutacağını ileri sürdüler.

6-7 Eylül • Atatürk'ün Selânik'teki evine bomba atıldığı haberi üzerine, 6 Eylül 1955'te İstanbul ve İzmir'de azınlıklara karşı girişilen tahrip ve yağmalama hareketleri 6-7 Eylül olayları olarak anılır.

Atatürk'ün evinin bombalandığı haberi (gerçekte, Atatürk'ün eviyle hemen yakınındaki Türk konsolosluğu ara-

sındaki bahçeye iki bomba bırakılmış, bombalardan birisi patlamış ve camlar kırılmıştı) öğleyin radyo haber bülteninde duyurulmuş. öğleden sonra da iktidardaki Demokrat Parti yanlısı *İstanbul Ekspres* gazetesi konuyla ilgili olarak ikinci bir baskı yapmıştı. Haber üzerine, üniversite öğrencilerinin gösterileriyle başlayan olaylar halkın katılmasıyla genişledi: 70 kilise, azınlıklara ait 40 okul yakılıp tahrip edildi, Rumlara ait evler taşlandı, Rumca yayınlanan gazetelerin bürolarına saldırıldı, özellikle Beyoğlu'ndaki azınlıklara ait dükkânlar yağmalandı. Olaylarda çok sayıda gayrımüslim yurttaşımız yaralanırken, gazetelere yansıdığı kadarıyla 1 kişi de "linç" edilmişti. İzmir'deki olaylarda da, fuardaki Yunan pavyonu, Yunan kilisesi ve konsolosluğu yakıldı, limanda demirli iki Yunan motoru batırıldı.

6-7 Eylül olayları sırasında Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu, Kıbrıs konusunu görüşmek üzere Londra'daydı. *Yassıada davaları* sırasında, Selânik'teki bombalama olayının DP iktidarı tarafından bir ajana yaptırıldığı ve Londra'daki görüşmeleri etkilemek amacıyla halk gösterilerinin de önceden planlandığı anlaşıldı. Ne var ki gösteriler kontrolden çıkmış, halkın taşkınlığı bir "azınlık serveti düşmanlığı"na dönüşmüştü. Olaylardan sonra İçişleri Bakanı Namık Gedik istifa ederken, resmi açıklamalar olaydan komünistleri sorumlu tutuyordu. Yassıada yargılamaları sonucunda, Başbakan Adnan Menderes ve Londra görüşmelerinde güç kazanmak için gösteriler yapılmasını istediği -Coşkun Kırca'nın tanıklığıyla- anlaşılan Dışişleri Bakanı Zorlu 6-7 Eylül olayları nedeniyle 6'şar yıl hapis ve ağır para cezasına çarptırıldılar.

Altılar • 5 Ocak 1978 günü güvenoyu alan III. Ecevit hükümeti, Adalet Partisi'nden ayrılan 11 bağımsız milletve-

kilinin desteğiyle kurulmuş, 11'lerden 10'u hükümette bakan olarak görev almıştı. Bu bakanların altısı, 14 Nisan 1979 günü ortak bir açıklamayla, Cumhuriyet Halk Partili bakanlıklarda partizanlık yapılmasını eleştirmiş, "aşırı uçlar"ın devlet kadrolarına sızmasının önlenmesini ve Türk Ceza Kanununun 141 ve 142. maddelerinin kaldırılmasından vazgeçilmesini istediler. Bu altı bakan "6'lar" olarak bilinir.

Göreve başladıktan 15 ay sonra, "bugüne kadar alınmış olan ekonomik önlemlerin birçoğu bilgimiz dışında cereyan etmiştir" diyen 6'lar, "geri kalmış yörelerimizde vatandaşlarımızın ekonomik ve sosyal sorunları bazı çarpık ideolojilerce istismar edilmektedir" diyerek "bölücülük" konusunda "ivedi çözümler" aranmasını istiyorlardı. Hükümetin diğer bağımsız bakanlarından Mete Tan, Hilmi İşgüzar, Tuncay Mataracı 6'ların bildirisini haklı bulduklarını, Şerafettin Elçi ise katılmadığını açıkladı.

6'ların bildirisi bakanlar kurulunda tartışılmadan ve başbakan Bülent Ecevit'e gösterilmeden basına açıklanmıştı. Açıklamadan üç gün sonra, Bakanlar Kurulunun 6'ların bildirisiyle ilgili olarak 17 saat süren toplantısının ardından bir açıklama yapan başbakan Ecevit, "hükümet dimdik ayaktadır" dedi. "Bölücülüğe ve sömürücü akımlara bilerek veya bilmeden alet olan kişilere, derneklere veya başka kuruluşlara karşı en etkin yasal önlemler alınacaktır. Türkiye devletinin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü korumak için milletin bireyleri arasında her türlü ayrımı reddeden Atatürk milliyetçiliğine ve laikliğe bilinçli ve sımsıkı sarılmak gerektiğinde Bakanlar Kurulu birleşmektedir" diyen Ecevit'in bu sözleri 6'ları tatmin etti ve aralarından ikisinin, Ali Rıza Septioğlu ve Enver Akova'nın istifasına rağmen, CHP'nin ara seçimlerde büyük bir yenilgiye uğradığı Ekim 1979'a kadar hükümet işbaşında kaldı.

Bu arada, 11'lerden biri olan Bayındırlık Bakanı Şerafettin Elçi "bölücülük" konusunda, 6'lardan ve hükümetten farklı bir tutum sergileyerek, "Ben Kürdüm. Ben Türkiye'de etnik bir grubun varlığını kabul ederim. Eğer Kürt unsuru olmasaydı, Kürtçülük sorunu bugün gündemde olmazdı" diye konuştu. Elçi bu sözleri nedeniyle 12 Eylül 1980'den sonra Yüce Divan'da yargılandı ve mahkûm oldu.

6'lar, Orhan Alp; Enver Akova, Güneş Öngüt, Ali Rıza Septioğlu, Ahmet Karaaslan ve Mustafa Kılıç'tan oluşuyordu.

6. Filo • 1965-1970 yılları arasında sık sık Türkiye limanlarına gelen, ABD'nin Akdeniz'deki donanmasına bağlı gemiler (6. Filo), Amerikan emperyalizminin bir simgesi olarak görülmüş ve büyük protesto gösterileriyle karşılanmıştı. Önceleri, 6. Filo'yla gelen Amerikan askerlerinin keplerini başlarından kapmak, üzerlerine oyuncak tabancalarla mürekkep püskürtmek, üniformalarını yırtmak, tartaklamak gibi bireysel yöntemlerle dışavurulan tepkiler, Temmuz 1968'de İstanbul'da, protestocu öğrencilerden Vedat Demircioğlu'nun polis tarafından dövülerek öldürülmesinden sonra çok daha kitlesel boyutlara ulaştı. 6. Filo'nun, bu olaydan 7 ay sonra yeniden İstanbul'a gelişini protesto etmek amacıyla düzenlenen gösteriler ve çıkan olaylar için *Kanlı Pazar* maddesine bakınız.

"... 6. Filo, 54 tane ikili anlaşmanın ve 101 tane Amerikan üssünün bekçisidir ve halkımıza dost değil düşman bir kuvvettir.

6. Filo, düşük ücretlerle ağır şartlar altında çalıştırılan işçilerin değil, bu işçileri sömüren, bu işçileri ücret kölesi olarak çalıştıran sömürgen şirketlerin düzenini beklemektedir...

→

6. Filo, Türkiye'de ağır sanayinin kurulmasını engelleyen ve montaj sanayiiyle Türkiye'yi daha kolay sömürme ortamını hazırlayanların düzenini beklemektedir.

6. Filo, tütün üreticilerinden tütünü 8 liraya alıp 80 liraya satanların düzenini beklemektedir...

Kısacası 6. Filo bu çürümüş halk düşmanı düzenin bekçiliğini yapmaktadır. Daha değişik bir söyleyişle Türkiye'yi soyan emperyalizmin bekçiliğini yapmaktadır..."

"AMERİKAN GÂVURUNA VE 6. FİLOYA
DİRENİYORUZ SEN DE KATIL
Türkiye Halkına
AMERİKAN 6. FİLOSU GENE GELİYOR
1969 YILI İÇİNDE 6 DEFA GELECEK
HANİ KIBRIS'TAKİ KARDEŞLERİMİZE
YARDIMA GİDEN TÜRK
DONANMASININ YOLUNU KESEN
BİR FİLO VARDI YA,
İŞTE O FİLO GELİYOR."

Gençlik örgütlerinin 1969 Şubat'ında
yayınladıkları bildirilerden

Gazeteci Metin Toker'in belirttiği gibi.. "Amerikan aleyhtarlığının çok kuvvetlenip, eline kozlar da geçirdiği devrelerde, -örneğin Kıbrıs işinden sonra- meşhur ve Türkler için çok antipatikleşmiş 6. Filo'yu Amerika'nın Türk limanlarına illâ da göndermekteki ısrarı" hiç de anlaşılır bir şey değildi. Aşağıdaki kronoloji, bu ısrarın "anlaşılmazlığı" düşüncesini doğruluyor:

"24.3.1961: Amerikan 6. Filosu Türk sularına girdi; iki gemisi Karadeniz'e geçti, Filo komutanı James Davis, "Amerika'nın daima Türk dostluğuna ihtiyacı vardır" dedi.

8.4.1966: İstanbul'a gelen 6. Filo aleyhinde gösteriler yapıldı.

7.10.1967: İstanbul'da 6. Filo aleyhinde gösteriler yapıldı ve hatta deniz erlerinin karaya çıkması imkansız bir ha-

→

le geldi. Subaylar helikopterle Yeşilköy'e götürüldü. 12 Ekim'de İzmir'de gösteriler yapıldı.

15.7.1968: 6. Filo İstanbul'a geldi. Aleyhte gösteriler oldu; gösteri yapanlarla Toplum Polisi arasında çıkan çatışma bu tür olayların ilki idi... sonraki günlerde Ankara'da Amerika aleyhinde gösteriler yaplıdı ve tutuklananlar oldu.

21.8.1968: 21 Ağustos tarihli *Cumhuriyet* gazetesi Dışişleri Bakanlığının ve Deniz Kuvvetlerinin 30 Ağustos Zafer Bayramı ve 9 Eylül İzmir'in kurtuluşu ile aynı zamana rastlayan 6. Filo'nun ziyaretlerine karşı çıktığını yazıyordu - Buna rağmen 6. Filo geldi ve bu illerde aleyhte gösteriler yapıldı.

10-13.2.1969: 6. Filo'ya karşı gösteri yapanlarla polis arasında çatışmalar çıktı. İstanbul Üniversitesi 11 Şubat'tan 3 Mart'a kadar kapandı.

16.2.1969: Kanlı Pazar

26.2.1969: Basın... Amerikan hükümetinin 6. Filo'nun Türkiye ziyaretlerini bir süre için ertelemeye karar verdiğini bildiriyordu.

19-22.12.1969: İzmir'de, 6. Filo aleyhinde İstanbul ve Ankara'dan da gençlerin katıldığı büyük gösteri yürüyüşleri yapıldı.

4.3.1970: Ankara Radyosu 6. Filo'nun 4 ve 17 Mart'ta İzmir'e yapacağı ziyaretlerinin iptal edilmiş olduğunu haber verdi."

Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971,* Ankara

6. Lenin • Vladimir İlyiç Lenin. 12 Mart darbesi döneminde güvenlik kuvvetlerince gerçekleştirilen ev baskınlarında "yasak ve sakıncalı" kitap araması yapılırken; kimi görevliler Lenin'in kitaplarının sırtında bulunan "V.I. (Vladimir İlyiç) Lenin" yazısındaki "V.I." harflerinin, Roma rakamlarıyla "altı"yı ifade ettiğini düşündü-

ler ve tuttukları listelerde V.I. Lenin'i "6. Lenin" diye kaydettiler. 6. Lenin, 12 Mart döneminde yaşanan komünizm paranoyasının ardındaki gülünç cehaletin simgelerinden biri oldu. Tıpkı, o dönemin mahkeme belgelerinde rastlanan "Marksist Leninist ve hatta Maoist" suçlaması gibi!

68'liler • Batı Avrupa ve Amerika'da 1968 yılındaki eylemlerle doruklaşan sosyalist ve radikal özgürlükçü gençlik muhalefeti dalgasına atıfla; Türkiye'de de 1960'ların ikinci yarısında radikal gençlik ve üniversite hareketi içinde yer alan kuşak için kullanılan ad. Aslında bu kuşak için, 1970'li yıllarda, doğum yıllarından hareketle "47'liler" adlandırması kullanılmıştı. (Füruzan'ın, *12 Mart* dönemini anlatan romanının adı da *47'liler*'dir.) Bu kuşak, Türkiye'deki popüler kitlesel nitelikli ilk gençlik hareketini ve sol muhalefeti yaşayan kuşaktı. Kitlesel bir şekilde devletin sistematik baskısıyla karşılaşan ilk kuşak da, "47'liler" oldu.

Türkiye'de "68'liler" adlandırması, 1980'li yıllarda, biraz da Batı'daki "'68" olayının popüler (hatta moda) olarak medyada işlenmeye başlamasına koşut olarak yerleşti. Medyada Türkiye "68"i, muhalif ve sosyalist içeriği oldukça bulandırılıp, nostaljik bir hava içinde, -özellikle silahlı eylemlerin olmayışı veya sınırlılığı itibarıyla- "masum" bir gençlik radikalizmi olarak işlendi. "68'liler" kuşağı, "kentlilik", "kalitelilik" gibi seçkin değerlerin taşıyıcısı olması bakımından yüceltildi. Bu niteliğiyle medyatik "68'lilik" söylemi, kıyaslandığı, 70'li yıllardaki sol muhalefeti karalamak için de değerlendirildi. "68'liler"in medya, üniversite, iş hayatı ve politikada etkili konumlara gelmiş olmalarının, "68"in bu şekilde "sulandırılmasında" önemli pay taşıdığı söylenebilir. "68'liler"den muhalif

sosyalist bir çizgiyi sürdürenler bu nedenle "68'lilik" söylemine itibar etmediler. 1990'ların başında bazı sol kökenli "68'liler"in, "68 ruhu"nu canlı tutmak, dayanışmak ve 68 hareketini belgelemek gibi amaçlarla bir vakıf oluşturmaya girişmeleri de yine sosyalist çevrelerde tepki gördü. 68'de sosyalist gençlik hareketinin en dinamik ve simgesel örgütü olan Dev-Genç'in (ve Türkiye Halk Kurtuluş Partisi/Cephesi'nin) önderlerinden Ertuğrul Kürkçü, vakıf girişiminde bulunanların -yaşları itibarıyla- "Kalp Vakfı"na katılmalarının uygun olacağı yönünde bir açıklama yaptı.

Alyans Evler • 27 Mayıs'ın hemen ertesinde, "devlet hazinesindeki altın stokunu takviye etmek" amacıyla Silahlı Kuvvetler mensupları ile ailelerinin başı çektiği bir kampanya başlatıldı ve binlerce kişi alyanslarını hazineye bağışladı. Kimi yerlerde halkın gelirinin bir kısmını hazineye bıraktığı, esnafların fiyat indirdiği de oluyordu. Alyanslarını bağışlayanlara Milli Birlik Komitesi yönetimi tarafından bakır "Devrim" yüzükleri verildi. Sonraları, Ankara Yücetepe'deki askeri lojmanlar, halkın bağışladığı altınlarla yapıldığı gerekçesiyle "Alyans evler" olarak anılmıştır.

ANAP Selâmı • (☞ Dört Eğilimi Birleştirmek)

Ankara Hilton • Demokrat Parti iktidarı, resmi, bir ölçüde de özel ilanlarla yandaşı gazeteleri desteklerken (bkz. *Besleme basın*), muhalif gazetecileri de yargı kanalıyla baskı altında tutmaya çalışmıştır. 1954 ile 1958 yılları arasında 1161 basın mensubu hakkında takibat yapılmış, bunlardan 238'i mahkûm olmuştur.

DP iktidarını eleştiren yazıları nedeniyle tutuklanan ga-

zeteciler, kaldıkları Ankara Merkez Cezaevi'ne "Ankara Hilton" adını takmışlardı. Volta için kullanılan dar koridora da "Adnan Menderes Bulvarı" deniliyordu.

Ankara Hilton'un ünlü konukları arasında, Şinasi Nahit Berker, Cüneyt Arcayürek, Metin Toker, Kurtul Altuğ ve Osman Bölükbaşı sayılabilir.

İstanbullu gazeteciler de Toptaşı cezaevine *"İstanbul Park Otel"* diyorlardı. Park Otel, başbakan Adnan Menderes'in sık sık geldiği İstanbul'da kaldığı, muhaliflerine göre "devleti idare ettiği" otelin adıydı.

Ankara Kulisleri • Özellikle siyasî belirsizlik dönemlerinde, Ankara'daki havayı, parti merkezleri ve Meclis çevresindeki söylentileri, beklentileri genel bir kaynağa atfederek yansıtmak için kullanılan tamlama... Çokpartili hayata geçişle birlikte, Ankara'daki "siyaset", sözcüğün gerçek anlamına görece yakınlaştı ve Ankara'nın soluduğu siyaset havasında, tek parti merkezinin belirleyiciliği ortadan kalktı. Bu gelişme, merkez dışındaki birçok şey gibi kulisleri renklendirdi ve kulislerin işlevini artırdı. Siyaset alanındaki mekanizmaların şeffaf işleyişten uzak kalmaları kulisleri giderek daha önemli hale getirdi. "Meclis kulisi" fiziksel bir mekânı ifade etmenin ötesinde anlam kazanırken, parti kongrelerinin nabzı "otel kulisleri"nde atmaya başladı vs. "Ankara kulisleri" sözü ise tüm bu alt-kulis faaliyetlerini de içermekle birlikte, tekil kurumlardan çok ülke genelini ilgilendirecek gelişmeler çerçevesinde kullanılır oldu ve basından büyük rağbet gördü. "Ankara kulislerinde bir erken genel seçimden söz edildiği", rutin haberler arasına girdi, örneğin. Özellikle '80 sonrasında, basının siyaseti doğrudan etkileme-yönetme çabalarının uzantısında, "Ankara kulisleri" tamlaması, genel bir "haber kaynağı"nı ifade etmenin ötesinde, eğilim yaratma ve

nabız yoklama niyetlerinin de aracı haline geldi. Kamuoyunu etkilemek için "pompalanması" gerektiği düşünülen söylentiler ve eğilimler Ankara kulislerine mal edildi...

Antrencör • (☞ Bir Bilen)

Apo • PKK (Partiya Kerkeran Kürdistan-Kürdistan İşçi Partisi) örgütünün kurucu önderi Abdullah Öcalan'ın isminin kısaltması. 1978'de kurulan PKK 1980'lerin ortasına dek, gerek genel kamuoyunda gerekse Türk solunda "Apocular" diye anıldı. Bu adlandırma, örgütün politik ve ideolojik temellerinin zayıflığını ve toplumsal tabandan yoksunluğunu ima etmeye de yarıyordu. 1980'lerin ikinci yarısında PKK'nin güçlü ve kitlesel bir örgüt haline gelip Türkiye'de politik gelişmelerde belirleyici bir etken konumunu edinmesiyle birlikte, "Apocular" adlandırması daha az kulanılmaya başlandı. Ancak Abdullah Öcalan'a, daha sık olarak "Abdullah Öcalan", "Öcalan" vb. diye anılmakla birlikte, "Apo" da denmeye devam edildi. Bazı yabancı incelemeciler, "Apo" adının Kürtçe "amca"yı (ape) çağrıştırmasının üzerinde durarak, bu çağrışımın PKK'nin popüler kimliğine katkısına veya onu simgeleyişine değindiler.

Ara Rejim • *27 Mayıs, 12 Mart* ve *12 Eylül*'de Silâhlı Kuvvetlerin müdahalesiyle çok partili siyasal hayatın olağan akışının durdurulduğu, iktidarın doğrudan ya da dolaylı olarak ordunun eline geçtiği dönemler "ara rejim" olarak adlandırılmıştır. 27 Mayıs sonrasında sınırlı biçimde kullanılan "ara rejim" deyimi yaygın olarak 12 Mart için kullanıldı. 12 Mart döneminin yoğun baskı ve işkenceleri, "ara rejim kara rejim" deyimini de yaratmıştır.

Ara Rejim Kara Rejim • (☞ Ara Rejim)

Asmayalım da Besleyelim mi • 12 Eylül darbesinin lideri ve yedinci Cumhurbaşkanı Kenan Evren 12 Eylül dönemindeki idamları bu tüyler ürpertici "açıklama"yla savunmuş; 12 Eylül'ün hukuk anlayışının en simgesel özetlerinden biri de bu sözler olmuştur.

Yaklaşık 7.000 kişi hakkında idam cezasının istendiği 12 Eylül döneminde sıkıyönetim mahkemeleri, yüzlerce kişi hakkında, daha çok siyasi saiklerden hareketle ve hukukiliği tartışmalı bir biçimde idam kararı verdiler. Verilen idam cezaları ve bir kısmının infazı nedeniyle Türkiye uluslararası kuruluşlarca kınanırken, idamların durdurulması için yurtiçinden ve dışından gelen tepkiler üzerine, Cumhurbaşkanı Kenan Evren, 3 Ekim 1984'te Muş'ta yaptığı bir konuşmada, ünlü *"hainleri asmayıp da besleyecek miyiz"* sözleriyle, konuyla ilgili duyarlılığını ortaya koydu. Bu konuşmanın yapıldığı tarihte, 1983 seçimlerinden sonra ilk kez TBMM Genel Kurulu'nda bir idam cezası onaylandı. Hıdır Aslan'ın mahkûmiyeti ANAP ve MDP milletvekillerinin oylarıyla kesinleşti. Kenan Evren, 1991'de yayımlanan anılarında, bu konuşmayı yapma gereğini, "bu Meclis de daha evvelki Meclisler gibi, idam kararlarını onaylamayacak" tespitine dayanarak duyduğunu belirtmiş ve şu notu düşmüştür: "Aradan birkaç sene geçti, yasaklar kalktı. Solcu yazarlar konuşmanın bu bölümünü ele alarak beni tenkid ettiler."

> "... Sokaktan geçen otobüse otomatik silahlarla ateş açacaklar, hiçbir şeyden haberi olmayan masum vatandaşları, çoluk çocuk demeden öldürecekler..., ben de bunları idam etmeyip, senelerce besleyeceğim. Buna gönlünüz razı olur mu? Nitekim dün gece Şemdinli civarında bir olay oldu. Aranan anarşistlerden bazıları gece vakti vazifeden dönen bir cip aracına ateş ediyorlar ve bir su-
>
> →

bayımızla bir erimizi şehit ediyorlar. Şimdi ben, bunu yakaladıktan sonra mahkemeye vereceğim ve ondan sonra da idam etmeyeceğim, ömür boyu ona bakacağım. Bu vatan için kanını akıtan, bu Mehmetçiklere silah çeken o haini ben senelerce besleyeceğim. Buna siz razı olur musunuz?

... Türkiye'de idamlar vardır. İdamları kaldırma hakkı bize aittir. Başka ülkelerin zorlamasıyla kaldıracak olursak o ülkelerin tahakkümleri altına gireriz...

... İdam cezası bizim dinimizde de vardır. *İncil*'de de vardır... Allah'ın uygun bulduğu bir şeyi şimdi biz tutup kaldıracak mıyız? İdam olmazsa anarşik olaylar daha kolay yapılacaktır. Nasıl olsa af çıkar diye anarşistlere güç gelecektir..."

Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in Muş Konuşması'ndan,
4 Ekim 1984 tarihli gazeteler

12 EYLÜL 1980 - 12 EYLÜL 1990

12 Eylül ve idamlar	
İdamı istenen insan sayısı	7000
Ölüm cezası verilen	517
Askeri Yargıtay'ın onadığı	124
İnfaz edilen	50
İnfaz edilen sol görüşlü	18
İnfaz edilen sağ görüşlü	8
İnfaz edilen "ayrılıkçı Ermeni"	1
Adi Suçlu	23
Gözaltında veya hapishanelerde ölenler	
Toplam ölü sayısı	229
Kuşkulu ölüm	144
Açlık grevinde ölenler	14
"Kaçarken" vurulanlar	16
"Çatışmada" öldürülen	74
"Doğal ölüm" raporu verilen	73

→

"İntihar" ettiği bildirilen	43
Nedeni belirsiz ölüm	2
İşkence sonucu öldürülenler	17
İşkence yaptığı için yargılanan güvenlik görevlisi sayısı	9.962
Hüküm giyen güvenlik görevlisi sayısı	544

Aşkale • Erzurum'un ilçelerinden biri olan Aşkale, siyasi tarihimize, Varlık Vergisi'ni ödemeyen mükellefler için bir zorunlu çalışma yeri olması dolayısıyla geçmiştir.

Varlık Vergisi, Kasım 1942-Mart 1944 arasında, bir kereye mahsus olarak alınan bir Servet Vergisi, dönemin İstanbul Defterdarı Faik Öktc'nin ifadesiyle bir "facia" idi. Kanun tasarısına göre Varlık Vergisi, başta tüccarlar olmak üzere, "iktisadi şartların darlığından doğan güçlükleri istismar ederek" yüksek kazançlar sağladığı halde, kazancıyla orantılı vergi vermeyenleri hedefliyordu. Mükelleflerden alınacak verginin matrahını ve oranını özel olarak oluşturulan takdir komisyonları belirliyor, komisyonun tespit ettiği vergi borcuna karşı itiraz veya yargı yoluna gidilemiyordu. Tebliğ tarihinden itibaren bir ay içinde vergisini ödemeyenler Aşkale'deki çalışma kampına gönderilecekti.

Varlık Vergisi Kanunu herhangi bir ayrım öngörmüyordu, ancak vergi takdir komisyonlarının geniş yetkileri, o yıllardaki yoğun milliyetçi havayla birleşince, Varlık Vergisi özellikle azınlıklar aleyhinde uygulandı. Aşkale'de yol yapımında çalıştırılan, -1229'u İstanbul'dan- 1400 vergi mükellefinin tamamı müslüman olmayan azınlıklardı. Mükelleflerin çalışma kampındaki yiyecek, giyecek ve yatacak masraflarıyla, hastalanmaları durumunda tedavi ve bakım ücretleri de kendilerine aitti. Erzurum-Sivas yolunda taş kırıp toprak kazan 1400 mükelleften 21'i çalışma yerinde öldü.

15 Mart 1944'te, tahsil edilemeyen bütün Varlık Vergisi borçları silindiğinde, 114.368 mükelleften 315 milyon lira tahsil edilmişti. Bu miktar 1943 yılı devlet harcamalarının % 38'ini oluşturuyordu. En çok vergi tahsilatının yapıldığı İstanbul'da Defterdar sıfatıyla uygulamanın başında bulunan Faik Ökte, Varlık Vergisi'yle ilgili kitabını şu sözlerle bitirir: "Ben kendi hesabıma, bu mevzuda devletin vakar ve haysiyetine vurulan bu darbe dolayısıyla, başta başbakan olmak üzere, hepimizin Yüce Divan'a sevkedilmeyişimize hâlâ hayret ederim".

Ayşe Tatile Çıksın • 20 Temmuz 1974 günü başlayan "Kıbrıs Barış Harekâtı", 22 Temmuz'da ateşkes ilan edilmesi üzerine durdu ve üç garantör devlet, Türkiye, İngiltere ve Yunanistan arasında görüşmeler başladı. Türkiye, Cenevre'deki görüşmelerde bir anlaşma sağlanamaması durumunda harekata devam etme kararındaydı. "Ayşe tatile çıksın", Cenevre konferansında Türkiye'yi temsil eden Dışişleri Bakanı Turan Güneş ile Başbakan Bülent Ecevit arasında bir parolaydı ve konferansın sonuçsuz kaldığını harekâta geçilebileceğini belirtiyordu. "Ayşe", Turan Güneş'in kızının adıydı (bugün Doç. Dr. Ayşe Güneş Ayata).

Turan Güneş'in "Ayşe tatile çıksın" mesajı üzerine Türk birlikleri 13 Ağustosta yeniden ilerlemeye başladılar, üç gün sonra "İkinci Barış Harekatı" sona erdi.

Azot Fabrikası mı İspat Hakkı mı • (☞ İspatçılar)

Baba • Süleyman Demirel'in, 1985'ten sonra kullanılmaya başlanan lâkabı. Her ne kadar seçmen kitleleri 1946-60 yılları arasında, önce Celâl Bayar'a, sonra İsmet İnönü'ye "babamız" demişlerse de, siyasal edebiyatımızda esas "baba", Süleyman Demirel'dir.

Babıâli'den de Geçeceğiz • 27 Mayıs 1960 darbesinden sonra oluşturulan Milli Birlik Komitesi, ülke ve dünya kamuoyuna, gerekli düzenlemeleri yaptıktan sonra iktidarı yeniden sivillere devredecekleri sözünü vermişti. Komite üyelerinin ve Silahlı Kuvvetlerin büyük kısmı devlet mekanizması bünyesiyle sınırlı bir "temizlik" ve yeni bir anayasadan ibaret bir "düzenleme"yi yeterli sayarken, - daha sonra "14'ler" adıyla tasfiye edilecek- "radikal kanat" daha geniş bir "temizleme" ve kurumlaşmadan yanaydı.

Nitekim birlikte üniversiteden 147 öğretim üyesini, ordudan da beşbine yakın subayı emekliye ayıran tasfiye ve temizleme oparasyonunu yaptıktan sonra, bu kanatlar arasındaki ayrılık su yüzüne çıkmaya başladı. 1960 yazında Milli Birlik Komitesi üyelerinin ihtilalin amaçlarını halka anlatmak üzere gruplar halinde katıldıkları yurt gezilerinde 14'lere mensup Komite üyelerinin yaptıkları konuşmalar bu açıdan dikkatle izleniyordu. Bu ortamda "14'ler"e mensup Kur. Yab. Muzaffer Özdağ'ın İstanbul'da söylediği "Babıâli'den de geçeceğiz" sözü büyük yankılara yol açtı. Bu sözler 14'lerin sadece devlet aygıtıyla sınırlı kalmayacak ve ilkin basından başlayıp tüm topluma şamil kılınacak bir geniş "temizlik" harekâtı tasarladıklarının, dolayısıyla da iktidarı devretmeye pek niyetli olmadıklarının kanıtı sayıldı. Silahlı Kuvvetler ve Milli Birlik Komitesi için-

deki ılımlı kanadın 14'leri tasfiye kararı alması ve bunu uygulaması sürecini hızlandırdı.

Babıâli'nin Pravda'sı • *Pravda,* eski Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Komünist Partisi'nin resmi yayın organıydı. *Cumhuriyet* gazetesi de 80'li yıllarda *Tercüman* gazetesi ve kimi sağ çevrelerce "Babıali'nin Pravda'sı" olarak nitelenmiştir.

"Babıali'nin Pravda'sı" yakıştırmasını ilk kullanan, *Tercüman* gazetesi yazarlarından Ergun Göze oldu. Göze, böylelikle *Cumhuriyet* yazarlarını "komünist" olmakla suçluyor ve dolaylı olarak 12 Eylül askerî yönetimine ihbar ediyordu. 1982 yılında "Pravda" benzetmesi bu kez dönemin Başbakan Yardımcısı Turgut Özal tarafından yinelendi. İktisatçı Arslan Başer Kafaoğlu'nun, 12 Eylül hükümetindeki Başbakan Yardımcılığı görevinden yeni istifa eden Özal'ın ekonomik görüşlerini ve icraatlarını eleştiren bir değerlendirmesi *Cumhuriyet* gazetesinde yayınlanmıştı. Özal, yazı hakkında görüşlerini soran gazetecilere, "Babıali'nin Pravda'sı mı? O gazetede bazı şeyler yayınlandı" karşılığını verecek, *Cumhuriyet*'i ve yazıyı önemsemediğini ima etti. *Tercüman* gazetesinin, Özal'ın bu sözlerini manşetten vermesinden sonra "Babıali'nin Pravda'sı" tartışması yeniden alevlendi. Göze, *Tercüman* ve Özal aleyhine tazminat davaları açan *Cumhuriyet* gazetesi, bu davaları kazandı.

Bahar Havası • 1946-1960 yılları arasında, Cumhuriyet Halk Partisi - Demokrat Parti ilişkilerinin normal bir zemine oturması, iki parti arasındaki havanın yumuşaması, basın yayın organlarında "Bahar Havası" olarak nitelenirdi. Örneğin, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün, yanına bir Demokrat Parti milletvekilini alarak yurt gezisine çık-

ması ya da Adnan Menderes'in CHP'nin bir mahalle kongresini ziyareti gibi olaylar "Bahar Havası"nın işaretleri olarak kabul ediliyordu.

1957 yılına kadar, dönem dönem normal seyreden CHP-DP ilişkileri bu tarihten sonra bir daha hiç "Bahar Havası"na girmedi. 57 seçimlerinden birkaç ay önce, CHP genel sekreteri Kasım Gülek, "Bahar Havası"nın bitişini şu sözlerle dile getirdi: "Seçimlere hazırlanın, kütüklerdeki isimlerinizi kontrol edin. Bahar havası bitmiş, yaz gelmiştir... Ne tehdit ne baskı bizi korkutabilir... Beni 126 kere mahkemeye götürdüler, gene bir o kadar daha gitmekten korkmam."

Balkanlar ve Ortadoğu'nun... • 1950-1980 dönemindeki kalkınmacı söylemin gurur ve öğünme vurgusu... 1980 sonrasına kıyasla dışa kapalı bir ekonomik yapının oturtulmaya çalışıldığı ve hedeflerin görece küçük tutulduğu sözkonusu dönem boyunca, kalkınmanın göstergelerini karşılaştırmak için kullanılan temel ölçüt yakın çevre, yani Balkanlar ve Ortadoğu'ydu. Başta sanayi tesisleri olmak üzere tüm tesislerin, tüm atılımların Balkanlar ve Ortadoğu çapında bir önem arz etmesi hedeflenir, "Balkanlar ve Ortadoğu'nun en büyük..." tesisini açmakla, en parlak göstergesini yakalamakla öğünülürdü. "Globalleşme" rüzgarı, Doğu Bloku'nun çökmesi, Avrupa'yla bütünleşme adımları, ANAP dönemiyle başlayan değişim, sermaye birikiminin belli ellerde büyük toplamlara ulaşması gibi etkenler 80'li yıllarda "Balkanlar ve Ortadoğu'nun..." söylemini demode hale getirdi; Avrupa ve dünyayla kıyaslamaya dayanan bir söylem egemen oldu.

Balyoz Harekâtı • 17 Mayıs 1971 günü, İsrail'in İstanbul Başkonsolosu Efraim Elrom'un, Mahir Çayan ve ar-

kadaşları tarafından kaçırılmasından sonra solcu oldukları ya da sola sempati besledikleri bilinen yüzlerce aydının gözaltına alınması ve genel olarak 12 Mart döneminde sola karşı yürütülen baskı ve işkence politikası, "Balyoz Harekatı" diye anılır.

12 Mart döneminin ilk başbakanı Nihat Erim, Nisan 1971'de, "Türkiye parçalansın diye gayret sarfedenlere karşı alamayacağımız tedbir yoktur. Tedbirler balyoz gibi kafalarına inecektir" demişti. Elrom'un kaçırılması üzerine yayınlanan "Hükümet Başkanlığı Bildirisi", hükümetin gerçekten "her türlü" tedbiri alma kararlılığında olduğunu gösteriyordu. 17 Mayıs 1971 gecesi, radyoda Başbakan Yardımcısı Sadi Koçaş tarafından okunan bildiride, Elrom'un derhal serbest bırakılmaması halinde, kaçıranlarla uzak yakın ilişkisi bulunanlar ile, "masum gençlerimizi kışkırtıcı yayım ve sözleriyle kanunsuz hareketlere teşvik eden, kimlikleri güvenlik kuvvetlerince öteden beri bilinen kimseler, sıkıyönetim bölgeleri dışında bulunsalar dahi Sıkıyönetim Kanunu gereğince derhal gözaltına alınarak en yakın Sıkıyönetim Komutanlığı'na teslim edileceklerdir..." deniliyor, "makabline şamil" kanunlar çıkarma tehdidinde bulunuluyordu.

"Hükümet Başkanlığı Bildirisi"nden birkaç saat sonra tüm yurtta, bilimadamları, gazeteciler, yazarlar ve özellikle de öğretmenler gözaltına alınmaya başladı. Bildiriden on gün sonra *Milliyet* gazetesi Başyazarı Abdi İpekçi şunları yazıyordu: "... uygulama o hale gelmiştir ki, ortaya kanun dışı eylemleri değil, tüm aydınları kapsayan bir operasyon çıkmıştır. CHP sözcüsünün belirttiği gibi, 'salgın halinde' tutuklananlar arasında, o tür eylemlere karşı çıktıkları bilinen kimselerin bulunması, bunun belirtilerinden biridir. Aydınları tedirgin eden başka nedenler de vardır. Uygulama aynı zamanda bir 'kitap düşmanlığı' halini almıştır.

Birçok kimselerin kitaplıklarında yasaklanmamış kitaplar dahi alınmakta, hatta bununla da kalınmayıp, o kitapların sahipleri de gözaltında tutulmaktadır. Bu havanın etkisiyle birçok aydınların, yasaklanmadığı halde kitaplarının önemli bir bölümünü yok etmek zorunluluğunu duyduklarını biliyoruz".

"Balyoz Harekatı", Erim Hükümeti'nden köklü reformlar bekleyen sol çevreler için tam bir düş kırıklığı oldu.

Bankerzedeler • 1980-82 yıllarında, yüksek faiz elde etmek umuduyla bankerlere yatırdıkları paralarını, bankerlik sisteminin çöküşü ve bankerlerin birbiri peşisıra batması nedeniyle kaybeden 320 bin civarında yurttaşımız "Bankerzedeler" olarak bilinir. Bankerlik sisteminin çöküşü 24 Ocak kararlarıyla birlikte pek çok işletmenin bankerlerden aldıkları krediyi geri ödeyemez duruma düşmesiyle başlamıştır. Bankerlikle ilgili hukuki çerçevenin yetersizliği, "Banker" sıfatının son derece kolay kazanılıyor olması da önemli bir etkendir.

"Tasarrufçu"dan "Bankerzede"ye giden süreç Bülent Ulusu hükümetinin bankerlik mevzuatını yeniden düzenlemesiyle hız kazandı. Eylül 1981'den itibaren, bir dizi yasal düzenleme ile bankerlerin reklam yapmaları yasaklandı. bankerlik yapabilmek için yeni ve kısıtlayıcı şartlar getirildi, bankerlerin Maliye Bakanlığı'nca denetimine başlandı. Yeni yasal çerçeveye uyum sağlayamayan bankerler birer birer batarken, dönemin maliye bakanı Kaya Erdem'in, bankere para yatıranlarla ilgili olarak söylediği, *"Halk kumar oynamıştır"* sözleriyle birlikte büyük bir panik başladı. Oysa, ne Erdem ne de sık sık "Tercihi tasarruf sahibinin, yüksek gelir az güvence isteyen parasını bankere yatırsın" diyen Başbakan Yardımcısı Turgut Özal ve diğer yetkililer bunun bir kumar olduğunu daha önce söyle-

mek zahmetine katlanmamışlardı. 1981 Aralık'ından 1982 Nisan'ına kadar 250 civarında banker battı. Tüm yurtta. 320 bin bankerzede 62 milyar lirayı bankerlere kaptırmıştı. Bu durum ciddi bir toplumsal huzursuzluk yarattı, intihar edenler, ölümler, öldürme ve yaralamalar oldu. Kendiliğinden örgütlenen Banker Alacaklıları Komiteleri, bankerzede paralarının tahsil edilebilmesi için lobicilik faaliyetini yürüttüler; 1983 genel seçimleri öncesinde yeni kurulan partilerle de temaslar kurdular. 1983 yılında çıkarılan bir yasayla bankerzedelere, alacaklarının ancak 200 bin lirasına kadar olan kısmını geri alabilme olanağı tanındı.

Barajlar Kralı • Süleyman Demirel "Barajlar Kralı" olarak da anılır.

Baraj yapımına belirgin bir önem verilen Demokrat Parti iktidarı döneminde (1950-1960), elektrik enerjisi üretimi yüzde 350 oranında artarken 1950 yılında yüzde 3.8 olan toplam elektrik üretimindeki hidrolik kaynakların payı da 1962'de yüzde 31.6'ya çıkmıştır. İnşaat mühendisi olan Demirel de bu dönemde, Devlet Su İşleri (DSİ) Genel Müdürlüğü Barajlar Dairesi Başkanlığı ve DSİ Genel Müdürlüğü görevlerini üstlenmişti. Demirel bu özelliği nedeniyle, ilk kez Adalet Partisi genel başkan adayı olduğu 1964 yılında, gazeteci Cüneyt Arcayürek tarafından "Barajlar Kralı" olarak nitelendi. Oldukça tutulan "Barajlar Kralı" lâkabı sonraları daha çok Demirel'le alay etmek için kullanıldı.

Demirel, 1983 yılında Cüneyt Arcayürek'e yaptığı açıklamada o tarihe kadar yapılan baraj ve hidroelektrik santrallarının yüzde 80'inin "... projesinde varım, ihalesinde varım, temel atma ya da açılışlarında, yapımında varım. Devlet Su İşleri genel müdürü olarak, Başbakan olarak ben varım" diyerek, "Barajlar Kralı" deyiminin arkasında-

ki kariyerine sahip çıkmıştır.

Bu konuda ayrıca (☞ Su Müdürü).

Başbuğ • CKMP/MHP/MÇP/MHP önderi Alparslan Türkeş'in politik lâkabı. Başbuğ, Hun ve Göktürk devletlerinde ordu komutanlarına verilen geçici bir görev sanıydı. Osmanlı'da bu sana, 17. ve 18. yüzyıllarda sınırlı olarak yer verilmiştir. Türkeş için "Başbuğ" lakabı, ilk kez, Ondörtler'den arkadaşlarıyla birlikte 1965'de yönetimi ele geçirdiği CKMP'nin (Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi) 1967 kongresinde kullanıldı. "Başbuğ" sıfatı, 1969'da MHP (Milliyetçi Hareket Partisi) adını alan partinin özellikle gelişen gençlik örgütlenmesiyle beraber giderek kurumlaşıp Türkeş'in isminin kopmaz parçası haline geldi. "Başbuğ Türkeş / İsmin Alparslanlara eş / Milletinin gözü yaşlı / Kurtar onu Başbuğ Türkeş" gibi marşlar üretildi.

1970'lerin sonlarında, MHP'nin Erzurum ve çevresinde çok güçlü bir yerel önderi haline gelen Yılma Durak'a da "Doğu'nun Başbuğ'u" dendi.

1980'den sonra, MHP/MÇP kadroları içindeki ideolojik tartışma sürecinde, liderin otoritesinin mutlak ve tartışılmaz olması anlayışına eleştiri getiren kesim, "Başbuğ" lakabını da sorguladı. Ancak "Başbuğ" lakabı parti içi söylemde ve özellikle gençlik tabanında kullanılmaya (sözkonusu muhalif kesimin 1992'de partiden ayrılmasından sonra yeniden güçlenerek) devam etti.

Batı Kulübü • *Milli görüş*e sahip olduğunu savunan Milli Selamet Partisi, diğer partileri, İslâm'ın ilkelerini gözardı ettikleri, İslam dünyası yerine Batı dünyasıyla içiçe girip onlar gibi olmayı amaçladıkları için "Batı Kulübü" olarak nitelemiştir. MSP'ye göre, Avrupa Topluluğu'na girmek isteyen Batı kulübü partileri "Müsluman Türkiye'yi

Hıristiyan Avrupa içinde eritme" amaçlı siyonist bir oyuna alet olmaktadırlar. "Batı sömürücüdür, tahakkümcüdür. Batı Kulübü zihniyeti sömürü ve tahakküme dayanıyor" diyen MSP lideri Necmettin Erbakan 1970'lerde sık sık Adalet Partisi ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin aslında "ikiz kardeş" (*"taklitçi ikizler"*) olduklarını ve sahip olduğu Müslüman kimliği dolayısıyla tek farklı partinin MSP olduğunu öne sürdü.

Bayrak Harekâtı • 12 Eylül 1980 müdahalesinin askerler arasındaki kod adı. İlk önce 11 Temmuz 1980 günü gerçekleştirilmesi planlanan harekât, Süleyman Demirel başkanlığındaki Adalet Partisi hükümetinin 2 Temmuz'da yapılan oylamada güvenoyu alması üzerine 12 Eylül'e ertelendi.

Bebek Davası • (☞ Köpek-Bebek Davaları)

Ben Bu Orduyu Yedeksubaylarla da İdare Ederim • CHP, 27 yıllık iktidarı döneminde bizzat oluşturduğu devlet aygıtıyla neredeyse içiçe ve onunla özdeşleşmiş bir siyasal parti idi. 1950'de iktidara gelen DP, devraldığı devlet aygıtının, bürokrasinin bu özelliğinden şüphesiz rahatsız ve tedirgindi. Adnan Menderes'in yakın çevresine söylediği rivayet olunan *"iktidar bizde ama devlet hâlâ onların"* sözü bu tedirginliğin ifadesiydi. O nedenle DP yönetimi devlet aygıtındaki CHP nüfuzunu geriletmeye büyük önem vermiş ancak özel statü ve ağırlığa sahip ordu bürokrasisine dokunamadığı gibi onunla arasındaki soğukluğu da gideremeyişti.

DP iktidarının güç yitirmeye ve sertleşmeye başladığı 1950'li yılların sonlarına doğru süreçte, ordunun da gidişattan memnun olmadığına dair söylentiler çıktığında, bu

durum kendisine iletilen A. Menderes'in öfkeye kapılarak yakın çevresine *"ben bu orduyu yedek subaylarla da idare ederim"* dediği söylenir. A. Menderes'in böyle bir söz edip etmediği bilinmez ama 27 Mayıs darbesini hazırlayanların ordu içindeki propaganda ve örgütlenme çalışmalarında gayet etkili bir malzeme olarak kullanıldığı biliniyor. Bu sözler aynı zamanda 27 Mayıs ertesinde, darbenin meşruiyet gerekçelerinden biri olarak da kullanıldı. Menderes'e atfedilen bu ifade, DP'nin bir diktatörlük kurmaya hazırlandığının delili olarak sunuldu.

Besleme Basın • Demokrat Parti iktidarının, devlet olanaklarıyla desteklediği iddia edilen gazeteler, muhalefet tarafından "Besleme Basın" diye nitelenmiştir. İlk kez 1952 yılında *Akın* ve *Hizmet* gazeteleri dolayısıyla gündeme gelen "besleme" iddiaları, özellikle resmi ilanların dağıtımında taraflı davranıldığı savına dayandırılıyordu. Gerçekten de, Demokrat Parti yanlısı *Zafer* gazetesine 1950-1960 yılları arasında verilen resmi ilan ve reklam tutarı, aynı süre içinde üç büyük gazete *Cumhuriyet, Hürriyet, Milliyet*'in aldığı resmi ilan ve reklam tutarına eşitti.

DP iktidarı ticari ilanların dağıtımını devlet denetimindeki Türk Basın Birliği Resmi İlanlar Limited Ortaklığı'nda toplayarak özel ilanların da dağıtımını etkilemiştir. Örneğin, 1958-59 yıllarında *Zafer* gazetesinin aldığı özel ilan tutarı 2.198.132 TL iken, tek parti döneminin ayrıcalıklı gazetesi *Ulus*'a düşen özel ilan tutarı ise 999.264 TL dır. DP, yandaş gazeteleri, kağıt tahsisi ve örtülü ödenekten ayrılan paralarla da "beslemiş"tir.

Yüksek Adalet Divanı'nın "örtülü ödenek davası"na ilişkin karar gerekçesinde "Besleme Basın" şöyle yer almıştır:

→

"... tirajıyla yaşamaları kabil olmayan gazete ve mecmualara örtülü ödenekten yardımlar yapılmış, umumi efkârda "besleme basın" tabir ve namıyla anılan gazete ve mecmua nevinin teşekkül ve devamına sebebiyet verilmiştir. Bu hususta o kadar ileri gidilmiştir ki, bazı şahıslar sırf ilan ve örtülü ödenekten para almak için mahallinde dahi neşri malum bulunmayan ancak muayyen, mecburi abonelere inhisar eden gazeteler çıkarmışlardır.

Sanık Menderes kendisini ve Demokrat Parti iktidarını destekleyen yazarlara, gazetecilere, mecmua ve ajansa örtülü ödenekten türlü yardımlarda bulunmuştur... Din istismarcılığını geçim vasıtası yapan, muhalefet liderine yazıları ile tecavüz eden Necip Fazıl'a (Kısakürek) yekûnu 147.000.- lirayı tutan ödemelerde bulunmuş mümaileyhin bir suçtan mahkum olduğu bir sırada karısı Neslihan Kısakürek'e dahi muhtelif zamanlarda cem'an 5.000 lira vermiştir. Müstakil ve muhalif gazete ve yazarları bir taraftan türlü takyit ve tehditlerle, cezai tehditlerle vazifelerini göremez hale getirmeğe çalışırken, diğer taraftan kendi ve iktidarı menfaatına 'besleme basın' meydana getirerek onları örtülü ödenekten beslemiştir."

555 K • *28-29 Nisan* (1960) *olaylarından* sonra, Demokrat Parti yönetimi 5 Mayıs'ta Ankara'da bir gösteri planlamıştı. Plana göre, DP'li gençler saat 5'te Atatürk Bulvarı'nda toplanacak ve o sırada meclisten çıkıp Çankaya'ya gidecek olan Celal Bayar ve Adnan Menderes'i alkışlayacaklardı. Bunu haber alan muhalif öğrenciler aynı saat ve yerde bir karşı gösteri düzenlemeye karar verdiler. Karşı gösteri "5. ayın 5'inde saat 5'te Kızılay'da", "555 K" parolasıyla dilden dile dolaştı ve sonuçta 5 Mayıs saat 5'te Kızılay'da DP'li göstericiler muhaliflerin yanında çok küçük bir azınlık olarak kaldılar.

Saat 6'ya doğru bulvara gelen Bayar ve Menderes burada

arabadan inince "istifa istifa" diye bağıran göstericiler Menderes'in üstüne yürüdüler ve Menderes tartaklandı. Başbakan, gazeteci Emin Karakuş'un arabasına sığınarak güçlükle uzaklaştırıldı.

555 K olayıyla ilgili bir rivayet, olaylar sırasında bir gencin "hürriyet istiyoruz" diyerek Menderes'in yakasına yapıştığı ve Menderes'in de "hürriyet olmasa bir başvekile bunları söyleyebilir misiniz" dediğidir. Kendisi yalanlamış olsa da kimi muhitlerde bu gencin Deniz Baykal olduğuna inanılır.

Beyaz İhtilâl • Demokrat Parti'nin, çok partili hayatın ilk serbest ve dürüst seçimlerinin yapıldığı 14 Mayıs 1950'de Cumhuriyet Halk Partisi'ni iktidardan uzaklaştırması, yandaşlarınca "Beyaz İhtilâl" olarak anılır. "İhtilâl" sıfatı, devleti kuran ve 27 yıldır ülkeyi yöneten CHP'nin elinden iktidarın alınmasına, "Beyaz" ise bunun kansız, silah zoruyla değil genel oyla gerçekleşmesine işaret etmektedir.

27 Mayıs 1960'dan sonra bu kez Demokrat Parti'nin iktidardan indirilmesi "Ak Devrim" olarak anılmaya başlandı.

Beyaz Tren • Atatürk ve İsmet İnönü'nün cumhurbaşkanlıkları sırasında kullandıkları 10 vagonlu özel tren.

Beyaz Tren, 1946'dan sonra Demokrat Partililerin sık sık gündeme getirip eleştirdiği konulardan biri oldu. Her ne kadar Atatürk tarafından da kullanılmışsa bile Demokratların gözünde Beyaz Tren, Milli Şef İsmet İnönü'nün içinde yaşadığı lüks ve debdebenin simgesiydi.

İnönü'nün 1950'de cumhurbaşkanlığından ayrılmasından sonra Beyaz Tren kullanılmaz oldu.

Beyin Kabinesi • (☞ Reform Hükümeti)

Beyin Takımı • (☞ Reform Hükümeti)

1402'likler • 1402 sayılı sıkıyönetim kanununa 12 Eylül 1980'den sonra Milli Güvenlik Konseyi tarafından eklenen bir fıkraya dayanılarak sıkıyönetim komutanlarının emriyle görevden alınan kamu personeli 1402'likler olarak bilinir.

Sivil organları sıkıyönetim komutanlarının "emir eri" durumuna sokan 1402 sayılı kanunun 2. maddesi: "Sıkıyönetim Komutanlarının bölgelerinde genel güvenlik, asayiş veya kamu düzeni açısından çalışmaları sakıncalı görülen veya hizmetleri yararlı olmayan kamu personelinin statülerine göre atanması veya işine son verilmesi, mahalli idarelerde çalışanların görevden uzaklaştırılması veya işlerine son verilmesi hakkındaki istemleri ilgili kurum ve organlarca derhal yerine getirilir... Bu şekilde işlerine son verilen memurlar, diğer kamu görevlileri ve kamu hizmetlerinde görevli işçiler bir daha kamu hizmetlerinde çalıştırılamazlar..." demektedir. Bu hükme dayanarak, kamu personeli arasına sızmış bulunan "sakıncalı"ları tespit edebilmek, bu amaçla kurulan "Başbakanlık Sıkıyönetim Koordinasyon Merkezi" ve bakanlıklardaki "Sıkıyönetim Koordinasyon Üniteleri" ile "gayretkeş" sivillerin yardımı sayesinde mümkün oldu.

Genelkurmay Başkanlığı'nın açıklamalarına göre, bütün Türkiye'de 1402'liklerin sayısı 4891'dir. Ancak, 1402'lik olacağı endişesiyle istifa edenler ve bizzat sıkıyönetim komutanlıklarına çağırılarak istifa etmelerinin "hayırlı" olacağı hatırlatılanlarla birlikte bu sayının 20 bin civarında olduğu öne sürülmektedir. Kesin olarak yalnızca 1402'lik öğretim üyelerinin sayısı bilinmektedir: 38 profesör, 25 doçent, 10 yardımcı doçent. 1402'likler sonradan, yargı yoluyla statülerinde kısmi düzelmeler sağlayabilmişlerse de, uğradıkları maddi ve manevi zarar büyük ölçüde tazmin edilmemiştir.

Bir Bilen • Süleyman Demirel'in, 1985-87 yılları arasında yaygın olarak kullanılan lâkabı.

1982 Anayasası'nın geçici 4. maddesi gereğince 10 yıl süreyle siyasi yasaklı bulunan Süleyman Demirel, Adalet Partisi'nin devamı durumundaki Doğru Yol Partisi'nin gayriresmi lideriydi. DYP'nin 14 Mayıs 1985'te toplanan 1. Olağan Kongresi öncesinde iki genel başkan adayı çıkmıştı: Hüsamettin Cindoruk ve Mehmet Yazar. Partililerin kimi tercih etmeleri gerektiği hususunda Demirel'den işaret bekledikleri bir sırada *Tercüman* gazetesi yazarı Nazlı Ilıcak, Demirel'in sözcülüğünü üstlendi. Ilıcak, siyasi yasaklar nedeniyle Demirel'den "Bir Bilen" diye söz ediyordu. Bu dönemde, Demirel'e *"antrenör"* de denilmekteydi. Böylece, siyasi yasakların anlamsızlığı ortaya çıkmış oldu. Demirel, adıyla değilse bile lakaplarıyla yine siyasetin içindeydi. Aynı durum, *"Bir Bölen"* denilen Bülent Ecevit için de geçerliydi.

DYP'DE BAŞKANLIK YARIŞI VE BİR BİLEN

14 Mayıs 1985 günü yapılan Doğru Yol Partisi genel başkanlık seçimini Mehmet Yazar'ın 262 oyuna karşılık, 626 oyla Hüsamettin Cindoruk kazandı. Seçim sonucunu büyük ölçüde adayların "Bir Bilen"le ilişkisi etkilemişti. Cindoruk, "bu partinin genel başkanı kim olacak diye merak etmeyin. Bu partinin bir bileni, bir soranı vardır. O ne derse o olacaktır" derken, Yazar'ın "Bir Bilen"le ilişkisi çok daha mesafeliydi: "Bir Bilen"in DYP delegeleri arasında tam destekçileri yüzde 20 civarındadır. Geriye kalan yüzde 80'lik delege ise Bir Bilene karşı duydukları büyük saygıya rağmen ana hedef olarak partilerini bir an önce iktidar görmek istiyor...

Bir Bilene karşı saygımız elbette büyüktür. Kendisine her zaman danışırız, ileride belki hizmetlerinden de yararlanırız".

Bir gazetecinin, "Bir Bilen kişi eğer bu meseleleri bili-

→

yor olsaydı 12 Eylül'e gelinir miydi? Bu açıdan bakıldığında, "Bir Bilen"in meseleleri bildiği neye göre iddia ediliyor" sorusuna Cindoruk'un yanıtı şöyleydi: "Bir Bilen bir yapan değildir. Yapamadı çünkü Bilen biliyordu ama devletin yapısı itibarıyla bilmek yeterli değildir. Bir şoförün arabayı durdurmak için frene bastığı zaman frenin patlamamış olması lâzımdır."

Cindoruk, başkan seçildikten sonra, "Bir Bilen"in partiyle ilişkisini şöyle açıklayacak ve "Bir Bilen"i deşifre edecekti: "DYP'yi biz yönetiyoruz. Bir Bilen demeye gerek yok. Adını koyalım. Sayın Demirel'in günlük politikayla ilişkisi yoktur".

Bir Bölen • 1985 yılında, eşi Rahşan Ecevit'in başkanlığında Demokratik Sol Parti'yi kurarak sol oyları böldüğü gerekçesiyle, eski Cumhuriyet Halk Partisi genel başkanı Bülent Ecevit'e, aynı dönemde Süleyman Demirel'e yakıştırılan *"Bir Bilen"* adından hareketle *"Bir Bölen"* denilmiştir.

Kasım 1985'te Halkçı Parti ve Sosyal Demokrasi Partisi'nin birleşerek Sosyal Demokrat Halkçı Parti adını almasından sonra "Bir Bölen" eleştirileri yoğunlaştı. SHP, birleşmeleri halinde solun iktidara geleceğini, Ecevit'in kişisel nedenlerle bunu önlediğini ileri sürerken, Ecevit de SHP'yi aşırı sol ve bölücü kesimlere kucak açmak ve demokratik sol ilkelere sahip olmamakla eleştirdi. Ecevit'e göre, DSP, hiçbir zaman SHP'ye oy vermeyecek kesimlerden de oy alıyordu, bu nedenle iki partinin birleşmesi halinde ulaşılacak güç sırf matematiksel hesaplarla bulunamazdı.

Eylül 1992'de, Cumhuriyet Halk Partisi'nin yeniden açılmasıyla sosyal demokrat partilerin sayısı üçe çıkarken, kimin kimi böldüğü iyice belirsizleşti.

Bir Gece Ansızın Gelebilirim • 1970'li yılların pek popüler bir şarkısına ait bu sözler, 1977'den sonra bir yandan da orduyu bir sağ darbeye teşvik etmeye çalışan ülkücü-faşist hareketin gözde sloganlarından, duvar yazılarından biri oldu.

Bir Koyup Üç Almak • Cumhurbaşkanı Turgut Özal Ağustos 1990'da Irak'ın Kuveyt'i işgaliyle başlayan Körfez Krizi sırasında önerdiği "aktif" politikayı, "bir koyup üç almak" sözleriyle özetlemiştir. Özal'a göre, Körfez'e asker göndermek, yabancı askerleri ülkeye çağırıp üsleri Amerika'ya açmak gibi davranışlar, savaş sonrası görüşme masasında Türkiye'ye önemli avantajlar sağlayacaktı.

Muhalefet partileri Özal'ın "bir koyup üç almak" yaklaşımını "maceracılık" olarak nitelediler. Doğru Yol Partisi genel başkanı Süleyman Demirel, "bir yere kan koyup karşısına kâr koyamazsınız" diyordu. Turizm gelirlerindeki büyük düşüş, petrol boru hattının kapatılması ve ambargo nedeniyle Türkiye'nin kriz sırasında uğradığı zarar 7 milyar dolar civarındayken, Körfez Krizi nedeniyle alınan hibe yardımlar ve kredilerin bunun yarısı kadar olduğu; velhâsıl Körfez Krizi sonrasında Türkiye'nin ekonomik açıdan iki koyup ancak bir alabildiği öne sürülmüştür.

Bir Oya Bir Bakanlık • (☞ Motel Hükümeti)

Birinci MC • (☞ Milliyetçi Cephe Hükümetleri)

Birlik Beraberlik • Daha çok kriz dönemlerinde, sorunların "temelden" çözümlenmesi için gerekli sayılan koşullar arasında sıklıkla işlenen tema... Çeşitli dönemlerde siyasîler ve darbeciler tarafından, Türk halkının (milletinin) el ele verdiği zaman her işin üstesinden gelebileceği,

ülkedeki uyumu bozarak Türkiye'ye zarar vermek isteyenleri hüsrana uğratacağı mesajını yaymak için kullanılan "birlik beraberlik" teması, zaman zaman basından ve "vatandaşlar"dan da ilgi gördü. Türkiye'nin tüm sorunlarını birlik ve beraberlik içinde çözebileceği söylendi, Türkiye'nin birlik ve beraberliğini bozmak isteyenler lanetlendi. Sözlük yayına hazırlanırken, 16 Mart 1995 günü, Başbakan Tansu Çiller Çanakkale Boğazı'na yapılacak köprüye "Birlik Beraberlik Köprüsü" adı verileceğini söyledi.

Bol Elbise • (☞ Lüks Anayasa)

Bozkurtlar • (☞ Ülkücüler)

Bölücülük • Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş koşulları, ülkenin coğrafî konumu ve Türkiye toplumunun etnik yapısı, "bölünme" korkusunu Cumhuriyet tarihinin sabit olgularından biri olarak varetti. İktidarlar-hükümetler, her dönemde, Türkiye'yi bölmek isteyen iç ve dış güçlere karşı uyanık olunmasını istediler. "Ülkenin bölünmez bütünlüğü" ya da devletin temelindeki ulus-devlet arayışını daha iyi yansıtan "devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü", Türkiye Cumhuriyeti'nin varlığı adına üzerinde hassasiyetle durulması gereken bir değer olarak sıklıkla vurgulandı. Bu değerin karşısında duran ana eğilim de "bölücülük" olarak adlandırıldı. 12 Eylül öncesinde, sol hareketin güçlü dönemlerinde, rejimi yıkmak isteyenlerle ülkeyi bölmek isteyenlerin işbirliği içinde oldukları hatta aynı kişiler-gruplar oldukları düşüncesi yaygındı ve hedefte "yıkıcılar-bölücüler" vardı. 12 Eylül sonrasında sol hareketin gücünü yitirmesi, Kürt hareketinin yükselmesi ve PKK eylemlerinin yaygınlaşmasıyla "bölücülük" teması yıkıcılık temasının üzerine çıktı.

Bölünmez Bütünlük • (☞ Bölücülük)

Bu Kış Komünizm Gelecek • 1986 yılında 103 yaşında iken ölen Celal Bayar'ın yaşamının son yıllarında sık sık söylediği rivayet edilen, "Bu kış komünizm gelecek" "uyarı"sı, sağın komünizm fobisinin simgesi haline getirilmiş ve mizah konusu yapılmıştır.

Bursa Nutku • Atatürk'ün, 1933 yılında Bursa'da 13-14 kişilik bir sofrada yaptığı iddia edilen bir konuşma, siyasi edebiyatımızda "Bursa Nutku" olarak zikredilir.

1933 Şubat'ında, Bursa'da 100 kadar kişinin *Türkçe ezan*ı protesto etmek amacıyla yaptığı kısa süreli bir gösterinin Ankara'ya "gericilerin ayaklanması" olarak aktarılması üzerine Bursa'ya gelen Atatürk, yayınladığı resmi tebliğinde, "olay aslında çok önemli bir olay değildir... Olaya özel bir önemle eğilmemiz, dinin siyasete ya da herhangi bir kışkırtmaya vesile edilmesine hiç müsamaha etmeyeceğimizin bir daha anlaşılması içindir" diyordu. Soruşturma sonucunda, bir savcı ve bir hakimle müftü görevden alındı, halktan da 15 kişi tutuklandı. Resmi kayıtlara göre Bursa olayı böylece kapanmıştır ve ortada bir "Bursa Nutku" yoktur.

Atatürk'ün "Bursa Nutku" olarak kabul edilen sözleri ilk kez 1947 yılında Bursa gazetecilerinden Rıza Ruşen Yücer'in *Atatürk'e Ait Birkaç Fıkra ve Hatıra* adlı kitapçığında yer aldı. Yücer'e göre, Atatürk bu sözleri Bursa'da bir yemek esnasında söylemişti. Ne var ki, Yücer bu durumun tanığı olmadığı gibi, sofrada bulunduklarını öne sürdüğü 13-14 kişinin kimler olduğunu da yazmamıştı.

"Bursa Nutku"nu siyaset pazarına ilk süren Demokrat Parti oldu. 1949 yılında İzmir'de düzenlenen bir parti toplantısında okunan "Nutuk" partililer tarafından heyecanlı alkışlarla karşılandı.

1958 yılında, "Nutuk" silahı bu kez Cumhuriyet Halk Partisi'nin eline geçti. Parti yayın organı *Ulus* gazetesi 19 Mayıs günlü nüshasında, Atatürk'e atfedilen sözleri "Devrimci Genç" başlığı altında ve üslûbunu değiştirerek yayınladı. Yayın üzerine gazete hakkında soruşturma açıldıysa da, takipsizlik kararı verildi.

"Bursa Nutku", 60'lı yıllarda da gençlik hareketlerinin meşruiyet kaynaklarından biri olarak öne çıkarıldı.

"BURSA NUTKU"

Türk genci, inkılâpların ve rejimin sahibi ve bekçisidir. Bunların lüzumuna, doğruluğuna herkesten çok inanmıştır; rejimi ve inkılâpları benimsemiştir. Bunları zayıf düşürecek en küçük veya en büyük bir kıpırtı ve bir hareket duydu mu, bu memleketin polisi vardır, jandarması vardır, ordusu vardır, adliyesi vardır demiyecektir. Hemen müdahale edecektir. Elle, taşla, sopa ve silahla, nesi varsa onunla kendi eserini koruyacaktır.

Polis gelecektir; asıl suçluları bırakıp, suçlu diye onu yakalıyacaktır. Genç, "polis henüz inkılâp ve cumhuriyetin polisi değildir" diye düşünecek, fakat asla yalvarmıyacaktır. Mahkeme onu mahkum edecektir. Yine düşünecek; "demek adliyeyi de ıslah etmek, rejime göre düzenlemek lâzım!.."

Onu hapse atacaklar. Kanun yolundan itirazlarını yapmakla beraber; bana, İsmet Paşa'ya, Meclis'e telgraflar yağdırıp haksız ve suçsuz olduğu için tahliyesine çalışılmasını kayrılmasını istemeyecek. Diyecek ki, "Ben inan ve kanaatimin icabını yaptım. Müdahale ve hareketimde haklıyım. Eğer buraya haksız olarak gelmişsem, bu haksızlığı meydana getiren sebep ve âmilleri düzeltmek de benim vazifemdir!..

Büllende • (☞ Allende-Büllende)

Bütçe Tamam Orduya Selam • Milli Savunma Bakanlığı bütçesinin görüşülüp kabul edilmesinden sonra Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin "Türk Silahlı Kuvvetleri'ne güven, şükran, sevgi ve selamlarının ulaştırılmasına" dair karar alması yolundaki gelenek, "Bütçe tamam orduya selâm" olarak bilinir.

Milli Savunma Bakanlığı bütçelerine ilişkin meclis görüşmeleri her zaman diğerlerine göre farklılık göstermiştir. Ordunun rejim içindeki ağırlığı ve bir tabu olarak görülmesi, Savunma Bakanlığı bütçesi görüşmelerini, partilerin basmakalıp sözlerle sıralarını savdıkları, neredeyse yalnızca, Silahlı Kuvvetler'e mesaj yollamaktan ibaret bir süreç haline getirmiştir.

Tek parti döneminde başlayan "bütçe tamam orduya selâm" uygulaması 80'li yılların ortalarından sonra terk edildi.

1956 ve 1971 yıllarından iki "orduya selâm" uygulaması örneği:

Elazığ Mebusu Hüsnü Göktuğ, Tunceli Mebusu Arslan Bora, Yozgat Mebusu Numan Kurban ve arkadaşlarının, şanlı ordumuza Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin selâm ve sevgilerinin bildirilmesine dair takrirleri. (4/191)

(24.2.1956)

Sevgili ordumuza Meclisin selâm ve sevgisinin bildirilmesini arz ve teklif ederim.

Elâzığ
H. Göktuğ

Yüksek Riyasete

Şanlı Türk Ordusuna B. M. Meclisinin selâm ve sevgilerinin ulaştırılmasını arz ve teklif ederiz.

Tunceli	Kars	Kars
A. Bora	İ. Us	F. Aktaş

→

Yüksek Riyasete

Millî Savunma Bütçesinin kabulü münasebetiyle şanlı ordumuza Yüksek Meclisin sevgi hislerinin duyurulmasının reye arzını rica ederiz.

Saygılarımızla

Yozgat	Yozgat	Kastamonu
N. Kurban	T. Alpay	S. Eren

REİS - Efendim, bu okunan takrirleri reylerinize arz ediyorum; kabul edenler... Etmiyenler... İttifakla kabul edilmiştir.

DEVLET VEKİLİ VE MİLLİ MÜDAFAA VEKÂLETİ VEKİLİ ŞEMİ ERGİN (Manisa) - Muhterem arkadaşlarım; asırlar boyunca milletimizin ve varlığımızın güven ve emniyetini sağlıyan tarihî ve kahraman silâhlı kuvvetlerimize ait Milli Müdafaa Bütçesinin görüşülmesi ve kabulünde çok samimî ve vatani hissiyat ile meşbu mebus arkadaşlarımın yakın alâka ve yardımlarını görmüş olmakla mesrur ve müftehir olmamak mümkün değildir.

Bu sebeple huzurlarınızda Heyeti Umumiyeye derin teşekkürlerimin iblâğını vazife bilirim. Ecdat tâbir ile ananevi ve mukaddes baba ocağı saydığımız ordumuzun Millî Müdafaa Vekâleti Vekilliği vazifesine başlıyalı henüz çok kısa bir zaman geçmiş bulunmasına rağmen, şimdiye kadar gelen seleflerimizin büyük bir hüsnüniyet içerisinde bu ocağa faydalı olabilmek emelleriyle gösterdikleri büyük mesai ve gayretlerle imkânlar dahilinde hazırladıkları plân ve programların tetkikine başlanmıştır.

Yine bu kısa zaman içinde vazife icabı tanıştığım ve görüştüğüm her sınıftan subay, astsubay ve er arkadaşlarımın (içinde bulunduğumuz bugünkü dünyanın bir türlü daimî sulha kavuşamıyan bâzı ıstırap ve sıkıntılarına rağmen) kan ve babadan mevrus ve asaletle dolu ve her türlü hakikatleri müdrik görmek ve bulmakla yarına karşı beslediğimiz itimat ve güvenin bir kat daha artması icabettiğini arz etmek isterim.

--->

Bu tarihî ve ulvi müesseseye karşı ifasına mecbur bulunduğum vazifelerimi benimseyerek Yüksek Heyetinizin de yardımlariyle ve âlicenap milletimizin mümkün olabilecek gücü dâhilinde en müemmen derecelere ulaştırmaya kararlı ve azimli bulunuyoruz. (Alkışlar, Bravo sesleri)

Gruplar temsilcilerinin, Türkiye'mizin ve demokratik rejimimizin şanlı bekçisi Kahraman Ordumuza Millet Meclisinin sevgi ve şükranlarının iletilmesine dair önergesi. (19.2.1971)

BAŞKAN - Bir önerge vardır, arz ediyorum:

Sayın Başkanlığa

Türkiye'mizin ve demokratik rejimimizin şanlı bekçisi Kahraman Ordumuza Millet Meclisinin sevgi ve şükranlarının iletilmesini arz ve teklif ederiz.

A.P. Grup Başkanvekili İbrahim Aytaç	C.H.P. Grup Başkanvekili Necdet Uğur
Demokratik Parti Grup Başkanvekili Vedat Önsal	M.G.P. Grup Başkanvekili Y. Hasan Tosyalı

(Alkışlar.)

BAŞKAN - Başkanlıkça gereği yerine getirilecektir efendim.

Millî Savunma Bakanlığı 1971 yılı bütçesinin milletimize, memleketimize, şanlı ve Kahraman Ordumuza ve Millî Savunma Bakanlığının değerli mensuplarına hayırlı ve uğurlu olmasını temenni ederim. (Alkışlar.)

Büyük Koalisyon • Ülkenin karşı karşıya bulunduğu ciddi sorunlar ve seçim sonuçlarının yol açtığı parçalı Meclis tablosu nedeniyle, ik büyük parti Cumhuriyet Halk Partisi ve Adalet Partisi arasında kurulması istenen koalis-

yon hükümeti. İlk kez 1973 seçimlerinden sonra telaffuz edilmeye başlanan "büyük koalisyon" önerisi son olarak 1980'de, Silahlı Kuvvetler'in "*Uyarı Mektubu*"nun ardından gündeme geldi.

Büyük Koalisyon fikrinin ısrarlı savunucularından biri olan Metin Toker, 22 Nisan 1979 günlü *Hürriyet* gazetesinde bu konuda şunları yazmıştı:

"Türkiye için 1973 seçimlerinin verdiği sonuçtan itibaren -ki 1977 seçimleri de aynı sonucu tekrarlamıştır- bir alternatif değil tek akıl yolu vardı: Büyük Koalisyon. Bugün akıl yolu tek milli menfaat yolu haline gelmiştir...

Memleketin bu buhranlı döneminde, Cumhuriyet tarihinin en güç devrinde iki büyük partinin ancak asker zoruyla biraraya gelebilecekleri varsayımından hareket etmek bu iki büyük partiye, onun lider ve yöneticilerine, bu güçlerin kendi vatanseverlik ölçütlerinin ötesinde bir vatan endişesini tanımamak demektir. 1973'ten beri kaybedilen zamana rağmen iki büyük parti, onun lider ve yöneticileri bu karalamaya layık değildirler. Hele iki büyük partinin tabanı, taraftarları, onların dışındaki kütleler, Çankaya'daki Cumhurbaşkanından köy kahvesindeki vatandaşa, sağduyu sahibi ve yüreği ülke yararıyla dolu herkes, işin başından itibaren bu yolun açılmasına çalışmaktadırlar. Bir CHP-AP koalisyonunun, Ecevit ile Demirel'in içinde işbirliği yapacakları bir hükümetin faşizmi getireceğini, hak ve hürriyetleri kaldıracağını, yabancı güçlerin emrine gireceğini, emekçilere karşı ve ağalardan, kompradorlardan, sömürücülerden yana olacağını sanmak için ya deli olmak ya da başkalarını saf zannetmek lazımdır. Bu, kuvvetli demokratik devleti getirecektir."

Büyük Taarruz • (☞ İktidarın Uşak Valisi)

Büyük Türkiye • (☞ Görülmemiş Kalkınma)

Cemal Aga • Dördüncü Cumhurbaşkanı ve 27 Mayıs 1960 askerî müdahalesiyle iktidara gelen Milli Birlik Komitesi Başkanı Orgeneral Cemal Gürsel'in ordu içindeki lâkabıdır.

Gürsel bir konuşmasında "aga"lık konusunda şunları söylemiştir: "... Niçin böyledir ve bu ismi bana verenler kimdir, bunları hatırlamıyorum. Adımı söyledikleri zaman Aga ilave edilmezse tanımayanlar çoktu. Dürüst çalışma ve çok çalışmak, arkadaşları sevmek ve saymak, onların haklarını her şeye rağmen savunmak daima prensibimdir. Belki bu (agalık) oradan gelmiştir...".

Cephe Başkanı • (☞ Milliyetçi Cephe Hükümetleri)

Cephe Hükümeti • (☞ Milliyetçi Cephe Hükümetleri)

Cephe Partileri • (☞ Milliyetçi Cephe Hükümetleri)

CHP + Ordu = İktidar • (☞ Çankaya Protokolü)

Cici Demokrasi • 1960'lı yıllardan başlayarak, solcu aydınların büyük bir kısmı Türkiye'deki çok partili rejimi, gerçek bir demokrasi olmadığı, ülkenin toplumsal koşulları nedeniyle, genel oyun hiç de halk yararına işlemediği, demokratik usullerin aslında bir aldatmaca olduğu düşüncesiyle "cici demokrasi" ya da "Filipin demokrasisi" diyerek eleştirmişlerdir.

Cumhuriyet gazetesi yazarı İlhan Selçuk, deyim hakkında şunları yazmıştır: "Cici demokrasi 1960 Türkiye'sinde çok tutan bir deyimdi. İçinde yaşadığımız çok partili reji-

mi vurgulayan, sözde demokrasi, Filipin demokrasisi, göstermelik demokrasi gibi başka deyimler de vardı. En çok cici demokrasi kullanılıyordu. Fikir özgürlüğüne kapalı bir toplumdaki çok partili rejim cici demokrasidir", "Cici demokrasi sola kapalı sağa açık çok partili rejim demektir".

25 Kasım 1969 tarihli *Türk Solu* dergisinde "Filipin demokrasisi" şöyle tanımlanmıştı:

"Filipin demokrasiciliğinin bir özelliği odur ki, bu düzende sağ ve sol partiler vardır, seçimler yapılır ve görünüşte parlamenter demokrasinin bütün gerekleri yerine getirilir. Ama nedense, bütün seçimleri, sömürünün en yoğununun, emperyalizm-işbirlikçi-sermaye-feodal mütegallibe ortaklığı sömürüsünün baş savunucusu olan parti kazanır; emekçi halk öyle şartlandırılmıştır ki, kendi temsilcilerini değil, hep sömürücülerin temsilcilerini seçer parlamentoya gönderir."

Yön yazarlarından Doğan Avcıoğlu'na göre de, "genel oyun ters işlediği Türkiye'de", cici demokrasinin temel kurumlarından parlamento ve parlamentoculuk, "bozuk düzenin" çarklarından biri olmaya mahkûmdur. Sosyalist solun radikal kesimleri, genel olarak bu yaklaşımı benimsemiş ve TBMM'de temsil edilen Türkiye İşçi Partisi'ni, "parlamentoculuk yapmakla, "Filipin demokrasiciliğinin tuzağına düşmek"le suçlamışlardır.

Çankaya • Cumhurbaşkanlığı makamı veya Cumhurbaşkanlığının politik edebiyattaki rumuzu. Cumhurbaşkanlığı köşkünün bulunduğu Çankaya tepesi dolayısıyla *"864 rakımlı tepe"* de denilmektedir.

Çankaya Hükümeti • 5 Haziran 1977 seçimlerinden birinci parti olarak çıkan Cumhuriyet Halk Partisi'nin 213 milletvekili vardı ve tek başına iktidar olabilmesi için 13 oy daha gerekiyordu. Koalisyon için Adalet Partisi ve Milliyetçi Hareket Partisi ile görüşmeyeceğini açıklayan CHP genel başkanı Bülent Ecevit, Milli Selamet Partisi ile de anlaşamayınca bir azınlık hükümeti kurmaya karar verdi. Ecevit, eksik olan 13 oy için, "hangi partiden olurlarsa olsunlar, partisiz de olsalar barış ve huzur isteyen milletvekillerinin kendi gönüllü destekleriyle kapayacağımıza inanıyoruz" diyordu. Ecevit'e göre, diğer partilerden "13 namuslu adam" çıkabilirdi. Ecevit'in bu sözleri bir transfer çağrısı olarak yorumlanarak eleştirildi.

TBMM'de toplam 229 milletvekili bulunan AP, MHP ve MSP azınlık hükümetini desteklemeyeceklerini açıkladılar. Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'e bir mektup yazan AP genel başkanı Süleyman Demirel, bu durumu hatırlatarak gerekli denemeler yapıldıktan sonra, "normal usüllerle bir çoğunluk hükümeti kurulabileceğini" belirtti ve Ecevit hükümetinin onaylanmamasını istedi.

Korutürk'ün hükümeti onaylamasından sonra, sağ partiler bu durumu, milletin ve TBMM'nin vermediği iktidarı, Cumhurbaşkanı'nın CHP'ye vermesi olarak yorumladılar. Arkasında milli iradenin değil Çankaya'nın bulunduğunu öne süren Demirel, hükümeti "Çankaya hükümeti" olarak

adlandırarak Ecevit'i ve Cumhurbaşkanı'nı eleştirdi. Kamuoyunda, Cumhurbaşkanı'nın Mart 1975'te aradığı "güvenoyu alma garantisi"ni -Korutürk, Birinci Milliyetçi Cephe hükümetini, 9 milletvekilinin Demokratik Parti'den istifa ederek hükümeti destekleyeceklerini açıklamaları üzerine onaylamıştı- bu kez neden aramadığı soruluyordu.

Birinci Milliyetçi Cephe deneyiminden sonra basın ve iş çevreleri genel olarak bir CHP hükümetinden yanaydı. Bazı iş adamlarının "bu hükümet güvenoyu almalı" diye konuşması üzerine Ecevit'in azınlık hükümeti *"KEK* (Korutürk-Ecevit-Vehbi Koç) *hükümeti"* olarak da nitelendi.

3 Temmuz 1977 günü 217 kabul oyuna karşılık 229 red oyu ile güvenoyu alamayan azınlık hükümeti istifa etti. 21 Temmuz'da istifa üzerine, "işgalci Çankaya hükümetinin işgaline son verilmiştir. Geldikleri gibi gitmişlerdir. Çankaya'dan gelmişlerdir ve Çankaya'ya gitmişlerdir. Şimdi Millet Meclisi hükümeti kurulacaktır" diyen Süleyman Demirel'in başkanlığında AP-MSP ve MHP'den oluşan ikinci Milliyetçi Cephe hükümeti kuruldu.

Çankaya Protokolü • 27 Mayıs darbesinden sonraki ilk genel seçimin (15 Ekim 1961) sonuçları "Menderes'in zaferi" niteliğindeydi. Demokrat Parti'nin mirasını paylaşma durumunda bulunan Adalet Partisi, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi ve Yeni Türkiye Partisi oyların % 62'sini alarak Cumhuriyet Halk Partisi'nin 173 milletvekiline karşılık 277 milletvekili çıkarmışlardı. Bu sonuç askerleri rahatsız etti. *14'ler*in tasfiyesinden sonra ordu içindeki genel eğilim, "Gürsel cumhurbaşkanı İsmet İnönü başbakan" şeklindeydi.

O sırada, ordu içindeki güç dengesi de değişmiş, Silahlı Kuvvetler Birliği adlı cunta, yönetimdeki Milli Birlik Ko-

mitesi kadar etkili olmaya başlamıştı. "Albaylar cuntası" olarak da anılan SKB'ne bağlı askerlere göre, seçimler milli iradeyi tam olarak gerçekleştirememişti ve yeni bir askeri müdahale gerekiyordu. Bu amaçla, cuntanın İstanbul kanadını oluşturan 10 general ve 28 albay, 28 Ekim 1961 günü yaptıkları toplantıda, en geç 25 Ekim tarihine kadar yönetime el koyacaklarını bir "zabıt varakası" ile tespit ettiler. 21 Ekim Protokolü olarak bilinen bu belgenin imzalanmasından bir gün sonra, bu kez Ankara kazandı, "Mürted Protokolü" adı verilen, aynı içerikteki belgeyi imzaladı. Ancak, Silahlı Kuvvetler Birliği'nin sembolik başkanı durumunda bulunan Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay'ın girişimiyle müdahale protokolleri askıya alındı ve yerine, siyasi parti liderleriyle bir uzlaşma protokolü imzalanmasına karar verildi. Bunun üzerine, 24 Ekim günü, Çankaya'da toplanan siyasi parti liderleri Ragıp Gümüşpala (AP), İsmet İnönü (CHP), Ekrem Alican (YTP) ve Osman Bölükbaşı (CKMP), yirmi küsur general, Genelkurmay Başkanı Sunay ve MBK başkanı Cemal Gürsel'in önünde, Yassıada hükümlülerine af çıkarılmayacağına, *Eminsular*'ın orduya geri alınmayacağına ve Gürsel'in cumhurbaşkanı seçilebilmesi için çalışacaklarına dair protokolü imzaladılar. Askerlerin *147*'lerin affedilmesine ilişkin talebi ise liderlerin kabule yanaşmamaları üzerine "Çankaya Protokolü" olarak anılan bu belgede yer almadı.

Çankaya Protokolü'nün imzalanmasından sonra, 25 Ekim'de TBMM ilk toplantısını yaptı ve 26 Ekim günü - AP'nin sivil adayı Prof. Ali Fuat Başgil'in MBK üyeleri tarafından ölümle tehdit edilmesi üzerine çekilmesiyle- tek aday olarak seçime giren Cemal Gürsel 607 oyun 434'ünü alarak Cumhurbaşkanı seçildi. Gürsel'in orgeneral üniformasıyla cumhurbaşkanı yemini etmesinden sonra, CHP ve AP'nin Cumhuriyet tarihinin ilk koalisyon hükümetini

kurmalarıyla (20 Kasım 1961) ordu gölgesinde bir sivil yönetime geçildi.

Aslında, Metin Toker'in yazdığı gibi, "seçim sonuçlarının doğal hükümeti AP-YTP-CKMP (1962-63) iktidarıydı". Ancak, 1961-65 döneminin üç hükümeti de İsmet İnönü'nün başkanlığında kuruldu: CHP-AP (1961-62), CHP-YTP-CKMP (1962-63) ve CHP-Bağımsızlar (1963-65). Anlaşılan, İnönü'nün başbakanlığı Çankaya Protokolü'nün yazılmamış bir maddesiydi. Aslında, seçim sonucunu beğenmeyen askerlerin yönetime el koyacaklarını, tarih belirterek zabıt varakasıyla tespit edebildiği bir ortamda, bunun açıkça söylenmesi de gerekmiyordu. Ordunun açıkça CHP'nin arkasında yer alması muhaliflerce *"CHP + Ordu = İktidar"* formülüyle ifade edildi ve eleştirildi. "CHP + ordu = İktidar" diyenler, CHP'nin sandıktan çıkarak değil ancak ordu desteğiyle iktidar olabileceğini ileri sürüyorlardı.

GÜRSEL NASIL SEÇİLDİ

Çankaya Protokolü'nün maddelerinden biri de Cemal Gürsel'in cumhurbaşkanı olmasıydı. Örsan Öymen, protokol hükmünün nasıl yerine getirildiğini anlatıyor:

"... Seçim için demokratik önlemler alındı. Kapısında "Hakimiyet Kayıtsız Şartsız Milletindir" yazısı bulunan meclis binası, "milletin ehliyetli temsilcileri" tarafından kuşatıldı. Garnizondaki birlikler alarm durumuna geçirildi. Binanın dışı Muhafız Alayı içi de SKB'nin silahlı subayları tarafından güvence altına alındı.

Neye karşı?

Seçimle gelen milletvekillerinden bazılarının son anda bir şaka yapıp da Gürsel dışında başka bir adaya oy vermelerine karşı...

Arkasında "Hakimiyet Kayıtsız Şartsız Milletindir" yazısı bulunan başkanlık kürsüsünde Yakup Kadri Karaosmanoğlu oturuyordu.

→

Oy verme işleminden sonra kampanayı çalarak şu uyarıda bulundu:

"Arkadaşlar tasnif bitinceye kadar kimse dışarı çıkmasın, zaten kapılar kapatılmış ve kilitlenmiştir...

Kapılar dışarıdan kilitlenmişti ve anahtarları da subayların elindeydi."

(Örsan Öymen, *Bir İhtilal Daha Var*, İstanbul 1986, s. 342-3)

21 EKİM PROTOKOLÜ

1- Türk Silahlı Kuvvetleri mensupları, aşağıda açık imzaları bulunanlar, 21 Ekim 1961 günü saat 14.30'da toplanmışlar ve gündemlerinde mevcut olan konuları müştereken müzakere etmişler ve ittifakla aşağıdaki karara varmışlardır:

a) Türk Silahlı Kuvvetleri, 15 Ekim 1961 günü yapılmış olan seçimlerden sonra gelecek yeni Türkiye Büyük Millet Meclisi toplantısından evvel, fiilen duruma müdahale edecektir.

b) İktidarı milletin hakiki ve ehliyetli mümessillerine tevdi edecektir.

c) Bütün siyasi partiler faaliyetten men edilecek, seçim neticeleriyle Milli Birlik Komitesi feshedilecektir.

d) Bu kararın tatbiki 25 Ekim 1961'den sonraki bir güne tehir edilmeyecektir.

2- İşbu zabıt varakası üç nüsha olarak tanzim edilmiş ve bütün üyeler tarafından aynı anda imza edilmiştir.

ÇANKAYA PROTOKOLÜ

1- Af müessesesinin ortadan kaldırılması mahiyetinde istikbale muzaf bir taahhütte bulunmak, milli hakimiyet ve hukuk prensiplerine ve Anayasa esaslarına aykırıdır.

Bununla beraber siyasi mülahazalarla yersiz ve zaman-

→

sız olarak af müessesesinin kullanılmasına da aleyhtarız.

Yassıada hükümlüleri hakkında şimdilik bir af kanunu çıkarılması yolunda partilerce alınmış herhangi bir karar olmadığı gibi, partilerde böyle bir temayül de mevcut değildir.

2- Ordu mensuplarının maddi ve manevi huzur içinde vazife görmeleri başlıca emelimizdir. Onlarla alâkalı her mevzuu bu çerçevede mütalaa etmekteyiz.

Bu meyanda ordu mensuplarına tanınmış herhangi bir hakkı geri almayı da asla düşünmüyoruz.

42 numaralı kanunu değiştirmeyi düşünmediğimiz gibi, bu mevzuda kimseye verilmiş bir sözümüz de yoktur. Prensip olarak ordu bünyesinde ihtilat yapacak her türlü tasarrufun aleyhindeyiz.

3- Partiler Cumhurbaşkanlığı için namzet göstermiyeceklerdir.

Gürsel'e rey verilmesi için liderler elden gelen gayreti gruplarında sarfedeceklerdir.

AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala	CHP Gen. Bşk. İsmet İnönü
YTP Gen. Bşk. Ekrem Alican	CKMP Gen. Bşk. Osman Bölükbaşı

Çıkar Çevreleri • Bülent Ecevit'in yönetimindeki CHP'nin 1970'lerdeki popülist söylemi içinde, CHP iktidarına muhalif sermaye kesimlerini tanımlamak için kullanılan terim. "Çıkar çevreleri", sadece sosyal demokrat (demokratik sol) hareketin değil, Ecevit CHP'sinin söylemindeki ana özne olan "halk"ın da uzlaşmaz karşıtı olan bir rakip/düşman imgesidir. "Çıkar çevreleri" ile "aracılar, tefeciler, spekülatörler, tekelci sermaye" kastediliyor ve sermayenin bu fraksiyonları, "halkın ve ülkenin" çıkarı doğrultusunda faali-

yette bulunduğu varsayılan sermaye çevrelerinden ayırdediliyordu. Ama güncel politik gelişmelere bağlı olarak, "ulusal kalkınmacı" sayılan sermaye gruplarının da "çıkar çevreleri" imasına dahil edilmeleri ihtimal dahilindeydi.

"Çıkar çevreleri" terimi, popüler zihniyette, sermaye sınıfının çıkar kovalayan ve biraz da "şaibeli" bir odak olarak algılanmasını getirmiş; böylelikle popüler sol bilincin gelişmesine katkıda bulunmuştur. Öte yandan, dolaylı olarak "ulusal çıkara/halkın çıkarına dayalı" bir sermaye sınıfına gönderme yapması ile, aynı zamanda anti-kapitalist ve sol bilincin sınırlarını da oluşturmuştur.

Çivileme • İsmet İnönü'nün denize "çivileme" (ayak üstü, dik olarak) atlayışı ünlüydü. *Milli Şef* olduğu yıllardan ölümüne dek, hemen her yaz basında İnönü'nün denize girişine ilişkin yazı ve resimlere rastlanırdı. İnönü'nün "çivileme"si, siyasi edebiyatın sık kullanılan metaforlarından biriydi aynı zamanda. Örneğin, İnönü'nün Heybeliada'da denize girişinden söz eden 11 Ağustos 1956 tarihli *Akis* dergisi şunları yazıyordu: "Hep çivileme atlıyordu. İhtimal ki çömleklemeyi başkalarına bırakmıştı".

Çoban Sülü • Süleyman Demirel'e, 70'li yıllarda, kendisinden yana yayın organlarınca, köy kökenli oluşuna izafeten, "Çoban Sülü" lâkabı takılmış böylelikle "halktan biri" olduğu vurgulanmak istenmiştir. Demirel'i "Çoban Sülü" imgesiyle tanıtmak için bizzat Adalet Partisi de çaba harcadı. Bu durum, 1954 öncesinde Cumhuriyet Halk Partisi'nin, Celal Bayar'ı, köyde davar güderken gösteren bir fotoğrafını dağıtarak yıpratmak istemesine Demokrat Parti örgütünün gösterdiği sert tepkiyle karşılaştırılarak, Türkiye'de siyaseti kavrayış düzeyindeki köklü bir değişimin ifadesi olarak yorumlanmıştır.

Dağ Türkleri • Cumhuriyetin ilk yıllarından başlayarak, Türkiye sınırları içerisindeki Kürt varlığını inkâr eden resmi görüş, *12 Eylül*'den sonra Kürtlerin aslında "Dağ Türkleri" olduğunu ilan etmiştir. 1980'lerde Genelkurmay Başkanlığı tarafından bastırılıp dağıtılan bir *"Beyaz Kitap"*ta sonradan alay konusu olan bu "gerçek" şöyle açıklanıyor:

"Dağların yüksek kısımlarında, tepelerde yaz kış erimeyen karlar vardı. Güneş açınca üzerleri buzlaşan camsı parlak bir tabaka ile örtülürdü karın yüzü. Üstü sert altı yumuşak olurdu.

Bu karın üstünde yürününce, ayağın bastığı yer içeriye çöker, 'kırt-kürt' diye ses çıkarırdı. Doğulu Türkmenlere, Kürt denmesinin nedeni buydu. Bölücülerin Kürt dedikleri, yüksek yaylalarda, karlık bölgelerde yaşayan Türklerin karda yürürken ayaklarından çıkardıkları sesin adıydı aslında."

Dava (Dava Adamı) • "Türk sağı"nın, ideoloji, hedef ve aksiyonu içerecek biçimde, mücadele çizgisi anlamında kullandığı sözcük... "Ülkü" sözcüğünün, mefkûreye denk düşen anlamının üzerinde, örgütlü hareket olgusunu da kapsayan "Cumhuriyet versiyonu"yla yakın işlevli olduğu da söylenebilir. Zaten "dava" uzun yıllar boyunca mücadeleye dayalı her tür hareket için kullanılmış, inandıkları şeyler uğruna taviz vermeden savaşan ilkeli insanlara da "dava adamı" denmiştir. Ancak, özellikle 27 Mayıs sonrasında, merkez sağdaki politikacılar Demokrat Parti'yle olan bağlarını, DP çizgisindeki konumlarını vurgulamak için sık sık "bir büyük dava"dan söz etmişler, 12 Eylül

sonrasında ise "Yassıada'lardan, Zincirbozan'lardan gelen dava adamları"nın alkışlanmasını istemişlerdir. Dava sözcüğü, faşizan çizgideki hareketler için de önemli olmuş, örneğin, soy-ırkçı ve "kendilerince" kalkınmacı bir grubun "Dinamik Ana Strateji" adlı projeyi duyurmak için kurdukları yayınevine *"Dava Yayınları Anonim Sirketi"* adı verilmiş; Alparslan Türkeş'in "Davadan döneni vurun!" sözü de hafızalarda yer etmiştir.

Davulu Delen Jaguar • DYP yandaşlarınca 1986 yılında kurulan Büyük Anadolu Partisi'nin sonradan aldığı amblemdir. İsim kapma saikiyle 30 tanınmamış kişi tarafından kurulan parti Eylül 1986 ara seçimlerine kadar hiçbir etkinlikte bulunmadı. Seçim yasasında yapılan bir değişiklik sonucu seçimlere girme olanağını elde edince, radyo ve televizyondan propaganda konuşması yapma hakkından yararlanmak için faaliyete geçti. Zihinleri karıştırmak için dönemin iktidar partisi ANAP'ı çağrıştıran BANAP kısaltılmış adını kullandı. Yüksek Seçim Kurulu'na Anavatan Partisi'nin yaptığı itiraz nedeniyle adını ve amblemini değiştirmek zorunda kalan parti, BAP kısaltılmış adıyla birlikte Davulu Delen Jaguar amblemini aldı. BAP, bu amblemle o günlerde kamuoyuna yansıyan Başbakan Turgut Özal'ın kızı ve damadına Jaguar marka otomobil hediye edilmesi olayını hicvediyordu. Damat Asım Ekren, çaldığı müzik aletinden dolayı "davulcu" olarak anılmaktaydı.

Demir Kırat • 7 Ocak 1946 günü kurulan Demokrat Parti'nin adı halka zor geliyor, pek bilinmeyen "demokrat" sözcüğü yerine çoğu kez "Demir kırat" deniliyordu. Demokrat Parti, halk dilinde "Demir kırat Partisi"ydi.

Daha sonraları "kırat" Demokrat Parti'nin devamı ol-

mak iddiasındaki partilerce de kullanılan bir simge oldu. Adalet Partisi, 1965 Temmuz'unda kitap ve güneşten oluşan amblemini değiştirerek Ekim 1965'teki genel seçimlere kırat amblemiyle girdi. Böylece, AP'nin Demokrat Parti'nin devamı olduğu bir kez daha vurgulanmak isteniyordu. AP'nin bu tutumu eleştirilere yol açtı; muhalifleri Adalet Partisi'ni "ikinci Demirkırat partisi" olarak niteleldiler. Partinin yeni genel başkanı Süleyman Demirel'in bu eleştirilere yanıtı, "neden bu attan korkuluyor, bir türlü anlamadım. At kimseye zarar vermiş değil ki. Orta Asya'dan Anadolu'ya at sırtında geldik nihayet," idi.

12 Eylül 1980'den sonra bütün diğer partiler gibi AP'nin de kapatılması üzerine kurulan ve DP-AP çizgisinin devamı durumundaki Doğru Yol Partisi de 1985 yılında yapılan değişiklikle kendisine kıratlı bir amblem seçti.

Demli Çay • (☞ Mr. Referandum)

Demokrat Parti'nin C Takımı • Şubat 1961'de kurulan Adalet Partisi, 27 Mayıs müdahalesinden sonra kapatılan Demokrat Parti'nin siyasal mirasına sahip çıkan bir partiydi. Bununla birlikte, siyasi yasaklı durumunda bulunan eski DP'li yöneticiler, yeni ve tecrübesiz AP kadrolarını hiçbir zaman tam olarak benimsemedi. Onların gözünde AP, "Demokrat Parti'nin C takımı"ydı. AP'nin kuruluşunda aktif rol oynayan yeni kuşak politikacılar, "DP'nin C takımı" (veya "B takımı") gibi isimlendirmelerin yanısıra, "*Hışımlılar*" ve "Müfritler" adıyla da anıldı. Bu adlandırmada, sözkonusu ekibin milliyetçi-muhafazakâr uçlara görece yakınlığı yanında; Milli Birlik Komitesi'ne, orduya ve CHP'ye karşı daha sert, tavizsiz bir çizgiden yana olmaları da rol oynadı. AP lideri Süleyman Demirel'i de "bizim *su müdürü*" diyerek küçümseyen DP'li

eskilerle, AP'li yeniler arasındaki gerilim, partinin kapatıldığı 80'li yıllara dek sürdü.

Devr-i Sabık Yaratmayacağız • 14 Mayıs 1950 seçimleri öncesinde yayınladığı bildiride "Bir iktidar değişikliği halinde memlekette maddi ve ruhi hiçbir sarsıntıya meydan vermeyeceğiz" diyen Demokrat Parti, iktidar olduktan sonra da Başbakan Adnan Menderes'in ağzından aynı hedefi yineledi: "Devr-i sabık yaratmayacağız". Menderes'in TBMM'de hükümet programını okurken söylediği bu sözler, kamuoyunda, DP'nin bir tepki iktidarı olmayacağı, zaten oldukça gergin bulunan CHP-DP ilişkilerinin yumuşayacağı yolunda bir beklenti yarattı. Ne var ki DP Meclis Grubuna "27 yıllık CHP iktidarı"ndan mutlaka hesap sorulması gerektiği görüşü hakimdi. "Devr-i sabık yaratmayacağız" sözüne rağmen sürekli olarak DP'lilerin suçlamalarına maruz kalan CHP, bir bildiri yayınladı ve zamanaşımı da kaldırılarak CHP döneminde işlenmiş ve cezasız kalmış suçlar var ise bunların takip edilmesini istedi; CHP Genel Başkanı İsmet İnönü de, DP'nin bu tavrıyla huzursuzluk yarattığını öne sürdü: "Memleket baştan sona huzursuzluk içindedir. Siyasi emniyetimiz pervasız ve apaçık tehdit altındadır. Ordudan tapu memuruna kadar devlet teşkilatında memurlar yataklarını bağlamışlar, kimin bir iftirası ile ne muamele göreceklerini beklemektedirler".

CHP mallarının hazineye devri dışında geçmişin hesabını görmeye yönelik bir tavır sergilemeyen -DP'nin CHP içinden çıkan bir parti olması ve önde gelen yöneticilerinin o dönemin sorumluları arasında bulunması nedeniyle zaten tersi pek mümkün olamazdı- Demokrat Parti, yine de, kendisine yöneltilen her eleştiriyi tek parti döneminden örnekler göstererek karşılamaya çalıştı; CHP ve mu-

halif basın da her fırsatta "Devr-i Sabık Yaratmayacağız" sözlerini hatırlatarak DP'nin bu tavrını eleştirdi.

Devrim Otomobili • 1961 yılında Devlet Başkanı Cemal Gürsel'in isteği üzerine yapılan "ilk Türk otomobili".

Makine mühendislerinin "Türkiye'de otomobil yapılamaz" görüşünü ciddiye almadığını açıklayan Gürsel, "bu millet gerektiğinde donanmasının yelkenlerini atlastan, halatlarını ibrişimden yapabilecek kudrette bir millettir. Böyle bir millet, elbette otomobil de yapabilir" deyince, 22 Nisan 1961'de "çok gizli" bir başbakanlık yazısıyla, Ulaştırma Bakanlığı'ndan, "memleketimize has bir otomobil motoru" ve "bir yerli otomobil numunesi" meydana getirilmesi istendi. TCDD fabrikalarında yapımına başlanan ve "Devrim" adı verilen otomobil, 29 Ekim günü TBMM binası önündeki törenle Gürsel'e sunuldu. Ancak, "Devrim" birkaç yüz metre ilerledikten sonra durdu. Sinirle otomobilden inen Gürsel'in söyledikleri, gündelik konuşmalarda yıllarca yinelendi: "Batı kafasıyla otomobil yaparız, Şark kafasıyla içine benzin koymayı unuturuz".

Devrim Şehidi • 1- Aralık 1930'da İzmir'in Menemen ilçesinde şeriat isteğiyle ayaklanan Derviş Mehmet liderliğindeki bir grupça öldürülen Asteğmen Mehmet Fehmi (takma adı Kubilay) Devrim (İnkılap) Şehidi olarak anılır.

2- 60'lı yılların Kemalist sol söylemi içinde, bir ara Kurtuluş Savaşı'nda ölenlerin tümü devrim şehitleri olarak anılmış, ancak bu söz 70'li yıllardan bugüne, sol örgütlerin söylemine-sloganlarına mal olmuş, öldürülen devrimciler, sosyalistler için kullanılagelmiştir.

Devrimciler • "Emperyalizme karşı bağımsız Türkiye"yi, "faşizme karşı direniş"i ve "sosyalist devrim"i ger-

çekleştirmek isteyen kitleye verilen ortak ad.

Devrimciler ve devrimci örgütler 1960'lı yılların ortalarından itibaren öğrenci hareketi içerisinden yükselmiştir. Öğrenci ve gençlik hareketi içinde yer alan sol eğilimli gençler, Kurtuluş Savaşı'na da göndermeyle, "emperyalizme karşı bağımsız Türkiye" şiarıyla mücadele ediyorlardı. Bu, milliyetçi yanı ağır basan ve daha çok ABD aleyhtarlığı çerçevesinde gelişen bir mücadeleydi. 60'ların sonunda öğrenci hareketinin "devrim" ve "sosyalizm" hedefine yönelmesiyle birlikte "devrimciler"in ortaya çıkışı da başladı.

Türkiye İşçi Partisi içinde yer alan gençlerin önemli bir kısmını bünyesinde toplayan Fikir Kulüpleri Federasyonu'nun 1969 yılında Türkiye Devrimci Gençlik Federasyonu (TDGF) adını alması, kitlesel öğrenci hareketinden silahlı mücadeleye yönelişin önemli bir aşaması oldu. TDGF, "Devrimci Gençlik"in kısaltılarak söylenmesinden oluşan "Dev-Genç" adıyla tanındı.

Dev-Genç içinde yer alan, "silahlı mücadele"yi örgütlenme, propaganda ve iktidarı ele geçirme yöntemi olarak benimseyen gençler Filistin cephelerine ve Türkiye'nin kırsal bölgelerine giderek bu doğrultuda hazırlıklar yapmaya başladılar. Bu dönemde Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu (THKO) ve Türkiye Halk Kurtuluş Partisi ve Cephesi (THKP-C), Türkiye İşçi ve Köylü Kurtuluş Ordusu (TİKKO) kuruldu ve eylemlere başladı. Bu örgütlerin kurucuları ve kısa sürede öldürülerek yok edilen çekirdek kadro içinde yer alan Deniz Gezmiş, Hüseyin İnan, Yusuf Aslan, Mahir Çayan, Ulaş Bardakçı, Hüseyin Cevahir, İbrahim Kaypakkaya, Sinan Cemgil devrimci önderler olarak kabul edildi.

12 Mart 1971 müdahalesinden sonra büyük bir darbe yiyen devrimci kadro ve örgütler 1974 yılından sonra yeniden toparlanmaya başlayarak; THKO ve THKP-C için-

deki farklı eğilimlerin çizgisinde *Devrimci Yol, Kurtuluş, Devrimci Sol, Halkın Kurtuluşu* gibi çok sayıda yasadışı örgüt kurdular.

70'li yıllarda devrimciler, toplumsal hayatın değişik alanlarına dönük faaliyetler yanında, silahlı mücadele çerçevesinde örgütlendiler. Bu arada, hayat tarzı, ahlâkı, giyinişi, dış görünüşü, ilişkileriyle bir "devrimci" tipi ortaya çıktı.

Sürekli bir bölünmüşlük içinde olan devrimciler ne "sosyalist devrim" mücadelesinde ne de acil bir görev olarak önlerine koydukları "faşizme karşı direniş"te "birleşik" bir cephe oluşturabildiler. 12 Eylül askeri darbesinden sonra devrimci örgütlerin büyük bir kısmı dağılırken, devrimci kitle de büyük ölçüde küçüldü.

Dış Mihraklar • Türkiye'nin yaşadığı sorunlara, dönem dönem başgösteren krizlere hazır ve muğlak sorumlular bulmak, Cumhuriyet tarihi boyunca hem resmî söylemin hem de siyaset kesiminin alışkanlıkları arasında yer almış, krizin ya da sorunun niteliğine göre "sabit sorumlular listesi"nden seçimler yapılarak "kamuoyu"na duyurulmuştur. Sorumlular listesinde komünistler, yobazlar-şeriatçılar türünden görece somut nitelemelerin yanında "iç ve dış mihraklar" gibi toptancı bir niteleme de sıklıkla kullanılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin dış politika gelenekleri uyarınca, resmî söylem herhangi bir ülkenin adını doğrudan zikretmekten kaçındığı için, iç mihraklar konusunda zaman zaman rastlanan görece somut ifadelere dış mihraklar konusunda hemen hiç rastlanmamıştır. "Türkiye'nin kötülüğünü isteyen yabancılar" temasının yaygınlığını koruması sayesinde, "dış mihraklar" sözü, fazla yadırganmadan varlığını sürdürmüş, kimi zaman Almanya, kimi zaman bütünüyle Avrupa, kimi zaman Sovyetler (ya da

Rusya), kimi zaman Arap ülkeleri gibi imalar üzerinden algılanırken kimi zaman herhangi bir ima içermeyen azami muğlaklığıyla kabul görmüştür.

Dinar Bandosu • S. Demirel, 1980'li yıllarda ve özellikle ANAP iktidarı döneminde ve hele "yasaklı" olduğu yıllarda kısıtsız, "Batı" yorumlarına tamamen uygun bir demokrasi talebinin havarisi rolüne soyunmuştu. "Verilen kadarıyla", "bize uygun" bir demokrasiyle yetinmemiz gerektiğini söyleyenlere karşı mücadele ediyordu. İşte bu dönemde S. Demirel, 1982 Anayasasının çizdiği "bize uygun" demokrasi ile demokrasi arasındaki farkı, *beşinci senfoni*nin, Berlin Filarmoni Orkestrası ile Dinar Belediye Bandosu tarafından icra edilişi arasındaki farkla açıklayan ünlü benzetmesini yaptı: "Beethoven'in *beşinci senfoni*sini Berlin Filarmoni Orkestrası da çalar, Ali Çavuş'un Dinar Bandosu da".

Dinar Belediye Bandosu ve pek kıdemli şefi Ali Çavuş bu benzetmeden epey alındılar. S. Demirel sonradan onların gönlünü aldı ve bu bandoyu dinlemekten pek zevk aldığını ısrarla belirtti. Yıllar geçtikçe görüldü ki Demirel'in bu sözleri gerçekten de samimidir.

İktidara geçtikten sonra Demirel'in *5'inci Senfoni*yi dinlemek için hiçbir özel gayret göstermediği gibi, Dinar Bandosunu muhafaza için de uğraşmadığı ortaya çıktı. Dinar Belediye Reisi bandonun ilgisizlikten dağılmakta olduğunu Cumhurbaşkanı Demirel'e birkaç kez duyurmalarına rağmen cevap alamadıklarından yakınmaktaydı.

Dokuz Işık • Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi-Milliyetçi Hareket Partisi çizgisindeki ülkücü-milliyetçi hareketin, "milli doktrin" olarak benimsediği, Alparslan Türkeş tarafından formüle edilen dokuz ilke.

Türkeş'e göre, "bütün davalarımızın çözümü kendimize dönmek, her şeyi 'Türk milleti için Türk'e doğru ve Türk'e göre' kılmak mecburiyeti vardı ve "yüzde yüz yerli, yüzde yüz milli bir doktrin" olarak Dokuz Işık, "Türk milletini güçlendirecek tek yol"du. Türkeş, Dokuz Işık'ın daha aktüel bir işlevini, Ocak 1969'da şöyle dile getiriyordu:

"Marksizm bir fikir cereyanıdır. Gençlere dolduruluyor. Biz de karşılarına bir başka fikirle, fakat Türkiye'nin milli hasletlerine uyan bir diğer fikirle, Dokuz Işık doktrini ile çıkıyoruz. Komünizmi başka türlü karşılayamayız. *Komando* dedikleri gençler Dokuz Işık'ı benimsemiş ve kabul etmişlerdir".

Komünizme ve kapitalizme karşı bir "Türk üçüncü yolu" olarak nitelenen bu "toplumcu-milliyetçi" doktrinde asıl ağırlığı, kişinin kendisini Türk milletine adaması olarak tanımlanan milliyetçilik oluşturuyordu. Toplumculuktan kastedilen ise, özel teşebbüsü koruyup desteklerken, işverenle işçi münasebetlerinin "milletin zararına olmayacak şekilde kontrol edilmesi", küçük tasarrufların birleştirilerek büyük ekonomik teşebbüslere dönüştürülmesi ve "yapılması icab eden birçok büyük işlerin" devlet eliyle yapılmasıydı. "Türk milletini içine alacak bir sosyal yardımlaşma ve güvenlik teşkilatının" kurulması, halkın boş vakitlerini, "hiçbir dakikasını heder etmeyecek bir şekilde organize etmek" ve sanatın toplum yararına kullanılması da "toplumculuk" çerçevesinde anlam kazanıyordu.

Türkeş'in, eskiden Türklerin dokuz rakamının uğuruna inanmalarından esinlenerek, dokuz madde altında topladığını belirttiği "ışık"lar şunlardı: milliyetçilik, ülkücülük, ahlâkçılık, toplumculuk, ilimcilik, hürriyetçilik, köylücülük, gelişmecilik ve halkçılık, endüstricilik ve teknikçilik.

Dokuz Işık, 1969 Şubat'ında Milliyetçi Hareket Partisi adını alan Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi tarafından,

genel başkan Alparslan Türkeş'in *"Başbuğ"* ilan edildiği Kasım 1967'de parti doktrini olarak benimsendi.

12 Eylül'den sonra MHP'nin mirasını sürdüren Milliyetçi Çalışma Partisi'nin (MÇP) ilk döneminde, Dokuz Işık doktrini pek anılmadı. 1987'de siyasî yasakların kalkıp Türkeş'in MÇP Genel Başkanı olmasından sonra Dokuz Işık yeniden öne çıkartılmaya başlandı. Parti içindeki İslâmcı kanat, tartışılmaz bir doktrin olarak dayatıldığı gerekçesiyle, Dokuz Işık'a muhalefet etmeyi sürdürdü; onlara göre *Kur'an* dışında her fikir tartışmaya açık olmalıydı. 1992'de İslâmcı kanadın MÇP'yi terk etmesinin ardından, Dokuz Işık parti söyleminde daha vurgulu biçimde kullanılır oldu.

Dokuz Mart • 1969 seçimlerinden galip çıkan AP'nin hemen ardından bölünmesi ve hükümetin mecliste kılpayı bir çoğunluğa dayanır hale gelmesi, 15-16 Haziran olayları ve Ağustos devalüasyonu, ordu içindeki "ilerici darbe" hazırlıklarını hızlandırmış, "cunta" adı verilen çeşitli grupların birleşerek ortak hareket konusunda anlaştıklarına dair söylentiler yaygınlaşmış ve örneğin 1970 sonbaharına girilirken darbenin Kasım ayında yapılacağına dair havadisler ortalığa yayılmıştı. O günlerde basında işte bu söylentiler kasdedilerek "Kasımı kuşkusu" üzerine yazılar yayınlanmaktaydı.

Bu kuşku ve söylentiler 1970 Kasımından sonra da devam etti. Birkaç kez "kesin tarih"i veren fısıltı gazetesi ardından ertelendiği haberini duyurmaktaydı. Mart 1971'e böyle gelindi ve nihayet 9 Mart günü Ankara'da öğrenci çevrelerinde ve bazı garnizonlarda o gece darbenin gerçekleşeceği haberi uçurulup tetikte beklenilmesi istendi.

Gerçi beklenen darbe yine olmadı ama Genelkurmay ve Kuvvet Komutanlıkları karargahlarında oldukça hareketli

bir gecenin yaşandığına dair karineler de vardı. Ne olup bittiği kesin olarak anlaşılamadı ama olayda adı geçenlerin bölük pörçük anlattıklarından çıkan şuydu ki; Ordu yüksek komuta heyeti, alt kademeden gelen darbe yapılması yönündeki baskıya boyun eğmiş ama buna mukabil hem darbenin "emir komuta zinciri içinde" yapılması koşulunu kabul ettirmiş hem de biçimini parlamenter rejime son vermeyecek bir "müdahale" olarak saptamıştır.

"12 Mart muhtıra"sının bu gelişmeden sonra hazırlandığı söylenir. Muhtıranın hemen akabinde emekliye sevkedilen bazı general ve üst rütbeli subayların bu formüle karşı çıktıkları öne sürülmüştür.

9 Subay Olayı • Demokrat Parti iktidarı (1950-1960) başından beri ordu içinde bir rahatsızlık kaynağıydı. 1950'de, seçimleri DP'nin kazandığının anlaşılmasından hemen sonra, ordu komutanları "seçimlere komünistlerin hile karıştırdığı" gerekçesiyle müdahale edebileceklerini Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye duyurmuş, izin istemişlerdi. İnönü teklifi reddettiyse de darbe fikri ordu içinde yayılmaya devam etti. Kamuoyu, ordu içindeki bu eğilimden ilk kez, -biri emekli- 9 subayın hükümete karşı bir darbe hazırlığı içinde olmaları nedeniyle tutuklandığının açıklandığı Ocak 1958'de haberdar oldu. Aslında, kısmen açığa çıkarılan bu komitenin kuruluşu 1954 yılına kadar gidiyordu. O yıl, İstanbul'da Dündar Seyhan ve Orhan Kabibay'ın (sonradan Milli Birlik Komitesi -MBK- üyesi) ilk adımını attığı komiteye daha sonra Faruk Güventürk, Necati Ünsalan, Ahmet Yıldız (MBK üyesi), Suphi Gürsoytrak (MBK üyesi), Orhan Erkanlı (MBK üyesi) gibi subaylar da katıldı. Bu arada Ankara'da, Talat Aydemir, Adnan Çelikoğlu (dönemin Milli Savunma Bakanı'nın emir subayı), Sezai Okan (MBK üyesi) ve Osman Köksal (MBK üye-

si) darbeyi amaçlayan bir başka komite kurmuşlardı. Ankara'da Sadi Koçaş'ın başkanlığında küçük bir komite daha vardı.

1957 yılında, Ankara ve İstanbul'daki iki büyük komite birleşti. Birleşik komite, 27 Ekim 1957'de yapılacak seçimleri DP'nin kaybedeceği ancak iktidarı bırakmayacağı varsayımıyla 29 Ekim günü yönetime müdahale etmeyi kararlaştırdı. O gün, Cumhuriyet Bayramı törenleri sırasında, zırhlı birlikler şeref tribününden geçerken, töreni izlemekte olan DP'li yöneticiler tutuklanacaktı. Ancak seçimleri DP'nin kazanması üzerine darbe 1958 Şubat'ına ertelendi. Bu arada, Samet Kuşçu adlı subayın durumu Milli Savunma Bakanına bildirmesi üzerine -Kuşçu'nun da aralarında bulunduğu- 9 subay tutuklandı. Ne var ki, ordu içindeki dayanışma nedeniyle, yargılama sonunda 8 subay beraat ederken, Samet Kuşçu "iftira" suçundan mahkûm oldu. 9 Subay olayı olarak bilinen bu olaydan sonra Demokrat Parti hükümeti, Milli Savunma Bakanını değiştirip, bazı yüksek rütbeli subayları emekli ederken, ordu içinde faaliyet gösteren komiteler de faaliyetlerini bir süre için askıya aldılar.

Dokuz Subay şunlardı: Emekli Kurmay Albay Cemal Yıldırım, Kurmay Albay Naci Aşkın, Kurmay Albay İlhami Barut, Yarbay Faruk Güventürk, Binbaşı Ata Tan, Binbaşı Ahmet Dalkılıç, Yüzbaşı Kazım Özfırat, Yüzbaşı Hasan Sabuncu, Kurmay Binbaşı Samet Kuşçu.

Dokuzlar • 1975 yılında partilerinden istifa ederek, birinci *Milliyetçi Cephe* hükümetine güvenoyu veren dokuz Demokratik Parti milletvekili.

Kurulacağı açıklanan Milliyetçi Cephe hükümetini oluşturan Adalet Partisi, Milli Selâmet Partisi, Milliyetçi Hareket Partisi ve Cumhuriyetçi Güven Partisi'nin toplam

milletvekili sayısı güvenoyu almaya yetmiyordu. 1970 yılında AP'den ihraç edilen *26'ların* başı çekmesiyle kurulan Demokratik Parti yönetimi, Süleyman Demirel'in başkanlığındaki bir hükümete katılmama ve güvenoyu vermeme kararı almıştı. "Komünizm tehlikesi" nedeniyle "iktidarı sola kaptırmamak" düşüncesinde olan dokuz DP milletvekili ise partilerinden istifa ederek Milliyetçi Cephe hükümetini destekleyeceklerini açıkladılar. Celal Bayar da Dokuzlar'dan yana tavır aldı. Dokuzların desteği üzerine cumhurbaşkanı Fahri Korutürk kabineyi onayladı ve MC hükümeti 218 red oyuna karşı 222 kabul oyuyla güvenoyu aldı.

Dokuzlar, Saadettin Bilgiç, Nilüfer Gürsoy, Ata Bodur, Mutlu Menderes, Bahri Dağdaş, Kubilay İmer, Abdullah Çilli, Talat Asal ve M. Ali Arsan'dan oluşuyordu. Bilgiç, Asal, İmer, 1970'de AP'den ihraç edilen Demirel muhalifleriydi.

Dosyalı Muhalefet • Adalet Partisi içinde 1964'ten beri süren mücadele 1969 seçimlerinden sonra şiddetlendi. AP Meclis Grubunda, gübreden demire, kağıttan, genel başkan Süleyman Demirel'in kardeşlerine verilen kredilere kadar pek çok alanda yolsuzluk yapıldığı gerekçesiyle hükümet suçlanıyordu. AP milletvekili Ethem Kılıçoğlu'nun, yolsuzlukları kanıtlayacak dosyalar hazırlanacağını, hükümete karşı bir "dosyalı muhalefet"e başlayacaklarını açıklamasından sonra, parti içindeki Demirel karşıtları bu adla anılmaya başlandı. "Dosyalı muhalefet" Saadettin Bilgiç'e yakın isimlerden oluşuyordu. Muhalefetin iddialarını görüşen Meclis Grubu, iddiaların "mesnetsizliğine" karar verdi. "Dosyalı muhalefet"in iki ismi Ethem Kılıçoğlu ve Cevat Önder'in partiden ihracını görüşen Genel İdare Kurulu'nda çıkan tartışmada önde gelen muhalifler, Saadettin

Bilgiç, Faruk Sükan, Yüksel Menderes ve Mehmet Turgut toplantıyı terkederek, ihraç kararlarının anti-demokratik olduğunu ve partide "şahıs hakimiyeti"ne gidildiğini açıkladılar.

"Dosyalı muhalefet" parti içindeki mücadelenin sertleşmekte olduğunun ilk işaretiydi. 1970 yılı boyunca, AP'nin bölünerek, Demokratik Parti'nin doğmasıyla sonuçlanan bir sürecin yeni safhaları yaşandı. Bu sürecin ilk safhası, "72'ler muhtırası" oldu. 17 Ocak 1970'de 72 AP'li milletvekili ve senatör Demirel'e verdikleri bir muhtırayla ihraç işlemlerinin durdurulmasını, parti yönetiminde tarafsız hareket edilmesini, ekonomik ve siyasi istikrarsızlığın önlenerek, "asayişin düzelmesi için köklü tedbirler alınması"nı istediler. Demirel'in 72'lere cevabı, "dağ fare doğurdu. Bu arkadaşlar gelsinler konuşalım" oldu. Muhtıradan sonra da partiden ihraçların durmaması üzerine, Saadettin Bilgiç, Faruk Sükan, Yüksel Menderes, Mehmet Turgut, Cihat Bilgehan ve Talat Asal Genel İdare Kurulundan istifa ettiler. 72'lerden bir kısmı, bütçe görüşmelerini de parti içi mücadelenin alanı olarak kabul ediyordu. 11 Şubat 1970'de 41 AP milletvekili kendi hükümetlerinin bütçesine red oyu verdi. Red oyu vermenin gerekçesini, "partinin başbakandan güçlü olduğunu gösterdik" diyerek açıklayan Saadettin Bilgiç'in de ortaya koyduğu gibi, 41'leri asıl ilgilendiren bütçe değil Demirel'di. Demirel hükümeti Genel İdare Kurulu kararına uyarak 13 Şubat'ta istifa etti. 41'ler parti disiplinine aykırı davranmakla suçlanıp Haysiyet Divanı'na sevkedilirken, Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay, yeni hükümeti kurma görevini yine Demirel'e verdi. Demirel istifa eden kabinede hiçbir değişiklik yapmadan, aynı bakanlarla "yeni" hükümeti kurdu ve güvenoyu aldı. 41'lerden bazılarının da hükümete güvenoyu vermesi, Demirel'in oy satın almakla suçlanmasına yol açtı. Gazeteler

bir *"mebus pazarı"* kurulduğundan söz ediyordu.

25 Haziran 1970'de 41'lerden 26'sı partiden ihraç edildi. 26'lar olarak anılmaya başlanan bu milletvekillerinin arasında Saadettin Bilgiç, Faruk Sükan ve Yüksel Menderes de vardı. Milliyetçi Hareket Partisi'nin kendilerine katılma çağrısını reddeden 26'lar Demirel'in "af düşünülebilir" demesine rağmen AP'ye geri dönmeyi de düşünmediler. Ekim 1970'de toplanan AP Büyük Kongresi, 1964'den beri süren parti içi mücadeleyi sona erdirdi. Kongrede, Demirel 1425 oyla genel başkan seçilirken diğer adaylardan Hayri Domaniç 28, Aydın Yalçın ise 15 oy alabildi. Bundan sonra 26'lar ve onlarla birlikte hareket edenler açısından AP içinde bir şeyler yapmak olanaksızlaştı. 26'lar, Demirel hakkında soruşturma açılmasının TBMM'de reddedilmesinden hemen sonra AP'den istifa eden diğer milletvekilleriyle birlikte Demokratik Parti'yi kurdular. Kurucular arasında, Saadettin Bilgiç, Faruk Sükan, Mehmet Turgut ve Ferruh Bozbeyli'den başka Adnan Menderes'in iki oğlu Yüksel ve Mutlu ile Celal Bayar'ın kızı Nilüfer Gürsoy da vardı. 1973 seçimlerine "Sağcıyız, Milliyetçiyiz, Demokratız" sloganıyla giren Demokratik Parti, oyların % 11.9'unu alarak 45 milletvekilliği kazandı. 1975 yılında, aralarında Bilgiç, Mutlu Menderes ve Nilüfer Gürsoy'un da bulunduğu 9 Demokratik Parti milletvekili, Milliyetçi Cephe hükümetini desteklemek amacıyla partilerinden ayrılarak Adalet Partisi'ne girdiler. Bayar'ın da Milliyetçi Cephe hükümetini desteklemesiyle Demokratik Parti giderek küçüldü; 1977 genel seçimlerinde oyların % 1.86'sını alarak bir tek milletvekili (Faruk Sükan-Konya) çıkarabildi.

Ayrıca (☞ Dokuzlar, Yeminliler, Koca Reis)

4 Ağustos Kararları • Demokrat Parti iktidarının 1958 yılında aldığı "istikrar kararları".

1953 yılından itibaren dış borçlarını ödemekte zorlanan, bu yüzden aldığı dış yardımlar azalmaya başlayan Türkiye, 50'lerin ikinci yarısına, ciddi bir döviz darboğazı ve yüksek bir enflasyonla girmişti. 1957 yılında Türkiye Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilatı, Uluslararası Para Fonu ve ABD arasında yapılan bir anlaşmayla bir ekonomik istikrar paketinin uygulamaya konulması karşılığında Türkiye'ye yeni kredi verilmesi ve dış borçların ertelenmesi kararlaştırıldı. Bunun üzerine alınan 4 Ağustos kararları, bütçe harcamalarının kısılmasını, ithalata bazı serbestiler getirilmesini ve Türk lirasının devalüasyonunu öngörüyordu. Kararlardan sonra, 7 *Eylül Kararları*'yla 2.80 Kuruş olan 1 ABD Doları karşılığı resmen değiştirilmemekle birlikte, alınan vergilerle fiilen 9 Türk Lirasına çıkarıldı. 4 Ağustos kararları, 27 *Mayıs* sonrası iktisat politikalarının da genel çerçevesini oluşturmuştur.

Dört Eğilimi Birleştirmek • 1983 yılında kurulan Anavatan Partisi, siyasal hayata, 12 Eylül askeri müdahalesinden sonra kapatılan Adalet Partisi, Cumhuriyet Halk Partisi, Milli Selamet Partisi ve Milliyetçi Hareket Partisi'nde ifadelerini bulan dört siyasal eğilimi birleştiren, yeni bir parti olma savıyla girmiştir. 6 Kasım 1983 seçimleri öncesinde, ısrarla hiçbir partinin devamı olmadıklarını belirten ANAP genel başkanı Turgut Özal, seçim meydanlarında sık sık iki elini başının üstünde kenetleyerek, "dört eğilimi birleştireceğiz" diyordu. Sonradan *"ANAP selâmı"* olarak adlandırılan bu hareket dört eğilimin birleşmesinin simgesiydi. Özal'a göre, "33 yıllık demokrasimiz ne çekmişse siyasi kavgadan çekmişti" ve "dört eğilimi birleştirmek" siyasi kavgayı önlemenin formülüydü.

Dört eğilimi birleştirmenin hiç de kolay olmadığı ANAP'ın seçimleri kazanmasından sonra ortaya çıktı. Parti

içindeki belli başlı gruplar, "muhafazakârlar" (eski MSP'liler), "milliyetçiler" (eski MHP'liler) ve "liberaller" (eski AP'liler ve az da olsa CHP'liler) arasında sürekli bir gerginlik yaşanıyordu. İç çekişmelerin partiyi zayıflattığını düşünen Özal 1985'den itibaren "artık dört siyasi eğilim lafını duymak istemiyorum" diyerek, "ANAP var dört eğilim yok" tezini ortaya attı. Ancak, parti içindeki grupları eritmek kolay olmadı ve zaman zaman partiden küçük kopmalar oldu. En önemli kopuş, partinin muhalefette bulunduğu 1992 yılında, genel başkan Mesut Yılmaz'ın "liberaller" ve "milliyetçiler" ittifakını gerçekleştirerek "muhafazakârlar"ı parti yönetiminden uzaklaştırması üzerine yaşandı. "Muhafazakâr" kanattan bazı milletvekilleri Yılmaz'ı ANAP'ın kuruluş felsefesini ortadan kaldırmakla suçlayarak partiden istifa ettiler.

Dörtlü Takrir • Demokrat Parti kurucuları Celal Bayar, Fuad Köprülü, Refik Koraltan ve Adnan Menderes'in, henüz Cumhuriyet Halk Partisi milletvekili oldukları 7 Haziran 1945 günü, parti Meclis Grubu Başkanlığı'na sundukları önerge.

Demokrat Parti'nin kuruluşuna giden yolda ilk ve en önemli belge kabul edilen "Dörtlü Takrir"de, Anayasaya hakim olan "demokratik ruhu bugünkü siyasi hayat ve teşkilatımızda kuvvetle tecelli ettirmek zamanı geldiği" belirtiliyor ve takrircilerin bu amacın gerçekleşebilmesi için düşündükleri şöyle sıralanıyordu:

"1- Milli hakimiyetin en tabii neticesi ve aynı zamanda dayanağı olan Meclis murakabesini Anayasamızın yalnız şekline değil, ruhuna da tamamiyle uygun olarak tecellisini sağlayacak tedbirlerin aranması.

2- Yurttaşların siyasi hak ve hürriyetlerini daha ilk Teşkilâtı Esasiye Kanunumuzun gerektirdiği genişlikte kulla-

nabilmeleri imkânlarının sağlanması.

3- Bütün parti çalışmalarının yukarıdaki esaslara tamamiyle uygun bir şekilde yeni baştan tanzimi".

Takrirde ayrıca, İsmet İnönü'nün "siyaset ve fikir hayatımızda demokrasi prensiplerinin daha geniş bir ölçüde hüküm süreceği"ni açıkladığı 19 Mayıs 1945 tarihli nutkunun da "teklifimizin vakitsiz ve yersiz olmadığı hakkındaki inancımızı büsbütün kuvvetlendirmiştir" deniliyordu.

CHP Meclis Grubu, 12 Haziran 1945 günü, 7 saat süren gizli bir toplantıdan sonra, takriri, mevcut kanunların değişmesine yol açacak bu gibi tekliflerin ancak Millet Meclisi'nde görüşülebileceği gerekçesiyle usul bakımından reddetti. İnönü'nün daha çok demokrasi vaatleriyle uyum içinde bulunan bu takririn reddedilmesinin bir muhalefet partisinin kurulmasını teşvik amacına yönelik olduğu öne sürülmüştür. Dörtlü Takrircileri kastederek, "bunu parti içinde yapmasınlar, çıksınlar karşımıza geçsinler, teşkilatlarını kursunlar ve ayrı bir parti olarak mücadeleye girişsinler" diyen İnönü'nün bu tavrı da böyle bir yorumu desteklemektedir.

Dün Dündür • Süleyman Demirel'in, söz ve davranışlarında zaman içinde meydana gelen çelişkileri kendine özgü "izah tarzı".

Demirel'in bilinen ilk "dün dündür" açıklaması, 1973 yılında Cumhurbaşkanlığı seçimi sırasında oldu. Seçimle ilgili olarak 15 Mart'ta Genelkurmay başkanı Semih Sancar'la görüşen ancak görüşmediğini söyleyen Demirel, Sancar'ın 16 Mart günü durumu açıklamasından sonra, görüştüklerini kabul etmek zorunda kaldı. Demirel'in, gazetecilerin daha önce görüşmeyi neden gizlediği sorusuna verdiği yanıt, "dün başkadır, bugün başka"ydı.

Demirel, 20 Ekim 1991 seçimleri öncesinde İstanbul Sa-

nayi Odası'nda yaptığı bir konuşmada, işadamlarına şu güvenceyi vermiştir: "Gelecekte, burada söylediklerim için 'dün dündür' demeyeceğim".

Düşük - Kuyruk • 17 Mayıs 1960'da iktidardan uzaklaştırılan Demokrat Partililer darbenin ilk günlerinden itibaren "Düşükler" olarak anılmıştır. Radyo ve gazeteler sürekli olarak DP'lilerden "düşükler" diye söz ediyor; sinemalarda, askeri yönetim tarafından hazırlatılan *"Düşükler Yassıada'da"* adlı film gösteriliyordu.

Ocak 1961'de, siyasi partilerin kurulmasına izin verilmesinden sonra, Demokrat Parti'nin izinde oldukları düşünülenlere de "kuyruklar" denilmeye başlandı. "Kuyruk" deyimi, DP yanlılarının partileşme çabalarına yönelik bir baskı aracı olarak yaygın bir biçimde kullanıldı. Milli Birlik Komitesi Başkanı Cemal Gürsel, "basit kuyruklar" olarak nitelediği, Demokrat Parti'yi "hortlatmak isteyenler"i, "tehlikeli bir ateşle oynadıklarının farkında değiller" diye tehdit ediyordu. 2 Mart 1961 tarihli *Milliyet* gazetesindeki başyazı o günlerin havasını oldukça iyi yansıtıyor: "Eski DP mensuplarının tümünün günahkâr olduğu nasıl iddia edilemezse, hepsinin sadece iyi niyet taşıdığı ileri sürülemez. 'Kuyruklar' tabiri durup dururken yaratılmamıştır. Nitekim, son günlerde eski Demokratlardan gerici ve sorumsuz bir zümrenin tırmanışları, bu gibi insanların korkunç niyetlerini ortaya çıkaran mahiyettedir. Endişemiz, bunların kitle halinde bir partinin kademelerine nüfuz etmeleri ve sonra ellerine geçirdikleri teşekkül vasıtasıyla memleketi karanlığa sürüklemeleridir..."

O günlerde, Demokrat Partili seçmene dayanmayı hedefleyen başlıca iki yeni parti vardı: ihtilal yönetiminin desteğiyle kurulan, Ekrem Alican başkanlığındaki Yeni Türkiye Partisi ve bir *Eminsu* olan orgeneral Ragıp Gü-

müşpala başkanlığındaki Adalet Partisi. "Düşük-kuyruk" edebiyatının revaçta olduğu günlerde, Ragıp Gümüşpala'nın, "Düşük ve kuyruk yoktur, vatandaş vardır" şeklindeki çıkışı DP tabanını cesaretlendirdi ve Adalet Partisi'ne yönelmesinde etkili oldu.

"Kuyruk" yakıştırması ilk kez Adnan Menderes tarafından, 1955 Ekim'inde *"İspatçılar"*ın parti içinde kalan yandaşları için kullanılmışsa da, deyim, 27 Mayıs sonrasında olduğu kadar yaygınlaşmamıştır.

Ebedi Şef • Aralık 1938'de, Cumhuriyet Halk Partisi tüzüğü değiştirilerek İsmet İnönü partinin değişmez genel başkanlığına getirilirken, Kemal Atatürk de "Partinin Bânisi (kurucusu) ve Ebedi Başkanı" olarak kabul edildi. Bu tarihten sonra İsmet İnönü *"Milli Şef"* olarak adlandırılırken, Atatürk de "Ebedi Şef" olarak anılmaya başlandı.

Atatürk yaşarken, "Büyük Önder", "Gazi Hazretleri", "Büyük Halaskâr" gibi nitelemelerin yanında "Şef", "Büyük Şef" ya da "Yüksek Şef" olarak da adlandırılırdı. Gerçekte, tek parti yönetimi boyunca, hakim siyasi ideolojinin merkezi kavramı ve kurumsal yapının en tepedeki organı, "şeflik" olmuştur. Başbakan Celâl Bayar'ın Kasım 1937'de okuduğu hükümet programı bu durumu ortaya koymaktadır: "Hükümet, Şef'in bu kürsüden verdiği ana direktiflerin ışığı altında çalışacaktır...

Bütün direktifler Şef'in lisanında aydınlanmaktadır...

Şef'in bize verdiği emir ve ideoloji budur...

Şef'in emrettiği ikinci endüstrileşme planı için hazırız.

Türk milleti Şef'in iradesi istikametinde yürüyecektir"... Tarihçi Mete Tunçay, "Ebedi Şef" kültünün, "Milli Şef"e karşı bir muhalefet aracı olarak ortaya çıktığını söylemektedir. "Yani Atatürk'ü övmekle, dolaylı olarak baştaki Cumhurbaşkanı İsmet Paşa küçültülüyor". 14 Kasım 1938'de ilk kez "Ebedi Şef" deyimini kullanan Nadir Nadi de, Atatürk'ün "Ebedi Şef" olarak kabulüyle, "bundan böyle yaşayan kudretli'lere artık şef denmeyeceği umuduna" kapıldığını yazar.

Edirne'den Ardahan'a • "Tüm Türkiye'yi kapsayacak biçimde" mesajının simgesi olarak kullanılan söz... En

batıdaki Edirne'den en doğudaki Ardahan'a bir çizgi çeken bu söz, güneyi eksen-dışı bıraktığı, sözgelimi "Edirne'den Ardahan'a" millî birlik ve beraberliği, topluca paylaşılan bir heyecan ve coşkuyu vurgulamak için de kullanılmış olmasına rağmen, daha çok kalkınmacı söylemin parçası haline gelmiş, kalkınmanın ve refahın tüm yurda yayıldığını vurgulamak isteyen cümlelerde dile getirilmiştir. Ardahan'ın henüz il olmadığı dönemlerde, "il hiyerarşisi"ni bozmamak için "Edirne'den Kars'a" versiyonu da kullanılmıştır. 1977 seçimleri öncesinde Adalet Partisi mitinglerinde satılan kaset ve 45'lik plaklardaki bir şarkı, bu versiyonun kullanımına örnektir: "Adalet Partisi güreşti başa/ Özgürlük getirdi her vatandaşa/ Kars'tan Edirne'ye bir baştan başa/ Cennet Anadolum sen binler yaşa..."

Efendim Çizerler • (☞ İcazetliler)

Ehl-i Salip Cephesi • (☞ Güçbirliği)

55'ler • 27 Mayıs yönetimince Batı Anadolu'da mecburi iskâna tabi tutulan 55 Kürt "ağa"sı.

27 Mayıs darbesinin hemen ertesinde, "Doğu illerinde bazı olaylara sebebiyet vermeleri ihtimali ile" 244 Kürt Sivas'ta bir kampta gözaltına alındı. 5 aydan fazla gözaltında tutulan bu Kürtlerden 55'i, 19 Ekim 1960'ta İskân Kanununa eklenen bir kanunla Batı Anadolu'ya sürüldü. (Hakkında sonradan ayrı bir kararname çıkarılan bir kişiyle birlikte sürgün edilenlerin sayısı 56 olmuştur). Sürgünün gerekçesi, Doğu Anadolu'nun toprak ağalarından ve din istismarcılarından temizlenmesi olarak sunulmuşsa da asıl neden Kürtçülük hareketlerinden duyulan tedirginliktir. Nitekim, Devlet Başkanı Cemal Gürsel, Ağustos 1960'da İsmet İnönü ile yaptığı görüşmede, ağalar tarafından kış-

kırtılan Kürtçülük hareketlerinden rahatsız olduklarını ve önlem alınacağını söylemiştir.

Sivil yönetime geçilmesinden sonra, Eylül 1962'de kabul edilen bir kanunla 55'lerin yerlerine dönmeleri, ancak 5000 dönümden fazla topraklarının kamulaştırılması kabul edildi.

55'lerle ilgili olarak, sadece 14'ünün gerçekten toprak ağası olduğu ve Cumhuriyet Halk Partisi yanlısı ağalara da dokunulmadığı öne sürülmüştür.

Emanetçi • Hüsamettin Cindoruk'a, 14 Mayıs 1985-9 Eylül 1987 tarihleri arasında Doğru Yol Partisi genel başkanlığını yürüttüğü dönemde takılan lâkap.

Kapatılan Adalet Partisi'nin devamı durumundaki DYP'nin, 14 Mayıs 1985 tarihinde toplanan ve ilk genel başkan Yıldırım Avcı'nın yeniden aday olmadığı Birinci Olağan Kongresinde iki başkan adayı yarışıyordu: Mehmet Yazar ve Hüsamettin Cindoruk. Eski Adalet Partisi İstanbul İl Başkanı Cindoruk, DYP genel başkanı olmak amacıyla siyasete giren ve çoğu partilinin "aile dışından" kabul ettiği Odalar Birliği başkanı Mehmet Yazar'a karşı Süleyman Demirel'in desteklediği aday olarak çıkarılmıştı. Gerçekten de, Demokrat Parti Gençlik Kolları'nda çalışan, *Yassıada davalarında* savunma avukatlığı yapan , 1980'den sonra *Zincirbozan*'da tutulan Cindoruk, Yazar'la kıyaslanmayacak ölçüde "aile"dendi. Oylama sonucu, Yazar 900 delegenin 262'sinin oyunu alırken Hüsamettin Cindoruk, 626 oyla genel başkan seçildi. Cindoruk, genel başkan seçildikten sonra "bu bir emanettir. Bu emaneti kimseye teslim etmem, sadece sahibine teslim ederim. Bu seçimde kazanan ben değilim, demokrasidir. Türkiye bir kilometre taşını daha aştı... Tam demokraside siyasi yasak yoktur. Biz siyasi yasakları ve siyaset yasaklarını kaldıracağız" bi-

çiminde konuşunca, kendisinden "emanetçi" olarak söz edilmeye başlandı. "Emanet" AP-DYP çizgisinin liderliği, emanetin sahibi de, "yasaklı" bulunan Süleyman Demirel'di. Cindoruk, genel başkanlığı süresince, kendisine "emanetçi" denilmesinden "şeref duyduğunu", emanetin "istenildiği zaman teslim edileceğini", "emanete hıyanet etmeyeceğini" ısrarla vurguladı.

6 Eylül 1987'de yapılan referandumla yasakların kaldırılmasından sonra genel başkanlıktan istifa ederek "emaneti" Süleyman Demirel'e teslim eden Cindoruk, 20 Ekim 1991 seçimlerinde Eskişehir milletvekili olarak meclise girdi ve TBMM başkanı seçildi.

Ayrıca (☞ Bir Bilen, Yasaklılar)

Eminsular • Ağustos 1960-Şubat 1961 tarihleri arasında Milli Birlik Komitesi yönetimi tarafından emekliye sevkedilen 235 general ve amiral ile 5.000'e yakın subay, kurdukları derneğin (Emekli İnkılap Subayları Derneği) adıyla "Eminsular" olarak anılır.

MBK'yi ordu içinde böyle büyük çapta bir tasfiyeye iten neden, görünüşte, ordunun gençleştirilmesi ve reorganizasyonuydu. Ancak tasfiyeyle, çoğu genç subaylardan oluşan MBK'nin ordu içindeki konumunu güçlendirip, muhaliflerin temizlenmesinin de amaçlandığı ortadaydı. En yüksek rütbeli Eminsu olan Genelkurmay Başkanı Ragıp Gümüşpala'nın siyaset sahnesine Demokrat Parti'nin devamı olma iddiasındaki Adalet Partisi"nin genel başkanı olarak çıkması anlamlıdır.

Emekliye sevkedilen subaylar "Eminsu" derneği vasıtasıyla orduya dönebilmek için ilk günlerden başlayarak mücadele ettilerse de, MBK'nin kesin tavrı dolayısıyla sonuç alamadılar. MBK yönetimi Ekim 1961'de imzalattığı ve sivil hayata dönüş şartlarını içeren *Çankaya Protoko-*

lü'nde 42 sayılı kanunla emekli edilen Eminsuların bir daha orduya geri dönemeyeceklerine dair siyasi partilerden de güvence aldı.

Enkaz • İktidara gelen siyasi partilerin devraldıkları koşulları "enkaz" diye nitelemeleri, çok partili siyasal hayatımızın geleneklerinden biridir. Özellikle 1970'lerin ikinci yarısında siyasal gündemimize giren "enkaz edebiyatı"nın ilk örneklerini Demokrat Partililer vermişlerdir. Örneğin, Devlet Bakanı Mükerrem Sarol'un 1955 yılında söylediği şu sözler "enkaz edebiyatı"nın klişelerindendir: "Enkaz halinde bir vatan devraldık. Bütün gayretlerimizle memleketi refaha götürüyoruz".

"Enkaz devraldık" diyen iktidarlardan biri de, Ocak 1978'de Bülent Ecevit başkanlığında, Adalet Partisi'nden ayrılan bağımsız milletvekillerinin desteğiyle kurulan Cumhuriyet Halk Partisi hükümeti oldu. Gazeteci Yavuz Donat, o dönemde CHP milletvekili olan eski Dışişleri Bakanı Turan Güneş'den "enkaz"la ilgili şöyle bir anekdot aktarır:

"Prof. Turan Güneş'e sordular:

'Hocam Avrupa Konseyi nasıldı?'

'İyiydi..'

'Yunan parlamenter Melina Mercouri nasıldı?'

'Melina mı?'

'Evet hocam, Melina Mercouri nasıldı?'

'Aaaah, ah!.. Bizim kaderimiz bu. Hep enkazla karşılaşıyoruz..'"

Eşkıyanın Bu Gece Ne Yapacağı Belli Olmaz • (☞ Zehir Hafiye)

Fiyat Ayarlaması • İktidarlarının nezdinde Kamu İktisadi Teşebbüsleri (KİT) ürün ve hizmetlerinin fiyatlarındaki artışlar "zam" değil de "fiyat ayarlaması"dır. Örneğin, Haziran 1958'de diğer gazeteler "zam"dan söz ederken, iktidardaki Demokrat Parti'nin yayın organı durumundaki *Zafer* gazetesi, "Sümerbank mamüllerinin fiyatlarının ayarlandığını" bildiriyordu. Bir başka örnek de, Cumhuriyet Halk Partisi - Milli Selâmet Partisi koalisyon hükümetinin başbakanı Bülent Ecevit'in Şubat 1974'teki bir demecinden: "Bazı fiyat ayarlamaları zorunlu hale geliyor. Ne kadar tatsız ve üzücü olursa olsun bu ayarlamaları yapacağız".

Filipin Demokrasisi • (☞ Cici Demokrasi)

Fruko • 1965-1982 yılları arasında görev yapan Toplum Polisi'ne halk arasında verilen ad. Toplum polislerinin araçlarının Fruko gazozları servis araçlarına benzetilmesinden doğan deyim 1960'larda özellikle öğrenciler arasında yaygındı. Toplum Polisi teşkilâtı, 1960 sonrası artan toplantı, gösteri yürüyüşü, grev ve lokavt gibi toplumsal olaylara müdahale etmek üzere 1965 yılında Adana, İstanbul, Ankara, Zonguldak ve İzmir'de kuruldu. Başlıca görevleri, "kanun dışı sokak ve meydan hareketlerini önlemek, toplumun ve kişinin maddi ve manevi varlıklarının kanunlara aykırı grev ve lokavtlar yüzünden kısmen ya da tamamen tahribe uğramasının önüne geçmek, her çeşit kanunsuz toplumsal olayların meydana gelmemesini sağlamak ve geldiğinde gerekirse zor kullanarak etkisiz hale getirmek"ti. Toplum Polisi, 17 yıl boyunca pek çok gençlik ve işçi gösterisine müdahale etti. 1982 yılında kaldırıldı, yerine yine aynı amaçlı Çevik Kuvvet birimi kuruldu.

g

Gardrop Atatürkçülüğü • Milli mücadelenin anti-emperyalist yönünü ön plana çıkaran, Kuvayı Milliye ruhunu vurgulayan, Atatürkçülüğün sol bir yorumu olarak nitelenebilecek bir anlayış; devrimcilik, devletçilik, halkçılık ilkelerine düşman olmakla suçladığı, sığ ve sağ bulduğu Atatürkçülük anlayışlarını "gardrop Atatürkçülüğü" olarak nitelemiştir.

Halkına yabancı, Batı hayranı Tanzimat aydınının Cumhuriyetteki karşılığı olarak tasvir edilen gardrop Atatürkçüsü, Atatürk devrimlerini yalnızca kılık kıyafete ilişkin bir şekil değişikliği olarak algılamakla, "köklü reformlar"a karşı olmakla eleştirilir.

"GARDROP ATATÜRKÇÜLERİ"

Türkiye'de hiç kimse gardrop Atatürkçüsü kadar Atatürkçülüğe zarar vermedi. Hiç kimse gardrop Atatürkçüsü kadar devrimleri kemirmedi. Hiç kimse Türkiye'nin çağdaş medeniyet seviyesine erişmek çabasını gardrop Atatürkçüsü kadar baltalayamadı...

... Bunların menfaatleri uğruna yapmayacakları hiçbir şey yoktur. Çünkü onlar gerçekte Atatürkçü değil Osmanlı tenperestleridir. Atatürk'ün bükülmez iradesi altına girip hizmet görmeyi bir zamanlar çıkarlarına uygun bulmuşlardır...

Bunların yüzündendir ki, devrimler halka maledilememiştir, bunların yüzündendir ki Atatürkçülük anlayışı fakir halk tabakaları karşısında iktisadi muhtevadan yoksun bir anlamsızlık içinde kalmıştır...

Atatürk'ün şekilde yaptıkları devrimlerin yanında görünürler ama Atatürkçülüğün devletçilik-devrimcilik-halkçılık ilkeleri köklü reform gerektirdiği için karşıdırlar.

→

Şapka giymek haksız kazançlarla ilgili değildir, Latin harfleriyle de yazsan Arap harfleriyle de yazsan kompradoru ilgilendirmez...

Bugün, Asya'nın ve Afrika'nın mazlum milletlerinin emperyalizme başkaldırmasını yeren kişiler, şapka da giyseler, çarşafa karşı da olsalar Atatürkçü sayılmazlar. Onlar devrim hareketlerini gardrop değişikliği sanan zavallılardır."

İlhan Selçuk, *Yön*, 9 Eylül 1966

Geldi İsmet Kesildi Kısmet • Büyük ölçüde savaş koşullarında geçen *Milli Şef* yılları (1938-1946) genel bir yoksullaşma dönemiydi. Kaynak yetersizliği yüzünden makineleşmenin gerilemesi ve sulama projelerinin gerçekleştirilememesi gibi nedenlerle tarımsal üretimde belirgin bir düşüş yaşanıyordu. Örneğin 1936-40 yılları arasında üretilen buğdayın ortalaması 3 milyon 636 bin ton iken 1941-46 yılları arasında bu miktar 2 milyon 988 bine düşmüştü. Aynı gerileme tütün ve pamukta da geçerliydi. Hemen hemen bütün tüketim maddelerinde kıtlık çekiliyordu; ekmek, şeker ve bez karneye bağlanmıştı.

"Geldi İsmet kesildi kısmet" deyimi, halkın, hoşnutsuzluğunun ve yaşanan yoksulluğun sorumlusu olarak İsmet İnönü'yü kabul edişinin günlük dildeki ifadesiydi; ve tabii o yıllarda söylenen fakat yazılamayan bir deyimdi.

Go Home • 1960'lı yıllarda, Türk-Amerikan ilişkilerindeki eşitsizliğe dikkat çekip, tam bağımsızlığı vurgulayan sol çevrelerin etkisi ve *Johnson mektubu*'nun yarattığı havayla, Türkiye'de güçlü bir Amerika aleyhtarı kamuoyu oluştu. Gizli anlaşmalarla ABD'ye verilen haklar, askeri üslerin varlığı ve Türkiye'deki Amerikalı personele tanınan ayrıcalıklar tartışılıyor, Amerikalı askerlerin Türklere

karşı saldırgan davranışları büyük tepkilere yol açıyordu. 60'lı yıllarda sık sık düzenlenen protesto gösterilerinde, Amerikan varlığından duyulan rahatsızlık -bütün dünyada olduğu gibi- "Go Home" (Evine Dön) ya da "Go Home Yankee" (Evine Dön Amerikalı) sloganıyla dile getirildi.

Ayrıca (☞ 6. Filo)

Nadir Nadi, 30 Haziran 1966'da *Cumhuriyet*'te "go home edebiyatı" hakkında şöyle yazmıştı:

... Bu devletle (ABD) aramızdaki bağlar NATO çerçevesi içinde barışı korumak ve muhtemel saldırılara beraberce karşı koymak amacına dayanır. Yirmi yıl önceki Fransa'da olduğu gibi savaştan yeni çıkmış bulunma mazeretine de dayanmadıkları halde yurdumuzda görevli kimi Amerikalıların arada bir kendilerini tutamayıp içki zoru ile giriştikleri sarkıntılık, bayrak yırtma ve benzeri yakışıksız hareketleri biz Fransızlara kıyasla çok daha büyük bir sabır ve tahammülle karşılamaktayız.

Go home edebiyatı bizde böylesine yakışıksız davranışlardan ötürü değil, doğrudan doğruya Kıbrıs meselesinde Amerikan hükümetinin bize karşı takındığı dostlukla güç bağdaşır tavır yüzünden doğmuştur. Şu halde duygulardan ziyade gerçeklere dayanmaktadır. Gerçekleri dile getirenlerin sayısı da henüz pek az, sesleri cılızdır. Ne olmuş yani? Birkaç yazar Türk-Amerikan dostluğunun aleyhimize işlediğini yazmış, bir avuç genç de sokakta Amerikan denizcilerine "go home" diye bağırmış!

Vay efendim bu ne rezalet, bu ne cinayet! Kim oluyormuş bunlar da sayın müttefiklerimize dil uzatıyorlarmış. Kahraman Amerikalılar olmasa Ruslar bizi bir lokmada yutarlarmış. Gidi Moskova köpekleri satılmışlar, Allahsız komünistler. Polis yetiş, savcı koştur, tıkın içeri, susturun şu herifleri!

Bir de bunun adına demokrasi diyorlar, fikir özgürlüğü diyorlar, şahsiyetli, bağımsız dış politika diyorlar.

Gökekçiler • (☞ Ortanın Solu)

Görülmemiş Kalkınma • Dış yardımların da etkisiyle önemli bir iktisadi büyüme gerçekleştiren Demokrat Parti iktidarı (1950-1960) bu durumu "görülmemiş kalkınma" deyimiyle sloganlaştırmıştı. Muhalefet çevreleri ise iktidarın "görülmemiş kalkınma edebiyatı"nı eleştirir, dış borçlar ve gelir dağılımındaki adaletsizlik üzerinde dururdu.

1960'tan sonra, Adalet Partisi de, DP'nin kalkınmayı, büyümeyi öne çıkaran yaklaşımını "Büyük Türkiye" sloganıyla sürdürdü. AP Genel Başkanı Süleyman Demirel, *Büyük Türkiye* adlı kitabında şöyle bir tanım yapıyordu: "Büyük Türkiye tarih içinde Türk'ün yüksek şeref ve şanını abideleştirmiş bir Türkiye olacaktır. Yarının güçlü Türkiye'si ilimde, sanayi ve teknolojide ilerlemiş, sanayileşmiş, verimini yükseltmiş, fakirliği, hastalığı, cehaleti sınırlarından uzaklaştırmış, adam başına milli geliri yükselmiş, milli dayanışması daha kuvvetli insanlığa bağlılığı ve hizmetleri daha yüksek seviyelere erişmiş, Türk vatandaşlarının her türlü kısır mücadelelerden sıyrılarak sevgi ve anlayışla birbirlerine, milletlerine ve insanlığa hizmet ettikleri ileri bir medeniyet ülkesi olacaktır."

"Büyük Türkiye" 80'li ve 90'lı yıllarda da sağ partilerin sık kullandığı sloganlardan biri olmaya devam etti.

Gözlerimizin İçine Bakın Anlarsınız • (☞ Mr. Referandum)

Güçbirliği • Muhalefet partilerinin Demokrat Parti yönetimine karşı yürüttükleri ortak çabalar "güçbirliği" olarak bilinir.

Muhalefet partileri, Cumhuriyet Halk Partisi, Cumhuriyetçi Millet Partisi ve Hürriyet Partisi'nin ortak tavır alışla-

rı 1956 yılında başladı. O yılın Temmuz ayında, üç partinin meclis grupları yaptıkları ortak açıklamada, ülkenin en önemli meselesinin "teminatlı bir demokratik rejimin kurulması" olduğunu belirtip, "demokratik rejimi yaşatma mücadelesine devam azminde" olduklarını ilan ettiler. Muhalefet partilerinin seçimlerde güçbirliğini gerçekleştirme yollarının arayışı içinde bulundukları bir sırada DP'liler seçim kanununu değiştirdi. Partilere bütün seçim çevrelerinde tam aday listesi yapmak zorunluluğu getiren ve bir partilinin diğer bir parti tarafından aday gösterilmesini yasaklayan yeni hükümler muhalefetin güçbirliği olanaklarını büyük ölçüde kısıtlıyordu. Bir başka yöntemde de anlaşamayınca, 1957 seçimlerinde "güçbirliği" lâfta kaldı.

Güçbirliğinin fiilen gerçekleşmesi, 1958 Ekim'inde Türkiye Köylü Partisi ile Cumhuriyetçi Millet Partisi'nin birleşmesi (Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi) ve Kasım ayında da Hürriyet Partisi'nin CHP'ye katılmasıyla mümkün oldu. Başbakan Adnan Menderes, HP ile CHP'nin birleşmesini bir "ehlisalip (haçlılar) cephesi" olarak niteledi. CHP ile birleşmeye karşı çıkan HP'liler de 'güçbirliği değil suçbirliği" diyordu. Menderes'in ehlisalip yakıştırması tepkiyle karşılandı. *Cumhuriyet* gazetesinde Nadir Nadi, "...bir ehlisalip cephesine benzetmekle Sayın Menderes, bunlardan yalnız yurtseverlik değil, aynı zamanda Müslümanlık vasfını esirgiyor" diye yazarken, İsmet İnönü de, "yaptığımız güçbirliği karşısında Demokrat Parti genel başkanı bizi ehlisalip olarak, yani kâfir olarak ilan ediyor. Bu düpedüz kanlı bir irtica teşebbüsüdür. Bunun neticelerinden ve akıbetinden kendisini sakınmaya davet ederim" diyordu.

Ocak 1959'da toplanan 14. CHP kurultayı, "İlk Hedefler Beyannamesi"ni kabul etti. CHP-HP birleşmesinden önce hazırlanan beyanname, güçbirliğinin manifestosu niteliğindeydi ve başlıca şu hedefleri içeriyordu: Anayasa mah-

kemesi, İkinci Meclis, Yüksek Hakimler Meclisi, üniversite özerkliği, Yüksek İktisat Şurası, basın özgürlüğü ve seçim güvenliğinin sağlanması. Beyannamenin hedefleri büyük ölçüde 1961 Anayasasıyla gerçekleşti.

Demokrat Parti, güçbirliği hareketine *Vatan Cephesi* ocaklarını açarak karşılık verdi. (27 Mayıs'tan sonra Milli Birlik Komitesi tarafından kapatılıncaya kadar, siyasi partilerin köy ve mahalle düzeyinde de teşkilatları -ocak- bulunurdu). DP iktidarı, çeşitli kesimleri Vatan Cephesi ocaklarına katılmaya zorluyor, örneğin, DP'li bakanlar bu amaçla iş adamlarına bizzat "tavsiye"lerde bulunuyor, köylülere ocak açmaları halinde köylerine yol, cami vs. yaptıracağı söyleniyor, Vatan Cephesi'ne katılanların adları radyodan okunuyordu. Vatan Cephesi'nden, manidar bir biçimde V.C. diye söz eden muhalif gazetelerde ise cepheye katıldığı söylenen kişilerin tekzipleriyle, bebeklerin ve ölülerin üye kaydedildiğine ilişkin haberler yer alıyordu.

1959'dan itibaren, partilerarası husumet artan bir biçimde halk arasında da yayılmaya başladı. Taraflar, Güçbirliği ve Vatan Cephesi'ydi. Yine de, siyasi çekişme halk katında, örneğin 70'li yıllara kıyasla son derece "naif" bir biçimde yaşanıyordu: 18 Ocak tarihli *Cumhuriyet* gazetesi, partilerarası deve ve horoz güreşlerinin yapıldığını ve "Vatan Cephesi" adlı horozun, "Güçbirliği"ni yendiğini haber vermektedir.

Güldürmeyin Beni • 12 Mart muhtırası ile istifaya zorlanan ve istifa eden Süleyman Demirel'in bu olaydan sonra siyasal hayatının biteceği kanısı, özellikle muhtırayı destekleyen çevrelerde yaygındı. Nitekim AP'den de bakanların yer aldığı Nihat Erim hükümetinin CHP'li üyelerinden ve kabine sözcülüğünü de yürüten İsmail Arar, gazetecilerin "Demirel yeniden başbakan olabilir mi?" mealindeki

sorusunu "Güldürmeyin beni" diyerek cevaplamıştı.

Oysa Demirel siyasal hayatını hiçbir şey olmamışcasına sürdürdü. "Güldürmeyin beni" diyen İsmail Arar ise 12 Mart döneminden sonra aktif politikadan çekildi.

Güleryüzlü Sosyalizm • Ağustos 1968'de Sovyetler Birliği ve Varşova Paktı kuvvetlerinin Aleksandr Dubçek yönetimini devirmek amacıyla Çekoslovakya'yı işgal etmeleri Türkiye'deki sosyalistleri de ikiye böldü. Büyük bir kesim onaylayıcı bir tavır alırken, TBMM'de 15 milletvekiliyle temsil edilen Türkiye İşçi Partisi genel başkanı Mehmet Ali Aybar Sovyet müdahalesine karşı çıktı ve sert biçimde eleştirdi. Aybar'a göre Çekoslovakya deneyimi, demokratik yollarla kurulması gerektiğini öne sürdüğü "Türkiye'ye özgü sosyalizm"in mutlaka "hürriyetçi" ve "güleryüzlü" olması gerektiğini bir kez daha ortaya koymuştu. Aybar'ın "hürriyetçi" ve "güleryüzlü sosyalizm" tanımlaması TİP içinde bölünmelere yol açtı. Sovyet müdahalesini onaylayan ve başını Sadun Aren ile Behice Boran'ın çektiği grup, bir "tek" ve "bilimsel" sosyalizm olduğunu, Aybar'ın bundan sapığını öne sürerek genel başkanlıktan alınması için kampanya açtılar. Parti içi muhalefetin güç kazanmasıyla Aybar Aralık 1969'da genel başkanlıktan, Şubat 1971'de TİP'ten istifa etti.

Güniz Sokak • Yıllarca AP ve DYP Genel Başkanlığı, Başbakanlık ve Cumhurbaşkanlığı yapan Süleyman Demirel, "Güniz Sok. No: 31 Kavaklıdere-Ankara" adresinde mukîmdir. Uzun yıllardır ikametgâhının bulunduğu bu sokak, Süleyman Demirel'le özdeşleşmiştir. Siyasal edebiyatımızda "Güniz Sokak", Demirel'dir.

Gürler Olayı • (☞ Sunay Formülü)

Hacıağa • İkinci Dünya Savaşı yıllarında halkın büyük bir kısmı açlıkla mücadele ederken, küçük bir azınlık, savaş koşullarından yararlanarak zenginleşme "beceri"sini gösterebilmişti. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü toprak ağası, tüccar ve politikacılardan oluşan bu azınlığı 1 Kasım 1942'de yaptığı bir konuşmada şöyle betimliyordu: "Bulanık zamanı bir daha ele geçmez fırsat sayan eski batakçı çiftlik ağası ve elinden gelse teneffüs ettiğimiz havayı ticari meta yapmaya yeltenen gözü doymaz ve vurguncu tüccar ve bütün bu sıkıntıları politika ihtirasları için büyük fırsat sanan ve hangi milletin hesabına çalıştığı belli olmayan birkaç politikacı, büyük bir milletin bütün hayatına küstah bir surette kundak koymaya çalışmaktadır".

Savaş sırasında zenginleşen Anadolu'nun büyük toprak sahipleri ve toptan gıda tüccarlarının önemli bir bölümü İstanbul'a yerleşti. Hesapsız kitapsız para harcayan bu savaş zenginlerine halk "hacıağa" adını takmıştı. "Hacıağa", "istifçi" ve "vurguncu" gibi o dönem karikatürlerinde sık rastlanan bir tipti. "Hacıağa"ların gelişi İstanbul'un eğlence hayatını da etkiledi. Hüseyin Avni, 1943'te *Yurt ve Dünya* dergisinde yazdığı bir yazıda bu gelişmeyi şöyle anlatıyor: "Kasaba tüccarı ve zengin köylüyü eğlendirmek için çalgılı gazinolar çoğalmıştır. Bu gazinolarda ekseriyetle Anadolu şarkıları söylenmekte, köylü kıyafetine girmiş kadın artistler Konya'nın kaşık havasını taklit ederek rumba ile karışık oyunlar oynamaktadır".

Hal Müdürü • Turgut Özal'ın, Kasım 1989'da Cumhurbaşkanı seçildikten sonra başbakanlığa atadığı Yıldırım Akbulut'un, tamamen Özal'ın güdümünde bulunduğuna ve as-

lında bu makama pek de "uygun" olmadığına inanılıyordu. Bir "taşra avukatı" oluşu, yabancı dil bilmeyişi, konuşma üslûbu nedeniyle küçümsenen, hakkında fıkralar üretilen Akbulut'a "Hal Müdürü" de denilmekteydi. Yıldırım Akbulut, hukuk fakültesini bitirdikten sonra, bir dönem Erzincan Belediyesinde hal müdürlüğü görevinde bulunmuştu.

Halk Kumar Oynamıştır • (☞ Bankerzedeler)

Hanedan • Turgut Özal ve eşi Semra Özal, Anavatan Partisi iktidarı döneminde (1983-1991) akrabalarını ve yakın çevrelerini devlet olanaklarıyla zengin ettikleri, şaşaalı bir hayat sürdükleri gerekçesiyle "hanedan" olmakla eleştirilmiştir. *New York Times* gazetesinde yayınlanan bir yorumda belirtildiği gibi, "hanedan" denilerek, "Özal çifti Osmanlı hükümdarlarının kibir ve küstahlıklarının çağdaş bir uyarlaması olmakla" da suçlanıyordu. "Hanedan" 1985'ten sonra muhalefet partilerinin her fırsatta işlediği bir konu haline geldi. Örneğin, 1989 Aralık'ında Romanya'da Çavuşesku rejimi çökerken, bizim hanedanın ne zaman yıkılacağını soranlar vardı. Turgut Özal'ın da sonradan kabul ettiği gibi, "hanedan" suçlamaları seçmeni etkiledi ve Anavatan Partisi oylarında belli bir düşüşe yol açtı.

ASIL HANEDAN KİM?

Bir dönem Anavatan Partisi İstanbul İl Başkanlığını da üstlenen Semra Özal, "halkın gücü hanedanın gücünden kat kat üstündür. Halkın gücü ile hanedan sabun köpüğü gibi dağılacaktır. Biz hanedandan Kurtuluş Savaşından sonra kurtulduk. Türkiye'den çıkardık, ulusal egemenliği kurduk. Şimdi tekrar gelmesine izin verecek miyiz?" diyen Sosyal Demokrat Halkçı Parti genel başkanı Erdal İnönü'ye, Ekim 1991'de şu cevabı verdi:

→

"Hanedanın lügat karşılığı, kendisine tavsiye ederim iyice okusun. Onun manası gayet açık şudur: Babadan oğula geçen, devredilen bir ünvan, bir servet bir şeydir. Halbuki hanedan kelimesi en uygun kendisine yakışır. Hakiki hanedan odur. Babasının adıyla profesör oldu. Babasından ötürü parti liderliği devam ediyor. Babadan kalma arazileri satıp satıp maaşallah üstüne apartmanlar koydurup milyarlar üstüne milyarlar katıyor. Eh işte, hakiki hanedan o. Biz çok şükür Allah'a, Turgut bey ve ben biliyorsunuz, orta halli ailelerden yetişen, hiçbir şeyi olmayan, sadece kendi gücü, kendi gayreti ve enerjisiyle kendi hizmet aşkı ve insan sevgisiyle bu noktaya gelmiş insanlarız. Bizim hanedanlıkla ne alakamız var?".

Harbiyeli Aldanmaz • (☞ 21 Şubat ve 21 Mayıs)

Hassolar Memolar • Ocak 1949'da tanınmış şair, Cumhuriyet Halk Partisi milletvekili Behçet Kemal Çağlar, CHP yöneticileri ve hükümetlerinin "gün geçtikçe altı ilkeden ayrıldığını" ve güvenilirliğini yitirdiğini öne sürerek partisinden istifa etti. CHP, istifanın yarattığı tepkileri yatıştırmak amacıyla yurdun çeşitli bölgelerine parti müfettişleri ve propaganda görevlileri gönderdi. Sinop milletvekili Cevdet Kerim İncedayı da bunlardan biriydi. Ne var ki onun Aydın Halkevi'nde yaptığı konuşma CHP'ye karşı daha büyük bir tepkinin doğmasına neden oldu. İncedayı konuşmasında, özellikle doğu bölgelerinde yaşayan halkın büyük çoğunluğunun okuryazar olmadığını belirterek "ben bu bölgelere gittiğimde, birtakım kimselerle öğrencilerin tercümanlık yapması sayesinde konuşabildim. Onları şimdi serbest bırakırsak oylarını ya Hasso'ya ya Memo'ya verirler. Büyük Millet Meclisi'ne Hassoların Memoların dolmasına sizin vicdanınız razı olur mu?" demişti.

İncedayı'ya ilk tepki Sedat Simavi'den geldi. Simavi, *Hürriyet* gazetesindeki yazısında, "Hasso'ya oy veren Hasso'ya güveniyor demektir. Eğer doğuda oturan vatandaşlar cahilse, tercüman aracılığıyla konuşuyorlarsa bunun sorumluluğu herhalde kendilerine ait değildir. Bırakalım bu millet kendi milletvekillerini kendi seçsin" diyordu.

Çeşitli yerlerde düzenlenen toplantılarla İncedayı'nın sözleri protesto edildi. "Hassolar Memolar" deyişi hem demokrasiye inançsızlığın ifadesi hem de bir bölücülük olarak algılandı. Örneğin, İstanbul Üniversitesi talebe birliğinin düzenlediği protesto toplantısında öğrenciler "bu memlekette şark garp yok, Hasso-Memo yok, topyekün Türkiye ve Türk milleti var" diye bağırıyordu.

Tepkiler üzerine İncedayı bu sözleri söylemediğini öne sürdüyse de -çok sayıda Aydınlının, söylediği yolunda mahkemede "yeminli ifade" vermeye hazır olduklarını açıklamaları üzerine- inandırıcı bulunmadı.

Neyzen Tevfik'in şu sözleri o günlerde herkesin dilindeydi: "Rızk için Allah kerim, fısk (ahlâksızlık, hak yoldan çıkma) için Cevdet Kerim".

Hayali Mobilya Olayı • 1975 yılında, dönemin başbakanı Süleyman Demirel'in yeğeni Yahya Demirel'in, İsviçre'deki "hayali" firmalar aracılığıyla, kağıt üstünde İtalya, Libya ve Kıbrıs'a mobilya ihraç ettiğini gösterip devletten 20 milyon liralık vergi iadesi aldığı ortaya çıktı. (1975 yılında asgari ücret 40 TL idi) "Hayali mobilya olayı" olarak bilinen bu olay, sonradan hayali ihracat olarak adlandırılan soygun yönteminin ilk örneklerinden birini oluşturuyordu.

1969-70 yıllarında, adları yolsuzluklara karışan kardeşleriyle ilgili olarak suçlanan Süleyman Demirel bu kez de yeğeni dolayısıyla suçlandı ve istifaya davet edildi. Demirel'i eleştirenler, ülkede "Yeğenler-Yiyenler" düzeninin ha-

kim olduğunu söylüyordu. "Mobilya öyküsü Türkiye'de kapitalizmin nasıl işlediğini ortaya koymaktadır" diyen Uğur Mumcu, şunları yazıyordu: "Yurttaşın binbir güçlükle verdiği vergiler, kapitalizmin 'türlü-çeşitli' oyunlarıyla Başbakanın yeğenine aktarılmakta ve demokratik düzen, kardeşler, yeğenler saltanatı sağlamaya yaramaktadır".

Hayali mobilya olayıyla ilgili olarak hiçbir sorumluluğunun bulunmadığını söyleyen Demirel istifa etmedi. Ancak artık "yeğen" denilince akla Yahya Demirel gelir oldu ve bu "çağrışım" Demirel'in peşini uzun zaman bırakmadı. "Yeğen" Yahya, 90'lı yıllarda, Demirel'in başbakanlığı ve cumhurbaşkanlığı sırasında da karıştığı yolsuzluklar dolayısıyla kamuoyunun gündemine girdi.

BİR TERTİP?

Süleyman Demirel'e yakınlığıyla bilinen *Tercüman* gazetesi yazarı Nazlı Ilıcak, 2 Mart 1976 günü, "Mobilya İhracatı ve Vergi İadesi" başlıklı makalesinde şunları yazmıştır:

"Demirel'e gelince, yeğeni mobilya ihracatını CHP-MSP koalisyonu zamanında yapmış, vergi iadesini de yine aynı hükümet zamanında almıştır. Üstelik Milliyetçi Cephe Hükümeti devrinde ihracat talebi reddedilmiştir...

Ecevit, hükümeti sokakla veya Meclis'le yıkamayınca, Yahya Demirel hadisesini istismar ederek gayesine ulaşmak istemektedir. Bu önceden planlanmış siyasi bir tertiptir. İzah edelim: Yahya Demirel hakkındaki ihbarın tarihi 27 Temmuz 1974'tür. Soruşturma ise hemen hemen 1 ay sonra 23 Ağustos'ta açılmıştır. Soruşturma başladıktan sonra durum sorumlu makamlara bildirilmediği için Yahya Demirel bu tarihten sonra tekrar ihracat yapabilmiş ve vergi iadesi almıştır. Halbuki soruşturmanın hemen ihbar tarihinde açılması ve bütün ilgili kişilerin anında haberdar edilmesi gerekirdi. Ecevit hükümetinin hazineyi zarara sokan bu davranışını sadece ihmale bağlamak müm-

→

kün müdür? Hayır... CHP, uygun bir zamanda kullanabilmek için hadiseyi gizli tutmak istemiştir. İhbardan sonra bir müddet ağırdan almaları, sonra sorumluluklarının büyük olacağını düşünerek tahkikata girişmeleri, fakat olayın duyulmasını engellemek maksadıyla mes'ul kişileri haberdar etmemeleri, hep bu gayretlerin sonucudur.

Ecevit, 'Demirel'in mani olacağını bildiğimiz için tahkikatı gizli tuttuk' diyor. İnsaf... Kendi iktidarı zamanında açılan bir soruşturmayı Demirel nasıl engelleyebilirdi? CHP-MSP koalisyonundan sonra Milliyetçi Cephe hükümeti kuruluncaya kadar 6-7 aylık bir zaman geçmiştir. Bu devrede de mobilya yolsuzluğu hakkında bir açıklama yapılmamıştır. Demirel'in başvekil olması beklenmiştir..."

Hayırda Hayır Vardır • (bk. Mr. Referandum)

Her Mahalleye Bir Milyoner • Demokrat Parti'nin ünlü sloganı.

"Her mahalleye bir milyoner", DP'nin, özel teşebbüsü güçlendirerek bir kalkınma ve refah sağlamak biçiminde özetlenebilecek iktisat politikasının bir özetiydi. Aslında bu, Cumhuriyet Halk Partisi'nin yaklaşımından çok farklı değildi. Nitekim, "Her mahalleye bir milyoner" sözü Mustafa Kemal'in 1923 yılında söylediği "Memleketimizde birçok milyonerin, hatta milyarderlerin yetişmesine çalışacağız" sözünün devamı gibidir.

Demokrat Parti, iktidarının ilk yıllarında, dış yardımların da katkısıyla "milyoner yaratma" konusunda oldukça başarılı oldu. 1955 Kasım'ında bir DP milletvekili bu "başarı"nın ardında yatanları şöyle özetliyordu: "Bu memlekette herkes aynı fedâkarlığı yaparsa kalkınma olabilir. Fakat bir taraftan halktan fedâkarlık istenirken diğer taraftan her gün beş on milyonerin doğuşu halka ızdırap vermektedir".

"Türkiye toplumu, bugüne kadar, kendisinin ergin bir özne olarak aklı selimiyle kurduğu bir toplumsal düzen içinde yaşadığını tahayyül edememiştir. Yakın dönemde buna göreli tek istisna 1946-50 yılları arasındaki gelişmelerdir. "1946 ruhu", "Yeter Söz Milletindir" sloganıyla özetlenebilir. Siyasi kadroları ve siyasi pratikleri açısından olmamakla beraber, ifade ettiği toplumsal beklentiler açısından, Türkiye'ye özgü bir liberal dünyayı yansıtabilmektedir. Örneğin DP'nin çekinmeden kullandığı "küçük bir Amerika olmak" sloganının topluma ilettiği mesaj sadece iktisadi hedefler içermez. II. Dünya Savaşı ertesinde Amerika, dünya demokrasi cephesinin timsali ve bekçisidir... O dönemin konjonktüründe, "küçük Amerika" olmak imajı, milliyetçi-devletçi iktidara karşı çıkışın ifadesidir. Ayrıca muhafazakârların bu liberal söylemi belli taktik nedenlerle desteklemeleri, onların kapitalist iktisat ve bireyci toplum düzenine çok kapalı olmadıklarına da işaret eder.

"Her mahalleye bir milyoner" sloganı bu açıdan belki en anlamlısıdır. Toplumsal değerler içinde zenginleşmeye karşı bir tavır toplumun alt tabakalarında zenginleşmeye ve zengine karşı açık tepki yoktur, ama buna karşılık zenginden sosyal işlevler beklenir. Bu nedenle zengin, mahallenin zengini olmalıdır. Mahalle ise dar cemaat örgütünün kalıntısıdır. Kendi içinde dayanışma prensipleri vardır. Her mahalleye bir karakol veya okul değil de bir milyoner vaat edilmesi, devletle toplum arasındaki ilişkilerin artık sivil kurumlar aracılığıyla da gerçekleştirileceğini, sivil kurumların toplumsal faaliyet alanlarının zenginleşeceğini ima eder. Çünkü artık mahallenin yardımına koşacak tek güç "devlet baba" olmayacaktır."

Ahmet İnsel, *Türkiye Toplumunun Bunalımı*,
İstanbul 1990, s. 80-1.

Hışımlılar • (☞ Demokrat Parti'nin C Takımı)

Hıyanet Şebekeleri • Cumhuriyet tarihinin ve Türkiye'deki yaygın siyaset tarzının sorumlu yaratma, suçlu ilân etme geleneğinde "hıyanet şebekeleri" tamlamasının da önemli yeri vardır. "Hıyanet şebekeleri", daha çok rejim karşıtı olarak görülen örgütlerin toplu halde ifade edilmesinde kullanılır, kimi zaman bunun da ötesine geçen bir muğlaklık düzeyine ulaşır. "Hıyanet şebekeleri" sözü, özellikle darbe dönemlerinin devlet söyleminde geniş bir kullanım alanı bulmuştur. "Şer odakları" tamlaması da benzer bir biçimde ve benzer bir anlamı ifade etmek üzere telaffuz edilir ancak "şer odakları"nın yurtdışına göndermeler içeren kullanım biçimlerine de rastlanır.

Hileli Seçim • Çok partili hayatın ilk milletvekili seçimi olan 1946 seçimlerinin resmi sonuçları oldukça tartışmalıdır ve bu seçim siyasal tarihimize "hileli seçim" olarak geçmiştir.

Açık oy, gizli tasnif ve sayılan oyların hemen yakılması gibi esaslara dayanan 46 seçimlerinin usulsüzlüğü, bizzat İsmet İnönü, Kasım Gülek, Faik Ahmet Barutçu gibi, Cumhuriyet Halk Partisi'nin önde gelen yöneticileri tarafından da kabul edilmiştir. Metin Toker'e göre, seçimleri "kirletenler" CHP yöneticilerinden çok parti örgütleridir.

46 seçimlerinde pek çok yerde sandıklar kaçırılmış, oylar imha edilerek uydurma mazbatalar düzenlenmiş, seçmenler jandarma baskısıyla karşılaşmış, hatta yer yer dövülmüştü. Sandık başlarındaki jandarmalar, oy vermeye gelenlere, "Kime veriyorsun? Tayyare hırsızı Bayar'a mı vereceksin, milli mücadele kahramanı, Atatürk'ün yakın arkadaşı İnönü'ye mi?" diye soruyordu.

Cumhuriyet gazetesinde Doğan Nadi, seçimlerin hemen ertesinde şunları yazıyordu: "Meşhur hokkabaz Zati Sungur İzmir'den gitmiş. Ayol ne oldu? Güzel güzel temsiller

verirken niye birden bire kaçtı? Merak ettik, telgraf çektik. Şu cevap geldi: Rey sandıklarının başında yapılan numaraları gördükten sonra İzmir'de bana iş kalmadı".

Hizmet Yarışı • İktidarların, hükümetlerin, partilerin devlete, millete ve "vatandaş"a hizmet götürme gayretlerini vurgulamak için kullanılan söz... Farklı kullanım biçimleri vardır. Nadiren "devlette süreklilik esastır" anlayışının uzantısında, her gelen hükümetin bir öncekinden daha iyi hizmetler verme niyeti taşıdığını vurgulamak için kullanılır. Daha yaygın biçimde, devlet-hükümet-parti kadrolarının iyi hizmet vermek için birbirleriyle yarış halinde oldukları ya da ülkenin bir an önce kalkınması için zamana karşı bir yarışa girildiği mesajını iletmek amacıyla telaffuz edilir.

Hoca • Milli Nizam Partisi - Milli Selamet Partisi - Refah Partisi çizgisinin lideri Necmettin Erbakan'ın lâkabı.

Hoca lakabı, hem mühendislik alanında profesörlük unvanına sahip olan Erbakan'ın bu yanına hem de müslüman kimliğine izafeten kullanılmaktadır.

Huzur ve Güven • 12 Eylül öncesindeki kargaşa ortamında ve şiddet eylemlerinin yoğunlaştığı dönemde Türkiye'nin "huzur ve güven" aradığı söylenmeye başlamıştı. "Huzur ve güven", 12 Eylül 1980 günü Kenan Evren tarafından okunan "darbe bildirisi"nde öncelikle vurgulanan bir tema oldu ve cunta yönetimi sırasında, gerek resmî söylemde gerekse TRT haberlerinde "12 Eylül sonrası huzur ve güven ortamı"ndan sık sık söz edildi. "Huzur ve güven", '80'lerden bugüne, hemen her şiddet olayından sonra telaffuz edilen bir "klasiğe" dönüştüyse de hiçbir zaman 12 Eylül'deki yaygın kullanım düzeyine ulaşamadı.

Hükümetin Başı • (☞ Motel Hükümeti)

Hülle Partisi • 12 Eylül 1980'den önce çok sık rastlanan, partilerarası milletvekili transferlerine ve kurulan *"mebus pazarları"*na bir tepki olarak 1982 Anayasası, partisinden istifa ederek bir başka partiye giren milletvekillerinin üyeliğinin TBMM üye tam sayısının salt çoğunluğunun kararı ile düşürülebileceğini düzenlemiştir (madde 84). Ne var ki, 84. maddenin milletvekili transferlerini önlemede etkisizliği kısa sürede ortaya çıktı. 82 Anayasası'nın 84. maddesi partisinden ayrılan milletvekilinin istifa tarihinde mevcut bir partiye girmesini önlüyor ancak, müstafi milletvekilinin bir başka partinin kurucusu olmasına engel olamıyordu. Bu boşluktan yararlanmak isteyen milletvekilleri, kendilerini girmek istedikleri partiye taşıyacak "aracı" partiler kurup 84. maddeyi bertaraf edebildiler. Kurulduktan hemen sonra kendilerini feshederek "hedef parti"ye katılan bu aracı partilere "hülle partisi" denilmektedir.

Hürriyet Misakı • Demokrat Parti'nin 7 Ocak 1947 günü toplanan Birinci Büyük Kongresi'nde kabul edilen ve Cumhuriyet Halk Partisi iktidarını tek parti zihniyetini sürdürmekle eleştiren rapor, Hürriyet Misakı olarak bilinir.

DP'nin ilk büyük kongresi CHP-DP ilişkilerinin oldukça gergin olduğu bir dönemde, *"psikopat olayı"*nın ertesinde toplandı. *46 seçimleri*nin yarattığı ruh halini henüz üzerlerinden atamamış olan DP'lilerde, CHP'nin muhalefete uyguladığı baskıya karşı mutlaka ve derhal bir şeyler yapılması inancı hakimdi. İzlenecek politikanın saptanması için özel bir komisyon, Ana Davalar Komisyonu kuruldu. Komisyon başkanı Adnan Menderes'ti. Kenan Öner, Samet Ağaoğlu, Mükerrem Sarol gibi komisyon üyeleri,

baskılar karşısında DP milletvekillerinin TBMM'den çekilmesi ve *"sine-i millete" dönülmesi* gerektiğini düşünüyorlardı. Çalışmalar sonucunda, içinde Adnan Menderes, Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu ve Refik Koraltan'ın da bulunduğu "ılımlılar"ın görüşü hakim oldu ve iktidara yönelik bir uyarı metni kaleme alındı. Ana Davalar Komisyonu'nun "Hürriyet Misakı" adı verilen ve ayakta, oybirliğiyle kabul edilen raporu başlıca şu üç sorunun çözülmesini istiyordu:

"1- Vatandaş hak ve hürriyetlerini haleldar eder mahiyette olan ve anayasamızın ruhuna ve metnine uymayan hükümlerin kaldırılması.

2- Vatandaş reyinin emniyet ve masuniyetini sağlamak ve milli hakimiyet prensiplerini teminat altına almak maksatlarıyla seçim kanununda değişiklikler yapılması.

3- Devlet reisliği ile fiili parti reisliğinin bir zat uhdesinde birleşememesi esasının kabulü."

Bu uyarıların dikkate alınmaması durumunda Meclis'ten çekilmenin DP için kaçınılmaz hale geleceğini belirten Hürriyet Misakı, hükümet ve CHP yanlısı basın organlarınca sert biçimde eleştirildi. Demokrat Parti'nin seçim emniyeti bulunmadığı gerekçesiyle Nisan 1947'de yapılan kısmi ara seçimlere katılmaması CHP-DP ilişkilerini daha da gerginleştirdi.

Cumhurbaşkanı ve CHP genel başkanı İsmet İnönü'nün iki parti arasında bir diyalog kurulmasına yönelik çabaları ve yayınladığı *12 Temmuz Beyannamesi* gerginliği azalttı ve partiler arasında bir *bahar havası*na yol açtı.

Her ne kadar Hürriyet Misakı oybirliğiyle kabul edildiyse de *"sine-i millete"* dönüp dönmeme çerçevesinde gelişen tartışmalar, DP içindeki çatışmaların, Samet Ağaoğlu'nun sözleriyle "başlangıç kaynağı" oldu.

Hürriyet Şehitleri • 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesinden sonra, Milli Birlik Komitesi yönetimi, üniversite ve basın, Demokrat Parti iktidarının 28 Nisan-27 Mayıs 1960 arasında yüzlerce genci öldürüp cesetlerini sakladığını iddia etmişler ve bu gençleri "Hürriyet Şehitleri" olarak adlandırmışlardır.

"Hürriyet Şehitleri" konusunu ilk ortaya atan, 2 Haziran 1960'da, "memleketi hürriyete kavuşturmak için şehit düşenler"in hatırasına bir anıt inşa etmeye karar verdiklerini açıklayan İstanbul Üniversitesi Yönetim Kurulu oldu. Üniversite rektörü Sıddık Sami Onar'a göre, "kamyonlarla mezarlıklara getirilip gömülen talebeler"den bahsediliyordu ve "ölenler hakkında ileri sürülen rakamlar mübalağalı değil"di.

Milli Birlik Komitesi (MBK), 3 Haziran'da "Hürriyet Şehitleri"yle ilgili olarak şu tebliği yayınladı: "Hürriyet Şehitlerimizin tesbiti işine Silahlı Kuvvetlerimizin idareyi aldığı andan itibaren ehemmiyetle devam edilmektedir...

Şehitlerin gizli yerlere gömüldükleri, ıssız yerlerdeki kuyulara atıldıkları, bir kısmının buzdolaplarına konulduğu ve bir kısmının da hayvan yemi yapılan makinelerde kıyılarak toz haline getirildiği hakkında korkunç haberler alınmaktadır. Aramalara dikkat ve hassasiyetle devam edilmektedir. Korkunç bir vahşetle işlenen bu cinayetler er veya geç mutlaka meydana çıkarılacak ve sayın umumi efkarın ıttılaına arz edilecektir".

9 Haziran'da, "Hürriyet Şehitleri"nin bir türlü ortaya çıkarılamamasına rağmen inancını yitirmeyen rektör Onar, "naaşlarını belki bulamayacağız ama ölülerimiz vardır" diye konuştu. Nihayet, 10 Haziran'da, *28 Nisan* olayları sırasında polis tarafından vurulan Turan Emeksiz, tanktan düşerek ezilen Nedim Küçükpolat ve 27 Mayıs sabahı kaza kurşunuyla ölen Teğmen Ali İhsan Kalmaz devlet töreniy-

le Anıt Kabir'deki "Hürriyet Şehitliği"ne gömüldü. Aynı gün yayınlanan MBK tebliğine bakılırsa, diğer "şehitler"in bulunacağına dair inanç yitirilmemişti: "28 Nisan ile 27 Mayıs tarihleri arasında milletçe girişilen hürriyet mücadelesinde, İstanbul ve Ankara'da şehit edildikleri inanılır kaynaklardan ihbar edilen öğrencilerimiz hakkında tahkikat devam etmektedir.

Üniversitelerin tatilde olmaları ile cinayetler mesullerinin almış oldukları tedbirler ve araştırmaların bir ay kadar bir zaman geçtikten sonra başlamış olması, diğer cesetlerin bulunmasını güçleştirmektedir. Sayın halkımızın ve idarecilerin bu hususlaki bilgilerini resmi makamlara ulaştırmaları rica olunur".

Bu tebliğden kısa bir süre sonra gerçek ortaya çıktı: yüzlerce vatandaşın DP yönetimince öldürüldüğü doğru değildi. Yine de "Hürriyet Şehitleri" propagandası, 27 Mayıs darbesinin meşruiyet gerekçelerinden biri olarak işlevli oldu.

İcazetliler • 12 Eylül askeri müdahalesinden sonra yapılan ilk genel seçimlere (6 Kasım 1983) katılmaları Milli Güvenlik Konseyi'nce uygun bulunan siyasi partiler ve seçilen milletvekillerine "icazetliler" denilmiştir.

Askeri yönetim döneminde çıkarılan Siyasi Partiler Kanunu'na göre, ilk genel seçimin sonuçları ilan edilinceye kadar MGK, partilerin kurucuları üzerinde, "incelemede bulunma yetkisi"ne sahipti ve en az 30 kurucusu MGK'ca onaylanmayan partiler 6 Kasım seçimlerine katılamayacaklardı. 1983 yılında çıkarılan milletvekili seçim kanunuyla, Konsey'e, milletvekili adaylarını da veto edebilme yetkisi tanındı. Sonuçta, seçime yalnızca üç "icazetli" parti, Milliyetçi Demokrasi Partisi, Halkçı Parti ve Anavatan Partisi girerken, kurucuları sistemli bir biçimde veto edilen Sosyal Demokrasi Partisi, Doğru Yol Partisi ve Refah Partisi, Konsey onayından geçmiş 30 kurucu üyeyi sağlayamadıkları için katılamadılar. Seçime katılan MDP, ANAP ve HP, DYP genel başkanı Hüsamettin Cindoruk'un yakıştırmasıyla "6 Kasım partileri" olarak da anılmıştır. Cindoruk'a göre, "6 Kasım partileri" "milletin değil devletin kurduğu partiler"di.

Konsey'in veto yetkisi, kurucu ya da milletvekili adaylarının saptanmasında aşırı bir hassasiyete yol açtı. O dönemde telaffuz edilen *"efendim çizerler"* deyimi, Konsey'e beğendirilecek bir aday bulma gayretine işaret ediyordu. Birbirlerinin ayağını kaydırmaya uğraşan adaylar da "fişlidir", "yukarısı istemiyor" gibi gerekçelerle her fırsatta "efendim çizerler"e sığındılar.

Bu konuda ayrıca (☞ Tak Tak Tak)

İhtilâl Beyannameleri • 1960 Nisan'ında kurulan TBMM Tahkikat Komisyonu, Cumhuriyet Halk Partisi-Demokrat Parti ilişkilerini daha da gerginleştirdi. CHP ile bazı gazete ve dergilerin "yıkıcı ve kanun dışı" faaliyetlerini araştırıp sonuçları Meclise bildirmek üzere kurulan Tahkikat Komisyonu, sahip olduğu geniş yetkilerle kısa zamanda DP iktidarının baskı araçlarından biri haline geldi. Komisyonun ilk icraatı, kuruluşuna dair Meclis görüşmelerinin ve çalışmalarıyla ilgili bütün neşriyatın yasaklanması oldu. Bu yasaklar nedeniyle basına yansımayan İsmet İnönü'nün konuşmaları ve CHP'nin açıklamaları partililer tarafından çoğaltılarak bildiri gibi sokaklarda dağıtılıyor, elden ele dolaştırılıyordu. CHP'yi ihtilal kışkırtıcılığıyla suçlayan DP yönetimi bir kısmı Genelkurmay binasında çoğaltılan bu konuşma ve açıklamaları, "ihtilal beyannameleri" olarak nitelemiştir.

İsmet İnönü'nün "bu yolda devam ederseniz ben de sizi kurtaramam", "şartlar tamam olduğu zaman milletler için ihtilâl meşru bir haktır" ya da Kore'de halkın ayaklanıp, iktidarı düşürmesini hatırlatarak söylediği "Türk milleti Kore milletinden daha az haysiyetli değildir" gibi ünlü sözleri Tahkikat Komisyonunun yasağına rağmen, "ihtilal beyannameleri" ve "fısıltı gazetesi" aracılığıyla geniş kitlelere ulaşabildi. İnönü yasaklanan konuşmalarında şöyle diyordu: "Şimdi iktidarda bulunanların milletleri ihtilâle nasıl zorladıkları, insan hakları beyannamesine girmiştir. Eğer bir idare insan haklarını tanımaz, baskı rejimi kurarsa, o memlekette ihtilâl behemehal olur. Böyle bir ihtilal dışımızda, bizimle münasebeti olmayanlar tarafından yapılacaktır. Bu yolda devam ederseniz ben de sizi kurtaramam. Şimdi arkadaşlar, şartlar tamam olduğu zaman milletler için ihtilâl meşru bir haktır. İhtilâl meşru bir hak olarak kullanılacaktır".

İnönü, 27 Nisan 1960 günü yaptığı ve 12 oturum için Meclis'e girmeme cezasına çarptırıldığı konuşmada da şunları söylemişti: "Biz aldığımız tedbiri aldık, yürüteceğiz diyorsunuz. Gayrımeşru baskı rejimine girmiş olan idarelerin hepsi böyle söylemişlerdir. Siz de öyle diyorsunuz. Fakat muvaffak olamayacaksınız. Kore başkanı Syngman Rhee kurtuldu mu? Üstelik onun ordusu, polisi, memuru elinde idi. Halbuki sizin elinizde ne ordu var, ne memur ne üniversite ve hatta ne de polis var... Olur mu böyle baskı rejimi? Muvaffak olur mu bu iş? Bir baskı rejimi kurulduğu zaman onu kuranlar artık mukavemet kalmayacak zannederler. Bizdeki baskı rejimini kuranlar da öyle zannediyorlar. Baskı tertipçileri bilsinler ki Türk milleti Kore milletinden daha az haysiyetli değildir."

İnönü bu konuşmaları, özellikle de "sizi ben bile kurtaramam" uyarısı üzerine DP sözcülerince "ihtilale davetiye çıkarmak"la suçlanmıştı. İnönü'nün bu sözleri söylerken, epey ilerlemiş olan darbe hazırlıklarından ne ölçüde haberdar olduğu da bilinmemektedir. Ancak daha sonraki gelişmelere bakıldığında, İnönü'nün somut bir darbe hazırlığını ima etmek ya da bu yolla DP'yi tehdit etmekten çok, gerçekten de DP'yi meşruiyet sınırları içine çekmek için uyarmak istediği yorumu daha doğru sayılmalıdır.

İhtilâlin Kudretli Albayı • İlk kez Mısır'daki Kral Faruk'u deviren askeri darbenin (1952) gerçek lideri Albay C. Abdünnasır için kullanılmıştı bu ifade. A. Nasır, kendisinin örgütlediği askeri darbenin orduda ve Mısır toplumunda destek bulabilmesi için harekatın az öncesinde General Necib'i başa geçmesi için ikna etmiş ama ipleri kendi elinde toplanmasını da ihmal etmemişti.

27 Mayıs darbesi olduğunda, olaya bu "Mısır modeli"nden bakanlar, İhtilal Komitesinin başında bir orgeneral

olmasına, Komitede birçok general bulunmasına rağmen, asıl kudretin kendisinde olduğu bir albay anyorlardı. Hem Komite üyesi hem de Başbakanlık müsteşarlığını yürüten Kur. Alb. Alparslan Türkeş bu sıfata uygun görüldü ve onun "ihtilalin kudretli albayı" olduğu öne sürüldü.

Ne var ki Albay Türkeş ve 13 arkadaşı, 27 Mayıs üzerinden dört ay geçmeden tasfiye edilip, yurtdışına gönderildiler.

2000'li Yıllara Taşınmak • 2000'li yıllar teması, gerek 2000 yılına az bir süre kalması gerekse Turgut Özal ve çevresinin "vizyon iddiası" nedeniyle, 80'li yılların ikinci yarısında sık sık işlenir oldu. "21. yüzyılın Türk asrı olacağı" yönündeki yine Turgut Özal kaynaklı beklenti, 2000'li yıllar söylemini yaygınlaştırdı, 2000'li yıllar heyecanını artırdı. Birçok eleştiri, "2000'li yılların eşiğinde olmaması gereken şeyler" temelinde geliştirilirken, "Böyle giderse 2000'li yıllara varamayız" gibi anlamı tam olarak kestirilemeyen bir söz de sık sık duyulmaya başlandı. Sonuçta, çoğu proje Türkiye'yi 2000'li yıllara taşımanın aracı olarak lanse edildi; parti kadroları ve teker teker adaylar Türkiye'yi (ya da kentlerini) 2000'li yıllara taşıma iddiasıyla ortaya çıktılar. 20 Ekim 1991 seçimleri öncesinde de yaygın biçimde kullanılan bu tema, 27 Mart 1994'teki yerel seçimlerin öncesinde "aşırı kullanım" düzeyine ulaştı. 2000'li yıllara taşıma iddiası, zaman içinde siyasal çerçeveyi kırarak dernek seçimlerine, spor kulübü kongrelerine kadar uzandı.

İkinci Cumhuriyet • 1- 27 *Mayıs* hareketi ve 1961 Anayasası'yla başlayan dönem Fransız geleneğinin de etkisiyle "İkinci Cumhuriyet" olarak adlandırılmıştır.

27 Mayıs'ın hemen ertesinde telâffuz edilmeye başlanan

"ikinci cumhuriyet" deyimi, o günlerde, bir tarihsel dönemlendirme ihtiyacından çok ihtilâli savunmak, yapılan işin "Birinci Cumhuriyet" mertebesinde olduğunu göstermek isteğinin ifadesiydi. Devlet Başkanı Cemal Gürsel "1961 yılını II. Cumhuriyetin kuruluş yılı" olarak ilan ediyor ve "İkinci Cumhuriyet, milletimizin inkişâf ve tekâmülünde mühim bir âmil olacaktır" diyordu. Gürsel, başkanlığındaki hükümetin görevini de "teminatlı bir demokratik nizam içinde, hakka, adalete, hürriyete, eşitliğe ve fazilete dayanan II. Cumhuriyeti kurmak" olarak açıklamıştı.

2- "İkinci Cumhuriyet" deyimi, 1991 yılından itibaren başka bir içerikle yeniden telâffuz edilmeye başlandı. 1923 Cumhuriyeti'nin demokratik ve çoğulcu bir niteliği bulunmadığı, egemenliğin halka değil bürokrasiye ve orduya ait olduğu, devletçi ekonomik anlayışın bir "soygun sistemi"ne dönüştüğü tespitlerinden hareketle ortaya atılan, cumhuriyetin demokratikleşmesi ve siyasal sistemin yeniden yapılanması amacı, İkinci Cumhuriyetin kurulması olarak nitelendi. "İkinci Cumhuriyet" fikrini ortaya atan ve ısrarla savunan Mehmet Altan'a göre bu, rejimin bürokratik yapısının değiştirilmesi, devletin ekonomik ağırlığının azaltılması, şeffaflaşması, vergi verenlerin vergilerinin nereye harcandığını denetleyebilecek hale gelmesi, rejimin, üzerindeki ordu vesayetinden arındırılması ve "tüm toplumsal tabakaların katılımıyla devlet çatısının üretken ve demokrat olarak yeniden çatılma" önerisiydi.

Atatürkçü/Kemalist aydınlar ise, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundaki modern, laik, anti-emperyalist karakterini yozlaştırmaya dönük bir girişim saydıkları "İkinci Cumhuriyetçiliğe" büyük tepki gösterdiler.

İkinci MC • (☞ Milliyetçi Cephe Hükümetleri)

226 (226'yı Bulmak) • 1961 Anayasası döneminde Millet Meclisi üye tam sayısının (450) salt çoğunluğu olan 226, bir hükümetin düşürülebilmesi için gerekli oy sayısıydı. 1960-1980 arası dönemde, seçimlerin çoğunlukla herhangi bir partinin tek başına iktidarına olanak verecek biçimde sonuçlanmaması, partilerdeki bölünmeler ve milletvekili transferleri sonucunda "meclis aritmetiği" önem kazandı ve sürekli olarak "226'yı bulmak" gibi bir sorun yaşandı.

"Meclis aritmetiği"ne ve "226"nın hikmetine dikkati ilk çeken Süleyman Demirel oldu. Demirel, Adalet Partisi Genel Başkanı olduğu 1964 Kasım'ının hemen ertesinden başlayarak, "226 oy temin edersek hükümeti düşürürüz" diyerek İsmet İnönü başkanlığındaki Cumhuriyet Halk Partisi ve bağımsızlardan oluşan hükümeti tehdit etmeye başladı.

12 Mart öncesinde, ülkeyi kargaşaya sürüklemekle suçlanan Demirel hükümetinin istifası, muhalif çevreler, Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay ve ordudan başka Adalet Partisi içinde de destek bulan bir talepti. Başbakan Demirel, istifa çağrısına Ocak 1971'de şu karşılığı verdi: "Kimsenin sayesinde iktidar olmadık. Kimsenin dümeninde değiliz. Bizim dümenimiz kendi elimizdedir. Bulurlar 226'yı düşürürler bizi..." Bu sözler, "siyaseti yalnızca matematik rakamlara bağlayan" bir dargörüşlülük olarak yorumlandı ve eleştirildi. Demirel, "226" tartışmalarının sürdüğü bir sırada, "meclis aritmetiği"ni bütünüyle anlamsız kılan 12 Mart muhtırası üzerine, istifa etmek zorunda kaldı.

70'li yıllar boyunca, "226'yı bulmak" parlamenter yaşamın en önemli sorunlarından biri oldu. Hükümetler aritmetik hesaplarla kuruldu ve düşürüldü; 226'yı bulup hükümet olmak için mebus pazarları kuruldu. 226, programları, ilkeleri, ahlâkî değerleri unutturdu.

12 Eylül darbesinin ardından, 1983-91 döneminde ANAP çoğunluklu parlamentoda "226" sorunu olmadı. 20 Ekim 1991 seçimlerinden sonra hiçbir partinin tek başına hükümet kuracak çoğunluğu elde edememesi üzerine "226"nın anlam ve önemi yeniden hatırlandı.

İktidarın "Uşak" Valisi • Cumhuriyet Halk Partisi 1969 Nisan'ında DP iktidarına karşı bir propaganda kampanyası başlattı. İsmet İnönü Uşak'tan başlayarak bir yurt gezisine çıkacaktı. CHP'liler bu geziye "Büyük Taarruz" adını takmışlardı. Bu arada, İçişleri Bakanı Namık Gedik, halkın heyecan içinde olduğu ve güvenliğinin sağlanamayacağı gerekçesiyle İnönü'den geziden vazgeçmesini istedi. Ancak İnönü, bu isteği geri çevirerek, 29 Nisan'da ilk durak olarak seçtiği, milli mücadelede Yunan Başkumandanı Trikopis'i esir aldığı Uşak'a doğru hareket etti. 46 CHP milletvekili de İnönü'ye eşlik ediyordu. Uşak'ta İnönü'yü büyük bir kalabalık karşıladı. Bu kalabalık DP il binasının önünden geçerken, DP il başkanının fırlattığı çay bardağı İnönü'nün yanındaki bir gazeteciye isabet edince, "Uşak olayları" başladı. CHP'liler DP binasına saldırdı, CHP il başkanının evi yakılmak istendi... Ertesi gün İnönü ve arkadaşları şehirden ayrılırken, bu kez DP'lilerin istasyon çevresini sardıkları görüldü. İnönü tek başına kalabalığı yararak trene binmeye çalışırken bir çocuğun attığı taşla başından yaralandı. Olaylardan sonra gerekli önlemleri almadığı, İçişleri Bakanının direktifleri doğrultusunda İnönü'nün gezisini engellemeye çalıştığı gerekçesiyle muhalif gazeteler, Uşak valisinden "İktidarın uşak valisi" olarak söz etmeye başladılar.

"Büyük Taarruz"u İzmir'de bitirip 4 Mayıs'ta İstanbul'a gelen İnönü burada da "Topkapı olayları" olarak bilinen olaylarda DP'lilerin saldırısına uğradı ve ancak civarda bu-

lunan askerlerin müdahalesiyle kurtulabildi. Uşak ve Topkapı olayları, partilerarasındaki husumetin, halk kitlelerine de mal olmaya başladığını gösteriyordu.

İlk Hedefler Beyannamesi • (☞ Güçbirliği)

İnkılâp Şehidi • (☞ Devrim Şehidi)

İsmail Hakkı • (☞ İspatçılar)

İspat Hakkı • (☞ İspatçılar)

İspatçılar • 1955 Nisan'ında, Türk Ceza Kanunu'na, bakanların açtığı hakaret davalarında da sanığa iddiasını ispat hakkı tanıyan bir madde eklenmesi yolunda kanun teklifi veren (10 milletvekili) ve sonradan bu öneriyi destekleyen (9 milletvekili) Demokrat Parti milletvekilleri, "19'lar" ya da "İspatçılar" olarak bilinir.

İspat hakkının bakanlara karşı kullanılmasını yasaklayan, 1949 tarihli bir Yargıtay içtihadı birleştirme kararı idi. Konu Yargıtay'ın gündemine, Yücel-Öner Davası olarak bilinen, Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel'in Demokrat Parti İstanbul il başkanı Kenan Öner aleyhine açtığı hakaret davası dolayısıyla gelmişti. Bu davada, bakan hakkında "komünistleri koruyor ve komünizmin yayılmasına yardımcı oluyor" dediği için yargılanan Kenan Öner'e iddialarını ispat hakkı tanınmış ve Öner beraat etmişti. Temyiz safhasında, Ceza Genel Kurulu'nun ispat hakkı bulunduğu yolunda verdiği karar, eski tarihli bir başka kararla çelişince, konu Yargıtay Genel Kuruluna intikal etti. Genel Kurul, kanun hükmündeki içtihadı birleştirme kararında özel ve kural dışı bir yargılamaya bağlı olan bakanların açtıkları hakaret davalarında, sanıkların, bakana hakaret konusu eylem ve davranışlarını ispatla-

ma taleplerinin kabul edilemeyeceğini belirtiyordu.

Demokrat Partili bakanlar hakkında yoğun yolsuzluk söylentilerinin dolaştığı bir ortamda, ispatçıların istemi Ceza Kanunu'na Yargıtay'ın bu kararını kaldıracak bir maddenin eklenmesiydi. Demokrat Parti yönetimi ve adı sık sık yolsuzluklarla birlikte anılan Mükerrem Sarol gibi bakanlar ispatçılara şiddetle karşı çıktılar. Onlara göre "ispat hakkı" parti içi mücadelede muhalefetin bir oyunuydu. İspatçılar ise kanun teklifinin yalnızca "kamu hizmetinde görevli kimselerin yapacakları yolsuzlukların kamuya duyurulmasını" sağlamayı amaçladığını öne sürdüler. 14 Ekim 1955'te, kanun teklifini sonradan imzalayan 9 milletvekili partiden ihraç edildi. Parti yönetimi böylelikle ispatçıları bölmeye çalışıyordu ancak başarılı olamadı. Ertesi gün, teklif sahibi 10 milletvekili partiden istifa etti ve 19'lar Aralık ayında Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu'nun başkanlığında, 1958'de Cumhuriyet Halk Partisi'ne katılacak olan Hürriyet Partisi'ni kurdular.

Bu arada, "ispat hakkı", parti içi bir mesele olmaktan çıkmış, DP yönetimine tepkinin bir ifadesi olarak bütün ülkenin gündemine girmişti. Ancak, DP yönetimi konuya tam bir kayıtsızlıkla yaklaşıyordu. Parti Genel İdare Kurulu üyesi Atıf Benderlioğlu Adapazarı'nda bir azot fabrikasının temel atma töreninde, ispat hakkını soran gazetecileri, "şu günlerde basına ispat hakkı tanıma keyfiyeti sizce bir azot fabrikasının temelinin atılmasından daha mı mühimdir?" diye yanıtlamıştı. O günlerde dilden dile dolaşan "azot fabrikası mı ispat hakkı mı" deyimi Demokrat Parti'nin tavrını simgeliyordu. DP'lilerin, halk arasında, "hırsıza hırsız diyebilme hakkı" olarak tanımlanan "ispat hakkı"na ilişkin kayıtsızlığını sergileyen bir başka örnek de, Celal Bayar ve Adnan Menderes'in, ispat hakkından "İsmail Hakkı" diye söz etmeleriydi. Örneğin, başbakan

Menderes, partiden ayrılan F.L. Karaosmanoğlu için, "ispat hakkı mıdır yoksa İsmail Hakkı mıdır bilinmez nedir, onu bahane edip partiden ayrıldı" diyordu.

İspatçılar *(19'lar)* şu isimlerden oluşuyordu: Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu, Şerafettin Karanakçı, İsmail Hakkı Akyüz, Muzaffer Timur, Sabahattin Çıracıoğlu, İbrahim Öktem, Turan Güneş, Muhlis Bayramoğlu, Fethi Çelikbaş, Mustafa Ekinci, Ekrem Hayri Üstündağ, Ragıp Karaosmanoğlu, Behçet Kayaalp, Ziyad Ebüzziya, Kasım Küfrevi, Raif Aybars, Ekrem Alican, Enver Güreli ve Şeref Kamil Mengü.

İstanbul Komisyonu • (☞ Onar Komisyonu)

İstanbul Park Otel • (☞ Ankara Hilton)

İş Bankası Grubu • (☞ Aferistler)

İşte Paşam İstanbul • İsmet İnönü, 1950 seçimlerinden önce son konuşmasını 10 Mayıs'ta İstanbul'da yapmıştı. O gün Taksim meydanında toplanan kalabalığı gururla İnönü'ye gösteren Vali Fahrettin Kerim Gökay, "İşte Paşam İstanbul" diyordu.

Kalabalıktan etkilenen Gökay bu sözlerle Cumhuriyet Halk Partisinin İstanbul'da seçimi kazanacağına olan inancını dile getirmişti. Oysa Demokrat Parti'nin 27 milletvekiline karşılık CHP İstanbul'dan hiç milletvekili çıkaramadı. "İşte Paşam İstanbul" meydanları dolduran kalabalıklara aldanılmamasına işaret eden bir deyim olarak siyasal edebiyatımızdaki yerini aldı.

İzmarit • 10 Ekim 1965 tarihinde yapılan milletvekili genel seçimlerinde Nisbi Temsil sistemiyle birlikte uygulanan "Milli bakiye (ulusal artık)" usulü nedeniyle milletve-

killiklerinin dağıtımı hesaplanırken artan oylara ve milletvekilliklerine yapılan yakıştırmadır.

1946-1960 yılları arasında milletvekili seçimlerinde "çoğunluk sistemi" uygulandı. 27 Mayıs 1960 sonrası yapılan değişiklikle Nisbi Temsil Sistemi uygulanmaya başlandı. 1961 milletvekili seçiminde bu sistemle birlikte dHondt usulü birlikte uygulandı. 1965 yılında yapılan kanun değişikliğiyle "milli bakiye (ulusal artık)" usulü benimsendi.

Milli bakiye sisteminde, ilk olarak bir seçim çevresindeki oylar çıkacak milletvekili sayısına bölünerek "seçim sayısı" bulunmakta ve her bir "seçim sayısı"na bir milletvekilliği dağıtılmaktadır. Dağıtım sonunda "seçim sayısı"nın altında kalan miktardaki oylar "artık" olmaktadır. İkinci olarak, her partinin "artık oyu" ülke düzeyinde toplanarak "milli bakiye" (ulusal artık) tesbit edilmektedir. Bu oylar, dağıtılamayan milletvekili sayısına bölünerek "milli seçim sayısı" bulunmakta, partilerin "artık oy"ları "milli seçim sayısı"na bölünerek, milletvekillikleri dağıtılmaktadır.

Adalet Partisi ile Millet Partisi Genel Başkanı Osman Bölükbaşı "milli bakiye" sistemini getiren kanun değişikliğine karşı çıktılar. Bu değişiklik AP yöneticilerince "milli felaket", "siyasi nifak" kanunu olarak adlandırıldı.

1965 milletvekili genel seçimlerine altı siyasi parti (AP, CHP, CKMP, MP, TİP, YTP) katıldı. Nisbi temsil sistemine karşın, seçim sonucunda bir siyasi parti (AP) tek başına parlamentoda çoğunluğu sağladı. Bunun dışında, "milli bakiye" sistemi doğal olarak küçük partiler lehine sonuçlar doğurmuştur. 1965 seçimlerinde TBMM'ye giren küçük partilerden her biri ülke genelinde oyların % 3-3.5'unu almışlardır. CKMP hiçbir ilde doğrudan milletvekili çıkaramamış, "artık oy"larla 11 milletvekilliği kazanmıştır. YTP Genel Başkanı Ekrem Alican (Sakarya), CKMP Genel Başkanı Alparslan Türkeş (Ankara) illerinde doğru-

dan seçilme için gerekli oyu alamamışlar, ve "milli bakiye" sistemi sonucunda milletvekili seçilmişlerdir. İlk kez bir sosyalist parti (TİP) Meclis'e girerek, grup kurmuş, "artık oy"larla da 13 milletvekilliği kazanmıştır.

"Milli Bakiye" sistemi küçük partilerin, özellikle de sosyalist TİP'in Meclis'e girmesinin yarattığı rahatsızlık sonucu, AP'nin Meclis çoğunluğu tarafından kaldırılmıştır.

Doç. Dr. Nermin Abadan'ın yaptığı bir değerlendirmeye göre 1965 seçimleri 1960 yılından önce uygulanan çoğunluk sistemine göre yapılmış olsaydı, milli düzeyde oyların % 53'ünü almış bulunan AP, 429 milletvekilliği kazanarak, milletvekilliklerinin % 95'ini elde etmiş olacaktı. CHP ise, sadece 17, Millet Partisi 3 ve YTP de bir milletvekili elde edecekti.

(*Anayasa Hukuku ve Siyasi Bilimler Açısından 1965 Seçimlerinin Tahlili*, Ankara 1966)

SEÇİM SİSTEMİ AÇISINDAN 1965 SEÇİM SONUÇLARI

Seçmen Sayısı	13.679.753
Oyunu Kullanan Seçmen Sayısı	9.748.678
Katılım Oranı	% 71.26
Geçerli Oy Sayısı	9.307.563

Katılan partiler	İl seçim çevresinde alınan oy	İl seçim milletvekili	%	Milli seçim çevresinden alınan oy	Milli seçim çev. çıkan milletvekili	%	Toplam
AP	4.908,125	204	85	658.138	36	15	240
CHP	2.675.808	102	76	589.433	32	24	134
CKMP	208.694	-	-	208.694	11	100	11
MP	582.710	6	19	457.004	25	81	31
TİP	276.100	2	13	235.872	13	87	15
YTP	246.476	3	16	293.385	16	84	19
Toplam		*317*			*133*		*450*

(Abadan, Doç. Dr. Nermin, *Anayasa Hukuku ve Siyasi Bilimler Açısından 1965 Seçimlerinin Tahlili*, Ankara 1966.)

Johnson Mektubu • Türkiye, 1964 Haziran'ında Kıbrıs'taki Türk toplumuna yönelik saldırıları önlemek amacı ve garantör devlet sıfatıyla adaya müdahale kararı almıştı. Bu karar üzerine, ABD Başkanı Johnson'un, dönemin başbakanı İsmet İnönü'ye yolladığı 5 Haziran 1964 tarihli mesaj "Johnson mektubu" olarak bilinir.

Bir ultimatom niteliğindeki Johnson mektubunda, Türkiye'nin böyle bir karardan önce ABD'ye danışması gerektiği, meşru kabul edilmeyen bu müdahaleden sonra Sovyetler Birliği saldıracak olursa NATO'nun Türkiye'ye yardım etmeyeceği ve ABD'nin Türkiye'ye verdiği silahların böyle bir müdahalede kullanılmasına izin vermeyeceği bildiriliyordu. Johnson mektubu üzerine Türkiye Kıbrıs'a müdahaleden vazgeçti. Gerçekte, kara ve denizden gerçekleştirilecek böyle bir müdahale için askeri olanaklar da yeterli değildi.

Johnson mektubu, Türkiye-ABD ilişkilerinde ilk ciddi pürüz oldu ve sınırlı bir Sovyetler Birliği-Türkiye yakınlaşmasına yol açtı. Başbakan İsmet İnönü, "yeni şartlarla *yeni bir dünya kurulur.* Türkiye de bu dünyada kendisine yeni bir yer bulur" derken, Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin de Kasım 1964'te Sovyetler Birliği'ne gitti. 1965-67 yıllarında iki Türk başbakanı, Suat Hayri Ürgüplü ve Süleyman Demirel Sovyetleri, Sovyet başbakanı Kosigin de Türkiye'yi ziyaret etti. Bu yoğun diplomatik trafik sonucu Türk-Sovyet ticari ilişkilerinde bir canlanma başladı.

Türkiye-ABD ilişkilerinin gerçek yüzünü sergileyen Johnson mektubu kamuoyunda ABD aleyhtarı, bağımsızlıkçı tepkileri güçlendirdi. Varlığı ilk günden beri bilinen

ancak kamuoyuna resmen açıklanmayan mektubun tam metni 1966 yılında yayınlandı.

ABD, Türkiye'nin 1974'teki müdahalesi sırasında Johnson mektubu ile ortaya koyduğu tavrını sürdürdü. Ancak, "Kıbrıs Barış Harekâtı"nı önleyemeyen ABD, harekâtta Amerikan silahları kullanıldığı gerekçesiyle 1975-78 yılları arasında silah ambargosu uyguladı.

Kadayıfın Altı • III. Ecevit hükümetinin istifasından sonra, Adalet Partisi, Süleyman Demirel'in başbakanlığında bir azınlık hükümeti kurdu. Milli Selamet Partisi'nin, "hükümete alınırsa bir iç savaş çıkar" dediği Milliyetçi Hareket Partisi ile ortaklığa yanaşmaması üzerine 3. *Milliyetçi Cephe* hükümeti kurulamamıştı. MSP ve MHP'nin dışarıdan desteğini alan azınlık hükümeti 12 Kasım 1979-12 Eylül 1980 tarihleri arasında işbaşında kaldı. Şubat 1980'de, MSP genel başkanı Necmettin Erbakan, partisinin hükümeti artık "kerhen" (iğrenerek, istemeyerek, zorla) desteklemekte olduğunu açıkladı. Bir yandan "kerhen" destekle Demirel'i işbaşında tutan öte yandan "zamanı geldiğinde" hükümeti düşürmeye kararlı olduğunu açıklayan Erbakan, MSP'nin "anahtar parti" konumunu (AP-CHP koalisyonu dışında MSP'ye dayanmayan bir hükümet kurulamıyordu) kullanarak başbakan olmak istiyor gibiydi. Kerhen desteklediği hükümeti düşürmek için neyi beklediği sorulduğunda Erbakan'ın yanıtı "kadayıfın altının kızarması", oldu. Erbakan 13 Mart 1980'de "kadayıfın altı kızarmadan bu hükümeti uzaklaştıracak olursanız, bu zihniyet milleti aldatmanın gene fırsatını bulacaktır. Onun için kadayıfın altının kızarmasını bekleyeceğiz. Evet bir ay daha kan ve gözyaşı" diyordu. Bir ay sonra, 23 Nisan 1980'de kadayıflı bir basın toplantısı düzenleyen Erbakan, bu sefer de "18 Mayıs'a, MSP il başkanları toplantısına kadar bekleyeceğiz. Kadayıfın altının kızarıp kızarmadığına bakacağız" diye konuştu.

"Kadayıfın altı" esprisi çok tuttu. MSP, hükümete muhalif çevrelerce kadayıfın altını yakmakla suçlandı. Erbakan, muğlak ve ciddiyetsiz bulunan tutumuyla ortalığı bulan-

dırmakla da eleştiriliyordu. Nazlı Ilıcak, 5 Haziran 1980 günlü *Tercüman* gazetesinde şunları yazmıştı:

"Bütün mesele, Türkiye'de anahtarı elinde tutan partinin liderinin ve yakın çevresindeki bazı şahısların karakterindedir. Aynı tabandan gelmelerine rağmen MSP bu yüzden Adalet Partisi ile istikrarlı bir hükümet kuramamaktadır. Demirel'in güvenoyu almasından 3 ay sonra MSP desteğini her an çekebileceği fikrini yaymaya başlayarak siyasi manzarayı bulandırmıştır. Yıkılmanın eşiğinde bir iktidar havası yaratmak hem dış münasebetleri çıkmaza sokar, hem bürokrasiyi mefluç hale getirir...

... Son seçimlerde oy oranı % 10'un altına düşen bir siyasi parti "kadayıfın altı kızardı kızarıyor", "araba devrildi devriliyor" gibi cümlelerle bir memleketin kaderiyle nasıl da oynuyor! Adalet bunun neresinde!

Ya karar verip hükümeti düşürmek ya da çeneyi tutup oturmak lâzım".

Adalet Partisi azınlık hükümeti, MHP ve MSP'nin desteği nedeniyle "Kerhen MC" olarak da anılmıştır.

Kanlı Pazar • ABD 6. Filo'sunun gelişini protesto amacıyla düzenlenen "emperyalizme ve sömürüye karşı işçi yürüyüşü"ne sağcıların saldırmaları sonucu 2 kişinin öldüğü 16 Şubat 1969 günü "Kanlı Pazar" olarak anılır.

1966'dan beri her yıl Türkiye'ye gelen 6. Filo'nun ziyaretleri sürekli olarak protesto gösterilerine neden oluyordu. Temmuz 1968'de düzenlenen gösteriler olaylı geçmiş ve ardından İstanbul Teknik Üniversitesi öğrenci yurdunu basan polis, öğrencileri ağır biçimde dövmüştü. Dövülen öğrencilerden Vedat Demircioğlu hayatını kaybetti.

Bu olaylardan yedi ay sonra yeniden Türkiye'ye gelen 6. Filo bu kez daha büyük bir tepkiyle karşılandı. Ankara, İzmir ve Trabzon'da protesto gösterileri yapıldı. İstan-

bul'da da çeşitli gösterilerden sonra, 16 Şubat pazar günü, "emperyalizme ve sömürüye karşı işçi yürüyüşü" düzenlendi. Bu arada, 14 Şubat'ta İstanbul'da Milli Türk Talebe Birliği ve Komünizmle Mücadele Derneği'nin başı çekmesiyle düzenlenen "Bayrağa saygı" mitinginde, "komünistlere karşı savaş açıldığı" ilan edilmiş, halk pazar günü yapılacak 6. Filo aleyhindeki mitinge, "komünistlere gereken dersi vermek üzere" davet edilmişti. Mitingde konuşan İlhan Darendelioğlu, "memlekete ihanet eden bu hainleri toprağa gömmenin zamanı gelmiştir. Bayrağımızı onların pis kanları üzerine dikmeye geldik" diyordu. Sağcı gazete ve dergilerin de aynı minval üzere yayın yaptıkları bir ortamda olay çıkacağı "ayan beyan ortadaydı". Gerçekten de, pazar günü, 2-3 bin kişilik bir grup, toplu namazdan sonra Taksim alanına girdi ve burada izinli olarak gösteri yürüyüşü yapan gruba taş, sopa ve bıçaklarla saldırdı. Yasadışı olarak toplanan sağcı grubu dağıtması gereken polis de onlarla birlikte yürüyüşe katılanlara saldırdı. Ertesi gün gazetelerde çıkan fotoğraflar, polisin saldırganlarla işbirliği içinde bulunduğunu açıkça ortaya koyuyordu. Saldırılar sonucu Ali Turgut Aytaç ve Duran Erdoğan adlı işçiler öldü, yüzlerce kişi yaralandı. Dönemin İçişleri Bakanı Faruk Sükan, "polis normal görevini yerine getirdi" derken kimi Adalet Partililer bile kendi hükümetlerini suçladılar. AP senatörü Mahmut Vural, "... bir şer kuvvetin karşısında diğer bir şer kuvvet görev yapacaksa... bu düzensizliktir, anarşidir" diyerek olaylar hakkında bir genel görüşme açılmasını istedi. *Hürriyet* gazetesinde Cüneyt Arcayürek, "İstifa etmelisiniz Beyler" başlıklı makalesinde şunları yazıyordu:

"AP Genel İdare Kurulu'nun bir toplantısında, bir grubun sola karşı sağı harekete geçirmekten bahsettiğini bizzat o toplantıda bulunanların bazıları açıkça söylüyorlardı.

Korkunç bir şey: sola karşı sağı harekete geçirmek... Yani kardeşin kardeşe, şu anda bıçakla başlayan saldırısı ve sonu hangi öldürücü unsurlara gidebileceği bilinmeyen bir macera hevesi içinde olabilmek".

Kanlı Pazar, sonraları hızlanarak gelişen bir sürecin ilk işareti oldu. "Mahalle içlerinde evlerinden fırlayan halk, yaralananlara ilk tedaviyi yapmıştır" diyen gazete haberinin de gösterdiği gibi, bu "ilk" kanlı pazarda, henüz kimi insani değerler yenik düşmemişti.

Kanlı Perşembe • (☞ 28-29 Nisan Olayları)

Kara Cübbeliler • *27 Mayıs*tan iki hafta önce Ege gezisine çıkan Başbakan Adnan Menderes, burada yaptığı konuşmalarda, *28-29 Nisan* ve 5 Mayıs *(555 K)* olaylarının da etkisiyle, "Kara cübbeliler" olarak nitelediği üniversite hocalarını, öğrencileri kışkırtmak ve devlet işlerine karışmakla suçladı. "Kara cübbeliler" sözü, zaten bozuk olan üniversite-hükümet ilişkilerini daha da gerginleştirirken, 27 Mayıs'tan sonra Demokrat Parti yönetiminin üniversiteye yaklaşımının simgesi olarak sık sık zikredildi.

Kara Ses • Türkiye'de bir İslâmî devrim gerçekleştirmek amacıyla Almanya'da örgütlenen İslami Cemiyetler ve Cemaatler Birliği lideri Cemalettin Kaplan kamuoyunda "Kara Ses" olarak bilinir. "İsim babası", yurtdışından Türkiye'ye gönderdiği propaganda malzemesinden sözederken Cemalettin Kaplan'ı "Kara Ses" diye anan Kenan Evren'dir.

1980 öncesinde Diyanet İşleri başkan yardımcılığı ve Adana müftülüğü görevlerini de üstlenen Cemalettin Kaplan 1981 yılında Almanya'ya yerleşti. Kendi iddiasına göre, yurtdışına çıkıp Milli Görüş teşkilatı bünyesinde çalış-

masını bizzat Necmettin Erbakan istemişti. Bir süre, Milli Selamet Partisi-Refah Partisi çizgisindeki Milli Görüşçülerle çalışan Kaplan, 1983 yılında onlardan ayrılarak İslami Cemiyetler ve Cemaatler Birliği'ni kurdu (1985).

Siyasi mülteci statüsünde olduğu Almanya'dan yolladığı kitap, broşür ve video kasetlerle Türkiye'de taraftar toplamaya çalışan Kaplan, büyük ölçüde Ayetullah Humeyni ve İran örneğinden etkilenmiştir. Uğur Mumcu'nun ortaya koyduğu gibi, hazırladığı *"İslam Anayasası"* neredeyse kelime kelime *İran İslam Cumhuriyeti Anayasası*'ndan kopya edilmişti. Kendisini "İnkılâpçı Hoca" olarak adlandıran Kaplan Türkiye'de bir İslam devrimi hazırlamakta olduklarını ve bir anda "50 bin camide 50 bin hocanın ayağa kalkacağını" ileri sürmüştür. Cemalettin Kaplan hareketi, Türkiye'deki İslâmcı hareket içinde önemsenmemekle birlikte, ajitatif görünümünden, İran taklidi mesajlarından ve İslâmî düzen hedefini en açık seçik "sahneleyen" çevre olmasından ötürü; İslâmcı radikalizmin gündemde ön plana çıktığı dönemlerde rutin olarak konu edilmektedir.

Karanlık Güçler • "Karanlık güçler", kriz dönemlerinde tedavüle sokulan sorumlu yaratma-suçlu ilan etme söylemlerinin en muğlak parçalarından biridir. İç ve dış mihraklar, şer odakları, hıyanet şebekeleri gibi nitelemeler, azçok bilinen ama telaffuz edilmeyen kötüniyet-suç merkezlerini ifade ederken, "karanlık güçler" saptanması zor ya da henüz saptanmamış merkezlere işaret eder. Buradaki "karanlık" sözcüğünün hem "karanlıkta kalmış" anlamında belirsizliği ifade etmek hem de "aydınlık görüşlerden nasibini almamış" anlamında kötüniyeti ifade etmek üzere çifte işlevi vardır. Ancak, devlet söylemindeki "karanlık güçler"in, bazı noktalarda, devletin bazı birimleri için hiç belirsiz olmadıkları da özellikle 70'lerden bugüne sıklıkla

iddia edilmiştir. "Karanlık güçler", faili meçhul cinayetlerin yoğunlaştığı dönemlerde ve provokasyon şüphesi uyandıran olaylara ilişkin tartışmalarda, devlet söylemi dışında da kullanım alanı bulmuş; devlet örgütlenmesi "karanlık güçler"i barındırmakla suçlanmıştır.

Karaoğlan • 1972 yılında Cumhuriyet Halk Partisi genel başkanlığına seçilen Bülent Ecevit'e halkın taktığı isim.

Romancı Abdullah Ziya Kozanoğlu ve ressam Suat Yalaz'ın birlikte yarattıkları bir çizgi roman karakteri olan *Karaoğlan,* Orta Asya bozkırlarında Türk boylarının zaferi için çarpışan bir kahramandı. Karaoğlan 60'lı yıllarda sinemaya aktarılmış, *"Karaoğlan-Altay'dan Gelen Yiğit"*, *"Karaoğlan Geliyor"* gibi filmler halkın ilgisini çekmişti. Halkın Ecevit'e neden Karaoğlan adını verdiği, Humeyni yönetiminin elkoyduğu, Tahran'daki ABD elçiliğindeki belgeler arasında bulunan bir CIA raporunda şöyle açıklanıyor: "... ona Karaoğlan lâkabını taktılar. Bu yakıştırmanın nedeni, Ecevit'te var olduğu iddia edilen cesaret, dürüstlük, esmer ten ve çocuksu ifade idi..."

1973 seçimleri öncesinde, meydanlarda "Karaoğlan geliyor", "Halkın kara bahtını Karaoğlan yenecektir" gibi sloganlarla karşılanan Ecevit'e duyulan sempati "Kıbrıs Barış Harekâtı"ndan sonra iyice arttı. CHP'nin 1969 seçimlerinde % 27.4 olan oyları 1973'te % 33.3'e, 1977'de % 41.4'e yükselirken, evlerin ve dükkânların duvarlarını filmi yıldızlarının posterleri kadar "Karaoğlan" Ecevit'in resimleri de süslüyordu.

Kardeş Kavgası • Türkiye'nin yaşadığı iç çatışmaları ya da yaşaması muhtemel iç çatışmaları, bazı güçlerin "kardeşi kardeşe kırdırma" hesaplarına bağlayan yaklaşımın yaygın ifade aracı... "Kardeş kavgası", Türkiye'nin ge-

leneksel siyasî söylemleri içinde, çatışma taraflarından birini dışlama tavrına kıyasla göreceli bir hoşgörüyü içerir. Belki taraflardan biri haklı biri haksızdır ama sonuçta çatışanlar kardeştir vs. Ancak kardeş taraflardan birinin "kandırılmış zavallılar"dan oluştuğu vurgusu da zaman zaman bu temaya eşlik eder. Bu yaklaşıma göre, "dış mihraklar" bir takım temelsiz ayrımlar yaratarak Türkiye'yi kardeş kavgasına sürükleme hesapları içindedirler; 12 Eylül öncesinde sağ-sol çatışmasını yaratan bu mihraklar, her dönemde farklı bir ayrım çizgisi üzerinden emellerine ulaşmaya çalışmaktadırlar... "Kardeş kavgası" söylemi zaman zaman millî birlik çağrısı işlevi de görür. "Türkiye'nin bu gidişle kardeş kavgasına sürükleneceği" uyarısı da siyaset kesiminin "rutin öngörüleri" sınıfındandır.

Karıştır Barıştır • Askeri ceza ve tutukevlerinde sağ ve sol görüşlü tutuklu ve hükümlülerin aynı koğuşta kalmalarına yönelik uygulamadır. Uygulama ilk kez, 12 Eylül askeri darbesinden kısa bir süre önce Mamak Askeri Cezaevi müdürlüğüne getirilen Albay Raci Tetik tarafından başlatıldı. "Anarşi ve teröre çare yöntemleri" içinde düşünülen karıştır-barıştır formülü 12 Eylül'den sonra, sıkıyönetim komutanlıklarınca bütün ceza ve tutukevlerinde uygulandı. Aynı koğuşlara konulan farklı siyasi görüşlere sahip tutuklu ve hükümlüler arasında ölüm ve yaralamalarla sonuçlanan büyük kavgalar çıktı. Karıştır-barıştır yöntemi, cezaevi idareleri darafından, günlerce süren baskı ve dayaktan sonra kabul ettirilebilmişti. Ancak, bu durum sıkıyönetim komutanlıklarının bildirilerine şöyle yansıyordu:

"Mamak Askeri Ceza ve Tutukevinde bulunan yasadışı örgüt mensupları aralarındaki husumeti unutarak, kardeşlik duyguları içinde birbirlerine sarılmışlar ve kendi arzu-

larıyla koğuşlarını birleştirmişlerdir".

"Bursa ve Urfa cezaevinde siyasi hükümlü ve tutuklular barıştı. Ayrı ayrı koğuşlarda tutulan sol ve sağ görüşlü hükümlü ve tutuklular aynı koğuşta kalacaklar".

Basının büyük bir kısmı da, tarafların özgür iradeleri yerine baskı ve işkenceye dayanan karıştır-barıştır uygulamasına 'barış harekatı Mamak'a kardeşlik getirdi" türünden yaklaşımlarla alkış tuttu.

Karıştır-barıştır uygulaması, tutuklu ve hükümlülerin cezaevi yönetimlerine karşı yürüttükleri mücadele sonucu, koğuşların ayrılması talebinin kabul edilmesiyle 1987 yılında son buldu.

Kasketliler • Halk yığınlarına işaret eden "kasketliler" deyimi siyasal edebiyatımıza ilk olarak 1950 seçimlerinden sonra girdi. Cumhuriyet Halk Partili yöneticiler halkın oylarıyla tek parti yönetimini deviren Demokrat Parti'yi "kasketlilerin partisi" diyerek küçümsüyor, halkın siyasette etkili olmaya başlamasına, "bizi kasketliler mi yönetecek" diye tepki gösteriyordu. 1950 seçimlerine, ünlü *"Yeter Söz Milletindir"* sloganıyla giren Demokrat Parti ise her fırsatta "kasketlilerin partisi" olduğunu vurgulamaya özen gösterdi. O yıllarda yayılan bir söylenti, DP genel başkanı Celal Bayar'ın cumhurbaşkanı seçildikten sonra, CHP'nin halka yaklaşımını protesto etmek amacıyla, Cumhurbaşkanlığı köşküne üstü açık bir ciple ve "kasketliler"den oluşan bir konvoyla çıktığıydı.

1960'tan sonra "kasketliler"e bu kez DP'nin devamı durumundaki Adalet Partisi "sahip çıktı". AP Genel Başkanı Süleyman Demirel, bir bayramlaşma töreni sırasında elini sıkmaya gelen birinin kasketini çıkarmasını şöyle engelliyordu: "Kasketinizi çıkartmayın. Kasket halkın işaretidir. Utanılacak bir şey değildir. Biz kasket ve kasketliyi savun-

maya devam edeceğiz".

1970'li yıllarda Cumhuriyet Halk Partisi oylarını önemli ölçüde arttırırken de Genel Başkan Bülent Ecevit'i simgeleyen şeylerin başında "kasket" geliyordu.

KEK Hükümeti • (☞ Çankaya Hükümeti)

Kendim İçin Bir Şey İstiyorsam Namerdim • (☞ Yasaklılar)

Kerhen Destek • (☞ Kadayıfın Altı)

Kerhen MC • (☞ Kadayıfın Altı)

Kırat • (☞ Demirkırat)

46 Ruhu • 7 Ocak 1946 günü kurulan Demokrat Parti, halkın Cumhuriyet Halk Partisi iktidarına yönelik tepkisini ve siyasete katılma heyecanını dile getiren dinamik bir siyasi oluşumdu. İlk DP'lilerin, kapatılma tehditlerine ve ünlü *46 seçimleri*ne rağmen, siyasal mücadeleyi sürdürmek için gösterdikleri kararlılık, bütünlük ve coşku, sonradan "46 ruhu" olarak nitelenmiştir. Kendisi de DP milletvekili olan tarihçi Mahmut Goloğlu, 46 ruhunu şöyle tanımlıyor:

"... demokrasiye geçiş döneminde 1946 yılının özel bir yeri vardır.

Bu dönemde, her türlü fedâkarlığı göze alarak ve her türlü baskılara göğüs gererek demokrasiyi getirmek için mücadele veren Demokrat Partililere 'kırkaltı demokratları' denir.

Ve her türlü fedâkarlığı göze alarak, her türlü kötülüğe dayanarak yasal yollarla demokrasiyi getirmek için veri-

len özgürlük savaşını doğuran enerjinin adı da kırkaltı ruhudur.

Kırkaltı demokratı olanlar ve kırkaltı ruhunu yaşayanlar ömür boyu bununla övünmüşlerdir".

41'ler • (☞ Dosyalı Muhalefet)

47'liler • (☞ 68'liler)

Kırşehir • Demokrat Parti iktidarının 30 Haziran 1954'te çıkarılan bir kanunla ilçe haline getirdiği Kırşehir ili, siyasi tercihleri nedeniyle şehirlerin cezalandırılmasının simgesi olmuştur.

Demokrat Parti 1954 seçimlerini, tüm oyların % 56,61'ini alarak kazandı. Ancak, Kırşehir'de 5 milletvekilliğinin tamamını Osman Bölükbaşı'nın Cumhuriyetçi Millet Partisi almıştı. Malatya, Sivas, Kars gibi Kırşehir de Demokrat Parti'ye muhalif illerden biriydi. DP iktidarı hem Kırşehir'i cezalandırmak hem de gelecek seçimler için başka illere gözdağı vermek amacıyla Kırşehir'i ilçe yaptı ve yeni il yapılan Nevşehir'e bağladı. Bundan on beş gün önce de, muhalif illerden Malatya ikiye bölünerek Adıyaman ili kurulmuştu. Kırşehir, Haziran 1957'de erken genel seçimlerden birkaç ay önce yeniden il yapıldı.

Kimliği Belirsiz Kişiler • Faili meçhul ya da faili henüz belirlenememiş suç eylemlerinin faillerini belirtmek için kullanılan söz... Zaman zaman siyasî yönü bulunmayan suç eylemlerinin failleri için de kullanılmakla birlikte, aslen siyasî nitelikli eylemlerin ardından kullanılır. 90'lardaki faili meçhul cinayet "patlaması", "kimliği belirsiz kişiler" kalıbının kullanımında da paralel bir patlamaya yol açmıştır... Devletin güvenlik birimleri adına yapılan açık-

lamalarda, genellikle, kimliği belirsiz kişilerin eşkallerinin belirlendiği söylenir...

Kimseye Verecek Bir Avuç... • Türkiye'nin topraklarında birçok devletin gözü olduğu düşüncesi ve Türkiye'nin bölüneceği endişesi, Cumhuriyet tarihi boyunca hemen her dönemde varlığını sürdürdü. Sovyetler'in Doğu Anadolu'yu ilhak edeceğinden, Yunanistan'ın *megalo-idea* uzantısında İstanbul'u ele geçirmeye çalışacağından, Türkiye topraklarında Ermeni ve Kürt devletleri kurulacağından, Suriye'nin ilk fırsatta Hatay'ı geri almayı deneyeceğinden endişe duyuldu ya da bu yolla gündem değiştirildi. (İşin doğrusu, bu endişeler bazı ülkelerde "hayal" biçiminde karşılığını buluyordu.) Bu konular gündeme geldiğinde "Kimseye verecek bir avuç toprağımız yoktur" demek, siyasî söylemin standart parçalarından biri olageldi. Özellikle Kürt sorununun alevlendiği dönemlerde, bu söz, resmî açıklamalarda ve siyasîlerin demeçlerinde sık sık kullanıldı; Tansu Çiller tarafından da çok tutuldu.

Koca Reis • Adalet Partisi (AP) ve Demokratik Parti'de (DP) genel başkan yardımcılığını üstlenen, 1961-65 dönemi Isparta, 1965-80 dönemi İstanbul milletvekili, Türk sağının tanınmış isimlerinden Saadettin Bilgiç'in lâkabıdır.

1964 yılında AP genel başkanlığına adaylığını koyan ancak Süleyman Demirel karşısında seçimi kaybeden Bilgiç, bu tarihten sonra, parti içinde Demirel'e muhalif grubun - Bilgiççiler- lideri oldu. Eski Demokrat Partililere dayanan Bilgiççiler parti yönetimine kıyasla daha sağda, "milliyetçi-mukaddesatçı" bir çizgideydiler.

Ocak 1970'te, kendi hükümetlerinin bütçesine red oyu veren 41 AP'li milletvekilinden biri olan Bilgiç, Haziran 1970'de 25 arkadaşıyla birlikte partiden çıkarıldı. Daha

sonra, Demokratik Parti'nin kurucu ve yöneticileri arasında yer aldıysa da, 1975 yılında Birinci Milliyetçi Cephe hükümetini destekleyerek DP'den istifa edip Adalet Partisi ne döndü. 12 Eylül'den sonra bir süre *Zincirbozan*'da kaldı.

Ayrıca (☞ Dosyalı Muhalefet, Yeminliler)

Komandolar • CKMP/Milliyetçi Hareket Partisi'nin ve onun gençlik örgütü Ülkü Ocakları'nın 1968'i izleyen yıllarda özellikle üniversitelerde anti-komünist terör uygulayan sokak gücü. Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) yöneticisi, Ondörtler'den Rıfat Baykal, 11 Temmuz 1968'de düzenlediği basın toplantısında "Gençleri her bakımdan dinamik ve etkin duruma getireceklerini" açıkladı; bu çerçevede "kursiyer" gençlerin komando uzmanlarınca eğitilmeye başlandığını duyurdu. Gümüldür-Akrepkaya, Silivri, Karaburun, Gaziantep ve Ankara-Eskişehir yolu üzerinde kurulan komando kamplarında "kursiyer" Milliyetçi Hareket Partili gençlere ideolojik eğitimin yanısıra dövüş teknikleri bilgisi verildi. Bu kamplarda Ondörtler'den Mustafa Ok ve Dündar Taşer yöneticilik yaptılar. CKMP önderi Alpaslan Türkeş (☞ Başbuğ) 18 Ağustos 1968'de şu açıklamayı yaptı: "Komando kampları adı verilen mahallerde gençlik kolları çeşitli sportif ve kültürel faaliyetlerde bulunuyorlar. Bu arada kendilerine judo da öğretiliyor. Komünistler memleketi sahipsiz sanıp da sokak hakimiyeti kuramazlar. Onların anlayacağı dilden konuşacak, memleketçi, milliyetçi çocuklarımız vardır. Bunun için gençlerimizi mücadeleci yetiştiriyoruz."

Aynı yıl CKMP/Milliyetçi Hareket Partisi yanlılarının üniversitelerde yoğunlaşan saldırılarıyla, "komandolar" adı kamuoyunda ünlendi ve tepkiyle karşılanmaya başlandı. Gerek bu tepkiler, gerekse komandoların eylemlerinde

silah kullanılmaya ve öldürmeler olmaya başlaması üzerine; Türkeş "komando" adı altında bir sokak gücü teşkil ettiklerini reddetmeye yöneldi.

Faşist terörün kitleselleştiği ve sistematikleştiği 1970'li yıllarda, ülkücüler "komando" adını yavaş yavaş terkettiler. "Komando", ülkücü-faşist militanları tanımlamak için, karşıtlarınca kullanılan bir adlandırma haline geldi ve 70'lerin sonunda bu kullanımı da azaldı. 70'lerde pekçok ünlü ülkücü, basında ve kamuoyunda "komando" sıfatıyla anılmıştır. (Örneğin, Milliyetçi Cephe döneminin Öğretmen Okulları Genel Müdürü Ayvaz Gökdemir, "Komando Ayvaz" nitelemesiyle ünlenmiştir).

Komünistler Moskova'ya • (☞ Moskova Yolu)

Kontrgerilla • Üye ülkelerin işgal edilmesi durumunda düşmana karşı yeraltı faaliyeti yürütmek üzere kurulan ancak İtalya'da olduğu gibi, iç politikayı etkilemek amacıyla büyük boyutlu terör olaylarına karışan gizli NATO örgütünün Türkiye'deki uzantısı Kontrgerilla olarak bilinir.

1990'lı yıllarda NATO ülkelerinde Yeraltı Müttefik Komitesi ya da Süper NATO olarak adlandırılan ve CIA ile bağlantılı gizli örgütlerin varlığı ortaya çıktı. Bu gizli örgütün Almanya'da Gehlen Harekâtı, Belçika'da SD A-8, Hollanda'da NATO-Command, Yunanistan'da B-8 Sheepskin, İtalya'da Gladio adı altında faaliyet gösterdiği anlaşıldı. Özellikle Gladio pek çok faili meçhul terör olayından sorumlu tutuluyordu. Türkiye'de ise Kontrgerilla adı verilen bu gizli örgütün 1952 yılında NATO üyesi olduktan kısa bir süre sonra kurulan Özel Harp Dairesi (o dönemdeki adıyla Seferberlik Tetkik Kurulu) bünyesi içerisinde yer aldığı ve Özel Harp Dairesi'nin sivil uzantısının 1980 öncesinde Milliyetçi Hareket Partili militanlardan oluştuğu

ileri sürülmektedir. İlk olarak 12 Mart döneminde *Ziverbey köşkü*ndeki işkenceler sırasında gündeme gelen Kontrgerilla'nın, aralarında 1 Mayıs 1977 katliamı, Kültür Sarayı yangını, Cumhuriyet Halk Partisi genel başkanı Bülent Ecevit'e suikast girişiminin de bulunduğu pek çok terör eyleminden sorumlu olduğuna inanılmaktadır. Ayrıca, Haziran 1988'de başbakan Turgut Özal'a suikast girişiminde bulunan Kartal Demirağ, Afyon'da "Kontrgerilla" bünyesinde eğitim gördüğüne dair açıklamalar yapmıştır.

Konuşan Türkiye • (☞ Yasaklılar)

Köpek-Bebek Davaları • 27 Mayıs darbesiyle iktidardan uzaklaştırılan Demokrat Partilileri yargılamak üzere Milli Birlik Komitesi tarafından oluşturulan Yüksek Adalet Divanı, Yassıada'daki duruşmalarına 14 Ekim 1960 günü başladı. Divanın ele aldığı ilk davada, Afgan Kralı tarafından kendisine hediye edilen bir Afgan tazısını değerinin çok üstünde fiyatla Atatürk Orman Çiftliği'ne satıp parasıyla bir köye kendi adına çeşme yaptırmakla suçlanan "düşük" cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın 5 yıl hapsi isteniyordu. Bayar, kamuoyunda "köpek davası" olarak adlandırılan bu davada mahkûm oldu.

Yassıada'da görülen ilk davasında başbakan Adnan Menderes'e yöneltilen suçlama ise, opera sanatçısı Ayhan Aydan'dan olan gayrımeşru çocuğunu doğumu sırasında öldürttüğüydü. Aslında Yassıada'da savcılık makamını üstlenen Yüksek Soruşturma Kurulu "bebek dosyası" hakkında "men-i muhakeme" kararı verdi ancak MBK'nin itirazı üzerine konu Yüksek Adalet Divanı'nın önüne gelmişti. Menderes, "bebek davası" olarak bilinen bu davada beraat etti.

Anayasayı ihlâl ettiği, kanlı bir kardeş davasına yol açtığı iddia edilen hükümetin kamuoyunda merakla beklenen

duruşmalarının "köpek-bebek" davalarıyla başlaması 27 Mayıs darbesine karşı olumsuz tepkileri artırırken, Yüksek Adalet Divanı'nın güvenilirliği konusunda kuşkuları çoğaltı.

Yüksek Adalet Divanı üyelerinden Nahit Saçlıoğlu, neden "köpek-bebek" davalarıyla başladıklarını şöyle açıklamaktadır:

"Yüksek Soruşturma Kurulu bize tam, her yönüyle tamamlanmış bir anayasayı ihlal dosyası gönderemedi. Gönderemeyince, o anayasaya aykırılıkların maddi vakalarına ait dosyaların gelmesini beklemek mecburiyetinde kaldık. Onların hepsi gelecekti ki, tümü ile bütünleştirme yapılsın. Bunu yapamadığımız için mecbur kaldık parça parça küçük davaların dosyasına bakmaya..."

M. Ali Birand, Can Dündar, Bülent Çaplı,
Demirkırat, Bir Demokrasinin Doğuşu,
İstanbul 1991, s. 242)

MBK üyesi Orhan Erkanlı'ya göre ise "köpek-bebek" davalarıyla başlamak Celal Bayar ve Adnan Menderes'in Yüksek Adalet Divanı'nı yetkisiz ilan edip suçlamalara cevap vermekten kaçınmalarını önlemek içindi: "Dava dosyaları o derece çirkin ve haysiyet kırıcı ithamları ihtiva ediyordu ki, Bayar ve Menderes mutlaka bu ithamları cevaplandıracaklar, kendilerini savunmak ihtiyaç ve mecburiyetini duyacaklardı. Bir defa mahkemeyi kabul edip, konuşmaya başladıktan sonra artık geri dönemeyecekler ve devam edeceklerdi. Nitekim öyle oldu. Dosyalar, sanıklar üzerinde beklenen tesiri, psikolojik baskıyı yaptı; konuşmaya başladılar, korktuğumuz tehlike gerçekleşmedi..."

Orhan Erkanlı, *Anılar... Sorunlar... Sorumlular,*
İstanbul 1972, s. 122

Kukla Başbakan • (☞ Uzaktan Kumandalı Hükümet)

Kuyruk • (☞ Düşük-Kuyruk)

Kuyudan Adam Çıkarma • 1969 seçimleri öncesinde gündeme gelen, eski Demokrat Partililerin siyasi haklarının geri verilmesine ilişkin gelişmeler, aftan yana tavır koyan Cumhuriyet Halk Partisi genel başkanı İsmet İnönü'nün "kuyuya düşen adamı kurtaracağım" şeklindeki sözlerinden hareketle "kuyudan adam çıkarma" olarak anılmıştır.

Eski DP'lilere siyasi haklarının iadesi 219 Adalet Partisi milletvekilinin bu amaçla verdiği anayasa değişikliği önerisiyle Mayıs 1969'da gündeme geldi. AP'lilerin önerisini desteklediğini açıklayan İnönü, 14 Mayıs'ta Celal Bayar'la -27 Mayıs 1960'dan sonra ilk kez- görüştü. İnönü'nün bu tavrı ordunun tepkisine yol açtı ve darbe söylentileri çıktı. İsmet İnönü, böyle bir affa kesin olarak karşı olduğunu belirtmiş bulunan Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'a yazdığı mektupta o günlerin havasını şöyle anlatıyordu:

".. Anayasa değişikliği teklifini destekleme kararı aldığımızdan beri, gerek zâtı devletlerinin gerek bazı yüksek komutanların uyarı ve ısrarlarına muhatap olmaktayız.

Bu Anayasa değişikliği gerçekleştiği takdirde, önüne geçilemeyecek vahim olaylar cereyan edebileceği, bu olayların önlenmesi için Cumhuriyet Halk Partisi'nin Anayasa değişikliğini desteklemekten vazgeçmesi gerektiği bize telkin edilmektedir".

Genel başkan İnönü ve genel sekreter Bülent Ecevit'in "kuyudan adam çıkarma" operasyonunu desteklemeleri CHP içinde de huzursuzluklara yol açtı, birçok kişi istifa etti. İstifacılar arasında, Mukbil Özyörük ve eski Milli Birlik Komitesi üyesi, milletvekili Orhan Erkanlı vardı. Ner-

min Abadan, Muammer Aksoy ve Jale Candan da parti meclisinden istifa edenler arasındaydı.

Eski DP'lilere siyasi haklarının geri verilmesi Adalet Partisi'nde de çalkantılara yol açtı. Genel başkan Süleyman Demirel'in, "seçimlere gidelim. Vatandaşa hadiseyi bütün açıklığıyla anlatalım. Yeni gelecek meclis meseleyi ele almak imkanını bulur" diyerek konuyu ertelemek istemesi tartışma yarattı. Demirel, kendisine rakip olmalarından korktuğu eski DP'lilerin siyasete dönmelerini gerçekten istememekle suçlandı.

Bütün bu parti içi gerilimlere ve ordunun yönetime el koyacağı söylentilerine rağmen CHP'lilerin desteğiyle eski DP'lilere siyasi haklarını iade edecek anayasal düzenleme yapıldıysa da Anayasa Mahkemesi'nin iptal kararı üzerine DP'lilerin siyasete dönebilmeleri ancak 1974'den sonra mümkün olabildi.

Kuzu Partisi • Çok partili dönemin ilk siyasi partisi Milli Kalkınma Partisi idi. Partinin kurucuları, Nuri Demirağ, Hüseyin Avni Ulaş ve Cevat Rıfat Atilhan, kuruluş başvurularını Türkiye'nin Birleşmiş Milletler anlaşmasını imzaladığı 26 Nisan 1945'ten yalnızca 10 gün sonra 7 Temmuz'da yaparak partiyi 18 Temmuz'da kurmuşlardı. Milli Kalkınma Partisi genel başkanlığına getirilen Nuri Demirağ, TBMM binasının inşası ile Sivas-Erzurum demiryolunun da müteahhitliğini üstlenmiş zengin bir işadamı, ilginç bir kişilikti. İstanbul'daki evinin bahçesinde gazetecilere sık sık kuzu ziyafetleri verirdi. Bu yüzden, basında ve halk arasında Milli Kalkınma Partisi, gerçek adından çok "Kuzu Partisi" adıyla tanınmıştır.

Nuri Demirağ 1954 seçimlerinde Demokrat Parti listesinden bağımsız milletvekili olarak TBMM'ye girdi. Milli Kalkınma Partisi de 1958 yılında kapandı.

Küçük Amerika • İkinci Dünya Savaşının hemen sonrasında Türkiye'nin ABD ile girdiği yakın ilişki, yeni bir ideali de beraberinde getirdi: Küçük bir Amerika olmak.

"Küçük Amerika" deyimi daha çok Demokrat Parti iktidarından söz ederken kullanılırsa da, böyle bir hedefi ilk kez açıklayan Cumhuriyet Halk Partisi'nin başbakan yardımcısı Nihat Erim'dir. Erim, 1949 yılında yaptığı bir konuşmada, "eğer bir dış felâkete uğramazsak ben memleketin geleceği için çok ümitliyim. Yakın bir gelecekte Türkiye küçük bir Amerika halini alacaktır" demiştir.

Celal Bayar, 1957 yılında aynı ümidi şöyle dile getiriyordu: "Biz memleketimizde Amerikalıların ilerleyiş seyrini takip ederek çalışmaktayız. Öyle ümit ediyoruz ki, 30 sene sonra bu mübarek memleket 50 milyon nüfusuyla küçük bir Amerika olacaktır".

"Küçük Amerika" deyimi, 1960'ların ikinci yarısından itibaren, yükselen sol akım tarafından bu kez eleştirel olarak; derinleşen toplumsal eşitsizlikleri, yoğunlaşan sömürü ilişkilerini ifade etmek için ironik bir tarzda kullanılır oldu.

Küçük Vali • 1950 seçimleri yaklaşırken, Cumhuriyet Halk Partisi iktidarında belirgin bir yumuşama görülüyordu. İstiklal Mahkemesi Kanunu yürürlükten kaldırıldı, seçim kanunu değiştirilerek gizli oy açık sayım ilkesi getirildi, gazete kapatma yetkisi hükümetten alınarak mahkemelere tanınıp basın suçları affedildi. Öte yandan, ilkokullara -isteğe bağlı- din dersleri koyan imam-hatip okulları ve bir İlahiyat Fakültesi açan, tekke, zaviye ve türbelerin kapatılmasına ilişkin kanunda değişiklik yapan CHP, böylelikle geniş halk kesimlerinin oyunu almayı umuyordu.

Bu çerçevede, halkla iyi bir ilişki kuramamış olan İstanbul Valisi Lütfi Kırdar'ın değiştirilmesi de gündeme geldi.

Kırdar'ın yerine valiliğe (o dönemde valiler aynı zamanda belediye başkanlığını da üstlenirdi) getirilen Fahrettin Kerim Gökay "sosyal işler"le de uğraşan bir psikiyatri profesörüydü ve halka yakın biri olarak iktidara yararlı olacağı düşünülüyordu. Gerçekten de, Fahrettin Kerim kısa boyu, kendine özgü yönetim biçimi ve "şov"larıyla kısa zamanda büyük bir sempati topladı. Nadir Nadi, boyu dolayısıyla "Küçük Vali" ya da "Mini Vali" olarak anılan Gökay hakkında şunları yazıyor: "Sık sık futbol maçlarını seyretmeye gittiği Dolmabahçe stadyumunda halk onu, yarı şaka yarı ciddi, "Ya ya ya şa şa şa, Küçük Vali çok yaşa" diye alkışlar olmuştu. Bu sempati gösterilerine karşılık vermeyi iş edinen Gökay, her seferinde bir gladyatör azameti ile koşu pisti üzerinde yaya bir tur atar, elinde şapkası, halkı selamlayarak gradosu gittikçe yükselen coşkun alkışların devamını sağlardı". Zamanla, halk arasında Fahrettin Kerim adı küçük boy rakı için de kullanılmaya başlandı. Hulki Aktunç bu durumu şöyle açıklıyor: "Fahrettin Kerim Gökay, alkol düşmanlığıyla tanınırdı; kısa boyu, tıknazlığıyla da o dönemde kullanılan tırtıllı rakı şişelerini anımsatıyordu".

"İşte paşam İstanbul" sözüyle de ünlenen "Küçük Vali"yi Demokrat Parti iktidarı da görevden almadı ve Gökay, Bern Büyükelçiliğine atandığı 1957 yılına kadar İstanbul Valisi ve Belediye Başkanı olarak görev yaptı.

Kütük Bakanı • (☞ Kütük Marifetleri)

Kütük Marifetleri • 1957 seçimlerinde yapılan usulsüzlükler, İsmet İnönü'nün yakıştırmasıyla "kütük marifetleri" olarak bilinir.

Cumhuriyet Halk Partisi'nin iddialarına göre, Demokrat Parti, 1957 seçimlerini, seçmen kütüklerinde ve seçim tu-

tanaklarında yaptığı "marifetler" sonucunda kazanmıştı. Pek çok yerde CHP'li seçmenler kütüklere yazılmamış, DP'liler birden fazla sandıkta oy kullanmış, hatta bazı sandıklarda seçim sonuçları değiştirilmişti.

Kayseri, Giresun, Çanakkale ve Samsun'da seçim sonuçları gösterilere, kavgalara neden oldu. Diyarbakır'da il seçim kurulu ildeki seçimlerin yenilenmesine karar verdiyse de reddedildi.

1957 seçimlerinin en olaylı şehri ise Gaziantep'ti. Radyo ve gazeteler burada CHP'nin kazandığını ilan etmişti. Ancak, daha sonra, köylerden gelen oyların sonucu değiştirdiği ve seçimi DP'nin kazandığı ilan edildi. Bu arada, CHP'nin itirazları nedeniyle oy pusulaları Adliye binasına getirilmiş, ancak tatile girildiği için sayım işlemi pazartesi gününe bırakılmıştı. Ne var ki pazar günü Gaziantep Adliyesi içindeki oy pusulalarıyla birlikte yandı. Ertesi gün şehirde olaylar çıktı ve hükümet "Antep hadisesi" haberlerine yayın yasağı koydu.

CHP genel başkanı İsmet İnönü, seçmen kütüklerindeki usulsüzlüklerden sorumlu tuttuğu dönemin İçişleri Bakanı Namık Gedik'i "Kütük bakanı" olarak niteledi ve seçimleri meşru kabul etmediğini göstermek amacıyla Meclis'teki kutlama törenlerine katılmadı.

Lüks Anayasa • 1961 Anayasası'nın hükümetin elini kolunu bağladığı, böyle bir anayasayla ülkenin yönetilemeyeceği, anayasanın tanıdığı hak ve özgürlüklerin anarşiye yol açtığı, 1965-1971 arası Adalet Partisi iktidarının sık sık öne sürdüğü savlardı. *12 Mart*'ın "partilerüstü başbakan"ı Nihat Erim de, başbakan olduktan kısa bir süre sonra, 61 Anayasası'nın "lüks" olduğunu ilan etti. Erim, yabancı gazetecilere yaptığı bir açıklamada, "Türkiye anayasası birçok Avrupa ülkesinin anayasalarından daha liberal bir anayasadır. Türkiye böyle bir lüksü kaldıramaz. Anayasada değişiklikler yapılarak temel hak ve hürriyetlerin ortadan kaldırılmasını önleyecek hükümler getirilecektir" diye konuştu. Eski bir Cumhuriyet Halk Partili olarak, yıllardır 1961 anayasasını savunan Erim, başbakanlığının ilk günlerinde de "doğan durumun suçlusu anayasa değildir. Anayasanın isteklerini yerine getirmeyenlerdir" demişti. Ne var ki, anayasa konusunda AP paralelinde bir yaklaşıma sahip olan ordunun baskısı sonucunda görüşünü değiştirmek durumunda kaldı.

1971 ve 1973'de, 1961 Anayasası büyük ölçüde değiştirildi: Temel hakların kullanılmasına yeni sınırlamalar getirildi, gözaltında tutma süresi artırıldı, memurların sendikalara üye olmaları yasaklandı, TRT'nin özerkliği kaldırıldı, Devlet Güvenlik Mahkemeleri kuruldu, hükümete kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisi tanındı. Yapılan değişiklikler hakkında AP senatörü İhsan Sabri Çağlayangil şöyle diyordu: "1961 Anayasası belki bizim bünyeye bol gelen bir elbise yaratmıştı. Biçip kesip kendi vücudumuza uydurmaktansa, şişmanlayıp şu elbisenin içine sığmaya çalışalım dedik, olmadı. Şimdi bol elbiseyi daralt-

maya çalışıyoruz".

"Bol elbise" ve "lüks anayasa" deyimleri, devleti bireyden koruma gereğine ve halkın kimi özgürlükleri henüz hak etmediğine inanan bir zihniyetin veciz ifadeleri olarak yıllarca yinelendi. Örneğin Kenan Evren, Ağustos 1982'de şöyle diyordu: "61 Anayasası bize bol geldi. 12 Eylül'e bu bolluk içinde oynaya oynaya geldik".

Mamak • Özellikle, siyasi tutuklu ve hükümlülerin belli ("ara") dönemlerde, tutuldukları askeri hapishaneler arasında en bilinenlerinden birisidir.

4. Kolorduya ait askeri ceza ve tutukevi, Ankara'nın Mamak semtinde bulunması nedeniyle aynı adla anılmıştır.

"Mamak", 12 Mart ve 12 Eylül sıkıyönetim uygulamaları ve sonrasında "ünlenmiştir". Binlerce devrimci, sosyalist, ülkücü, İslamcı örgüt ve parti mensupları, sendikacılar, politikacılar, yazarlar, sanatçılar ve sıkıyönetim mahkemelerinin görev alanına giren adi suç sanıkları, Mamak'da her yönüyle olumsuz koşullar içerisinde tutulmuşlardır.

Dönemlerin bütün askeri hapishanelerinde olduğu gibi "Mamak"ta da, işkence ve insanlık dışı muameleler rutin uygulama olmuştur.

Özellikle 12 Eylül askeri darbesi sonrası dönemde, tutuklular ("tutsak" olarak da adlandırılmışlardır), sağlıksız, yetersiz beslenme ve havalandırma, sistematik dayak ve ideolojik baskı altında yaşamak zorunda bırakılmışlardır. Askeri disiplin, eğitim ve kurallar içinde, tutukluların kişiliklerine, düşüncelerine, onurlarına "topyekûn taarruz" edilerek tümüyle ezilmeye çalışıldı. İnsanların yaklaşık bir metrekare boyutunda hücrelerde (tabutluk) günlerce, haftalarca cezalandırma için tutulması; tek tip elbise, "Atatürkçülük" eğitimi, görüş yasakları sindirme politikasının diğer örnekleri arasındaydı.

Devrimci tutuklular bu uygulamalara karşı direnişe gittiler, açlık grevleri yapılar, can verdiler. Tutuklu ve hükümlü yakınları da bu direnişe dışardan destek vererek, 12 Eylül koşullarında "çocuklarımızı öldürtmeyiz" sloga-

nıyla simgeleşen onurlu bir muhalefet yarattılar.

12 Eylül döneminde sağ görüşlü tutuklular tarafından da "zulüm kalesi" olarak nitelenen Mamak, türkülere, edebiyat ve sanat yapıtlarına konu oldu.

Ayrıca (☞ Karıştır-Barıştır ve Tabutluk)

MC • (☞ Milliyetçi Cephe Hükümetleri)

Mebus Pazarı • 1946-1980 yılları arasında TBMM'ye seçilen her 6 milletvekilinden biri (2795'te 445'i) parti değiştirmiştir. Bu kadar çok insanın bazı çıkarlar peşinde partiden partiye savruluşu, "irade"leri üzerinde yapılan pazarlıklar, milletvekillerinin alınıp satıldığına dair yaygın bir inanç yaratmıştır. "Mebus pazarı" deyimi, bu inancın ifadesidir.

Deyim ilk kez, 15 Mart 1970'de güvenoyu alan Süleyman Demirel başkanlığındaki Adalet Partisi hükümetinin kuruluşu sırasında telaffuz edildi. Kendi partisinden 41 milletvekilinin bütçeye red oyu vermesi üzerine istifa eden Demirel'in yeni hükümetinin güvenoyu alıp alamayacağı, *41'ler*in tutumu nedeniyle belirsizliğe girince, AP'liler Birlik Partisi milletvekilleri ve bağımsızlarla temas kurdular. Girişimler sonucu, Birlik Partisi'nden beş milletvekili, parti kararının aksine hükümete güvenoyu verdi. O günlerde Demirel hükümetinin aldığı güvenoyunun çok büyük paralara ve rüşvete mal olduğu söyleniyordu. Bu durumu, "şimdiye değin at pazarı, eşek pazarı, tavuk pazarı görmüştük ama mebus pazarına ilk kez rastlıyoruz" biçiminde değerlendiren gazeteci Ilhan Selçuk, kendi ifadesiyle "mebus pazarı deyiminin isim babası" oldu.

70'li yıllar boyunca, "parlamento aritmetiği" önem kazanırken, "titreyen aritmetik"e dayanan hükümetlerin kurulması, devamı ve düşürülmesi için partisinden ayrılan

ya da başka partiyle birlikte hareket eden milletvekilleri görüldü. 1975 yılında 1. Milliyetçi Cephe hükümetinin kuruluşunda, 1977'de CHP genel başkanı Bülent Ecevit'in azınlık hükümeti kurma girişiminde, 78'de 2. Milliyetçi Cephe hükümetinin düşürülmesi ve Ecevit hükümetinin kuruluşu sırasında, sürekli olarak bir "mebus pazarı" kurulduğundan söz edildi.

1982 Anayasasının 84. maddesiyle, geçmişe bir tepki olarak, partisinden istifa ederek, bir başka partiye giren veya seçim hükümetleri hariç hükümette görev alan milletvekillerinin üyeliğinin düşürülmesi olanağı yaratıldıysa da, *"hülle partileri"* ile bu anayasal hüküm etkisiz kılındı ve "mebus pazarı"ndan söz edilmeye devam edildi.

Ayrıca (☞ Hülle Partisi)

Menderes Traktörü • Demokrat Parti iktidarının özellikle ilk yılları tarımda makineleşmenin hızlandığı bir dönemdi. Orta ve büyük çiftçiler, önemli bir kısmı ziraate harcanan Marshall yardımıyla genişletilip alınması kolaylaştırılan Ziraat Bankası kredileriyle daha çok zirai makineye ve traktöre sahip olabildi. 1948 yılında 1750 olan traktör sayısı 1955'e gelindiğinde 40 binin üzerine çıkmıştı. Yeni gelen traktörlere halk arasında "Menderes traktörü" de deniliyordu.

Şevket Süreyya Aydemir, bir "Menderes traktörü"nün köye gelişini şöyle anlatır:

"Önüne kocaman bir bayrak takılmış bir traktörün, hem üstü hem arkasındaki römorku salkım gibi insan dolu olarak köye girişini gördüm. Direksiyondaki köylü delikanlısı klakson sesleriyle etrafı çınlatır. Damlardan, tepelerden koşuşanlar sokakları doldurur. Hikâye bir bakıma basittir:

Bulunan ve uygulanan yeni usullerle çarşıda traktörü-

→

nü kendi seçen ve muamelesini bankada tamamlatan bu köylü şehirde traktörünü teslim almıştır ve önüne de bir bayrak asınca, pazar yerine koşmuştur. Köylüsünden, hemşerisinden, kadın erkek bulabildiklerini traktöre, römorka atmıştır. Direksiyonu kullananın arkasında yeni mal sahibi zaptettiği şehre giren bir kumandan edasıyla dikilir. İşte şimdi köydedir. Ve halk, haklı veya haksız bütün bu olup bitenlerin kerametini bir insana ve onun adına bağlamaktan hoşlanır. Hatta 'Menderes traktörü' o günden bir yakıştırmadır".

Merdivenaltı • İkinci Türkiye Büyük Millet Meclisi binasında milletvekillerinin "kulis" yaptığı bölme "merdivenaltı" olarak bilinir. Özellikle Milli Şef döneminde kullanılan "merdivenaltı" Cumhuriyet Halk Partisi'ndeki "muhalefet"in buluşma yeriydi. Demokrat Parti'nin kurucularından Celal Bayar, Adnan Menderes ve Refik Koraltan da "merdivenaltı" kulisinin müdavimlerindendi.

MESS Başkanı • Turgut Özal 1977-79 yıllarında Madeni Eşya İşverenleri Sendikası'nın (MESS) yöneticiliğini yapmıştı. MESS, 70'li yılların ikinci yarısında işçilere karşı sert ve uzlaşmaz tavır alan bir işveren örgütüydü ve Özal dönemindeki saldırgan politikası kimi iş çevrelerinde bile yadırganıyordu. Sonradan Özal'a "MESS Başkanı" denilerek, onun işveren saflarında bir yönetici olduğu ve daha önce MESS'te yaptıklarını bu kez iktidar olanaklarıyla yapmaya çalıştığı vurgulanmak istenmiştir.

Milli Anlaşma • (☞ Milli Deklarasyon)

Milli Deklarasyon • 27 Mayıs 1960 darbesiyle iktidarı ele geçiren Milli Birlik Komitesi, yönetimi sivillere devret-

me sürecinde, bir yandan tabii senatörlük makamıyla komitecilerin kişisel gelecekleriní güvence altına alırken, öte yandan, siyasi partilere imzalatılan protokollerle rejimin geleceğini de vesayet altına almaya çalışmıştır. Askeri yönetimin siyasi partilere imzalattığı ilk metin, "Milli Deklarasyon" ya da "Milli Anlaşma" olarak bilinen metindir.

Aslında, siyasi partilerle askeri yönetim arasında bir mutabakat metni imzalanması fikri ilk kez Nisan 1961'de, 10 büyük gazetenin (*Akşam, Cumhuriyet, Dünya, Havadis, Hürriyet, Hür Vatan, Milliyet, Tanin, Tercüman, Vatan*) ortak teklifiyle gündeme gelmişti. Gazeteler, Devlet Başkanı Cemal Gürsel'in başkanlığında bir "Yuvarlak Masa" etrafında biraraya gelecek partilerin, Atatürk devrimlerine ve yeni anayasaya bağlı kalacaklarını, "millet iradesini çiğneyen düşük iktidarın milli vicdanda yer eden mahkumiyetinin hiçbir şekilde temyize tabi tutulmasına imkan bırakmayacaklarını" ve Yassıada kararlarını "toplu olarak tasvip" edeceklerini açıklamalarını istiyordu.

Askeri yönetimle siyasi partiler (Cumhuriyet Halk Partisi, Adalet Partisi, Yeni Türkiye Partisi, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi ve Memleketçi Serbest Parti) arasında 31 Ağustosta başlayan ve *"Yuvarlak Masa Toplantıları"* olarak bilinen görüşmeler sonunda, partiler ortak bir bildiri yayınladılar. Bu "Milli Deklarasyon"da, "... 27 Mayıs İhtilâlinin siyasi maksatlarla ve her ne suretle olursa olsun istismarına müsaade etmeyeceğimizi kesin olarak beyan ve bu ihtilalin yıkığı ve milli vicdanın mahkum ettiği Demokrat Parti zihniyetini ve onu temsile veya devam ettirmeye teşebbüs mahiyetindeki her türlü davranışı şiddetle reddederiz" diyen partiler:

- İslâmiyeti siyasal amaçlara alet etmeyeceklerini,
- Aşırı sol, aşırı sağ ve bölgecilik gibi cereyanlara karşı koyacaklarını,

- *Yassıada Mahkemesi*'nde alınan kararları tartışmayacaklarını,

- Milli Birlik Komitesi'nin seçim siyasetini eleştirmeyeceklerini,

- Dış politika konusunda birlik olacaklarını ve

- "Orman davasını milli bir dava olarak bütün vatandaşlara benimseteceklerini", "bir taahhüt vesikası halinde Büyük Türk Milletine" ilan ettiler.

"Milli Anlaşma", MBK yönetimiyle, devrilen Demokrat Parti'nin devamı durumundaki Adalet Partisi arasındaki sürtüşmeyi ortadan kaldıramadı. 15 Ekim 1961 seçimleri öncesinde, AP'lilerin DP'nin devamı olduklarını çeşitli biçimlerde ortaya koymaları üzerine Devlet Başkanı Cemal Gürsel, "Bunlar ne imzasını tanıyan ne memleket menfaati tanıyan ne de milli vicdanı hesaba katan adamlardır" diye konuştu. 15 Ekim seçimlerinin askerlerin umduğu gibi sonuçlanmaması üzerine, siyasi partilere daha dar kapsamlı bir başka protokol (*Çankaya Protokolü*) imzalatıldı.

Milli Görüş • Yönetici kadrolar ve ideolojik itibarıyla birbirlerinin devamı durumunda bulunan Milli Nizam Partisi (1970-1972), Milli Selamet Partisi (1972-12 Eylül 1980) ve Refah Partisi'nin (1983) siyasi felsefesi -kendileri tarafından- Milli Görüş olarak adlandırılmıştır.

Dış kaynaklı oldukları, yalnızca maddi kalkınmaya önem verdikleri için "solcu" ve "liberal" görüşleri reddeden "Milli Görüş", İslami içerikli bir "ahlak nizamı" ve "manevi kalkınma" öngörür. "Milli Görüş"ün politik reçetesi, İslami geleneklerle bağdaşan bir hızlı sanayileşme, *"ağır sanayi hamlesi"* ve zenginliğin İslâmi yardım ve dayanışma ilkeleri çerçevesinde eşit dağılımını sağlayacak bir sosyal adalet olarak özetlenebilir. Özel mülkiyeti, özellikle de küçük müteşebbisleri teşvik etmekle birlikte faiz

ve israfa karşı olmak, müslüman ülkelerle bir ortak pazar kurma projesi, Batılılaşmanın başta aile olmak üzere bütün sosyal kurum ve değerlerde çöküntüye yol açtığını ve Türkiye'de laikliğin "inanmayanların inananlara tahakkümü" biçiminde gerçekleştiği tespitleri, "Milli Görüş"ün ara başlıkları arasında sayılabilir.

"Milli Görüş" açısından "millet", sözcüğün Arapça aslının içerdiği, "aynı inanç etrafında meydana gelen topluluk" anlamına paralel olarak, Türkleri değil Müslümanları işaret eder. Bu nedenle "küfür milleti" karşısında bir "İslam milleti"nden söz edilirken, "İslam milliyetçiliği" dışında bir milliyetçilik kabul edilmemektedir.

Milli Husumet Andı • Demokrat Parti'nin 20-25 Haziran 1949 tarihlerinde toplanan ikinci büyük kongresinde kabul edilen bir rapor, Cumhuriyet Halk Partililerin yakıştırmasıyla "Milli Husumet Andı" olarak bilinir. Basının bir kısmı bu belgeye "Milli Andı" ya da "Milli Teminat Andı" adını veriyordu. DP'lilere göre ise kongrede kabul edilen andın özel bir anlamı yoktu.

İkinci büyük kongrede en önemli konu seçimlerdi ve DP'lilerin en büyük endişesi, yaklaşan seçimlerde 46 "metodları"nın uygulanması olasılığıydı. Böyle bir havada kaleme alınan kararda, seçim kanunlarına aykırı bir hareket vatandaşın doğal haklarını ihlâl anlamı taşıyacağından vatandaşı yasal savunma durumunda bırakacaktır deniliyor, "milli husumete" maruz kalınmaması için vatandaşın doğal haklarının ihlâlinden çekinilmesi tavsiye ediliyordu.

CHP'lilerin büyük tepkisini çeken karar hakkında, dönemin Yargıtay Başkanı Halil Özyörük, "bu karar karşısında Demokrat Parti kapatılabilir. İş Yargıtay'a gelirse Yargıtayca da aynı görüş uygulanır" dediyse de DP aleyhinde takibata geçilmedi.

Milli Mutabakat • Büyük krizler karşısında ve ülke için hayatî sayılan gündem maddelerinin çevresinde "millî mutabakat" oluşturulması, çokpartili dönem boyunca yinelenen çağrılar arasında yer alır. Türkiye'nin bazı sorunları ya da bazı dönemleri millî mutabakat sağlanmadan aşamayacağı söylenir... Millî mutabakat hedefi, 80'li yıllarda, MC'lerin alternatifi olarak merkezde kurulacak bir CHP-AP koalisyonuna kilitlenmiş, merkez dışında kalan partileri ikinci plana itme yaklaşımı Türkiye'nin 90'larda yaşadığı merkeze kaymaları-merkez belirsizliği sonucunda varlığını yitirmiştir. Tüm partilerin katılımıyla oluşturulacak bir "millî mutabakat hükümeti"nin temel sorunları çözdükten sonra "oturmuş Türkiye"yi genel seçime götürmesi, 90'lı yılların sabit önerileri arasında yer almıştır.

Ayrıca (☞ Büyük Koalisyon)

Milli Şef • İkinci Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Cumhuriyet Halk Partisi'nin Değişmez Genel Başkanı olduğu 1938-1946 yılları arasında, parti ve ülke yönetimindeki mutlak güç ve egemenliğini yansıtan bu isimle anılırdı.

İnönü, Atatürk'ün ölümünden sonra (Aralık 1938) toplanan CHP Birinci Olağan Kurultayında yapılan tüzük değişikliğiyle partinin Değişmez Genel Başkanlığına getirildi. Değişikliğin gerekçesinde, CHP'nin bütün milletin partisi olduğu, bu nedenle, partinin şefinin de doğal olarak "Milli Şef" olacağı öne sürülüyordu. Kurultaydan bir gün sonra, 27 Aralık 1938 günlü *Cumhuriyet* gazetesi ilk kez Milli Şef deyimini kullandı. Milli Şef nitelemesinde, o dönem Kıta Avrupasında görülen, otoriter yönetimlerin güçlenmesi (İtalya'da "Duçe", Almanya"da "Führer") olgusunun da etkili olduğu öne sürülmüştür.

Hakkında söylenen şu sözler Milli Şef'in yandaşlarınca nasıl algılandığını gösterebilir:

"Milli Şef demek, milli hayatımızın uyanık başı demektir. O maddi ve manevi cepheleriyle milli hayatı bir bütün olarak yalnız temsil etmez, güder ve yeder (peşi sıra götürür)".

"Şeref ve kahramanlığın timsali... bu çelik başlı adam imkânsız denecek derecede kuvvetli bir realite duygusuna maliktir".

"Her adım attığı yerden bir yıldız kümesi ezilmiş gibi zafer ve hürlük aydınlığının fışkırdığını gördüğümüz büyük adam..."

"Milli Şef" sıfatı, Değişmez Genel Başkanlıkla birlikte, CHP'nin, 10.5.1946'daki Olağanüstü Kurultayında, ittifakla kaldırıldı.

Ayrıca (☞ Ebedi Şef)

Milliyetçi Cephe Hükümetleri • 1975 ve 1977 yıllarında sağ partilerce kurulan koalisyon hükümetleri. 1975 yılında Adalet Partisi, Milli Selamet Partisi, Milliyetçi Hareket Partisi ve Cumhuriyetçi Güven Partisi arasında kurulan koalisyon Birinci Milliyetçi Cephe, 1977'de AP, MSP ve MHP arasında kurulan koalisyon hükümeti ise İkinci Milliyetçi Cephe olarak bilinir.

Sola karşı bir milliyetçi cephe kurulması önerisini ilk ortaya atan, 1973 seçimlerinin ardından çıkan hükümet buhranı sırasında, Demokratik Parti genel başkanı Ferruh Bozbeyli'dir. Ne var ki, Bozbeyli'nin milliyetçi olmadığı gerekçesiyle Süleyman Demirel'i dışlayan cephe önerisi gerçekleşmedi.

Ardından bu projeyi sağ entelijensiyanın etkili lobi örgütü Aydınlar Ocağı hararetle desteklemeye başladı. Aydınlar Ocağı'nın öndegelen isimlerinden Prof. Dr. Muharrem Ergin, 1974 Ekim'inden başlayarak *Ortadoğu* gazetesinde yazdığı yazılarla, ısrarla, bütün milliyetçi partileri

hükümeti beraber oluşturmak için biraraya gelmeye çağırdı. Ergin, AP, MSP, DP, CGP ve MHP'nin "Milliyetçi Cephe Birliği"nde yeralmasını istiyordu.

Cumhuriyet Halk Partisi-Milli Selamet Partisi koalisyonunun dağılması ve Sadi Irmak başkanlığındaki partilerüstü hükümetin güvenoyu alamamasından sonra, partilerinden ayrılan 9 Demokratik Parti milletvekilinin *(Dokuzlar)* de desteğiyle 31 Mart 1975'te Birinci Milliyetçi Cephe hükümeti kuruldu. Aslında, dört partinin (AP-MSP-MHP-CGP) genel başkanları Aralık 1974'de yayınladıkları ortak bildiriyle bir "Milliyetçi cephe" oluşturarak "belli görüşler ve hedefler etrafında toplanarak beraberce çalışmaya karar verdiklerini" açıklamışlar ve mecliste birlikte hareket etmeye başlamışlardı. Kısaca MC olarak anılan hükümete, "cephe hükümeti", kurucu partilere "cephe partileri", başbakan Süleyman Demirel'e de "cephe başkanı" deniliyordu.

MC iktidarıyla birlikte şiddet olayları da arttı. Bir yandan bürokrasi içinde sağ kadrolaşma, öte yandan "komünizm tehlikesi"ne karşı "devlete yardımcı güçler" olarak kabul edilen MHP'ye bağlı "komando"ların sola karşı yürüttüğü saldırılar yoğunlaştı. Hemen her gün sol görüşlü insanlar öldürülürken, "cephe başkanı" Demirel, "bana sağcılar ve milliyetçiler cinayet işliyor dedirtemezsiniz" (25 Aralık 1978) deme inadını sürdürdü. Demirel, koltuğu bırakmamak uğruna MHP kökenli teröre gözyummakla, *"kırat"*ın kuyruğunu *"kurda"* (MHP'nin simgesi) kaptırmakla eleştiriliyordu. MC'nin baskıcı politikaları sol muhalefetin tepkisiyle karşılaştı. Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu, MC iktidardan düşene kadar ülkede "genel yas" ilan etti, geniş çaplı protesto gösterileri düzenlendi.

Derinleşen siyasal bunalıma döviz darboğazı ve hayat pahalılığı da eklenince 1977 seçimleri öncesinde Cumhuriyet Halk Partisi lideri Bülent Ecevit halkın "umudu" ha-

line geldi. 5 Haziran'daki genel seçimleri CHP kazandıysa da, tek başına iktidar olacak çoğunluğu sağlayamadı. Ecevit'in, güvenoyu için gereken 13 oyu diğer partilerden ve bağımsızlardan tamamlamayı umarak kurduğu azınlık hükümeti güvenoyu alamayınca, 21 Temmuz 1977'de yeni bir AP-MSP ve MHP koalisyonu kuruldu. Milliyetçi Cephe adının yarattığı tepki dolayısıyla yeni koalisyona "milliyetçi partiler topluluğu" adı verildiyse de tutmadı, hükümet 2. MC olarak adlandırıldı. 2. MC döneminde ekonomik koşullarda bir düzelme görülmezken, siyasal şiddet tırmanmayı sürdürdü. Ülkedeki kaos Adalet Partisi içinde de sorunlara yol açtı. MHP'nin hükümetteki varlığından rahatsız olan ve AP tabanının MHP'ye kaymakta olduğundan endişe eden kimi AP milletvekillerinin istifasıyla meclis te yeterli desteği kalmayan 2. MC hükümeti, 31 Aralık 1977'de güvenoyu alamayarak düştü.

1991 seçimlerinden sonra kurulan DYP-SHP koalisyon hükümeti, eleştirildiği ve yıprandığı anlarda, pekçok sol aydın ve sosyal demokrat tarafından "bu koalisyon yıkılırsa yerine yeni bir MC'nin kurulacağı" tehlikesine işaret edilerek savunulmuştur. Buna karşılık, bazı sol aydınlar ve politikacılar, MÇP/MHP'nin ve DYP'nin hükümet üzerindeki etkisi ve baskısı nedeniyle zaten "III. MC"nin yürürlükte olduğunu ileri sürmüşlerdir.

Mini Vali • (☞ Küçük Vali)

Missouri • 5 Nisan 1946 günü, Washington'da ölen Büyükelçi Münir Ertegün'ün cenazesini İstanbul'a getiren, o dönemde ABD donanmasının en büyük savaş gemisi Missouri, Türkiye-ABD ilişkilerinde 2. Dünya Savaşı sonrasında başlayan yakınlaşmanın simgesidir. Sovyet yetkililerce bir kışkırtma olarak yorumlanan Missouri'nin gelişi, Türk

basınında büyük bir heyecan yarattı. *Ulus* gazetesinde Falih Rıfkı Atay, "Missouri" başlıklı yazısında "Amerika'nın ne istediğini biliyoruz: hür, eşit ve egemen milletlerin ortaklaşa güvenliğine dayanan harpsiz, saldırışsız, sadece ahlâk ve kanun, bağlaşma ve antlaşmaların hüküm sürdüğü bir dünya: Böyle bir dünyada yaşamak isteyen herkes Amerikan bayrağında kendi talih yıldızını da görür" diyordu. *Cumhuriyet*'te Nadir Nadi'ye göre de, Amerika yeryüzünün bir numaralı kuvvetiydi ancak "bu kuvvet, saldırganlığın, istilâ ve tahakküm hırsının değil, barışın, adaletin ve milletler arasında eşitlik hakkını kurup yaşatmak isteyen temiz bir idealin emrinde"ydi. Missouri'yle gelen Amerikalı yetkililerden 500 milyon dolar kredi isteyen Cumhurbaşkanı İsmet İnönü de geminin gelişini "Türk-Amerikan dostluğunun parlak bir ifadesi" olarak yorumladı.

İstanbul genelevinin, Amerikan denizcilerinin muhtemel ziyareti için beyazlara boyanması ve duvarlara üzerinde İngilizce "Hoşgeldin Denizci" yazan levhalar asılması da Missouri'nin hatırlattıkları arasındadır.

Mr. Referandum • Türk siyasal hayatında ilk referandum, 1961 Anayasasının kabulü için 9 Temmuz 1961'de yapıldı. Referandum öncesinde anayasaya "evet" demeyen bir tek parti yoktu. "Evet" kampanyasına katılanlar arasında, yeni anayasanın İslâm ile bağdaştığına dair bir beyannameyi bütün yurda dağıtan Diyanet İşleri Başkanlığı da bulunuyordu. İktidardan düşürülen Demokrat Parti'nin devamı olma iddiasındaki Adalet Partisi de "yeni anayasanın 1924 Anayasası'na kıyasla getirdiği hukuki teminat bakımından siyasi hayatımızda ileri bir adım teşkil ettiği düşüncesiyle" anayasayı desteklediğini açıklamıştı. Ne var ki AP'nin desteği sonraları açıkça ortaya koyacağı gibi, hiç de içten değildi. Nitekim AP'liler halk arasında yaptıkları

propagandada "hayırda hayır vardır", "hayır deyin hayırlı olsun" diyerek anayasanın reddedilmesini istediler. Eski DP'lilerden bohçacılara, ev kadınlarından muhtarlara kadar geniş bir insan grubunun katıldığı büyük bir siyasi çalışma ile AP, gayriresmi ancak oldukça etkili bir "hayır" kampanyası yürüttü. Kampanyada sık kullanılan sloganlardan biri de "hayır" oyunun rengi olan kırmızıyı çağrıştırması bakımından "demli çay"dı. Bir başka popüler slogan olan *"gözlerimizin içine bakın anlarsınız"*la da, hem bu koşullarda her şeyi söylemenin mümkün olmadığı anlatılmak isteniyor hem de bakılan gözlerde Yassıada'daki DP'liler ve Adnan Menderes için duyulan acının görüleceğine dair bir işaret veriliyordu.

Mr. Referandum da gayriresmi "hayır" kampanyasının parçalarından biriydi. Köy köy, ev ev dolaşan AP'liler, Mr. Referandum'un bir Amerikalı olduğunu "evet" denilmesinin Mr. Referandum'a evet demek olacağını ve ülkeyi bundan böyle onun yöneteceğini anlattılar. Çok partili yaşam deneyimi ancak 15 yılı bulan bir ülkede Mr. Referandum motifi etkili bir propaganda unsuru oldu. % 83 oranında bir katılımın gerçekleştiği referandum sonucunda % 39.6 "Hayır" oyuna karşılık % 60.4 oranında "Evet" oyu çıktı.

Morrison Süleyman • Süleyman Demirel, 1960'lı yılların başında temsilciliğini yaptığı Amerikan şirketi Morrison/Knudson'a izafeten "Morrison Süleyman" olarak da anılmıştır.

Morrison firması, Ereğli Demir Çelik tesisleriyle Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nin (ODTÜ) bazı tesislerinin yapımını üstlenmişti. Demirel'in maliyetteki artışı öne sürerek ODTÜ'deki inşaatlar için temsilcisi olduğu Morrison firmasına fazla ödeme yapılmasını istemesi tepkilere yol açtı. Morrison firması, Ereğli Demir Çelik'teki iş uyuşmaz-

lıkları nedeniyle de kamuoyunun gündemindeydi. Süleyman Demirel'in "Amerika'nın adamı" olduğunu düşünen çevreler 60'lı yıllarda kendisinden sık sık "Morrison Süleyman" olarak söz etti.

Moskovacılık • Uzun yıllar, siyasi edebiyatımızın gözde itham larından biri olan "Moskovacı"lık ilk kez Cumhuriyet Halk Partililer tarafından Demokrat Partililere karşı kullanılmıştır. Bu yolda ilk suçlamalardan birini, DP'nin ülkede seçim emniyeti bulunmadığı eleştirisine karşı, CHP'nin yayın organı *Ulus* gazetesindeki sütununda Falih Rıfkı Atay yaptı. Atay 1946 seçimleri öncesinde yazdığı bir makalede şöyle diyordu: "Seçimlerin serbest olacağından yalnız Demokrat Parti ile Moskova şüphe ediyor". CHP'liler daha sonraları da sık sık DP'nin Moskova'nın emriyle hareket ettiğini, hatta para yardımı aldığını iddia ettiler. DP iktidarı döneminde ise "Moskovacı" olmakla suçlanan CHP oldu. Örneğin, Başbakan Adnan Menderes'e göre, CHP'nin *Ulus* gazetesi aracılığıyla DP hükümeti aleyhinde yaptığı propaganda *"Moskova radyosu*nun yayınları kadar iğrenç"ti. Sovyetler Birliği'nin İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki dostluktan uzak tutumunun yarattığı hava içerisinde "Moskovacı" olmak, yalnızca "komünistlik" ithamını içermiyor, aynı zamanda "düşmanla işbirliği yapmak" anlamını taşıyordu.

1965'ten sonra, kendi yerini *"ortanın solu"* olarak tanımlayan CHP, bu kez Adalet Partililer tarafından "ortanın solu Moskova yolu" denilerek "Moskovacılık"la suçlandı. Altmışlı ve yetmişli yıllarda, sağ parti ve örgütler solun bütün kesimlerini Moskovacılıkla suçladılar. *"Komünistler Moskova'ya"* o yılların popüler sloganlarından biriydi.

80'lerin ortalarından itibaren Sovyetler'de başlayan değişikliklerle bizzat kendilerinin "Moskovacılık"ı reddetmeleri böyle bir suçlamayı anlamsızlaştırdı.

Motel Hükümeti • Adalet Partisi, Milli Selamet Partisi ve Milliyetçi Hareket Partisi'nden oluşan 2. Milliyetçi Cephe hükümetinin 31 Aralık 1977 günü bir gensoru ile düşürülmesinden sonra yeni hükümeti, Cumhuriyetçi Güven Partisi, Demokratik Parti ve Adalet Partisi'nden istifa eden 11 milletvekilinin desteği ile Cumhuriyet Halk Partisi kurdu. Bülent Ecevit başkanlığındaki hükümetin kuruluşu yolunda girişimler daha 2. MC düşürülmeden önce başlamıştı. 22 Aralık 1977 günü, İstanbul Florya'daki Güneş Motelinde AP'den ayrılan milletvekilleriyle -gazetecilerden kaçmaya çalışarak- görüşen Ecevit, *11'ler*le, hükümet aleyhindeki gensorunun desteklenmesi ve yeni bir hükümetin kurulması konusunda anlaştı. CHP'ye verilen bu desteğin karşılığı bakanlık koltuğu oldu. 5 Ocak 1978'de 229 güven oyu alan 3. Ecevit hükümetinde, 11 bağımsız milletvekilinin 10'una bakanlık verilmişti. 11'lerden bir tek Oğuz Atalay bakanlık istememişti.

Adalet Partililer, CHP'nin aldığı bu desteği "bir oya bir bakanlık" diyerek eleştirdiler. Yeni hükümet kamuoyunda, Güneş Motel'de yapılan pazarlıklara izafeten "Motel hükümeti" olarak da adlandırılıyordu. "Florya motellerinde milletin iradesini hiçe sayarak kurulan hükümetin, milletin ve meclisin çoğunluğuna dayanmadığı" bu yüzden de "gayrımeşru" olduğunu iddia eden AP ve Süleyman Demirel bu gerekçeyle Ecevit'i başbakan olarak kabul etmediler; hükümetin işbaşında kaldığı 22 ay boyunca kendisinden *"hükümetin başı"* diye söz ettiler.

14 Ekim 1979'da yapılan ara seçimler iktidardaki CHP için tam bir hezimet oldu. AP'nin, boşalmış bulunan 5 milletvekilliğinin tamamını kazanması ve kısmi senato seçimlerinde gösterdiği başarı üzerine, seçmen iradesine saygı gösteren Ecevit, bir gensoruyla düşürülmeyi beklemeden, parlamenter geleneğe uygun olarak istifasını açık-

ladı. Demirel, istifa üzerine, 22 aydan sonra ilk kez Ecevit'e "başbakan" diye hitap etti.

11'ler, Enver Akova (Devlet Bakanı), Ali Rıza Septioğlu (Devlet Bakanı), Mustafa Kılıç (Devlet Bakanı), Şerafettin Elçi (Bayındırlık), Mete Tan (Sağlık ve Sosyal Yardım), Tuncay Mataracı (Gümrük ve Tekel), Güneş Öngüt (Ulaştırma), Orhan Alp (Sanayi ve Teknoloji), Ahmet Karaaslan (İmar ve İskan), Hilmi İşgüzar (Sosyal Güvenlik) ve Oğuz Atalay'dan oluşuyordu.

> "... Geçenlerde gazetelerde yayınlanan fotoğraflara bakan herkes önce şunu merak etmiştir: Taşra hacıağalarının İstanbul'a geldikleri ve kaçamak yaptıkları, vakit vakit de uygunsuz kadınlarla basıldıkları bir semtin bir motelinde acaba bu sefer kim yakalandı? Allahtan ki resimlerde gözler üzerine çekilmiş siyah bantlar yoktu ve olayın ahlâk zabıtasını ilgilendirmediği çabuk anlaşılıyordu. Lütfen söyler misiniz, CHP genel başkanının "gizlice" İstanbul'a gelip Florya'da bir motelde '12 bağımsız' (12. milletvekili Cemalettin İnkaya'nın bu görüşme sonrasında ayrılmasıyla geriye 11'ler kaldı -A.A./B.B.) ile gazetelerin hemen diline düşeceği aşikâr bir görüşme yapmasının kırk paralık anlamı, kırk paralık mantığı, sağlıklı bir yarına kırk paralık yararı var mıdır? Yok mudur bu CHP'nin konuşmak istediği kimseleri genel başkanın kabul edeceği bir genel merkezi, parlamento binasında bir genel başkan odası, eğer görüşme başkent dışında yapılacaksa bir il merkezi?"
>
> Metin Toker, *Hürriyet*, 25 Aralık 1977

Muğlalı Olayı • 1943 yılında Van'ın Özalp ilçesinde 32 Kürt yurttaşımızın 3. Ordu müfettişi Orgeneral Mustafa Muğlalı'nın emriyle kurşuna dizilmesi, "Özalp" ya da "Muğlalı Olayı" olarak bilinir.

Resmi kayıtlara göre, kaçakçılara yataklık eden 32 kişi, geçit yollarını göstermek amacıyla sınıra götürülürken, İran sınırından ateş açılmasıyla başlayan çarpışmada iki ateş arasında kalarak ölmüşlerdi. Ancak, Demokrat Parti milletvekillerinin, 1948 yılında konuyu TBMM gündemine getirmesi üzerine, Mustafa Muğlalı ve olaya karışanlar Genelkurmay askeri mahkemesinde yargılandılar. Yargılama sırasında, sanıkların ve bizzat Mustafa Muğlalı'nın itirafıyla olayın bir kurşuna dizme olduğu ve emri Muğlalı'nın verdiği ortaya çıktı. İdama mahkûm edilen Muğlalı'nın cezası 20 yıl ağır hapse çevrildi. Askeri Yargıtay kararı bozdu ancak, dava yeniden görülmeden, Mustafa Muğlalı, Aralık 1951'de hapiste öldü.

Aslında Özalp olayı, kurşuna dizilenler arasından yaralı olarak kurtulup İran'a kaçan bir köylünün kardeşi tarafından telgraf ve dilekçelerle aynı yıl TBMM ve ilgili makamlara duyurulmuş ancak, tek parti koşullarında olay yok sayılabilmişti. Olaydan bir süre sonra Erzurum'da yaptığı bir konuşmada, "Muğlalı Doğu'nun kralıdır. Ben, onun burada bulunması sayesinde rahat uyuyorum" diyen *Milli Şef* İsmet İnönü, "huzur"un nasıl sağlandığını pek önemsemiyor gibiydi.

Muğlalı olayı, tek parti yönetiminin Kürt politikasını ve köylüye baskısının derecesini ortaya koyan bir örnektir. *14'ler*den Orhan Erkanlı'nın şu sözleri, askeri çevrelerin Muğlalı olayına nasıl yaklaştıkları konusunda bir fikir verebilir: "Demokratlar, bitmez tükenmez müsademelerde eşkiya takiplerinde şehit düşen Türk ordusunun evlatlarının hesabını soracak yerde kendi siyasi çıkarları uğruna, Kâzım Karabekir Paşa'dan sonra Doğu'da ilk defa nisbi bir sükûnet sağlayan büyük kumandan Muğlalı'yı mahkeme huzuruna çıkarmayı tercih ettiler. Elbette bu uygulamadan devrin hükümetlerinin ve İnönü'nün de haberi vardı.

Fakat yiğit Muğlalı, askerliğin, kumandanlığın ezeli kuralına uyarak (kumandan yapılan ve yapılmayan her şeyden sorumludur) suçlamaları üzerine aldı ve neticede ölüme mahkûm edildi".

Muğlalı örneği, zaman zaman askerî ve sivil yetkililerce, genel olarak "anarşiyle mücadelede", özelde ise Güneydoğu/Kürt meselesinde, siyasî otoritenin yapabileceklerinin olumsuz sınırına (yetersizliğine) işaret edecek biçimde kullanılmıştır.

12 Eylül öncesinde, generaller hükümet yetkililerine anarşinin üzerine kararlı ve "radikal" biçimde gidemiyor olmalarını, "kimsenin 'Muğlalı olmak' istemediği"ne dair imalarla izah etmişlerdir.

Muhbir Vatandaş • Tam bir solcu avına girişilerek, resmi bildirilerle insanların birbirlerini ihbar etmeye çağırıldığı 12 Mart döneminde bir "muhbir vatandaş" kategorisi yaratıldı. Radyodan sürekli olarak yayınlanan bildirilerde, "muhbir vatandaş"ın ödüllendirileceği hatırlatılıyor, ölçüsüz ve ahlâk dışı bir ihbar furyasına zemin hazırlanıyordu. "Muhbir vatandaş tanımı 12 Martın ürünüdür. Bir insanın ötekini ihbar etmesi gibi daha ilkokul sıralarında... küçümsenen bir davranış, 12 Martın en yüceltiği değerler arasındadır" diyen yazar İsmail Cem, Ağustos 1971'de yazdığı bir yazıda yaşananları şöyle anlatıyor: "Jurnal hareketleri özellikle öğretmen kitlesine karşı bir süredir uygulanmaktadır. Bir öğretmenin okuduğu gazete, beğendiği yazar, söylediği sözler, ilkokul alışkanlığını yenememiş kişilerin şikâyetnamelerine konu olmaktadır.

Üniversite çevreleriyle ilgili jurnaller ise gerçekten ürkütücüdür. En sorumsuz kişi ve kuruluşlar, bir savcı edasıyla ortaya çıkarak "muhtıralar" düzenlemekte; yüzlerce bilimadamının görevden uzaklaştırılmasını isteyebilmektedir.

(...) Hemen her gün, yaşından ve başından sıkılmayan bir parmak, bir gazete köşesinden 'öğretmenim...' diye yükselmektedir..."

O yıllarda telâffuz edilen "sayın muhbir vatandaş" deyimi de, devletin ihbarcılığı özendiren, "muhbir"i yücelten tavrını eleştirip alaya almak amacıyla kullanılıyordu.

"Sosyalist düzende müteahhitlik olmadığını" söylediği ya da "klasik müzik" dinlediği için ihbar edilerek hakkında dava açılan ve dava sonunda beraat ettiği halde eski görevine dönemeyen pek çok kamu görevlisi arasında askerler de bulunuyordu. "Bu ihbarlar neden yapılmış, nasıl destek görmüştü?" diye soran Uğur Mumcu, sorusunu şöyle yanıtlıyor: "Kara Kuvvetleri Komutanı Faruk Gürler'in 2 Kasım 1971 gün ve PER: 3059-13-71 DİSİPMOR I Ks (31-34) - 256 sayılı emrini okursak, o günlerin koşullarını çok daha yakından bir kez daha yaşarız.

Orgeneral Gürler, Uğur Semerci adlı bir üsteğmenin tutuklanmasını sağlayan "sayın muhbir vatandaşlar" ile ilgili olarak şu kutlama mesajını yayınlamıştır:

1- Ütğm. Uğur Semerci, 1956-12'nin Ankara Sıkıyönetim Mahkemesi'nce "komünizm propagandası yapmak ve kanunun cürüm saydığı bir fiili açıkça övmek" suçundan tutuklanmasını, yaptıkları mevsuk ihbarlarla sağlayan K.K. Havacılık Okulu kursiyerlerinden aşağıda kimlikleri yazılı kişilere bu vatansever hareketlerinden dolayı takdir ve teşekkürlerimi bildiririm.

2- Milletimizin muasır medeniyet seviyesine ulaşmasını amaç edinmiş Cumhuriyete ve demokrasiye bağlı, komutanlarına inanmış Silahlı Kuvvetlerimiz içerisinde, az da olsa menfi düşünceliler çıkabilir. Bu gibilerin derhal ve en yakın komutanlara bildirilmesinin bir vatanseverlik borcu olduğunu, bu vesile ile K.K. mensuplarına bir defa daha hatırlatmayı faydalı görmekteyim.

3- İlgi (a) emir 1 ve 2 nci maddelere çıkarılmıştır. Emrin toplu olarak subay ve astsubaylara okunmasını arz ve rica

→

ederim...

Uğur Semerci de yapılan yargılama sonunda beraat etti. Ama, hapis yattı, aç kaldı, işsiz kaldı. Silahlı Kuvvetlere dönmesi de artık olanaksız. Çünkü sicili bozulmuş beraat neye yarar?"

Uğur Mumcu, *Sakıncalı Piyade*,
İstanbul 1977, 6. Basım, s. 108-109

Mustafa Kamil Zorti • (☞ Netekim)

Mutat Zevat • Atatürk'ün, gezilerinde ve *sofra*sında sürekli olarak yanında bulunan yakın arkadaşları, dönemin gazetelerinin verdiği adla "mutat zevat" olarak bilinir.

Atatürk, "her akşamki" davetliler yüzünden, sofrasında gençlerin yeterince yer alamadığından yakınan Cemal Hüsnü Taray'ı yanıtlarken "mutat zevat"ı şöyle tanımlar:

"Soframda hemen her akşam bulundurduğum arkadaşlarım kurtuluş mücadelesi için yola çıktığım zaman bana inanmışlar, benimle beraber gelmişler, davaya baş koymuşlar, canlarını bana siper etmişler ve bir an bile benden ayrılmayarak türlü eziyet ve cefaya katlanmış kişilerdir. Hepsi bana canlarıyla başlarıyla bağlıdır, benim onlara vefa borcum büyüktür. Hiçbirini bırakamam ama sofram genç aydınlara açıktır ve daima açık olacaktır. Ben onlara ne yaptım, ne verdim. Benim, onların da inandıkları düşüncelerimi yerleştirmek için onları meclise soktum. Orada bana yardımcı oluyorlar. Fakat hiçbirini bakan yapmadım. Bakanlıkların başına hep sizin gibi iyi okumuş gençleri getirdim."

"Mutat zevat" olarak bilinenler arasında, Salih Bozok, Nuri Conker, Recep Zühtü Soyak, Cevad Abbas, Kılıç Ali,

Mazhar Müfit Kansu, Hasan Reşit Tankut, Asım Us, Reşit Galip, Fahrettin Altay sayılabilir.

Mutat Zevat'la İsmet İnönü arasında her zaman belirgin bir uzaklık bulunmuş, *Milli Şef* döneminde, aralarından bazıları yeniden milletvekili seçilememiştir.

Mülkiye Cuntası • 1969 yılından başlayarak, o dönemde Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) genel sekreteri olan Bülent Ecevit'in yanında yer alan, Turan Güneş, Deniz Baykal, Besim Üstünel, Ahmet Yücekök ve Haluk Ülman'a partililer ve basın tarafından "Mülkiye Cuntası" adı verilmiştir. Bu beş ismin ortak yanı, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, eski adıyla Mülkiye Mektebi'nde okumuş veya öğretim üyeliği yapmış olmalarıydı. "Cunta", parti içinde yoğun eleştirilere konu oldu. Muhalifler, 1970 yılındaki olağanüstü kurultayda, "Ecevit'e evet, etrafına hayır" sloganıyla ortaya çıktılar. "Etraf", partiyi maceraya sürüklemekle suçlanan "Mülkiye Cuntası" idi.

CHP'nin 1992 Eylül'ünde yeniden açılıp, Deniz Baykal'ın genel başkanlığa, Besim Üstünel ve Haluk Ülman'ın da Genel İdare Kurulu üyeliklerine seçilmeleri üzerine, basında, CHP'ye yeniden "Mülkiye Cuntası"nın hakim olduğu yolunda yorumlar yapıldı.

TURAN GÜNEŞ VE MÜLKİYE CUNTASI

"Aslına bakarsanız, CHP içinde bir de üniversiteden gelen öğretim üyeleri arasında çekişme vardı. Bunlardan bir kısmı, Turan Güneş'e karşı oldukları için karşı çıkıyorlardı. Örneğin bir Muammer Aksoy'la bir Mukbil Özyörük'le ve hatta bir Nermin Abadan Unat'la aynı fakültede ders veren Güneş'in araları pek o kadar iyi değildi. Hatta, birinin ak dediğine diğeri kara diyordu. Güneş'e sorarsanız, Mülkiye'den CHP'ye gelenlerin çoğunun hangi yoldan geldik-

→

lerini bilmemektedir. Ve Turan Güneş, Mülkiye Cuntası ile ilgili olarak konuşurken böyle bir cuntanın bulunmadığını, bulunsa bile kendisinin içinde olmadığını, zira Mülkiye'nin ağır topları Aksoy, Abadan ve Özyörük'ün 1969'da, eski DP'lilerin affı sırasında partiden ayrıldıklarını belirtiyor ve şöyle devam ediyor:

"- Işin enteresan tarafı, ben Mülkiyeli değilim. 1969 sonrasında da ortaya çıkartılan "Mülkiye Cuntası"nın sözde mensupları arasında lanse edilenlerden Haluk Ülman'ın dışında Mülkiyeli olan da yoktur. Deniz Baykal, Haluk Ülman ve Besim Üstünel, Ecevit'in Genel Sekreter oluşundan kısa bir süre sonra partiye gelmişlerdir...

Büyük kavgalar olduğu sırada, Ecevit'in yanında sadece bu arkadaşlar yoktu... Kaldı ki Ecevit, yola sadece Mülkiyelilerle de çıkmamıştı. Bu okulla hiç ilgisi olmayan pek çok arkadaşlar vardı aramızda. Onların daha az etkili olduklarını sanmıyorum. Ben, politikada işe yarayan insanların sadece profesörler arasında bulunacağına inananlardan değilim. Akademik kariyer görmeden, çok işe yarayan insanların da bulunduğunu bilirim".

Akın Simav, *Turan Güneş'in Siyasal Kavgaları*,
İzmir 1975, s. 101-102

Nazar Boncuğu • 1950 seçimlerinde, Demokrat Parti ve Cumhuriyet Halk Partisi'nden başka Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne girebilen tek parti Millet Partisi oldu. Millet Partisi'nin de bir tek milletvekili vardı: Genel Başkan, Kırşehir milletvekili Osman Bölükbaşı. Bu durumundan dolayı Bölükbaşı'na "Nazar boncuğu" denilmiştir.

Bölükbaşı için ayrıca (☞ Tırt Osman)

Netekim • Konuşmalarında sık sık kullandığı "netekim" sözü, akıl yürütme tarzının simgesi olarak, 12 Eylül darbesinin lideri 7. Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in lâkabı haline gelmiştir. Lâkap, *Limon* dergisinin Temmuz 1988'de "Netekim" başlıklı bir köşe açmasından sonra kullanılmaya başlandı. Kenan Evren mantığı ve üslûbu içinde kaleme alınan -daha sonra kitap haline de getirilen- yazılardan oluşan "Netekim" köşesinin yazarı Şükrü Yavuz'un kullandığı müstear ad da, Evren'in ikinci Atatürk olma hevesini hicveder biçimde *Mustafa Kâmil Zorti*'ydi.

Mustafa Kâmil Zorti, 12 Eylül 1993'de 12 Eylül'ün yıldönümü şerefine *Cumhuriyet*'e "Netekim" başlıklı şu köşe yazısını yazdı:

12 EYLÜL'ÜN BAZI NOKSANLARI OLABİLİR...

Geçen gün balkonda istirahat ederken yan gözle de neşriyatı takip ediyordum. Kenan Evren'in resim sergisi açtığına ve "Ölünce resimlerim para edebilir, o bakımdan almakta fayda var" şeklinde bir beyanına şahit oldum. Eh, ben bunu da bundan 3 sene evvel neşrolunan ikinci Netekim kitabımda, "ölünce, yaptığım karakalem çalış-

→

malar belki de meşhur olacak diye söylememiş miydim" diye hayret ettim. Taklitçilik bizde bir hayli ileri gitmiş, onu bir defa daha anladım!

O esnada telefon çaldı. Arayan zat 12 Eylül'ün 13. sene-i devriyesi münasebetiyle, benden *Cumhuriyet*'e bir makale istedi. Kendisini refüze edemedim.

Lakin ahizeyi yerine koyduktan sonra da düşündüm. Niçün 12 Eylül'den, 12 Eylül'e hatırlanıyordum da, misal 7 mart veyahut da 18 ağustosta fikrimi soran olmuyordu?

Ola ki, bunun sebebi önyargılardır. Adın çıkacağına canın çıksın, boşuna dememişler! Oysa ki, benim biricik ilgi alanım 12 Eylül ve askeri müdahaleler değil ki. Mesela resim de yapıyorum, çiçek de suluyorum, vesaire... Amma bunu anlayacak insan nerede? Marko Paşa da yok ki, derdinizi ona anlatsanız!

Neyse, demek ki 12 Eylül'ün müdafaası da şu 60 milyonluk memlekette bir benim tekaüt omuzlarıma yük kalmış. Tabii, onlar istiyorlar ki, "12 Eylül muvaffak olamadı" diyeyim. Bunu itiraf etsem, sevinçten zil takıp oynayacaklar mevcut pusuda. Mütemadiyen ve inatla beklediklerinin de farkındayım netekim.

Halbuki her fırsatta ilan ve ikaz ettiğim gibi, bırakalım 12 Eylül'ün hükmünü de tarih versin. Ki, verecektir de. Ama 50, ama 100 sene sonra... İlle de 12 Eylül'den sitayişle bahsetmek istiyor değilim. Lakin, Sezar'ın hakkı Sezar'a, Zorti'nin hakkı da Zorti'ye! Şimdi, elinizi vicdanınıza koyun. Bu 12 Eylül'ün hiç mi yaptığı iyi iş yoktu, Allah'ınızı severseniz?

Bir defa, 12 Eylül evvelini aklımızdan çıkarmayalım. Farzımuhal müdahale olmasaydı ne olacaktı? Onu size ben tekrar edeyim: Memleket bir kardeş kavgasına girecekti. Bunu söyledim diye, yine aynı teraneye müracaat ediyor, afaki konuşuyor diyenler olmayacak mıdır şimdi? Olsun! Bu gibi şeyler demokrasinin cilvelerindendir.

Amma velakin, kardeş kavgası diye geçiştirdikleri şeyin sonu nereye varır; işte onu düşünen yok! Murat Karayalçın dahi, 12 Eylül 1980'in hesabını soracağız diyor. Kendi-

sinin çok üzerinde durduğu bir diğer husus da kıtlık rantı dediği şeydir. Yani, şehirlerimizde nüfusa kafi gelecek miktarda arsa yok, ev yok, o kıtlığın parsasını da birileri topluyor... Bunu dilinden düşürmüyor.

Şimdi içinizde, lafına yekun tut diyenler muhakkak ki mevcuttur... Amma, kardeş kavgasının ehemmiyeti işte bu noktada kendisini göstermektedir. Kardeş kardeşe düştü, darıldı, babaevinden ayrıldılar, ataerkil yani pederşahi dediğimiz müessese tarumar oldu, nüve yani çekirdek aile dediğimiz sisteme meyledildi. Üç kardeş, beş kardeş bir evde ikamet ederken ayrı ayrı evlere taşınmaya tevessül ettiler.

O vakit ne olacak? Ev bulamayacaklar! Zira bizde kafi miktarda ev yok ki! O vaziyette kıtlık başgösterecek. Karayalçın'ın bahsettiği kıtlık rantı ve onun neticesindeki suiistimallerin, yolsuzlukların, rüşvetin tohumları da böyle böyle ekilmiş olmayacak mı?.. Alın size 12 Eylül'ün bir faydası!

Şunu da ilave etmekte fayda var. 12 Eylül günü müdahale yapıldı, bu seneki 12 Eylül'de SHP kurultayı yapılıyor... Sıkı mıydı, '80'in, '81'in, '82'nin Eylül'ünde, böyle içinde Kürdü, Alevisi, Allah bilir hâlâ saman altından su yürütmeye çalışan komünistlerinin olduğu bir partinin kurultay tertip edebilmesi?.. Bakın, bu 12 Eylül'de yapılıyor. Yapılabiliyor... Demek ki, her şey o kadar da kötüye gitmemiş. 12 Eylül idaresi isteseydi, partileri bir daha ilanihaye açılmamak üzere kapatamaz mıydı? O vakit yandı gülüm keten kurultay olurdu! Birkaç sene kapatmakla iktifa etti.

Bunlar sadece iki misal. Elbette ki, 12 Eylül idaresinin noksanları olabilir. Onları da şimdikiler tamamlasın!

Ben isterdim ki, bu 12 Eylül günü size bu gibi didişmelerden değil de, sanattan, resimden, Fikret Mualla'nın benim tesirimde kalmış olmasından bahsedeyim. Lakin kısmet değilmiş ki, olmadı... Bugünün Mustafa Kamil Zorti'si 13 sene evvelinin MKZ'si değildir ki! Şartlar değiştikçe ademoğlu da değişiyor, hoşgörüsü artıyor.

→

Şimdi misal, Apo bana dese ki sana modellik edeyim de benim bir portremi yap... 13 sene evvel vereceğim gibi bir cevap verir miyim?

Fakat hissiyatımı anlatacak imkânlardan mahrumum. Kalkıp, Netekim FM diye bir radyo istasyonu dikip de millete fikirlerimi anlatsam; layığı o mudur?

Atatürk boşuna dememiş, "Beni hatırlayınız" diye. Değil mi netekim?

Okumuşlar Meclisi • 1961 Anayasası'na göre Türkiye Büyük Millet Meclisi, Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisi'nden oluşuyordu. Senatör olabilmek için aranan yükseköğrenim yapmış olmak koşulu nedeniyle, Senato'ya "okumuşlar meclisi" de denilirdi. 12 Eylül müdahalesiyle kapatılan Cumhuriyet Senatosu'na 1982 Anayasası'nda yer verilmedi.

Onar Komisyonu • 27 Mayıs 1960 darbesini gerçekleştiren askerler, daha ilk günden başlayarak yeni bir anayasa için harekete geçtiler. Bu amaçla İstanbul Üniversitesi öğretim üyelerinden Sıddık Sami Onar, Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, Naci Şensoy, Ragıp Sarıca, Tarık Zafer Tunaya, Hüseyin Nail Kubalı ve İsmet Giritli 27 Mayıs sabahı askeri bir uçakla Ankara'ya getirildi.

28 Mayıs günü, darbenin meşruluk sebeplerini açıklayan ve "fetva" olarak da anılan belgeyi hazırlayan profesörler, Ankara'dan Muammer Aksoy, İlhan Arsel ve Bahri Savcı'nın da katılımıyla yeni bir anayasa için çalışmalara başladı. Başkanlığa getirilen Sıddık Sami Onar'ın adıyla "Onar Komisyonu" ya da "İstanbul Komisyonu" olarak anılan bu kurulun hazırladığı taslak seçilmiş organlara güvensizliği, iktidarın aşırı bölünüp paylaşılması ve taşıdığı korporatif özellikler nedeniyle çeşitli çevrelerce eleştirildi. Bu arada, komisyonda tam bir hakimiyet kurmaya çalışan Onar'la görüş ayrılıkları bulunan İsmet Giritli ve Tarık Zafer Tunaya, Cemal Gürsel'in sözleriyle "lüzumundan fazla ince eleyip sık dokudukları için", Milli Birlik Komitesi tarafından görevden alındılar.

Onar Komisyonunun ve hazırladığı taslağın kamuoyun-

da tartışma konusu olması üzerine anayasanın, nispeten geniş bir temsile dayanan bir kurucu meclis tarafından hazırlanması kararlaştırıldı. 1961 Anayasası, Temsilciler Meclisi ve Milli Birlik Komitesi'nin biraraya gelmesiyle oluşturulan bu "Kurucu Meclis" tarafından hazırlandı.

15-16 Haziran • Sendikalar Kanununda yapılan değişiklikleri protesto amacıyla işçilerin İstanbul ve Kocaeli'nde kitlesel olarak başlattıkları işi bırakma ve gösteri yürüyüşlerine polisin müdahalesi üzerine 6 kişinin öldüğü, yüzlerce kişinin yaralandığı 15-16 Haziran 1970.

Adalet Partisi hükümetinin girişimiyle hazırlanan ve 12 Haziran'da TBMM'de kabul edilen yasa değişiklikleri arasında, işçilerin tepkisini uyandıran başlıca hükümler şunlardı:

- Sendika üyeliği, sendika yetkili organının kabulü şartına bağlanıyordu,
- Sendika kurucusu olabilmek için en az üç yıldan beri çalışıyor olmak gerekecekti,
- Bir sendikanın ülke çapında faaliyet göstermesi, o iş-kolundaki işçilerin üçte birini üye kaydetmesiyle mümkün olabilecekti,
- İşçi sendikaları konfederasyonu ancak Türkiye'deki sigortalı işçilerin üçte birini biraraya getirerek kurulabiliyordu,
- Uluslararası kuruluşlara katılma hakkı yalnızca en fazla işçiyi temsil eden konfederasyona tanınmıştı; sendikaların kooperatif kurmaları, ekonomik yatırım yapmaları da en çok üyesi bulunan işçi konfederasyonunun onayına bağlanmıştı.

Bütün bu değişikliklerin gerekçesi, Türkiye'deki "sendika bolluğuna son vermek" ve "güçlü bir sendikacılığı kurmak"tı. Ne var ki, uygulamanın, dönemin iki büyük işçi

konfederasyonundan Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu'nun (DİSK) kapatılmasıyla, TÜRK-İŞ'in ise artan yetkileriyle, işçi örgütlenmesinin "tekel"i haline gelmesiyle sonuçlanacağı apaçık ortadaydı. Nitekim Adalet Partisi hükümetinin Çalışma Bakanı Seyfi Öztürk açıkça "DİSK kapatılacaktır" derken, değişiklikleri ve TÜRK-İŞ'i şöyle savunuyordu: "Hür sendikacılığın kadrini bilmeyenlere, bunu bildirecek hükümler getirilmektedir. TÜRK-İŞ kızıl dikta isteyen şer kuvvetleri karşısında demokrasinin teminatıdır". Genel olarak Cumhuriyet Halk Partisi de hükümete paralel bir yaklaşım içindeydi. Üçte bir oranında işçiyi temsil şartı, TÜRK-İŞ üyesi CHP'li milletvekillerinin önerisiydi ve TBMM'de CHP grubu adına konuşan Burhanettin Asutay, "Bu tasarı sendikacılığımızın güçlü hale gelmesini temin edecektir. ... adaleti, müsavatı, hürriyeti ve birliği sağlayacak bu kanuna CHP olarak müspet oy vereceğiz" diyordu.

Bu koşullar altında değişikliklerin yasalaşmasını önleme çabaları sonuçsuz kalan DİSK yöneticilerinin, yeni mücadele yolları aradığı bir sırada, 15 Haziran 1970 günü AEG-Eti, Arçelik, Türk Demir Döküm, Otosan, Grundig, Philips, Singer, Aygaz, Profilo gibi İstanbul ve Kocaeli'nin belli başlı büyük işyerlerinde işçiler işi bırakarak yürüyüşe geçtiler. Gün boyunca, 115 işyerinden 70 bin işçi sokaklardaydı ancak hiçbir önemli olay çıkmadı. 16 Haziran günü yeniden yürüyüşe geçen işçilerle güvenlik kuvvetleri arasında çatışmalar çıktı, biri toplum polisi, 5 kişi öldü, 200'den fazla kişi yaralandı. Olaylar üzerine İstanbul ve Kocaeli'nde sıkıyönetim ilan edildi. Başbakan Süleyman Demirel olayları bir "ayaklanma" olarak niteliyor ve "rejim tehlike altındadır" diyordu. Olaylardan sonra, işçileri teşvik ettikleri gerekçesiyle tutuklanan DİSK yöneticileri yargılama sonunda beraat ettiler. Bu arada, önce Türkiye

İşçi Partisi sonra da Cumhuriyet Halk Partisi değişikliklerin iptali için Anayasa Mahkemesi'ne başvurdu, mahkeme, yasa değişikliklerinin çok büyük bir bölümünü iptal etti.

15-16 Haziran, sağ kesimin gözünde, Demirel'in ifade ettiği gibi, rejime yönelik bir ayaklanmadır. Sosyalist sol açısından ise Türkiye'de işçilerin sınıf bilinci kazanışının milâdı ve işçi sınıfının tarihsel devrimci önderliğinin bir kanıtı olarak görülür.

11'ler • 1- Birinci Nihat Erim hükümetinden (26.3.1971-3.12.1971) toplu olarak istifa eden 11 bakan. Bu konuda (☞ Reform Hükümeti).

2- Partilerinden istifa ettikten sonra 3. Ecevit hükümetinde (5.1.1978-17.10.1979) -biri hariç- bakanlık verilen Adalet Partili 11 milletvekili. (☞ Motel Hükümeti)

19'lar • (☞ Ispatçılar)

14'ler • 27 Mayıs darbesiyle yönetime gelen Milli Birlik Komitesi homojen bir grup değildi. Darbeden kısa bir süre sonra, izlenecek yol konusunda görüş ayrılıkları iyice belirginleşti. Cemal Gürsel ve Cemal Madanoğlu'nun başını çektiği grup, iktidarın bir an önce sivillere devredilmesi taraftarıydı. Hatta Madanoğlu, daha 27 Mayıs günü, yeni bir anayasa hazırlamak üzere İstanbul'dan gelen profesörlere "Siz profesörler heyeti, Yargıtay, Danıştay, Askeri Şura hepinizi Millet Meclisine toplayalım, Kurucu Meclissiniz diyelim... Müddet yarın 12'ye kadar. Saat 12'ye kadar hükümetinizi ilan edin Kurucu Meclis olarak. Ben askeri çekeyim" demiş ancak profesörlerin, askerlerin çekilmeyip, yasama yetkisine sahip bir ihtilal komitesi kurmalarını önermesi üzerine Milli Birlik Komitesi'ne giden yol açılmıştı.

Önde gelenleri arasında Orhan Kabibay, Alparslan Türkeş ve Orhan Erkanlı'nın bulunduğu diğer grup ise, her türlü toplumsal, ekonomik ve hukuki reformlar yapılmadan önce yönetimin sivillere devredilmemesini, hemen gitmenin, iktidarı Cumhuriyet Halk Partisi'ne devretmek anlamına geleceğini savunuyordu.

İki grup arasındaki mücadele Gürsel-Madanoğlu grubunun diğerlerini tasfiyesiyle sonuçlandı. Devlet Başkanı Cemal Gürsel'in 13 Kasım 1960 günü yayınladığı tebliğle 14 MBK üyesi emekliye sevkedildi ve bir süre sonra yurtdışındaki temsilciliklere müşavir olarak gönderildiler. Yurtdışında da, ülkedeki gelişmeleri izleyen, ilişkilerini sürdüren 14'ler, Temmuz 1962'de Brüksel'de yaptıkları toplantıda, liderlik ve ülkeye dönüşte izleyecekleri yol konularında anlaşamayınca, topluluğun dağılmasına, herkesin dilediği gibi hareket etmesine karar verildi.

Fazıl Akkoyunlu, Orhan Kabibay, Alparslan Türkeş, Mustafa Kaplan, Orhan Erkanlı, Muzaffer Karan, Şefik Soyuyüce, Dündar Taşer, Münir Köseoğlu, Rıfat Baykal, Ahmet Er, Numan Esin ve İrfan Solmazer'den oluşan 14'ler çoğunlukla Türkçü subaylardı. Nitekim aralarından 10'u, 1965 yılında, Türkeş'in liderliğinde sonradan Milliyetçi Hareket Partisi adını alacak olan Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisine girmiştir.

12 Eylül • Türk Silahlı Kuvvetlerinin "emir komuta zinciri içinde" bir darbe ile yönetime el koyduğu, iktidarın, Genelkurmay Başkanı Kenan Evren, Kara Kuvvetleri Komutanı Nurettin Ersin, Hava Kuvvetleri Komutanı Tahsin Şahinkaya, Deniz Kuvvetleri Komutanı Nejat Tümer ve Jandarma Genel Komutanı Sedat Celasun'dan oluşan Milli Güvenlik Konseyince ele alındığı 12 Eylül 1980. 12 Eylül dönemiyle ilgili olarak (☞ Altı Kasım Partileri, Asmaya-

lım da Besleyelim mi, Bayrak Harekâtı, 1402'likler, Hamzakoy, İcazetliler, Karıştır-Barıştır, Netekim, 83 Rejimi, Tak Tak Tak, Yasaklılar, Zincirbozan).

12 Mart • Türk Silahlı Kuvvetleri adına Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç, Kara Kuvvetleri Komutanı Faruk Gürler, Hava Kuvvetleri Komutanı Muhsin Batur ve Deniz Kuvvetleri Komutanı Celal Eyiceoğlu'nun imzalarıyla Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'a bir muhtıra verilerek, Adalet Partisi hükümetinin istifaya zorlanıp, ordu güdümünde "partilerüstü hükümetler" döneminin açıldığı 12 Mart 1971. 12 Mart dönemiyle ilgili olarak (☞ Ara Rejim, Balyoz Harekâtı, Kontrgerilla, Lüks Anayasa, Reform Hükümeti, Sayın Muhbir Vatandaş, Seçim Hükümeti, Sunay Formülü, Şehir Eşkıyası, Yahya Han Formülü, Ziverbey Köşkü).

12 Temmuz Beyannamesi • Cumhuriyet Halk Partisi-Demokrat Parti ilişkilerinin oldukça sertleştiği, hatta çok partili hayata son verileceği söylentilerinin yaygınlaştığı bir dönemde, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün, ilişkileri normal bir zemine oturtmak amacıyla, 11 Temmuz 1947 akşamı radyoda yaptığı konuşma "12 Temmuz Beyannamesi" olarak bilinir.

46 seçimlerindeki usulsüzlüklere tepki olarak sert bir muhalefet yürüten DP, seçim kanununun değiştirilmemesi üzerine Nisan 1947'deki ara seçimlere de katılmamıştı. DP lideri Celal Bayar'la, CHP'li başbakan Recep Peker'in karşılıklı suçlamalarıyla gerginleşen havayı yumuşatmak için önce Bayar'la sonra da Peker'le görüşen İnönü, beyannamede şöyle diyordu: "Benim bu son dinlediğim karşılıklı şikayetler içinde mübalağa payı ne olursa olsun, hakikat payı da vardır. İhtilalci bir teşekkül değil bir kanuni siyasi

partinin metodları ile çalışan muhalif partinin, iktidar partisi şartları içinde çalışmasını temin etmek lazımdır. Bu zeminde ben, Devlet reisi olarak, kendimi iki partiye karşı müsavi derecede vazifeli görürüm...

... Muhalefet teminat içinde yaşayacak ve iktidarın kendisini ezmek niyetinde olmadığından müsterih olacaktır. İktidar, muhalefetin kanun haklarından başka bir şey düşünmediğinden müsterih bulunacaktır. Büyük vatandaş kitleleri ise iktidarın bu partinin veya öteki partinin elinde bulunması ihtimalini vicdan rahatlığı ile düşünebilecektir".

İnönü bu sözleriyle ülkenin geri dönülmez biçimde çok partili hayata geçmiş olduğunu da ilan ediyordu. Demokrat Parti milletvekillerinden Prof. Rıfkı Salim Burçak, çok partili hayata geçiş sürecinde İnönü'nün pozisyonunu değerlendirirken şunları yazmaktadır: "Türkiye'de demokratik rejim iç ve dış şartların zorlaması sonunda kurulmuş olmakla birlikte, Milli Şefin tek partili otoriter idareyi sürdürme hususunda bir inat ve bir mukavemeti ile karşılaşmadı. Tersine olarak, Milli Şef, otoriter yönetimin devam ettirilmesi yolunda CHP'nin bazı aşırıları tarafından kendisine yapılan ısrarlı telkinlere uymamış olmak gibi bir basireti gösterdi. Bu basiret, memleketimizde tek partili otoriter rejimden çok partili sisteme sarsıntısız bir surette geçişi sağlamakta başlıca etken olmuştur". 12 Temmuz Beyannamesi İnönü'nün bu işlevinin veciz bir kanıtıdır.

18 Türk Büyüğü • Anavatan Partisi genel başkanı ve Başbakan Turgut Özal, cumhurbaşkanı olmaya karar verdikten sonra, yerine geçecek kişiyi belirlemek amacıyla ANAP meclis grubunda bir anket uyguladı. Özal ANAP milletvekillerinden, 18 kişilik başbakan adayları listesinden, istenilen ve istenilmeyen dörder kişinin adlarının işa-

retlenmesini istedi. Sözkonusu 18 aday basında ve siyasi kulislerde "18 Türk büyüğü" (veya "büyük Türk büyükleri") olarak hicvedilmiştir.

Parti içi dengeleri gözeterek, kendisine "veliaht" arayan Özal, anket sonrası aday sayısını sekize indirdi ve adaylardan aralarında görüşüp, üzerinde anlaşmaya vardıkları kişiyi kendisine bildirmelerini istedi. Farklı gruplara mensup ve her biri kendisinin başbakan olması gerektiğine inanan 8 adayın anlaşması mümkün olmadı. Parti içindeki "muhafazakârlar" grubundan Mehmet Keçeciler, Hüsnü Doğan ve Yusuf Özal harekete geçerek, "liberaller"den birisinin başbakan atanması durumunda olağanüstü kongrede başka bir adayı destekleyecekleri tehdidinde bulundular. Özal, cumhurbaşkanı seçildikten sonra, başbakan olarak "18 Türk büyüğü" arasında adı geçmeyen TBMM başkanı Yıldırım Akbulut'u atadı. Atama, kamuoyunda, "adayları yıldırım çarptı" biçiminde yorumlandı. Akbulut'un başbakanlığı parti içindeki "muhafazakârların başarısı olarak değerlendirildi.

"18 Türk büyüğü", Ali Bozer, Cemil Çiçek, Orhan Demirtaş, Hüsnü Doğan, Kaya Erdem, Safa Giray, Hasan Celal Güzel, Kâmran İnan, Lütfü Kayalar, Mehmet Keçeciler, İbrahim Özdemir, Ekrem Pakdemirli, Oltan Sungurlu, Mükerrem Taşçıoğlu, Güneş Taner, Cengiz Tuncer, Mesut Yılmaz ve Namık Kemal Zeybek'ti.

13 Namuslu Adam • (☞ Çankaya Hükümeti)

17'ler • (☞ 7'ler)

Ortadirek • İşçi, memur, emekli, küçük esnaf ve çiftçi gibi dar ve çoğunlukla sabit gelirli toplum kesimlerine işaret eden "ortadirek" deyimi, siyasi edebiyatımıza yoğun

olarak 1983 seçimleriyle birlikte girmiştir. Seçimlerden önce "ortadireği" güçlendirmek iddiasıyla çeşitli vaadlerde bulunan Anavatan Partisi genel başkanı Turgut Özal birinci parti olarak çıktıkları seçimlerden sonra, aldıkları oyu şöyle yorumluyordu: "Önemli bir çoğunluktan oy aldık. Bunlar ortadirektendir. Biz ortadirek partisiyiz".

Anavatan Partisi iktidarı (1983-91) icraatlarını "ortadirek yararına" diye sunarken muhalefet de ortadirek edebiyatına katıldı ve yapılan zamların ortadireği yıktığını, ortadireğin "bel verdiğini" öne sürdü.

20 Ekim 1991 genel seçimlerinde Doğru Yol Partisi'nin sloganlarından biri "Ortadirek yeniden güçlenecek" idi.

Ortanın Göbekçileri • (☞ Ortanın Solu)

Ortanın Solu • Cumhuriyet Halk Partisi genel başkanı İsmet İnönü, 1965 seçimleri öncesinde, partisinin "ortanın solu"nda yer alacağını ilan etti. Ne var ki "ortanın solu"nun ne olduğu konusunda parti içinde tam bir uyuşma yoktu. Örneğin, İnönü'nün şu sözlerine bakılırsa "ortanın solu" yaklaşımı özde hiçbir yenilik içermiyordu: "CHP bünyesi itibariyle devletçi bir partidir ve bu sıfatla elbette ortanın solunda bir anlayıştadır." "Aslında, laikiz dediğimiz günden beri ortanın solundayız. Halkçıysan ortanın solunda olursun".

CHP'nin merkez partisi karakterini değiştirmemesi gerektiğine inanan "muhafazakâr" grup açısından "ortanın solu" seçmenin CHP'nin solundaki oluşumlara, özellikle Türkiye İşçi Partisi'ne kaymasını önleyebilecek bir araçtı. Bu grup, tek parti döneminin Ankara valisi Nevzat Tandoğan'ın, "*solculuk gerekirse onu da biz yaparız*" sözlerinde ifadesini bulan bir yaklaşımı yineliyor gibiydi.

Bülent Ecevit'in önderliğindeki grup açısından da "orta-

nın solu" formülasyonu aşırı solun önünde bir engeldi. Ecevit, "Halkı adaletsizlikten, yolsuzluktan, baskıdan kurtarıcı ve toplumu sosyal adalet içinde kalkındırıcı tedbirler alınmazsa, ezilen, yoksulluk çeken insanlarda birikecek isyan duyguları, kabarıp taşma noktasına varabilir. İşte o zaman, aşırı sol akımlar bu isyan duygusunu, yıkıcı ve yaygın bir sel haline getirebilir. Ortanın solu bu sele karşı en sağlam duvar, en etkili settir" diyordu. Ancak Ecevit ve arkadaşları için "ortanın solu" CHP'nin sosyal demokrat bir partiye dönüşümü yolunda atılmış bir adım olarak da anlamlıydı. Ecevit, "Ortanın solundakiler, insancıllardır, halkçılardır, sosyal adaletçi ve sosyal güvenlikçidirler, ilerici, devrimci ve reformcudurlar, devletçi ve plancıdırlar, özgürlüğe bağlıdırlar ve sosyal demokrasiden yanadırlar" diyordu.

Sağ partilerin CHP'nin yeni yaklaşımına tepkisi, o yılların ünlü bir sloganında özetleniyordu: *"Ortanın solu Moskova yolu"*.

1966 yılındaki kurultayda Ecevit, genel sekreterliğe getirildi ve "ortanın solu" parti politikası olarak kabul edildi. Bunun üzerine CHP'nin 1965 seçimlerindeki başarısızlığını "ortanın solu" sloganının sınırlarının iyi belirlenmemiş olmasına ve "sosyalist bir görüşle" yorumlanmasına" bağlayan, aralarında Turan Feyzioğlu'nun da bulunduğu 40'dan fazla parlamenter, 1967'de partiden ayrılarak Güven Partisi'ni kurdular. Partiden ayrılmayan ancak, CHP'nin sola çekildiğini düşünüp bundan rahatsız olanlara *"göbekçiler"* ya da *"ortanın göbekçileri"* deniliyordu.

Muhafazakâr kanadın ayrılmasından sonra, Ecevit önderliğindeki Ortanın Solu hareketinin gücünü arttırması İsmet İnönü'yü de rahatsız etmeye başladı. İnönü, Mayıs 1972'de 34 yıldır üstlendiği CHP genel başkanlığından ayrıldı ve Ecevit genel başkan seçildi. İnönü, 1972 Kasım'ın-

da, "12 Mart şartlarının nazik mahiyetini ciddiyetle muhafaza ettiği bir zamanda, parti politikasının memleket için sakıncalı gördüğüm şekil ve istikamette değiştirilmesi sebebiyle" CHP üyeliğinden de istifa etti.

Ortanın solu, CHP'nin merkezde bir "devlet partisi"nden sosyal demokrat bir partiye evriminde bir ara aşamanın ifadesiydi. 70'li yılların ortalarından itibaren CHP kendini "sosyal demokrat" ya da "demokratik sol" olarak tanımlamaya başladı.

Argoda, "ortanın solu", az şekerli kahve, "ortanın sağı" ise çok şekerli kahve anlamında kullanılmaktadır.

Otuzbeşler • Demokrat Parti'nin 1946'da ciddi bir siyasal rakip olarak ortaya çıkışıyla birlikte, Cumhuriyet Halk Partisi de kendi içinde bölünmeye başladı. Herhangi bir uzlaşmayı düşünmeyen, muhalefet saflarında gericilerin toplandığına inanan ve otoriter yönetim alışkanlıklarından kurtulamamış eski kuşak "muhafazakâr" CHP'lilerin başında başbakan Recep Peker vardı. Peker yönetimini eleştiren, CHP'nin düşünce sisteminde ve iç yapısında değişiklik yapılması gerektiğini düşünen "ılımlılar" ise daha çok gençlerden oluşuyordu.

Parti içindeki bu hizipleşme ilk kez 26 Ağustos 1947 günü yapılan CHP Meclis Grubu toplantısında ortaya çıktı. Başbakan Recep Peker'in kendisine yöneltilen eleştiriler üzerine güvenoyu istediği bu toplantıda güvensizlik oyu veren 35 milletvekili, 35'ler diye bilinir. Aralarında Nihat Erim gibi İsmet İnönü'ye yakınlığı bilinen kimselerin bulunması, 35'ler hizbini İnönü'nün yarattığı yorumlarına yol açtı. Peker'in sağlık nedenlerini öne sürerek Eylül 1947'de istifa etmesi de 35'lerin parti içindeki gücünü gösteren bir gelişme olarak yorumlandı.

Özalp Olayı • (☞ Muğlalı Olayı)

p

Papatyalar • 1986 yılında, Anavatan Partisi genel başkanı ve başbakan Turgut Özal'ın karısı Semra Özal'ın başkanlığında kurulan Türk Kadınını Güçlendirme ve Tanıtma Vakfı çevresinde toplanan bürokrat, sanayici ve politikacı eşleri "papatyalar" olarak bilinir. Papatyaların Özal ailesine yakın olmak, iktidarın nimetlerinden yararlanabilmek için vakfı bir araç olarak kullandıkları, "Papatya Vakfı"nın gerçekte Anavatan Partisi'nin kadın kolları gibi çalıştığı ileri sürülmüştür. Toplu nikâh ve sünnet yaptırmak, ücretsiz muayene gibi etkinliklerine *TRT* yayınlarında çok fazla zaman ayrılması eleştirilirken, Vakıfla ilgili yolsuzluk iddiaları da Meclis'te soru önergelerine konu oldu. 20 Ekim 1991 seçimleriyle Anavatan Partisi'nin iktidardan uzaklaşmasından sonra dağılma sürecine giren Papatyalar kamuoyunun gündeminden düştü.

Plan mı Pilav mı • 1965 seçimleri kampanyasında Cumhuriyet Halk Partisi'nin öne çıkardığı konuların başında planlama geliyordu. Genel Başkan İsmet İnönü, "kalkınma ancak planla olur" derken, CHP'nin seçim beyannamesinde, iktidara geldiklerinde Devlet Planlama Teşkilatı'na yardımcı olmak üzere bir kurum oluşturulacağı ve bütün bakanlıklarda planlama birimleri kurulacağı belirtiliyordu. CHP'nin planlı ekonomiye yaptığı vurgu, planı sosyalist ekonomilerin bir aracı olarak algılayan Adalet Partililerin eleştirilerine yol açtı. AP Genel Başkanı Süleyman Demirel plana karşı olmadıklarını ancak abartılmaması gerektiğini belirtti: "Plan baraj değildir. Köprü değildir. Bir yol değildir, liman değildir, silo değildir, fabrika değildir. Plan yenmez içilmez. Olduğu gibi bırakıldığı

müddetçe milletin gündelik hayatına tesir etmez. Bu haliyle plan bir kağıtlar yığınıdır". Adalet Partisi'nin 1965 seçimleri öncesinde dile getirdiği "plan mı pilav mı" sloganı işte bu yaklaşımı özetliyordu. AP'nin tavrıyla, "bizim planımız bütçemizdir" diyerek planın karşısında yer alan Demokrat Parti arasında paralellikler kuran sol çevreler, AP'yi bu "liberal" yaklaşımı dolayısıyla eleştirdiler.

Prensler • Turgut Özal'ın başbakanlığı döneminde (1983-89), bürokraside üst kademe yöneticiliğine getirdiği, "genç", "iyi eğitim görmüş" ve hemen hepsi, oğlu Ahmet Özal'ın ABD'de okurken tanışıp arkadaş olduğu kişiler, Özal'ın "prensler"i olarak adlandırılmıştır.

Özal'ın ilk prensi, 1986 yılında Merkez Bankası başkan yardımcılığına getirilen Rüşdü Saracoğlu oldu. Klasik bürokrasinin kalelerinden biri sayılan Merkez Bankası'na hiç de alışık olunmayan biçimde yapılan bu atama tepkiyle karşılandı. Bürokrasi deneyiminden yoksun olmalarına karşın, kendilerine kamu bankaları, trilyonluk fonlar emanet edilen, Coşkun Ulusoy, Bülent Şemiler, Cengiz İsrafil, Engin Civan, Turgay Özkan gibi "prensler" de yönetim üslupları nedeniyle sık sık eleştirildiler.

> "Aslında bizdeki prenslik benzeri uygulamalara Kuzey'le ekonomik ve finansal olarak bütünleşme stratejisi izleyen diğer bazı Güney ülkelerinde de rastlamak mümkün. Bunun öncüleri, Şili'deki 'Chicago Boys' kabul edilebilir... Meksika'nın liberalleşme politikasını ABD ve çoğunlukla Harvard eğitimli, bürokrasi tecrübesi sınırlı bir elit kadro yürütüyor. Brezilya'da benzer bir durum var, hatta yabancı transferi bile serbest...
>
> Prenslerin övünerek açıkladıkları özgeçmişlerine bakılırsa sadece 'IMF'de çalıştı', 'Dünya Bankası'nda görev aldı', 'American Express'in New York merkezinden geldi' gibi
>
> →

kayıtlar var. Alt yönetim kademelerinde bile sorumluluk üstlendiklerine dair bir belirti yok. Türkiye'de uzman olarak çalıştırılmak için belki olumlu referansları var, ama iyi bir yönetici olmak ayrı bir deneyim ve formasyon istiyor. Doğaldır ki, iyi yöneticiler genellikle iyi uzmanlardan çıkar ve bir yerden başlamak gerekir. Ama herhalde, trilyonların konu olduğu devlet bankalarının genel müdürlüğünden, ekonomi bürokrasisinin tepelerinden değil...

Prensler, Türkiye'de yükselen değerlerin şekillendiği, gençlik kesiminde lisan öğrenme, yurtdışına kapağı atabilme özlemlerinin tam bir histeri halini aldığı, parlak bir kariyer çizgisinde yükselme hayallerinin hayatın merkezi olmaya başladığı bir dönemde toplum sahnesine çıktılar. Amerika olayını yaşamışlar, adları duyulduğu anda zirveye tırmanmışlardı bile. Gençlerin hayallerindeki gerçektiler; ebeveynlerin de çocuklarını görmekten mutuluk duyacakları noktalardaki parlak örnekler."

Hayri Kozanoğlu, *Yuppieler, Prensler ve Bizim Kuşak*, İstanbul 1993, s. 193

Psikopat Olayı • 1947 yılı bütçe görüşmelerinde Demokrat Parti adına konuşan Adnan Menderes'in eleştirileri üzerine yeniden söz alan Başbakan Recep Peker'in Menderes'in sözlerini, "... kötümser ve psikopat bir ruhun, mariz (hastalıklı) bir ruhun" ifadesi olarak tanımlaması üzerine sinirlenen DP milletvekilleri hep birlikte Meclis salonunu terkettiler ve 18-28 Aralık günleri arasında toplantılara katılmadılar. "Psikopat olayı" olarak bilinen, çok partili meclisteki bu ilk siyasi bunalım, yurt çapında da ciddi bir gerginliğe yol açtı. Meclise gelmeyen DP'lilerin cezalandırılmasını isteyen CHP'liler, meclisten tamamen çekilmeyi öneren DP'liler vardı. Tansiyonun yükselmesi üzerine devreye giren Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, DP

genel başkanı Celal Bayar ve Fuat Köprülü'yle görüştü. İnönü, görüşmeden sonra yaptığı açıklamada, hangi tarafın haklı ya da haksız olduğu üzerinde durmadığını ancak, "bir kısım milletvekili arkadaşların üzüntülü olmasından kendisinin de üzüntü duyduğunu" söyledi. Cumhurbaşkanının bu partilerüstü, aracı konumundan hoşnut olan Demokratlar meclise döndü ve psikopat krizi böylece atlatıldı.

MENDERES'İN TELEFONU

"... Bu psikopat sözcüğünü Peker'in niçin kullandığına dair gerçeğe uygun sandığım, şöyle bir açıklama duydum sonraları: Hükümetçe lüzum görülen kimselerin telefon konuşmaları ilgililer tarafından dinlenir ve bu konuda Başbakana bir rapor verilirmiş. (Demokratlar da aynı metodu kullanmışlardı). O arada elbette Adnan Menderes'in de telefon konuşmaları günü gününe izlenecekti. Kimi arkadaşlarıyla yaptığı şehirlerarası telefon görüşmelerinde Adnan Menderes, politikaya zerrece değinmeksizin, olur olmaz konular üzerinde saatlerce konuşur, birtakım argo deyimlerle süslü, ipe sapa gelmez lâflar edermiş. Raporları gören Başbakan da bir anlam çıkaramadığı bu konuşmaları okur şaşakalırmış. İşte önemli bir memleket meselesinin tartışıldığı Büyük Millet Meclisi'nde Adnan Menderes'in DP adına yaptığı itirazı ciddiye almak istemeyen Peker, herhalde iyi bir politikacı olmadığından kendini tutamamış ve 'sen normal bir adam değilsin' anlamına ağzından o hekimlik terimini kaçırıvermişti".

Nadir Nadi, *Perde Aralığından*, İstanbul 1964, s. 209

Pulliam Davaları • 1959-60 yıllarında, gazete ve dergilerin kapatılması, gazetecilerin hapsedilmesiyle sonuçlanan bir dizi dava "Pulliam davaları" olarak bilinir.

Amerikalı gazeteci Eugene Pulliam, 1958 yılında Türki-

ye'ye yaptığı ziyaret sonrasında, Demokrat Parti yönetimini eleştiren, ülkedeki gidişin tehlikeleri hakkında uyarılarda bulunan yazılar kaleme almış, bu makaleleri Amerika'da 72 gazetede yayınlanmıştı. Pulliam'ın bu yazılarının, *Dünya, Ulus, Vatan* ve *Kervan* gazeteleri ile *Kim* ve *Altıok* dergilerinde yayımlanması ve Başbakan Adnan Menderes'in kovuşturma açılması için izin vermesi üzerine bu gazete ve dergiler aleyhinde davalar açıldı. Yargılamalar sonunda, Menderes'in şikâyetini geri aldığı *Dünya* gazetesi dışındaki gazete ve dergiler kapatıldı, sorumluları -Naim Tirali, Ahmet Emin Yalman, Şahap Balcıoğlu vd.- hapis ve para cezalarına çarptırıldı.

Abdi İpekçi, 1 Ağustos 1959 tarihli *Milliyet* gazetesinde, "Pulliam'a Açık Mektup" başlığı altında şunları yazıyordu:

"Sayın Mr. Pulliam, lütfen bir daha Türkiye hakkında yazı yazmayınız. Gerçi sizin oralarda herkes istediğini düşünüp yazmakta serbesttir, basın hürdür. Ama siz lütfen Türkiye hakkında yazı yazmayınız. Çünkü bizim buralarda, basının hâlâ hür olduğunu zanneden bazı meslektaşlarımız var. Onlar bunları iktibas ediyorlar. Ama aradaki fark, şimdilik, 6 yıl 7 ay 16 gün hapis, 19.888 lira para cezası ve 3 gazetenin kapatılıp yüzlerce gazetecinin işsiz kalması...".

Demokrat Parti'nin basına yönelik baskı politikaları için ayrıca (☞ Ankara Hilton, Besleme Basın)

Reform Hükümeti • Ordunun *12 Mart* muhtırasıyla istifaya zorladığı Adalet Partisinin hükümetinin çekilmesinden sonra, yeni hükümeti kurma görevi Cumhuriyet Halk Partisi milletvekili Nihat Erim'e verildi. Partisinden istifa ederek, parlamento dışından 14 kişi, CHP'den 3, Adalet Partisinden 5, Milli Güven Partisi'nden 1 milletvekili ve bir Milli Birlik Grubu üyesi "tabii senatör"den oluşan "partilerüstü" bir hükümet kuran Erim, bunun bir "reform hükümeti" olduğunu ilan etti. Aslında, Demirel hükümetini anayasanın öngördüğü reformları yapmamakla suçlayıp, "reformları Atatürkçü bir görüşle" ve "partilerüstü bir anlayışla" ele alacak bir hükümetin kurulmaması halinde, ordunun "idareyi doğrudan doğruya üzerine almaya kararlı" olduğunu "hatırlatan" 12 Mart muhtırası karşısında bu bir zorunluluktu. Erim hükümetinin başbakan yardımcısı Sadi Kocaş, "bu hükümetin işbaşına geliş sebebi birtakım reformlar yapabilmek içindir. Ya bu reformları yapacağız veya bu işte uzun müddet kalmayacağız" diyordu. Hükümet programında yapılacağı belirtilen reformlar şunlardı: toprak reformu, eğitim reformu, mali reform, hukuk ve adalet reformu, enerji ve tabii kaynaklar reformu, idari reform.

Birinci Erim hükümetine dışarıdan alınan bakanlar iyi yetişmiş teknokratlardı. Erim'in onları kastederek, "reformları beyin takımı ile yapacağız" diye konuşmasından sonra "reform hükümeti", "beyin takımı" ya da "beyin kabinesi" olarak da anılmaya başlandı. 26 Mart 1972'de TBMM'den güvenoyu alan "beyin kabinesi" yalnızca 8 ay işbaşında kalabildi. Aralık 1971'de, hükümetin -çoğunlukla parlamento dışından atanmış- 11 üyesi istifa etti. 11'ler

olarak anılan bu bakanlar (Sadi Kocaş, Özer Derbil, Atilla Karaosmanoğlu, Hamdi Ömeroğlu, Atila Sav, Şinasi Orel, Osman Olcay, Mehmet Özgüneş, Selahaddin Babüroğlu, Ayhan Çilingiroğlu, Türkan Akyol) gerekçe olarak, ordunun müdahaleci tutumunu, inisiyatifleri dışındaki sıkıyönetim uygulamalarını, TBMM'deki siyasi partilerle, Adalet Partili idari kadroların engellemelerini ve başbakan Nihat Erim'in bütün bunlara kayıtsız kalışını gösterdiler. Erim, 11'lerin istifasından sonra yeni bir hükümet kurduysa da, dört ay sonra başbakanlıktan ayrıldı.

Birinci Erim hükümetinin başbakan yardımcısı Sadi Kocaş anılarında "Beyin takımı", "reform hükümeti" ve "11'lerden şöyle söz eder:

Programın son redaksiyonunda başbakanla aramızdaki ilk küçük ve şekle yönelik anlaşmazlık şu "Reform Hükümeti" teriminden çıktı. Tıpkı "Beyin Takımı" terimi gibi, böylesine sıfatları kendimize bizim değil, toplumun yakıştırmasının daha doğru ve gerçekçi olacağını söylediğim zaman (notuma aynen yazmışım) "Toplumun kafasında 10-20 sahifelik programdan hiçbir şey kalmaz. Böyle terimler ve sloganlar ise unutulmaz" demişti. Bu elbette doğru idi. Hâlâ da unutulmadı. Ama alay konusu oldu yıllarca". (s. 96).

"12 Mart'tan sonraki 2 yıllık dönem, Cumhurbaşkanı-Genelkurmay Başkanı ikilisine ilâveten, zaman zaman bu ikiliye katılmış üçüncü ve dördüncü kişilerin, parlamentodaki parmak çoğunluğu ile işbirliği yaptığı ve yönetime etkili oldukları bir acayip dönemdir.

Hükümet bir iki ay bunun farkına varıncaya kadar, samimi olarak programını uygulamak için uğraşmıştı. O program tam olmasa bile, aydın Türk toplumunun özlemini dile getiren bir programdı.

Ancak başlangıçta hem sağ hem sol, kısa bir süre sonra da sağın sinmesi sonucu, aşırı solun gemi azıya alarak,

→

kendi bildiklerine göre ülkeye hakim olmak isteyenlere gerekçe hazırladıkları bir anormal devrin hikâyesidir 12 Mart olayları. Bu azgınlıkları bahane ederek, zaman zaman parlamento üyelerinin kulaklarına (parlamento kapatılabilir) diye haberler fısıldayarak, istedikleri olumsuz kararları rahatça aldırabilecekleri bir dönemdi 12 Mart yönetimi. Ve bu tutumun karşısına çıkabilen sadece hükümetin bir avuç üyesiydi.

Bu olumsuz tutumlarla Anayasa değiştirilmiş, ama örneğin, toplumun hasretle beklediği bir toprak reformu mücadelesinde hükümet, parlamentodaki parmak çoğunluğunu oluşturan karşı devrimcilerle başbaşa bırakılmışlardı.

Bu durumlara mani olmaya çalışan hükümetin bir kanadı, (11'ler) 8 ay mücadeleden sonra, başka çıkar yol almadığını görmenin çaresizliği içinde, bu durumu bütün çıplaklığı ile millete anlatarak şeref ve haysiyetlerini kurtarmak için istifadan başka çıkar yol bulamamışlardır.

Sınır tanımaz yasadışı uygulamalar, tutuklamalar ve hele tutuklananlara tatbik edilen çağ ve insanlık dışı işkence havadisleri toplumu ve dünyayı sararken, bunu istifa dilekçelerinde belirttikleri için, istifa eden bakanlara, hükümetin bir memuru olan Genelkurmay Başkanı devlet radyosundan neler söylememiştir.

Sadi Kocaş, *12 Mart Anıları,* İstanbul 1978, s. 532

Reşad-ı Sani • 1950 yılında Demokrat Parti genel başkanlığını bırakıp Çankaya'ya çıkan Celal Bayar, halktan ve devlet yönetiminden uzaklaşıp, kendi âleminde bir saray hayatı yaşadığı gerekçesiyle, İttihatçıların 1913'teki Babıali baskınından sonra tamamen etkisizleşen padişah Mehmed Reşad'a benzetilerek, "Reşad-ı Sani" (ikinci Reşad) olarak nitelenmiştir. Sedat Simavi, *Hürriyet* gazetesinde yayınladığı "Cumhurbaşkanına Açık Mektup"ta, bu benzetmenin

gerekçeleri ve yaygınlığı üzerine şunları yazmıştır:

"Türk ulusu DP'yi iktidara ne Koraltan'ın göbeği ne de Köprülü hocanın kara gözleri için getirmedi... Sizin Devlet Başkanlığına gelmenizle her şey sanki sona erdi. Bir kenara çekilivermeniz hiç de iyi olmadı... şu anda etrafınızı çevirmiş olan dalkavukların demir perdesiyle memleketin göbeğinde fakat milletten uzak yaşamaktasınız. Biliyor musunuz, bu halinize bakarak size 'Reşad-ı Sani' adını takmış olanlar arasında en yakınlarınız bile var".

Ruh ve Felsefe • Sağ siyaset söyleminde kimi zaman "öz", kimi zaman "içerik", hatta kimi zaman "ideoloji" anlamında kullanılan kalıp... Partilerin, siyasî hareketlerin, çeşitli metinlerin, nadiren rastlanmakla birlikte bazı yasaların "ruh ve felsefe"sinden söz etmek, özellikle DP-AP çizgisinin söyleminde önemli yer tutmuş; böylece bir ortak düşünce boyutuna ve derinliğine kavranması gereken ilkelere vurgu yapmak istenmiştir. 12 Eylül kadroları da zaman zaman 1982 Anayasası'nın "ruh ve felsefe"sinden söz etmişlerdir.

Sancar Komisyonu • (☞ Tahkikat Komisyonu)

Sayın Muhbir Vatandaş • (☞ Muhbir Vatandaş)

Seçim Hükümeti • 12 Mart 1971 muhtırasıyla 14 Ekim 1973 genel seçimleri arasındaki *"ara rejim"*in, kontenjan senatörü Naim Talu başkanlığında kurulan son hükümeti "seçim hükümeti" olarak bilinir. Daha sonra da seçim öncesinde kurulan kısa ömürlü, geçici hükümetler "seçim hükümeti" diye adlandırılmıştır.

Demirel hükümetinin 12 Mart muhtırası nedeniyle istifa etmesinden sonraki hükümetler (I. ve II. Nihat Erim ve Ferit Melen), o dönemde çok umut bağlanan bir modelle, "partilerüstü hükümet" modeliyle kurulmuştu. Ne var ki büyük reformlar yapmak üzere işe başlayan bu hükümetler, siyasi partiler ile ordu arasında sıkışıp kaldılar ve uzun ömürlü olamadılar. Genelkurmay Başkanı Faruk Gürler'i cumhurbaşkanı yapma hesaplarının TBMM'de geri tepmesi ve Adalet Partisi ile Cumhuriyet Halk Partisi'nin anlaşmalarıyla Fahri Korutürk'ün cumhurbaşkanı seçilmesi (Nisan 1973) de "ara rejim"in sonunu hızlandıran gelişmeler oldu.

Naim Talu başkanlığında, 13 Adalet Partili, 6 Cumhuriyetçi Güven Partili, 3 bağımsız ve parlamento dışından iki bakanla, AP ve CGP arasındaki bir protokole dayanılarak kurulan Talu hükümetinin programında öncelikle yer verilen hedef, ülkeyi arızasız olarak genel seçimlere götürmekti. Nitekim, 15 Nisan 1973'te hükümetin kurulmasından 6 ay sonra genel seçimler yapıldı. Talu hükümeti, her ne kadar "seçim hükümeti" olarak adlandırılmışsa da, 73

seçimleri sonrasında, TBMM'nın parçalı yapısı ve koalisyon pazarlıklarının uzaması nedeniyle Cumhuriyet Halk Partisi-Milli Selâmet Partisi koalisyonunun kurulduğu 26 Ocak 1974'e kadar işbaşında kaldı.

Seçim hükümeti modeli, CHP-MSP koalisyonunun bozulduğu 74 Aralık'ında başgösteren hükümet krizi dolayısıyla yeniden gündeme geldiyse de, özellikle Adalet Partisi ve MSP tarafından, seçim hükümeti değil, hizmet ve icraat hükümeti kurulması gerektiği savıyla engellendi.

864 Rakımlı Tepe • (☞ Çankaya)

83 Rejimi • *12 Eylül* askeri müdahalesinden sonra ilk genel seçim 6 Kasım 1983'te yapıldı. Siyasi partilerin özgür katılımının engellendiği bu seçimden sonra Milli Güvenlik Konseyi yönetimi sona erdi ve sivil hükümet göreve başladı. Anavatan Partisi iktidarıyla devam eden bu yeni dönem muhaliflerce "83 rejimi" olarak adlandırılmıştır. Bununla bir yandan MGK döneminde çıkarılan anayasa ve yasaların yürürlükte bulunması nedeniyle henüz gerçekten sivil ve demokratik rejime geçilmemiş olduğu, bir yandan da Anavatan Partisi iktidarının, askeri yönetimin sivil bir devamı olduğu, bütünüyle "12 Eylül felsefesi"ne bağlı olduğu anlatılmak isteniyordu. Muhalefete göre, gerçek demokrasiye geçiş ancak "83 rejimi"nin sona erdirilmesiyle mümkün olabilirdi. Nitekim, 20 Ekim 1991 seçimlerinden sonra kurulan Doğru Yol Partisi-Sosyal Demokrat Halkçı Parti koalisyon hükümetinin demokratikleşme programının hareket noktasını "83 rejiminin tasfiyesi" oluşturmuştur.

Selanik Dönmesi • Osmanlı İmparatorluğu'nun son çeyrek yüzyılında İstanbul'un ardından adı ve ağırlığını en fazla duyuran şehir Selanik'tir. Osmanlı Balkanlar'ının

adeta kalbi olan bu şehir, başta İttihat ve Terakki olmak üzere Abdülhamit'in mutlakiyetçi yönetimine muhalif her türden akımın karargahı idi. Abdülhamit'i meşrutiyet ilanına zorlayan eylemlerin düğmesine buradan basılmış, sonuçta Abdülhamit'i tahttan indirecek Hareket Ordusu burada tertiplenip İstanbul üzerine yürümüştü.

Bu bakımdan Osmanlı İmparatorluğu'nu yıkıma götüren sürecin Abdülhamit'in İttihat ve Terakki tarafından tahttan indirilmesi ile başladığına inanan -1908 sonrası tarihimizde dinî ve sağ akımlar içinde büyük kabul görenanlayış ve yaklaşımın indinde Selanik "uğursuz" bir çağrışıma sahiptir. Bu çağrışım Selanik'in o dönemde büyük ve etkin bir Yahudi cemaati barındırıyor oluşuyla daha da güçlenir. Nitekim sağcı ve özellikle İslamcı tarihçiler ve siyasal düşünürler, Abdülhamit'e tahttan indirilme kararını tebliğ eden İttihat ve Terakki heyetinde Selanik Yahudi cemaatine mensup bir üyenin de bulunuşunu İttihatçıların en affedilmez suçlarından biri sayarlar.

Osmanlı ve Türkiye coğrafyasının dışında kaldıktan sonra da, sözü edilen kişinin Selanik'le ilgili olumsuz - adeta lanetli- imajı yaşamaya devam etmiştir. Bunun bir nedeni 1600'lü yıllarda müslümanlığa geçen Selanik Yahudilerinden bir kesimin daha sonra yerleştikleri İstanbul'da bir cemaat olarak varlığıdır. Aralarında yarı örtük ama güçlü bir dayanışma olduğu söylenen bu cemaatin böylece edindiği özellikle ticari ve kültürel sahadaki etkinlik, aynı sağ ve dinî akımlarca hep bir "rahatsızlık" konusu olagelmiş ve bu duygu sözkonusu cemaatin "aslında Yahudiliği terketmedikleri" yolundaki iddiayla birleştirilerek "Selanik dönme"lerine bir tür Truva atı gibi bakılması sonucunu doğurmuştur.

Selanik'in sözkonusu sağ ve İslamcı siyasal gelenek tarafından bir kez daha "uğursuz"laştırılmasının öteki ve en

aktif nedeni ise bilindiği üzre M. Kemal'in Selanik doğumlu oluşudur.

Dolayısıyla bu geri planın varlığında "Selanik dönmesi" tabiri, sağ ve dini siyasal söylemin gözde argümanlarından biri olan "içimizdeki -yıkıcı- virüs"ün yerli türünün adeta genel adı olarak kullanıldığı gibi; "arif olan anlar" üslubunca yazılıp, konuşulduğunda da özel olarak M. Kemal'i anlatır.

Sine-i Millete Dönmek • Çok partili hayatımız boyunca, siyasi partiler dönem dönem, meşruluğunu yitirdiği gerekçesiyle Türkiye Büyük Millet Meclisi'nden çekilip mücadeleye halk arasında devam edecekleri, "sine-i millet"e dönecekleri tehdidinde bulunmuşlardır. Fiilen hiçbir zaman gerçekleşmediği için, sine-i millete dönmenin tam olarak nasıl bir şey olduğu bilinememektedir.

"Sine-i millete dönmek" fikri ilk olarak 1946 seçimlerinden hemen sonra Demokrat Partililer tarafından telâffuz edildi. Seçimlerde yapılan hileler nedeniyle meclisin ve Cumhuriyet Halk Partisi iktidarının meşru olmadığını öne süren kimi DP'liler, mecliste bulunmanın yapılan baskı ve hileleri onaylamak anlamına geleceğini öne sürerek "sine-i millet"e dönülmesini istediler.

27 Mayıs'tan sonra oluşan ilk parlamentoda, AP üzerinde ordudan ve CHP yanlısı kamuoyundan kaynaklanan baskılar üzerine; özellikle 1963 Kasım'ında AP Genel Merkezi'ne yönelik kitlesel saldırıdan sonra, AP'nin bazı radikalleri (☞ Hışımlılar) "sine-i millete dönme" fikrini tartıştılar.

70'li yılların ikinci yarısında, değişik gerekçelerle sık sık "sine-i millet"e dönmekten söz edildi. Örneğin, 1978'de Adalet Partili 9 milletvekilinin, özürsüz ve izinsiz olarak 45 gün birleşime katılmamaları nedeniyle Meclis İçtüzüğü

gereğince üç aylık yolluklarının kesilmesi gündeme geldiğinde, AP genel başkanı Süleyman Demirel'in tepkisi "milletvekillerine ceza verilirse sine-i millete döneriz" oldu.

1989-90 yıllarında "sine-i millet"e dönme tehdidi bu kez Doğru Yol ve Sosyal Demokrat Halkçı Parti tarafından gündeme getirildi. Her iki parti, iktidardaki Anavatan Partisi'nin 26 Mart 1989 yerel seçimlerinde büyük oranda oy kaybetmesi nedeniyle TBMM'deki milletvekili dağılımının halkın gerçek iradesini yansıtmadığını, meşruluğu zedelenmiş böyle bir meclisin cumhurbaşkanı seçemeyeceğini öne sürerek, "sine-i millet"e dönebileceklerini açıkladılarsa da, bu da gösterişli ve dokunaklı bir tehdit olmaktan öteye geçemedi.

1946'dan bu yana sine-i millete dönmek tehdidini "kuvveden fiile" çıkarabilen tek milletvekili, 1989 yılında, Turgut Özal'ın cumhurbaşkanı seçilmesini protesto etmek amacıyla milletvekilliğinden istifa eden Mustafa Murat Sökmenoğlu (Doğru Yol Partisi- Hatay) oldu. Sökmenoğlu, TBMM'nin 19.10.1989 tarihli birleşiminde, Özal'ın seçilmesi durumunda "sine-i millet"e döneceğini şöyle açıklamıştı:

"Mustafa Murat Sökmenoğlu (Devamla): Sayın milletvekilleri, Türkiye Büyük Millet Meclisinin Sayın Özal'ı, ANAP Grubunun Meclisteki çoğunluk oylarıyla Cumhurbaşkanı seçmesini önlemek, şimdi bizlerin, milletin temsilcilerinin bir görevidir. Bu oylamaya, bir milletvekili olarak milletin arzusu istikametinde katılmayacağız. Millet, vekaletini geri aldığı halde, Anavatan'ın kendi kendine Cumhurbaşkanı seçmesi karşısında, bu mukaddes çatı altında yapılacak bir şey kalmamaktadır. Seçime katılmadığıma göre, milletimize verdiğim şeref sözünü, Mecliste yaptığım yeminin gereğini yerine getirmek için geriye bir tek şey kalıyor, o da milletvekilliğinden istifadır. (ANAP sıralarından gürültüler)

→

İsmet Oktay (Eskişehir)- Ver, ver...

Mustafa Murat Sökmenoğlu (Deyamla)- Bu istifayı, şahsen şerefli bir görev sayıyorum sayın milletvekili.

Sayın Başkan, sayın milletvekilleri, Anayasaya, demokrasiye ve genel ahlaka aykırı yapılan seçimi milletle beraber kınıyorum. Milletin bana verdiği kutsal emanetle göreve devamı bu şartlar içinde maalesef içime sindiremiyorum. Onun için, Sayın Özal'ın Cumhurbaşkanlığına seçilmesi halinde, millet sinesine, yani sine-i millete dönmek için, milletle beraber, gerçek demokrasiyi gerçekleştirmek için milletvekilliğimden istifa edeceğimin ifadesiyle Yüce Meclise arzı veda ediyor, saygılarımı sunuyorum. (Alkışlar)

Sofra • İçkiyi ve gece yaşamasını sevdiği bilinen Atatürk, özellikle yaşamının son yıllarında zamanının büyük bir kısmını "sofra"da geçirmiştir. Hemen her gece sabahlara dek süren "Atatürk'ün sofraları" kimilerine göre "bir tür akademi", kimilerine göre ise bir içki ve eğlence masasıdır. Aslında Falih Rıfkı'nın belirttiği gibi "sofra" bunların hepsidir. "Selânik'te askeri dehasını tanıtan tatbikat oyunlarına sofrasından kalkarak gittiği gibi, her devrim gününün başlangıcı da bir sofra sabahı idi. Eğlence âlemi, aşıp taştığı (Atatürk'ün) yer de yine sofra meclisi olmuştur. Bu ne zaman bir zevk ve eğlence, ne zaman büyük taarruzu hazırlayan bir kumanda heyeti ve ne zaman en çetin devlet işlerini karara bağlamak topluluğu idi, tahmin edemezdik". Bütün bu özellikleriyle "sofra" bir dönemin en önemli siyasi mekânlarından biridir.

Sol Amigolar • Turgut Özal'ın başbakanlığı sırasında (1983-89) sol görüşlü gazetecilere, özellikle de *Cumhuriyet* gazetesi yazarlarına verdiği ad. Özal kötü niyetli ol-

makla eleştirdiği bu gazeteci ve köşe yazarları hakkında şunları söylüyordu:

'Bazı basınımızda sol amigolar var. Ne söylerseniz söyleyin onlar bildiklerini yazıyorlar. Onun için pek aldırdığım yok, amigo deyip geçiyorum".

"Sol amigolar var... bakıyorum yazılarına, maşallah hepsi siyasi muarız. Siyasi muarızlarımız olacak ama sol amigolar partilerden fazla particilik yapıyorlar".

Cumhuriyet gazetesi yazarı Uğur Mumcu da "sol amigolar" eleştirisine karşılık Başbakan Özal'ı "holding amigosu" olarak eleştirmişti.

SS Kararnameleri • 1990 yılında Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu tarafından Güneydoğu Anadolu bölgesindeki olağanüstü hal uygulamasıyla ilgili olarak çıkarılan kanun hükmünde kararnameler.

"Genel güvenlik ve kamu düzenini korumak, şiddet olaylarının yaygınlaşmasını önlemek amacıyla" önlemler getiren kararnameler, Olağanüstü Hal Bölge Valisi ve diğer valilere, sıkıyönetim döneminde görülebilecek yetkiler tanıyarak, olağanüstü hal uygulamasını "sivil görünümlü sıkıyönetim"e dönüştürdü. Kararnamelerle valilere tanınan yetkilerden bazıları şunlardı:

- Bölge dışında basılıp basılmadığına bakılmaksızın her türlü yayının basımı, dağıtımı, yayınlanmasını yasaklamak, gerektiğinde bunları basan matbaaları kapatmak,
- Zararlı faaliyetlerde bulunanları bölge dışına çıkartmak,
- Sendikal hakları askıya almak,
- Köy, mezra gibi yerleşim merkezlerini boşaltmak, birleştirmek, yerlerini değiştirmek.

Kararnamelerde verilen yetkileri kullanırken alınan ka-

rar ve tasarruflara karşı yargı yolu da kapatılmıştı.

Basına yönelik sansür ve cezaların arttırılmasıyla, yurttaşlara bölge dışına sürülmesini kolaylaştıran kararnamelere, bu özelliklerinden dolayı, muhalif kamuoyunda *"sansür ve sürgün kararnameleri"*; bu sözcüklerin başharflerinden hareketle kısaca, "SS Kararnameleri" adı verildi. Böylece, "SS Birlikleri" dolayımıyla Nazi rejimine de atıf yapılmış oluyordu.

Su Müdürü • 1965'de büyük ölçüde kapatılan Demokrat Partili seçmenlerin oylarına dayanarak başbakan olan Süleyman Demirel, eski DP'li yöneticilerin bütünüyle benimsediği bir lider olmadı. 1965-1980 yılları arasında Celal Bayar-Demirel ilişkisi her zaman mesafeli, çoğunlukla da gergindi. Kendisinden hoşnutsuz eski DP'lilerin gözünde Demirel, -Celal Bayar'ın sözleriyle- "Su müdürü" idi. Bayar, Demokrat Parti iktidarı döneminde Devlet Su İşleri genel müdürü olan Demirel'den, "bizim su müdürü" diye küçümseyerek söz ederken, hem Demirel'in "gelip geçiciliğini", aslolanın Demokrat Parti olduğunu vurguluyor hem de Demirel için kullanılan *"Barajlar Kralı"* yakıştırmasına karşılık vermiş oluyordu.

Sunay Formülü • 1973 yılındaki Cumhurbaşkanlığı krizini, Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'ın görev süresini uzatarak aşma yolundaki çabalar "Sunay formülü" olarak anılır.

Cevdet Sunay'ın görev süresi 1973 Mart'ında bitecekti ve Genelkurmay Başkanı Faruk Gürler cumhurbaşkanlığı için en güçlü adaydı. Gürler, cumhurbaşkanı olmak amacıyla Genelkurmay Başkanlığı'ndan ayrıldı ve kendisine yer açmak için görevinden çekilen Mehmet İzmen'in yerine kontenjan senatörü olarak TBMM'ye girdi. Sivil kamu-

oyu da, Cemal Gürsel'le başlayıp Sunay'la devam eden, Genelkurmay başkanlarının cumhurbaşkanı yapılarak cumhurbaşkanlığının bir tür "askeri hanedan"a dönüştürülmesi sürecinin bu üçüncü safhasını da büyük çoğunlukla destekliyordu. *Günaydın* gazetesinde Necati Zincirkıran, "aklı başında herkes Gürler'i cumhurbaşkanı görmekten büyük memnunluk duyacaktır" diye yazarken, *Cumhuriyet* gazetesinin bir yorumunda, "Silahlı Kuvvetlerin doğrudan doğruya benimsediği aday dışındaki kimselere yönelmek mantıkla bağdaşır iş değildir" denilmekteydi. *Ara rejim* şartlarında sıkıyönetim komutanlıkları da yayınladıkları bildirilerle Gürler'in cumhurbaşkanlığının tartışma konusu yapılmamasını ihtar ediyor, gazetelere fiilen sansür uygulanıyordu.

Cumhurbaşkanlığı seçiminin ilk turu 13 Mart 1973 günü yapıldı. TBMM binası askeri birliklerle çevrilmiş, Meclis koridorlarını, izleyici localarını yüksek rütbeli subaylar, generaller doldurmuştu. Askerler Gürler'in seçilmesi için milletvekillerine baskı yapıyordu. Ne var ki, Adalet Partisi adayı Tekin Arıburun kadar bile oy alamayan Gürler seçilemedi. Gerçi, AP'den, daha çok da Cumhuriyet Halk Partisi'nden "fire"ler vardı; ancak bütün fiili baskılara ve kamuoyuna hakim olan, "Gürler seçilmezse ordu darbe yapar" inancına rağmen TBMM çoğunluğunun gösterdiği sivil direnç önemliydi. Bu direnç bir oranda, yerine Genelkurmay başkanı olamayınca Gürler'den desteğini çeken ve yönetime el konulmasına karşı olduğunu açıklayan Hava Kuvvetleri komutanı Muhsin Batur'un tutumundan da güç alıyordu.

"Gürler olayı"ndan sonra, ordunun üst kademe yöneticileri Cevdet Sunay'ın görev süresinin uzatılması yolunda bir "çözüm"ü empoze etmeye başladılar. Sunay'dan, Silahlı Kuvvetlerin siyasetten ellerini çekerek kışlalarına dön-

mesini sağlamak için çalışacağına dair güvence alan AP ve CHP de "Sunay formülü"nü benimsedi. Cumhurbaşkanının görev süresini uzatabilmek için bir anayasa değişikliği gerekiyordu. Ne var ki Millet Meclisi'nde değişiklik için zorunlu 300 oy yerine 299 lehte oy çıktı. Böylece, sorunu belirsiz bir geleceğe erteleyen "Sunay formülü" gündemden düştü ve kontenjan senatörü, emekli amiral Fahri Korutürk'ün AP ve CHP'nin anlaşmasıyla cumhurbaşkanı seçilmesine giden yol açılmış oldu.

Süper Vali • Anavatan Partisi hükümetinin 1987 yılında çıkardığı bir kanun hükmünde kararname ile Bingöl, Diyarbakır, Elazığ, Hakkâri, Mardin, Siirt, Tunceli, Van, Batman ve Şırnak illerini kapsamak üzere Olağanüstü Hal Bölge Valiliği teşkilatı kuruldu. İlk Olağanüstü Hal Bölge Valisi Hayri Kozakçıoğlu, sahip olduğu geniş yetkiler dolayısıyla "Süper Vali" olarak adlandırılmıştır.

Şalcı Erim • Cumhuriyet Halk Partisi'nin önde gelen isimlerinden Nihat Erim 1946'da yazdığı bir yazıdan dolayı uzun süre bu adla anılmıştır.

Çok partili hayatın ilk belediye seçimleri 26 Mayıs 1946'da yapıldı. Seçimlerin bir yıl erkene alınmasını ve iki dereceli seçim sistemini eleştiren Demokrat Parti bu seçimlere katılmayarak CHP'yi hile ve baskı yapmakla suçladı. Olaylı geçen seçimlere katılma oranının da düşük olması CHP'lilerin çok partili sistem hakkındaki düşüncelerini oldukça etkiledi. Erim, böyle bir hava içinde, parti yayın organı *Ulus* gazetesine yazdığı bir yazıda (30.5.1946) "... sosyal bünyede derin rahatsızlıklar müşahede edildiğinde bunu gidermenin yolu, bir müddet için 'hürriyet ilahının üzerine bir şal örtmek' ve yukarıdan aşağı bir otorite tesis eylemektir" diyordu. Erim'in, "tek parti alışkanlıkları" içinde kaleme aldığı bu tehditkâr yazı bir hayli eleştirildi. Belki yazıya gösterilen tepkilerin de etkisiyle Nihat Erim 1947 yılından itibaren sertlik yanlısı Recep Peker'e karşı, parti içindeki "ılımlılar"ın başta gelenlerinden biri oldu.

Şapka • Sürekli olarak taktığı (60 numara, Borsalinos marka, fötr) şapka Süleyman Demirel'le özdeşleşmiştir. 1982 Anayasası'nın geçici 4. maddesi gereğince yasaklı bulunduğu 1983-87 yılları arasında, Demirel'i temsilen Doğru Yol Partisi gecelerine de katılan "şapka" yandaşlarının gözünde demokrasinin simgesi haline geldi. Buna karşılık Demirel'in, Silahlı Kuvvetlerin 12 Mart 1971'de verdiği muhtıra üzerine başbakanlıktan istifa etmesi muhaliflerince, demokrasiye ve meclis üstünlüğü ilkesine bir

inançsızlık ve cesaretsizlik kabul edilmiş, bu tutumu "şapkayı alıp gitmek" diye nitelenmiştir. Demirel ise istifasını "yapılacak başka ne vardı? Ve nihayet orduya karşı sivil hükümet kendisini neyle koruyacaktı? Halkı ayaklanmaya mı teşvik edecekti?" biçiminde gerekçelendirmektedir.

20 Ekim 1991 seçimleri öncesinde "şapka" bir kez daha siyasetin gündemindeydi. Cumhurbaşkanı Turgut Özal, Anavatan Partisi'ni desteklemek amacıyla çıktığı yurt gezisinde, sık sık Demirel'in 12 Mart ve 12 Eylül'de şapkasını alıp gittiğinden söz edince Demirel'in yanıtı, "yirmi sene sonra şapka kavgası yapmanın âlemi yok, şapkanın hakkından gelemez. Şapka neleri halletti. Geliyor şapka onları batıracak" oldu. DYP'nin seçim sloganlarından biri de, "iktidar bu şapkanın altındadır" idi. Seçimlerden sonra Demirel, Adalet Partisi Genel Başkanı ve Başbakan olarak 11 Eylül 1980 akşamı alıp gittiği şapkasını, bu kez Doğru Yol Partisi Genel Başkanı ve Başbakan olarak yeniden Başbakanlık'taki askıya asma fırsatını buldu.

Şapkayı Alıp Gitmek • (☞ Şapka)

Şehir Eşkıyası • 70'li yılların başında, illegal örgütlenme ve gerilla savaşıyla Türkiye'de bir sosyalist devrim gerçekleştirmeyi amaçlayan THKO (Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu - Deniz Gezmiş) ve THKP-C (Türkiye Halk Kurtuluş Partisi ve Cephesi - Mahir Çayan) mensupları iktidar ve basının büyük bir kısmı tarafından "şehir eşkıyası" olarak nitelenmiştir. Böylelikle, "kır gerillası" ya da "şehir gerillası" olarak, "emperyalizme ve işbirlikçi sisteme" karşı bir "kurtuluş savaşı" verdiklerini savunan THKO ve THKP-C'lilerin adi suçlu oldukları vurgulanmak isteniyordu.

Şehir eşkıyası deyimi ilk kez, Deniz Gezmiş ve arkadaş-

larının banka soymaları ve Ankara Balgat'taki ABD üssünde görevli bir Amerikalı çavuşun kaçırılması (sonradan serbest bırakıldı) üzerine 24 Şubat 1971'de Süleyman Demirel tarafından kullanıldı: "tam bir şehir eşkıyası vardır".

12 Mart'tan, özellikle de İsrail'in İstanbul Başkonsolosu Efraim Elrom'un kaçırılarak öldürülmesinden sonra, hükümet ve basın, Mahir Çayan, Ulaş Bardakçı ve arkadaşlarından sürekli olarak "şehir eşkıyası" diye söz etti. 1 Haziran 1971'de, Mahir Çayan'ın yaralı, Hüseyin Cevahir'in "ölü ele geçirilmesi" basında, "iki azılı şehir eşkıyası yakalandı" biçiminde yer alırken, Başbakan Nihat Erim, İstanbul Sıkıyönetim Komutanı Faik Türün'e bir telgraf çekerek, kendisini "iki şehir eşkıyasının yakalanması nedeniyle" kutladı. Daha sonra, Mahir Çayan ve arkadaşlarının Maltepe askeri cezaevinden kaçmaları üzerine, İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığınca yayınlanan bildiride, "beş şehir eşkıyasının yerlerini bilenlerin resmi makamlara ihbar etmesi" istendi.

ECEVİT-DEMİREL VE ŞEHİR EŞKIYASI

Birinci Milliyetçi Cephe hükümetiyle, Milliyetçi Hareket Partisi'nin de iktidara ortak edilmesini, "yıllardır devleti faşist yöntemlerle ele geçirme düşleri gören, bu amaçla birtakım karanlık kaynakların beslediği özel kamplarda adam (komando) yetiştiren bir kimse (Alparslan Türkeş) şimdi hükümettedir" diyerek eleştiren Cumhuriyet Halk Partisi genel başkanı Bülent Ecevit, 1975 Eylül'ünde Başbakan Demirel'i şöyle suçluyordu: "Kendi yönettiği şehir eşkıyasının devlet güvenlik güçlerine yardımcı olmakla görevli bulunduğunu meclis kürsüsünde daha birkaç ay önce açıklamış bir adam hükümete alınacak, Milli Güvenlik Kuruluna sokulacak ve hükümet adına iç güvenlik toplantıları düzenleyecek ve Türkiye'de anarşi olmayacak. Bu mümkün değildir. Yeniden başbakan olabilmek uğruna →

şeytanla bile işbirliğini göze alan kimsedir sorumlu."

Demirel'in bu sözlere cevabında ise, bir terminoloji titizliğinden çok, sonradan, "bana sağcılar cinayet işliyor dedirtemezsiniz" vecizesiyle ortaya koyduğu bir yaklaşımın izleri vardı: "Türkiye'de şehir eşkıyasının kim olduğu bellidir. Cumhuriyet kanunlarının yakasına yapışıp mahkemelerin cezalandırdığı, adam kaçıranlar, banka soyanlar, dinamit atanlar, sabotaj yapanlar, şehir eşkıyası olarak ilan edilmiştir. Bunların hepsini CHP'nin himayesinde ve onların teşviki ile yapmışlardır.

Türk milliyetçilerine şehir eşkıyası diyebilmek için gerçekten çok izansız ve idraksiz olmak lazımdır".

Şer Odakları • (☞ Hıyanet Şebekeleri)

Taban • Partilerin yönetiminde yer almayan ama "etkili" oldukları varsayılan partili-seçmen kitlesi... Parti tabanının önemi, tabanın sesine kulak verme gereği gibi temalar çokpartili hayatın "tavan"ında kesintisiz söylem malzemelerinden birini oluşturmuştur. Zaman zaman tabandan da "taban adına" talepler seslendirilmiştir... Parti-içi iletişim, demokrasi ve katılım konularında zaten bir takım geleneksel zaaflarla süregelmiş Türk siyasî hayatında, 1982 Anayasası'nın getirdiği partiler rejimi örgütlenme-katılım alanlarını iyice daraltınca tavanla taban arasındaki boşluk büsbütün genişledi. Bu durum, tabanın yönetimde daha az etkili olmasına ama taban olgusundan daha sık söz edilmesine yol açtı. Özellikle merkez soldaki "bütünleşme" arayışlarında "tabanın isteği"ne bol bol vurgu yapıldı. SHP ile CHP'yi birleşmeye zorlamak için oluşturulan geçici bir örgütlenmeye de "Sosyal Demokrat Taban Hareketi" adı verildi.

Tabutluk • 1- İstanbul Emniyet Müdürlüğü'nün, Sansaryan Han'daki eski binasında bulunan özel işkence yerlerine verilen ad.

Burayı 1940'lı yıllarda "ziyaret" etmiş tanıkların anlatımına göre, Emniyet Müdürlüğü'ndeki iki "tabutluk", en üst katta, Siyasi Şube nezarethane kapısının karşısındadır. Bunlar, 40-50 cm. uzunluk ve genişliğinde, iki buçuk metre yükseklikte, penceresiz beton oyuklardır. Burada sanıklar, bileklerine geçirilen zincirlerle havada sallandırılır ve hemen başlarının üstündeki ampullerle çok güçlü bir ışığa ve ısıya maruz bırakılırlardı.

2- 1990 yılında "hücre tipi" biçiminde yeniden düzenle-

nen Eskişehir Özel Tip Cezaevi'nde tutuklu ve hükümlülerin kapatıldığı hücreler de "tabutluk" olarak adlandırılmıştır. 4-5 adım uzunluğunda, 2-3 adım genişliğindeki tabutlukları bir hükümlü şöyle anlatıyor: "Bu daracık yerde, yaklaşık bir metrekare genişliğinde bir alana lavabo-tuvalet, sözde banyo, sandalye masa ve de ne amaçla konduğu belli olmayan, sözde bir kitaplık benzeri bir dolap sokuşturulmuş. Havalandırma denen kısım da hücre genişliğinde ama duvarları çok yüksek ve üstüne tel örme ekilmiş. Tam bir mezar ya da kuyu dibini andırdığını rahatlıkla söyleyebilirim. İşin daha korkunç yanı, güneşi hiç ama hiç görmüyorsun... Banyo yapmaya kalkışsam bütün hücre ve yatağım su altında kalacak, çamaşır yıkamak ve kuruması için asacak yer de yok. Cezaevi görevlilerinin ve herhangi bir tutsağın yüzünü bile görmek mümkün değil".

"Tabutluk"ları nedeniyle kamuoyunun haklı tepkisine neden olan Eskişehir Cezaevi, Doğru Yol Partisi ve Sosyal Demokrat Halkçı Parti'nin 20 Ekim 1991 seçimlerinden sonra kurdukları koalisyon hükümetince kapatıldı. Sağ basın ve DYP içindeki milliyetçi-muhafazakâr kanat dahil sağ partiler, Eskişehir Cezaevi'nin kapatılması kararını eleştirmeyi, "terör"ün tartışıldığı her vesileden yararlanarak sürdürdüler.

Tahkikat Komisyonu • Nisan 1960'da, muhalefetteki Cumhuriyet Halk Partisi ile kimi gazete ve dergilerin gayrimeşru faaliyetlerini araştırmak, sonuçları TBMM'ye sunmak üzere kurulan Meclis soruşturma kurulu. Başkanı Ahmet Hamdi Sancar'ın adıyla "Sancar Komisyonu" olarak da bilinir.

Tahkikat Komisyonu, Demokrat Parti Meclis Grubunun verdiği önergenin kabulüyle 18 Nisan 1960'da kuruldu. Önergede, CHP'nin halkı kanunları ihlâl, hükümete karşı

galeyana teşvik ettiği, hücre teşkilatı kurarak mensuplarını silahlandırdığı, orduyu siyasete karıştırdığı, bir kısım basının da CHP ile aynı paralelde yayın yaptığı ileri sürülüyordu. Bu iddiaları soruşturup 3 ay içinde Meclise bir rapor sunacak olan Tahkikat Komisyonu'nun 15 üyesi şu DP milletvekillerinden oluşuyordu: Ahmet Hamdi Sancar (Başkan), Osman Kavuncu, Bahadır Dülger, Sait Bilgiç, Cavit Asena, Kemal Biberoğlu, Kemal Özer, Hilmi Dura, Ekrem Anıt, Nusret Kirişçioğlu, Turhan Bahadır, Selami Dinçer, Himmet Ölçmen, Necmettin Önder, Nüzhet Ulusoy.

Sancar Komisyonu'nun ilk işi siyasi partilerin bütün faaliyetleriyle komisyonun kuruluşu ve çalışmalarıyla ilgili Meclis görüşmeleri ve tüm yayınları yasaklamak oldu. Bu nedenle, CHP'nin komisyona ve DP iktidarına yönelik ağır eleştirileri basına yansıyamadı.

27 Nisan 1960'da kabul edilen yeni bir kanunla Meclis komisyonlarına ve bu arada Tahkikat Komisyonuna, soruşturma göreviyle bağdaşmayan geniş yetkiler tanındı. Cumhuriyet Savcılarıyla, sorgu ve sulh hakimlerine tanınan bütün hak ve yetkilere sahip olan komisyon, her türlü neşriyatı yasaklayabilmek, toplatıp matbaa kapatmak, her türlü siyasi faaliyet hakkında tedbir kararı alabilmek ve gerekli gördüğü tüm tedbirleri hükümetin bütün vasıtalarından yararlanarak alabilmek gibi yetkilerle donatıldı. Komisyon kararlarına muhalefet edenler bir seneden üç seneye kadar hapis cezasına çarptırılabilecekti ve itiraz yolu kapalıydı. Kanunun görüşülmesi sırasında komisyona tanınan bu yetkileri sert biçimde eleştiren ve hükümeti "ihtilal"le tehdit eden CHP genel başkanı İsmet İnönü 12 oturum için Meclisten uzaklaştırıldı. Bunun üzerine, *28-29 Nisan*'da, İstanbul ve Ankara'da üniversite öğrencileri hükümeti protesto gösterileri düzenlediler.

Tahkikat Komisyonu, herhangi bir konuda soruşturma

yapmaktan çok DP iktidarının bir baskı aracı olarak işlev gördü. Aslında komisyonun gerçek kuruluş nedeni bundan başka bir şey de değildi. Güçlenen muhalefet karşısında DP yöneticilerinin düşünebildiği en ılımlı "çare" idi Tahkikat Komisyonu. Telaffuz edilen diğer önlemler arasında, CHP'nin kapatılması ve tek parti döneminde çıkarılan Takrir-i Sükun kanununun yürürlüğe konulması da vardı.

Tahkikat Komisyonunun da etkisiyle artan gerginlik karşısında Menderes, 25 Mayıs 1960'da, Eskişehir'de yaptığı konuşmada, komisyonun 3 ay süreceği öngörülen görevini tamamladığını, raporunu meclise sunacağını ve yakında seçimlere gidileceğini açıkladı. Ancak bunun, askerlerin çok daha önce verdiği müdahale kararına herhangi bir etkisi olmadı. 27 Mayıs askeri müdahalesinden sonra Tahkikat Komisyonu en önemli müdahale gerekçelerinden biri olarak sunuldu. *Yassıada Mahkemesi*'nde yargılanan komisyon üyelerinin tamamı ölüm cezasına çarptırıldı ancak cezaları Milli Birlik Komitesi tarafından ömür boyu hapis cezasına çevrildi.

Tak Tak Tak • 12 Eylül 1980 darbesinden sonra yapılan ilk genel seçimlere (6 Kasım 1983) yalnızca üç parti, Milliyetçi Demokrasi Partisi, Halkçı Parti ve Anavatan Partisi katılabildi. (☞ Icazetliler) Mayıs 1983'te siyasi partilerin kurulmasına izin verilmesinden hemen sonra 15 parti kurulmuştu, ancak bu partilerin ilk genel seçimlere katılabilmeleri kimi sınırlamalara bağlıydı. Bu sınırlamalardan en kuvvetlisi, siyasi parti kurucularının Milli Güvenlik Konseyi'nce veto edilebilmesiydi. 24 Ağustos 1983'e kadar 30 kurucusu MGK'ca onaylanmayan partiler 6 Kasım 1983 seçimlerine katılamayacaktı. Nitekim, 24 Ağustosa kadar veto edilmemiş 30 kurucu üye sağlayama-

dıkları için Doğru Yol Partisi, Sosyal Demokrat Parti ve Refah Partisi seçimlere katılamadı. DYP'nin önerdiği 74 kurucudan 54'ü, SODEP'in, aralarında genel başkan Erdal İnönü'nün de bulunduğu 30 civarında kurucusu, RP'nin de 50 kadar kurucusu veto edilmişti. Bu durum karşısında, seçime katılmaları engellenen partiler, oy kullanmayanlara getirilen para cezasını da gözeterek, geçersiz oy kullanılması yolunda propaganda yaptılar. Halk arasında geçersiz oydan, oy pusulasındaki üç partiye de mühür vurulması kastedilerek, "tak tak tak" olarak söz ediliyor, geçersiz oy kullanacaklara da "taktakçı" deniliyordu. Bu formül askeri yönetimi rahatsız etti ve Kenan Evren, seçimlerden önce, "komünist taktiği" diye nitelediği "tak tak tak"a karşı propagandaya başlayarak halktan, "üç partiye de mühür vur" diyenlere kanmamasını istedi.

6 Kasım 1989 genel seçimlerine katılım, siyasal tarihimizin en yüksek oranına, 92.3'e ulaşırken, geçersiz oy % 4.8'de kaldı.

Taklitçi İkizler • (☞ Batı Kulübü)

Takunyalılar • Turgut Özal'ın 1967'de müsteşarlığa getirilmesiyle birlikte Devlet Planlama Teşkilatı'na hakim olan İslâmcı ekip "Takunyalılar" olarak adlandırılmıştır. O dönemde, DPT'de Avrupa Topluluğuyla ilgili bir toplantıya katılan bir Dışişleri yetkilisi "Takunyalılar" hakkında şunları anlatıyor: "... Ramazan ayındaki bir toplantıda saatlerce konuştuktan sonra önce oruç bozmaya, sonra camiye gittiler ve dönünce de 'oruçluyken insan iyi anlayamıyor, şu anlattıklarımızı bir daha tekrarlasanıza' dediler. Sorumsuzluklarını belgeleyen en iyi olaydı. Milli Selamet Partisi'nin tohumları atılıyordu".

DPT'deki "Takunyalılar" arasında şu isimler sayılabilir:

Muammer Dolmacı, Cevat Ayhan, Kahraman Emmioğlu, İsmail Silleli, Ersin Gürdoğan, Nuri Pakdil, Rasim Özdenören.

Tırt Osman • 1965 yılında (Şubat-Ekim), Adalet Partisi, Yeni Türkiye Partisi ve Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'yle birlikte koalisyon hükümetini oluşturan Millet Partisi'nin lideri, ünlü politikacı Osman Bölükbaşı'na bu dönemde, *Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu (TRT)* Kanununun değiştirilmesi ve genel müdür Adnan Öztrak'ın görevden alınması yolunda ısrarlı çabaları nedeniyle "TIRT Osman" denilmiştir. Bölükbaşı'na göre Öztürk, "etiyle ve kanıyla" Cumhuriyet Halk Partisi'ne bağlıydı ve bu nedenle taraflı yayıncılık yapıyordu. O dönemde *Hürriyet* gazetesinde çıkan bir yazıda, "ebedi muhalif, her şeye, herkese hatta kendine bile karşıt olan bir siyasimiz" olarak tanımlanan "Tırt Osman", koalisyon hükümetinin kuruluşundan beri yalnızca *TRT* konusuyla ilgilendiği için eleştiriliyordu.

Tonton • Turgut Özal'a başbakanlığı döneminde (1983-89), kısa boyu ve şişmanlığı dolayısıyla yakıştırılan lâkap. Özal, "bana Tonton demeleri hoşuma gidiyor" derken, muhalefet Anavatan Partisi'nin ekonomik politikasını "Tontonizm" diye nitelemiş ve kıyasıya eleştirmiştir. Turgut Özal'ın, ayda bir kez çıkıp, elinden düşürmediği kalemiyle hükümet icraatlarını anlattığı *"İcraatın İçinden"* adlı televizyon programı için de "Tonton amca masal anlatıyor" denilmekteydi.

Türbanlılar • 1987 yılında, üniversitelerde "çağdaş kıyafet" zorunluluğu getiren düzenlemeden sonra okullara alınmayıp disiplin cezalarına çarptırılan başörtülü kız öğ-

renciler "Türbanlılar" olarak bilinir.

80'li ve 90'lı yılların ciddi toplumsal konularından biri olan "Türban Olayı", Ocak 87'de, Cumhurbaşkanı Kenan Evren başkanlığında toplanan 28 üniversite rektörünün konuyu ele almasıyla başladı. Bu toplantıda alınan kararlar uyarınca yönetmelikler değiştirilerek, üniversite öğrencilerinin "çağdaş görünüm ve kıyafet" dışında giyinmeleri yasaklandı ve başörtülü kız öğrenciler okullara alınmayıp sınavlara sokulmamaya başlandı. "Türbanlılar"ın oturma ve açlık grevi gibi yöntemlerle protesto ettikleri bu durum kısa zamanda daha geniş müslüman kesimlerin de gündemine girdi ve büyük şehirlerde Cuma namazları sonrasında protesto gösterileri yapıldı. Protestolar karşısında Anavatan Partisi iktidarı, üniversitelerde dini inanç nedeniyle boyun ve saçların örtü ve türbanla kapatılmasını serbest bırakan bir yasa çıkardıysa da, Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in başvurusu üzerine Anayasa Mahkemesi yasayı iptal etti. Buna rağmen, Yüksek Öğrenim Kurulu'nun (YÖK), Aralık 88'de türban yasağının kaldırıldığını açıklaması ve ANAP'ın üniversitelerde kılık kıyafeti serbest bırakan ve türban nedeniyle verilen cezaları affeden bir başka yasayı çıkartması "laik" kesimleri harekete geçirdi. Şeriat yanlılarının türbanı bir simge olarak kullandıklarını düşünen bu kesim bildiriler ve Anıtkabir ziyaretleriyle "irtica"yı protesto etti.

1991'den sonra, İslam ve laiklik arasındaki gerilim başka vesilelerle yaşanırken "Türbanlılar" da kamuoyunun gündeminden yavaş yavaş çıkmaya başladı.

"Kamuoyu on yıl süresince tamamen bölünmüş, hatta kutuplaşmış bir biçimde "türban" yasağını tartışmıştır. İslamcılar Kur'an'a göre başörtmenin her müslüman kadının en doğal hakkı olduğunu savunurken, bunun laikliği

→

tehlikeye düşürdüğüne inanan, kemalist kadınlar diye adlandırabileceğimiz "ilerici" kesim Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği, Türk Kadın Hukukçular Derneği ve İstanbul Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi gibi çatılar altında örgütlenmiştir. Hatta, 80 sonrası İslami hareketler karşısında, laikliği en sistematik biçimde bu Kemalist kadın derneklerinin savunduğunu öne sürebiliriz. Şeriat ve Laiklik şeklinde tezahür eden siyasi ikiliği, türbanlı kadınlar ve Kemalist kadınlar arasındaki siyasi mücadele tercüme etmektedir...

... Bu ortamda, türban meselesi de laik ve şeriatçı kutuplaşmasına vesile olmuştur. Devletin bireyin yaşamına müdahale hakkı olmadığına, isteyenin istediğini giyebileceğine dair "liberal" fikirler, olayı büyütmenin fayda değil zarar vereceğine dair '"hoşgörü"lü tavırlar filizlenmekle birlikte, türbanın bireysel tercihlerin basit bir ifadesi olmaktan çok, şeriatçı stratejinin bir parçası olduğu, türbanın arkasından peçe ve çarşafın geleceği korkusu, serbestçi diyebileceğimiz bu tavırlara sınırlar getirmektedir.

Bu dönem boyunca, türban etrafında oluşan tartışmaların yanı sıra, İslamcı öğrencilerin kimlik kartları için başı açık fotoğraf çektirmek istememeleri, tıp eğitimi yapanların kadavra üzerinde uygulama yapmayı reddetmeleri, resim sergilerine karşı saldırılarda bulunmaları gibi olaylar etrafında 'ilerici-gerici' kavgası sürmüştür. 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramında gösteri yapan kız öğrencilerin şort giymelerinin mesele yapılması ise başlıbaşına anlamlıdır. 20'li yıllarda, spor bayramına takılan şortlu kızlar nasıl medeniyet dönüşümünü sergilemekteydilerse, 80'li yıllarda da türbanlı kızlar bu medeniyetin reddini ifade etmektedirler. Şort ve türban, Batıcı ideal ile İslamcı ideali dışavurmaktadır. Kadının bedeni toplumsal tercih meselelerine, dün olduğu gibi bugün de sahne olmaktadır".

Nilüfer Göle, *Modern Mahrem Medeniyet ve Örtünme,*
İstanbul 1992, 3. baskı s. 79-80

Tüyü Bitmemiş Yetim • Popüler siyasî söylemde, özellikle de nutuklarda, hakkı yenenlerin ve mağdur edilenlerin simgesi olarak kullanılan figür... Daha çok "Biz mazlumların hakkını yedirmeyiz" mesajını vermek için kullanılır. Haksız kazanımlar "Burada tüyü bitmemiş yetimin hakkı vardır" sözleriyle lanetlenir, "Tüyü bitmemiş yetimin hakkını yedirmeyiz!" denir. Kimi köşe yazarlarından da büyük rağbet gören bu sözün "tüyü bitmedik..." ve "saçı bitmedik..." versiyonları da vardır.

Uyarı Mektubu • 27 Aralık 1979'da, ülkenin "hayati sorunları" karşısında gerekli önlemlerin "müştereken alınması" için tüm anayasal kuruluşların ve siyasi partilerin "bir kere daha uyarılması amacıyla Genelkurmay Başkanı Kenan Evren ve kuvvet komutanları Nurettin Ersin (Kara), Bülend Ulusu (Deniz), Tahsin Şahinkaya (Hava), Sedat Celasun (Jandarma) tarafından Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'e verilen metin. "Uyarı mektubu"nda, Silahlı Kuvvetler'in "iç hizmet yasası ile kendisine verilen görev ve sorumluluğun idraki içinde" olduğu ve "devleti çökertmeye yönelik her türlü hareketlere karşı bütün önlemlerin alınmasını "ısrarla" istediği belirtiliyordu.

"Yılbaşını zehir etmemek" gerekçesiyle beş gün boyunca hiçbir açıklama yapmayan Cumhurbaşkanı Korutürk, 2 ocak 1980 günü başbakan Süleyman Demirel ve ana muhalefet partisi lideri Bülent Ecevit'i birlikte çağırarak uyarı mektubunu verdi. Açığa çıkmasıyla birlikte kamuoyunda "mektubun" muhatabının kim olduğu tartışması başladı. Başbakan Demirel, "35 günlük bir hükümetle mektubun uzaktan yakından bir irtibatı olamaz" derken, Cumhuriyet Halk Partisi, "diyaloğa yanaşmayan hükümetin" uyarıldığını öne sürdü. Bu arada, AP ve MHP'nin birlikte oluşturacakları bir *"büyük koalisyon"*la bunalımın aşılacağı yolunda görüşler ağırlık kazanmaya başladı. Ecevit, Adalet Partisi'ne çağrıda bulunarak, birlikte bir "onarım hükümeti" kurulmasını istediyse de AP, erken seçime gidilmesini önerince, iki büyük partinin işbirliğine yönelik girişimlerden bir sonuç alınamadı.

Sonradan, "uyarı mektubu"nun verildiği sırada, Silahlı Kuvvetler'in "emir komuta zinciri içinde" yönetime el

koymayı çoktan kararlaştırmış olduğu, bu konuda planların bile hazırlandığı ortaya çıktı. Yine de, 12 Eylül 1980'de yönetime el konulduğunda, gerekçelerden biri "uyarı mektubu"nun dikkate alınmamasıydı.

Uzaktan Kumandalı Hükümet • Yıldırım Akbulut başkanlığında 1989 yılında kurulan Anavatan Partisi hükümeti muhalefet tarafından "uzaktan kumandalı" olmakla eleştirilmiştir.

Meclisteki ANAP çoğunluğuna dayanarak Çankaya'ya çıkan Turgut Özal, kendisinden boşalan başbakanlığa, parti içi dengeleri de gözeterek, etkisi dışına çıkmayacağını düşündüğü TBMM Başkanı Erzincan milletvekili Yıldırım Akbulut'u atadı. Akbulut daha sonra ANAP genel başkanlığına da seçildi. 15 Kasım 1989'da güvenoyu alan Akbulut hükümetinin programını ve bakanlarını bizzat Turgut Özal'ın belirlediği ileri sürüldü ve ilk günden başlayarak, Akbulut'un, Cumhurbaşkanı Özal ne derse onu yapan bir "kukla başbakan" olduğu kanısı kamuoyunda yer etti. Muhalefet, ısrarla hükümetin "icraatını uzaktan kumanda ile" yaptığını, "fiili başkanlık sistemi uygulandığını", "tokmağın Çankaya'nın elinde olduğunu" ileri sürerek başbakanı ve cumhurbaşkanını eleştirdi. "Uzaktan kumandalı hükümet" yargısının hiç de haksız olmadığı, Akbulut'un ANAP genel başkanlığından ve başbakanlıktan ayrıldıktan sonra yaptığı açıklamalarla ortaya çıktı: Akbulut, başbakanlığı süresince yalnızca iki kez, Körfez Krizi dolayısıyla "savaş yetkisi" alınması ve Zonguldak maden işçilerine yapılacak zam konularında Özal'ı dinlemeyip kararı bizzat kendisi verebilmişti.

1991 yılında yapılan ANAP büyük kongresinde Mesut Yılmaz'la giriştiği başkanlık yarışını kaybeden Akbulut, Cumhuriyet tarihinde yeniden parti başkanı seçilemediği

için başbakanlıktan ayrılmak durumunda kalan ilk kişi oldu. Kısa süren Mesut Yılmaz hükümetinden sonra 20 Ekim 1991 seçimleri ve Süleyman Demirel başkanlığındaki Doğru Yol Partisi-Sosyal Demokrat Halkçı Parti koalisyonuyla birlikte "uzaktan kumandalı hükümet" modeli son buldu, Cumhurbaşkanı Özal'ın siyasi sistem içindeki ağırlığı giderek azaldı.

Üç Aliler Mahkemesi • 1925 Şubatındaki Şeyh Sait ayaklanması dolayısıyla alınan en sert önlemler, hükümete her türlü teşkilatı kapatma ve yayını yasaklama yetkisi tanıyan Takrir-i Sükun Kanunu'nun kabulüyle İstiklâl Mahkemelerinin yeniden kurulması oldu. Kurulan iki İstiklâl Mahkemesi, ayaklanma bölgesinde görev yapacak ve verdiği idam kararları TBMM onayından geçmeyecek olan Şark İstiklâl Mahkemesi başkanlığına Afyon mebusu Ali Çetinkaya, üyeliklerine de Kılıç Ali (Gaziantep) ve Ali Zırh (Rize) seçildiler. Bu yüzden, Ankara İstiklal Mahkemesi "Üç Aliler Mahkemesi" olarak da anılır. Mahkemenin Savcısı da Denizli mebusu Necip Ali idi.

Üç Aliler Mahkemesi, idam kararlarıyla sonuçlandırdığı pek çok davanın yanı sıra İzmir suikasti davasını da karara bağladı.

Ülkücüler • Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) çizgisindeki gençlik örgütlenmesi ve hareketi, "ülkücü" kimliği altında yürütülmüştür.

Milli hedefleri ve idealleri belirtme bağlamında 'ülkü" sözcüğünün kullanımı, Ziya Gökalp'e kadar geri götürülebilir. Cumhuriyet'in ilk ve en önemli resmi düşünürlerinden Gökalp'in yazılarında, "milli mefkure" terimi geçer ("mefkure", "ülkü"nün Osmanlıcasıdır) 1930'lardan sonra da Turancı akım çerçevesinde Nihal Atsız vd. Türkçü yazarlar "milli ülkü" terimini kullandılar. Ancak "ülkü" ve "ülkücü" sözcüğünün siyasal bir anlam kazanıp popülerleşmesi. CKMP/MHP hareketiyle gerçekleşti. Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'nin (CKMP) yönetimine gelen Alparslan Türkeş, 1965'de hareketinin ideolojik rehberi ol-

mak üzere yayınladığı *Dokuz Işık*'ı, sosyalizme ve kapitalizme karşı "üçüncü yol" veya "ülkücü yol" diye tanımladı. Türkeş, 1966 ve 1968 Senato kısmi seçimleri kampanyasında da CKMP'nin "tek idealist (ülkücü) parti" olduğunu işledi. Böylece belirmeye başlayan "ülkücü" kimliği; CKMP'nin gelişen gençlik hareketi içinde kullanılan "milliyetçi-toplumcu" kimliğine, bir süre rekabet ettikten sonra, galebe çaldı. ("Milliyetçi-toplumculuk", fazla "sentetik" tınladığı gibi, Batı dillerindeki karşılığının "nasyonal-sosyalist" olması itibarıyla hem Nazizmi hem de sosyalizmi çağrıştırmasıyla elverişsizdi). Türkeş CKMP'nin adının MHP'ye dönüştürüldüğü Şubat 1969 kongresinde konuşmasına "ülkücü Türk gençleri, *Bozkurtlarım*!" hitabıyla başladı. (Türkeş "bozkurtlar" hitabını CKMP'nin 1967 kongresinde de kullanmıştı).

Böylece, 1960'ların sonlarından itibaren "ülkücü" ve "Bozkurt" kimlikleri MHP söylemine yerleşti. Türkçü çağrışımı belirgin olan "Bozkurt" kimliği özellikle gençlik hareketi içinde yaygınlaştı. Nihal Atsız'ın *Bozkurtlar* (*Bozkurtların Ölümü* -1946-, *Bozkurtlar Diriliyor* -1949-) roman dizisiyle hikâye ettiği, Türklüğün öncü savaşçıları efsanesi, bu kimliği "sihirli" kıldı. Kongrelerde parti ve gençlik liderleri, *"Başbuğ"* lâkabının alt kademelerdeki izdüşümü olan "Bozkurt" sloganlarıyla kutlandılar. Uluyan Bozkurt figürü, MHP gençliğinin en güzide simgesi ve amblemiydi.

Ancak "ülkücü" kimliği daha yaygın ve kapsayıcı olmuştur. MHP ekseninde oluşturulan bütün gençlik, kitle ve meslek örgütleri, "ülkücü" sıfatıyla/ismiyle kuruldu. Bunların en önemlisi, kuşkusuz, 1969'da kurulan bozkurt amblemli Ülkü Ocakları dernekleridir. Ülkü Ocakları 1970'lerde MHP gençlik örgütlenmesinin ve faşist saldırganlığın merkezleri oldular. 1978'de Ankara Valiliği'nin

suç duyurusunda bulunması üzerine kapatılarak yerlerine Ülkücü Gençlik dernekleri kurulmuş; 1980 başında sıkıyönetim tarafından faaliyetlerinin durdurulması üzerine bunların yerine hızla Ülkü Yolu dernekleri açılmıştı. 1973'den sonra MHP çevresinde, Ülkücü Öğretmenler Birliği, Ülkücü Polisler Birliği, Ülkücü İşçiler Derneği'nden Ülkücü Hanımlar Derneği, Ülkücü Ressamlar ve Heykeltraşlar Derneği'ne varana dek geniş bir ülkücü kuruluşlar zinciri oluştu. Çatışmalarda ölen militanlar "ülkü şehidi" olarak anıldılar. Böylece "ülkücülük" bir siyasal ad olarak kurumlaştı.

Üs Yok Tesis Var • Türkiye-ABD ilişkileri gerçek boyutlarıyla kamuoyunun gündemine 1965'ten sonra girmeye başladı. Bunda, Türkiye İşçi Partisi'nin ve onun genel başkanı Mehmet Ali Aybar'ın rolü büyüktü. TBMM'deki ilk konuşmasında "35 milyon metre kare toprak işgal altında" diyerek Amerikan üslerini eleştiren Aybar, bir soru önergesiyle Amerika ile imzalanan gizli anlaşmaların açıklanmasını istedi. Ancak, hükümetten aylarca hiçbir ses çıkmadı. Başbakan Süleyman Demirel, sonraları bu durumu şöyle açıklıyordu:

"Bir de baktık ki, Amerika ile yapılan gizli anlaşmaları tümüyle kapsayan bir dosyamız bile yok. Küçük rütbeli bir subayın, yüzbaşı düzeyinde bir Amerikalının imzaladığı anlaşmalardan tutun da, Türkiye'nin ABD'ye neler verdiğini içeren önemli anlaşmaların hiçbirinin metni elimizde değil".

Türkiye'de üslerin gündemde bulunduğu bir sırada, Fransa, NATO'dan ülkesindeki üslerin kapatılmasını istedi. Bu koşullar altında, Nisan 1966'da bir açıklama yapan Başbakan Demirel, "Türkiye'de üs yoktur. Türkiye'de tesisler vardır. Bunlar NATO'dan önce, 1947 anlaşmasına gi-

der" diye konuştu.

"Üs yok tesis var" açıklaması, muhalefete göre bir "kelime oyunu"ydu. Basında ise bir "inci" olarak yorumlandı ve uzun süre mizah konusu yapıldı.

ÜS MÜ TESİS Mİ?

"İkili anlaşmalar sayın Demirel'in çabasıyla nihayet bir terminoloji meselesi haline geldi. Yakın zamana kadar başbakana göre Türkiye'de Amerikan üsleri değil NATO üsleri mevcut idi. Şimdi ise yeni bir iddia ortaya çıkıyor: Bunlar Amerikalılara ait imiş ama 'üs değil tesis imiş'.

Üs ve tesis, aslında kökte birleşen ve Arapçadan üretilmiş iki isim. Sözlüğe bakıyoruz: 'Herhangi bir sefer için merkez olarak seçilip ona göre donatılan yer, dayanak' yazıyor üs karşılığında. Tesis ise kurma ve kurulmuş anlamına geliyor. Demek ki, bu anlaşmalarla Amerikalılar filan yeri 'herhangi bir sefer için merkez olarak seçip donatmamışlar' da orada 'bir şeyler' kurmuşlar sadece.

Peki ama, acaba niçin kurmuşlar bu 'bir şeyleri'.

Kurulanlar langırt makineleri olsa, diyelim ki amaç hoşça vakit geçirmektir. Oysa, fabrika değil, radyo istasyonu değil düpedüz havaalanları ve düpedüz askeri donanımla ilgili şeyler kurulmuştur, kurulmaktadır ve üstelik bu yerlerin kapılarında dalgalanan bol yıldızlı Amerikan bayrakları vardır. Hal böyle iken, üs demeyişiz de tesis demeyişiz adına ne farkeder, lütfen söyler misiniz?".

İmzasız, *Cumhuriyet*, 7 Nisan 1966

Vatan Cephesi • (☞ Güçbirliği)

Vatandaş Türkçe Konuş • Türk milliyetçiliğinin temel unsurlarından biri olduğu düşüncesiyle dil konusunu gündemine almayı kararlaştıran Milli Türk Talebe Birliği, 1928 yılında, "Vatandaş Türkçe Konuş" kampanyası başlattı. Amaç, "Vatandaşları Türkçe konuşmaya teşvik" ve "Türkiye'de sadece Türkçe'nin hakim olması" idi. Kampanya süresince, birçok ilde vatandaşları Türkçe konuşmaya çağıran tabelalar asıldı, büyüklü küçüklü toplantılar düzenlendi.

"Vatandaş Türkçe Konuş" sloganı açıkça "Azınlıklar Türkçe Konuşun" anlamını taşıyordu; bu yüzden kampanya azınlıkları tedirgin etti. Türkçe konuşmayanların sınırdışı edileceği söylentileri yayıldı. İstanbul Hukuk Fakültesi Talebe Cemiyeti Şubat 1928'de yaptığı açıklamada, "Vatandaş Türkçe Konuş levhaları önünde kasden Arapça, Boşnakça, Ermenice, Yahudice, Rumca konuşanlara ve bu levhaları yırtanlara mükemmel bir dayak atacağız" diyordu.

Cumhuriyet Halk Partisi iktidarından destek bulmayan Vatandaş Türkçe Konuş kampanyası kısa zamanda etkisizleşti. 27 Mayıs 1960'dan sonra Milli Türk Talebe Birliği bir kez daha "Vatandaş Türkçe Konuş" kampanyasını başlattıysa da, yönetimin ve basının tepkisiyle karşılaşması üzerine kampanya başlamadan bitti.

Viski • Anglo Saksonların bu gözde içkisi, 1950'lerden sonra Türkiye'de "alafranga"lığın, Avrupai-Batılı- yaşam tarzının başta gelen simgelerinden biri olmuştur. Ve buna bağlı olarak "viski içmek", hele elinde viski bardağı ile

"memleket meseleleri üzerine" konuşmak, Türkiye toplumundan kopuk yaşamak, ülke gerçeğine yabancı sözler etmek anlamına gelir olmuştur.

1993'te bile dönemin Genelkurmay Başkanı Org. D. Güreş, ordunun yürüttüğü "Kürt sorunu"na ilişkin politikayı eleştirenleri azarlarken, o eleştiricilerin eline viski bardağını tutuşturmayı ihmal etmeyerek viskinin bu "tarihi" çağrışımından yararlanmaya çalışmaktaydı.

Artık orta sınıflarca da tüketilir hale geldiği 1980'li yıllarda ise "viskiyi lahmacun yiyerek içmek", hızla zenginleşen, görgüsüz Anadolu özellikle de Doğu Anadolu kökenli zümreleri tarifte kullanılan "sosyo-kültürel" bir deyim olarak literatüre girdi.

Ya Taksim Ya Ölüm • Adanın İngiltere tarafından ilhakının tanındığı Lozan Antlaşması'ndan 1954 yılına değin, cumhuriyet hükümetlerinin gündeminde bir "Kıbrıs sorunu" olmadı. Tamamen İngiltere paralelinde tavır alan Türkiye'nin temel politikası Kıbrıs'ın statüsünde bir değişiklik yapılmaması yolundaydı. 1947'den itibaren Kıbrıs Rumlarının açıkça dile getirdikleri "Enosis (Yunanistan'la birleşme) ve yalnızca enosis" talebine Türk kamuoyunun sert tepkisi de hükümetler üzerinde hiçbir uyarıcı etki yapmadı. Cumhuriyet Halk Partisi hükümetinin Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak, 1949 yılında "Kıbrıs diye bir mesele yoktur. Çünkü Kıbrıs İngiltere'nin hakimiyeti ve idaresi altındadır... Kıbrıs'ta yapılan şu veya bu hareket bu vaziyeti değiştiremez, değiştiremeyecektir. Böyle olunca, miting tertip eden, nümayişler yapan gençlerimiz beyhude heyecana kapılıyorlar, boşuna yoruluyorlar" diyordu. Birleşmiş Milletler'in 1954 Aralık'ında Yunanistan'ın başvurusu üzerine gündeme gelen Kıbrıs sorununu görüşmeme kararı alması üzerine başbakan Adnan Menderes, "meselenin tamamıyla kapandığını" ilan ederek CHP'nin "iyimserliğini" sürdürdü. Ne var ki Kıbrıs, uluslararası bir sorun olmaya devam ediyordu. 1955 yılında, İngiltere, Yunanistan ve Türkiye'nin katıldığı başarısız Londra konferansından sonra, İngiltere'nin adanın her iki tarafa taksim edilmesinin de bir çözüm yolu olabileceğini açıklaması üzerine, Türk hükümeti de "taksim" tezini savunmaya başladı. Bu arada, Demokrat Parti yönetimi, 1955'te yasakladığı Kıbrıs mitinglerine 1958 Haziran'ında yeniden izin verdi. DP hükümeti, taksimin kabul edebileceği son çözüm olduğunu, kamuoyunun baskısı karşısında daha fazla

gerilemesinin mümkün olmadığını "dışarıya" göstermek istiyordu. 1958 yılının Haziran ve Temmuz aylarında hükümetin teşvik ve desteğiyle bütün yurtta Kıbrıs mitingleri düzenlendi. *Hürriyet* gazetesinin hesaplarına göre, 8 Haziran 13 Temmuz tarihleri arasında Kıbrıs konulu 43 miting, 10 kapalı salon toplantısı yapılmış, 800'e yakın hatip 108 saat konuşmuş, mitinglere 2.690.000 kişi katılmıştı. Bütün bu mitinglerde ortak ses, "Ya taksim ya ölüm"dü.

Ne var ki, 1958 Aralık'ından itibaren Türk hükümeti taksim fikrinden vazgeçip, Kıbrıs'ın bağımsızlığı seçeneğini kabul etmeye başladı; ve 1959 Şubat'ında bağımsız bir Kıbrıs Cumhuriyeti kuran ve cumhuriyetteki Kıbrıs Türk toplumunun haklarını saptayan anlaşmaları imzaladı. DP hükümetinin 1958 yılında önce kitleleri "ya taksim ya ölüm" şiarı altında harekete geçirip sonra da bağımsızlık seçeneğini benimsemek zorunda kalmasında ABD'nin Türkiye'ye yapacağı yardımla Kıbrıs sorununu ilişkilendirmesinin de etkisi olduğu kabul edilmektedir. Nitekim CHP genel başkanı İsmet İnönü de Meclis'te yaptığı konuşmada, "içinde bulunduğumuz ittifak manzumesinde umumi selâmet ve emniyet bakımından kuvvetli sebeplerin bizi anlaşmaya sevkettiğini takdir" ediyor ve Zürih-Londra anlaşmalarının imzalanmasında "... çok kuvvetli dostların çok tesirli nasihatlarının bir ehemmiyet hissesi olduğunu tahmin" ediyordu.

Çok kısa bir süre önce "Ya taksim ya ölüm" diye haykıran kitlelerin hükümet politikasındaki bu değişikliğe herhangi bir itirazı olmadı ve bu kez Kıbrıs'ın bağımsızlığı, sorunun çözüldüğü inancıyla hoşnutluk yarattı.

Yahya Han Formülü • Türkiye'nin bir siyasi bunalım içinde bulunduğu 12 Mart 1971 öncesinde gündeme gelen, iktidarın orduya bırakılması formülü.

Pakistan devlet başkanı Eyüp Han, halkın artan hoşnutsuzluğu karşısında, 1969 yılında çekilmek zorunda kalmış ve yerini Genelkurmay Başkanı Yahya Han'a bırakmıştı. Huzursuzluğu bastıran Yahya Han 1970'de yapılan seçimler sonrasında iktidarı sivillere devretti. Kimi sağ çevreler, Türkiye'de de istikrarın ancak, sivil hükümetin iktidarı, geçici bir süre için Silahlı Kuvvetler'e bırakmasıyla sağlanabileceğini ileri sürüyordu. Basında, siyasi parti liderleriyle görüşen Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'ın onlara "Yahya Han formülü"nü kabul ettirmeye çalıştığı yolunda haberler çıktı. Sol kesim, "Yahya Han formülü"nü, "faşist bir yönetim kurma özlemi" olarak nitelerken, Başbakan Süleyman Demirel de demokratik rejimin karşısına böyle bir alternatif çıkarılmasını eleştirerek, "demokratik bir rejimde, ordu sivil idarenin kontrolü altına girmek zorundadır" diye konuştu. Silahlı Kuvvetler'in 12 Mart 1971'de verdiği muhtırayla Adalet Partisi hükümetini istifaya zorlaması ve ordu güdümünde "partilerüstü hükümet"ler döneminin açılmasıyla "Yahya Han formülü" kısmen gerçekleşmiş oldu.

Yapıcı Muhalefet • Hükümeti yıpratmaktan çok ülkeye katkı sağlamayı amaçlayan muhalefet anlayışına verilen ad... Genellikle bir özlemin ifadesi olarak kullanılır. Hükümetler-iktidarlar muhalefete "Yıkıcı olmayın, yapıcı olun" çağrılarında bulunurlar; muhalefet partileri de özellikle hükümetlerin kuruluş aşamasında "yapıcı bir muhalefet anlayışı"nı benimseyeceklerini söylerler... ANAP hükümetleri döneminde gerek iktidarın gerekse medyanın sık kullandığı "Eleştiriyorsunuz ama alternatifiniz ne?" sorusu, "yapıcı muhalefet" kalıbının saltanatına son verir gibi olmuşsa da, bu "klasik", varlığını korumayı başarmıştır.

Yasaklılar • 1982 Anayasası'nın geçici 4. maddesiyle haklarında 5 ve 10 yıllık sürelerle siyasi kısıtlamalar getirilen politikacılar.

Anayasaya göre, yasaklar, 11 Eylül 1980 tarihinde iktidar partisi durumunda bulunan Adalet Partisi ile anamuhalefet partisi Cumhuriyet Halk Partisi'ni ve tüzel kişiliği, yöneticileri veya parlamento üyelerinden herhangi biri hakkında "devletin şahsiyetine karşı işlenmiş cürümlerden herhangi biriyle ilgili olarak kamu davası açılmış" partileri kapsıyordu. Bu durumda bulunan partilerin 2 Ocak 1980'den sonraki genel başkan ve yardımcılarıyla yönetim organlarında görev alanların 10 yıl süreyle parti kurmaları, üye olmaları, genel ve yerel seçimlerde aday olmaları ve partilerle herhangi bir şekilde bağ kurmaları, "fahri olarak bile herhangi bir görev" almaları yasaktı. Aynı tarihte milletvekili ya da senatör olanlar ile haklarında kamu davası açılmış partilerden birine girmiş bulunan bağımsız TBMM üyelerinin ise 5 yıl süreyle parti kurmaları ve parti organlarında görev almaları yasaktı. Milli Güvenlik Konseyinin anayasa yürürlüğe girdikten sonra aldığı 79 sayılı kararla 5 yıllık yasak kapsamında bulunanların yeni TBMM başkanlık divanı oluşuncaya kadar partilere üye olmaları da yasaklandı. Aynı geçici süre için geçerli olmak üzere, feshedilmiş bulunan il ve ilçe başkanları ve yönetim kurulu üyeleriyle görevden alınan belediye başkanları da "yasaklılar" arasına dahil edildi.

1983 Kasım'ında genel seçimlerin yapılmasıyla başlayan yeni dönemde siyasi yasakların kalkması talebi de iç politikanın gündemine girdi. Özellikle Doğru Yol Partisi, "eski siyasilere" dolayısıyla partinin gerçek lideri Süleyman Demirel'e konan yasakların kaldırılması için kampanya başlattı. Kampanyanın hedefi, *"Konuşan Türkiye"* ve "yasaksız Türkiye" sloganlarıyla özetleniyordu. Kaldırılması istenen

yasaklar arasında, MGK'nin en son çıkardığı (2969 sayılı) yasayla getirilen eski siyasilerin kendilerini savunmaları, MGK uygulamalarının, askeri yönetimin beyanlarının yazılı ve sözlü olarak eleştirilmesi yasağı da bulunuyordu.

DYP'nin "Konuşan Türkiye" kampanyası cumhurbaşkanı Kenan Evren'in tepkisiyle karşılaştı. Evren, 1 Eylül 1985'te TBMM'yi açış konuşmasında, "... susan Türkiye yerine konuşan Türkiye mantığının bu ülkeye nelere mal olduğunu hepimiz biliyoruz. Kaldı ki, bugün susması gerekenler bile hergün konuşmaktadırlar" dedi. Bu sözlerle kendisinin hedeflendiğini öne süren Süleyman Demirel, 5 Eylül günü ilk kez Evren'i açıkça eleştirdi: "Öfke ve hiddetin yakışmadığı yerler vardır. Sayın Evren'in makamı o yerlerin başında gelir. Hem 'susan Türkiye yerine konuşan Türkiye istiyoruz' sözünün öfke ve hiddete sebep olmasına anlam vermek de mümkün değildir. Bu sözün rahatsızlık yaratması, 'konuşan Türkiye'ye karşı çıkmak, 'susan Türkiye'ye sahip çıkmak anlamına gelir.

Türkiye eninde sonunda hür ve demokrat olacaktır...

Sayın Evren, 1 Eylül 1985 tarihindeki konuşmasında hem vatandaşların haklarını azaltmak, hem de suç ve suçlu tayin etmek gibi bir duruma düşmüştür..."

Demirel'den bir gün sonra Bülent Ecevit'in de "demokratik toplum özgürce konuşan üstelik çok sesli konuşan toplumdur" biçiminde bir demeç vermesiyle birlikte siyasi yasakların delinmesi yolunda önemli bir adım atılmış oldu.

Anayasa'nın geçici 4. maddesiyle getirilen yasaklar, 6 Eylül 1987'de yapılan halkoylamasıyla kaldırıldı. Ancak, "evet" ve "hayır" oyları arasında çok az bir fark bulunması (% 50.19 Evet, % 49.81 Hayır) halkın 12 Eylül öncesine tepkisi ve konuyu halkoyuna sunan Anavatan Partisi'nin ve lideri Turgut Özal'ın başarısı olarak yorumlandı. Yasakların kalkmasının ardından Süleyman Demirel, Doğru Yol

Partisi, Bülent Ecevit Demokratik Sol Parti, Necmettin Erbakan Refah Partisi genel başkanlığına seçildiler.

Yasakların kaldırılması için bir hayli uğraşan Süleyman Demirel'in bu tavrı kimi çevrelerce, demokratik değerlere bağlılıktan çok, kişisel çıkarlarına gösterdiği bir hassasiyet olarak yorumlanıyordu. Demirel'in bu eleştirilere verdiği ve pek inandırıcı bulunmayan yanıtı -bu özelliğiyle- gündelik dile de girmiştir: *"Kendim için bir şey istiyorsam namerdim"*.

Yassıada Davaları • 27 Mayıs müdahalesinden sonra, Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Başbakan Adnan Menderes, Demokrat Parti yöneticileri ve milletvekilleri, aralarında eski genelkurmay başkanı Rüştü Erdelhun'un da bulunduğu bazı yüksek rütbeli subaylar, adları yolsuzluk iddialarına karışmış kimi siviller tutuklanarak, askeri yönetim tarafından görevlendirilen özel bir mahkemede (Yüksek Adalet Divanı) yargılandılar. Yargılamada savcılık makamını, bu amaçla kurulmuş olan Yüksek Soruşturma Kurulu oluşturuyordu.

İstanbul açıklarındaki Yassıada'da toplanan bu mahkeme "Yassıada Mahkemesi", burada görülen davalar da "Yassıada davaları" olarak anılır.

Köpek-bebek davalarıyla başlayan Yassıada duruşmalarında, anayasayı ihlâl olayları (*6-7 Eylül*, radyonun partizanca kullanılması, *Vatan cephelerinin* kurulması, *28-29 Nisan olayları* vs.) ile örtülü ödenek ve diğer yolsuzlukları konu alan suistimal davalarına bakıldı.

14 Ekim 1960-15 Eylül 1961 tarihleri arasında devam eden ve 592 sanığın yargılandığı duruşmalar sonucu 15 idam, 30 kadar ömür boyu hapis cezası verildi, 400 civarında kişi de 6 ay ile 20 yıl arasında değişen hapis cezalarına çarptırıldılar. Milli Birlik Komitesi'nin ölüm cezalarını

onayladığı Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu (eski dışişleri bakanı) ve Hasan Polatkan (eski Maliye bakanı) idam edildiler. Yassıada hükümlüleri, çıkarılan af yasalarıyla birkaç yıl içinde salıverildi. 1974'te siyasi haklarına da kavuşan eski DP'liler arasında Adalet Partisi üyesi olarak TBMM'ye girenler hatta bakanlık yapanlar oldu (Hayrettin Erkmen-Dışişleri).

Eski DP'lilerin bir darbenin ardında kurulan özel bir mahkemede yargılanmaları ve mahkemenin askeri yönetimin etkisine açık oluşu nedeniyle Yassıada kararları hukuki olmaktan çok siyasidir.

Yassıada Mahkemesi • (bk. Yassıada Davaları)

Yaylacılar • Demokrat Parti Meclis Grubu içinde 1957 yılından sonra ortaya çıkan muhalefet grubu "yaylacılar" olarak bilinir. Sık sık hükümetin izlediği baskıcı politikayı eleştiren ve *Akis* dergisinin tanımlamasıyla "antidemokratik gidiş aleyhinde vaziyet alan" yaylacılar, örgütlü bir grup değildi ve çok da etkili olamadı. 1958 yılında Meclis başkanlığı seçiminde, yönetimin adayı Refik Koraltan'ın karşısına kendi adaylarını (Şemi Ergin) çıkardılarsa da sonuç alamadılar.

Aslında "yaylacılar", Fransız devriminden başlayarak, meclislerin nispeten yüksek olan ve "plato" ya da "yayla" denilen arka kısımlarında oturan milletvekilleri için kullanılan genel bir deyimdir.

7 Eylül Kararları • Recep Peker başkanlığındaki Cumhuriyet Halk Partisi hükümetinin, 7 Eylül 1946'da aldığı, ithalattaki sınırlamaları büyük ölçüde kaldırıp, altın satışını serbest bırakan kararlar. Ülke ekonomisini dünya ekonomisiyle bütünleştirmeye yönelik 7 Eylül kararlarıyla

birlikte, 1 dolar karşılığı Türk lirası 128 kuruştan 280 kuruşa çıkarılarak, Cumhuriyet tarihinin ilk büyük devalüasyonu gerçekleştirildi. 7 Eylül kararları günlük yaşama hayat pahalılığı olarak yansıdı. *Cumhuriyet* gazetesinin o tarihlerde yaptığı bir hesaplamaya göre, 1938 yılında 100 olan fiyatlar Ağustos 1946'da 386.8'e, 7 Eylül 1946'dan sonra da 412.9'a yükselmişti.

7'ler • 1989 yılında Danielle Mitterand Vakfı ve Paris Kürt Enstitüsü'nün Paris'te düzenlediği bir uluslararası konferansa katıldıkları için Sosyal Demokrat Halkçı Parti'den ihraç edilen yedi milletvekili.

SHP milletvekilleri, Ahmet Türk, Mahmut Alınak, Salih Sümer, Adnan Ekmen, Kenan Somer, Mehmet Ali Eren ve İ. Hakkı Öner'in, kamuoyunda "Kürt Konferansı" olarak bilinen toplantıya katılmaları diğer partilerin ağır eleştirilerine yol açmıştı. Toplantı dönüşü SHP Merkez Yürütme Kurulu 7'leri "kesin ihraç" istemiyle disiplin kuruluna verdi. Doğu ve Güneydoğu il başkanlarının ve bazı milletvekillerinin çabalarına rağmen 7'ler ihraç edildiler. Parti içinde tartışmalara yol açan bu ihraç kararı SHP yönetiminin Kürtlere bir tavrı olarak değerlendirildi ve kararı protesto eden 10 milletvekili partiden istifa etti. İlk elde istifa eden altı milletvekili, Abdullah Baştürk, Fehmi Işıklar, Cüneyt Canver, Mehmet Kahraman, Arif Sağ ve İlhami Binici yaptıkları açıklamada, "yönetimin entrikacı ve diktacı bir hizbin eline geçtiğini, bu hizbin ufuksuz, tutarsız ve demokrasiye inançsız" olduğunu ileri sürdüler. "Biz ayrımcılık gözetmiyoruz, dolayısıyla Kürt politikası diye bir şey bizim programımızda yer almaz, giden gider" diyen SHP Genel Başkanı Erdal İnönü ise ihraçları savundu.

Birlikte hareket etmeyi kararlaştıran, ihraç edilen 7 milletvekili ve istifa eden 10 milletvekili *"17'ler"* olarak anıl-

maya başlandı. 17'ler amaçlarını, solun bütün kesimlerini kapsayacak yeni bir parti kurmak olarak açıkladılar ve bu girişimi "demokratik oluşum" olarak adlandırdılar. Sonuçta, umdukları kadar geniş bir katılımı sağlayamayan 17'lerden bazıları Halkın Emek Partisi'nin bazıları da Sosyalist Birlik Partisi'nin kurucuları arasında yer aldı. Kimi HEP milletvekilleri 20 Ekim 1991 seçimlerinde, HEP'in seçime katılamaması üzerine, SHP ile yapılan anlaşma gereği partilerinden "ihraç" ettirilerek SHP listelerinden milletvekili oldular. Daha sonra bu milletvekillerinin büyük çoğunluğu SHP'den istifa ederek, kurulan bir *hülle parti*'si üzerinden yeniden HEP'e döndüler.

Yeğen • (☞ Hayali Mobilya Olayı)

Yeğenler-Yiyenler • (☞ Hayali Mobilya Olayı)

Yeminliler • 1965 seçimlerinde oyların yüzde 52'sini kazanarak iktidar olan Adalet Partisi (AP), kendi içinde ikiye bölünmüş durumdaydı. "Milliyetçi-Mukaddesatçı" olarak da adlandırılan "Bilgiççiler" grubunun lideri Saadettin Bilgiç'ti (*Koca Reis*). Bilgiç, 1964'te genel başkanlık yarışında Süleyman Demirel'e yenilmişti. Demirel'i destekleyen grup ise "Yeminliler" olarak bilinir. "Yeminliler" adının bazı AP milletvekillerinin, genel başkan Demirel'i "fikir ve görüşlerine devamlılık gösterdiği" sürece desteklemek üzere yemin etmelerinden doğduğu söylenmiştir.

Bilgiç ve arkadaşlarının partiden çıkarıldığı 1970 yılına değin AP içinde sürekli olarak bir Yeminliler-Bilgiççiler çatışması yaşandı. Bu çatışmanın bir bakıma, Demokrat Partili eskilerle (Bilgiççiler) yeniler (Yemenliler) arasında bir parti içi hakimiyet kavgası olduğu öne sürülmüştür. Bir başka yoruma göre ise, AP Meclis Grubu'nda, yazdığı "Ye-

şil Komünizm" başlıklı bir yazıda gericiliği eleştiren milletvekili Tekin Erer'in üstüne yürünmesi parti içindeki "mutediller"i biraraya gelmeye sevkeden ilk olay olmuş ve "Yeminliler", aşırı sağ bulduklarını milliyetçi-mukaddesatçı Bilgiççilere karşı, Adalet Partisi'ni "mutedil" bir merkez partisi yapma uğraşı vermişlerdir.

Ayrıca (☞ Dosyalı Muhalefet)

Yeni Bir Dünya Kurulur... • (☞ Johnson Mektubu)

Yerli Malı Kullanmalı • 1920'ler Türkiye'sinde iktisat politikaları "milli iktisat" düşüncesine dayanıyordu. Amaçlanan, devlet desteğiyle "yetiştirilecek" bir milli burjuvazinin sağlayacağı sermaye birikimine dayanarak kalkınmaktı. Devlet, izlenen iktisat politikasına uygun bir zihniyet ve talep yaratma işlevini de üstlenmişti. 1925 Aralık'ında kabul edilen, çalışanlarına tek tip elbise ve ayakkabı giydiren bütün kuruluş ve şirketlere bunların yerlisini alma zorunluluğu getiren "Yerli kumaştan elbise giyilmesine dair kanun" bu yolda atılan ilk adımlardan biriydi.

1929 yılından başlayarak, Dünya Buhranına paralel olarak, yerli mallara olan talebi arttırma girişimleri hız kazandı. O yıl TBMM reisi Kazım Özalp başkanlığında bütün milletvekillerinin tabii üye olarak kabul edildiği "Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti" kuruldu. Cemiyetin ana amaçları "Yerli malları tanıtmak, sevdirmek, kullandırmak ve sürümünü arttırmak"tı. 1929 yılında Milli Türk Talebe Birliği'nin düzenlediği "Yerli Malları Kullanma ve Koruma" konulu toplantıya katılanlar yerli malı kullanacaklarına dair yemin ettiler. 1930'larda "Tasarruf ve Yerli Malı" haftaları kutlanmaya başlandı. Bu haftalarda gerçekleştirilen etkinlikler arasında, yerli malların kamyonlara yüklenip, sokaklarda dolaştırıldığı "Yerli Mallar Res-

mi Geçidi" de vardı. Zamanla, "Yerli Malı Kullanmalı" deyimi bütün bu çabaları simgeleyen bir slogan halini aldı. Türkiye'nin dünya ekonomisiyle giderek daha fazla bütünleşmesine paralel olarak istihza amaçlı kullanılmaya başlanan deyim başlangıçta oldukça milliyetçi bir içeriğe sahipti; 30'lu yıllar boyunca, yerli malı haftalarında en sık rastlanan dövizlerden birinde "Eskiden yerli malı kullanmak ayıp sayılırdı. Eskiden Türk'e Türk demek de ayıptı" yazıyordu.

1960'larda ve 1970'lerde yerli sanayiin dışa bağımlılaşma eğilimine karşı eleştirel bir yaklaşım çerçevesinde nostaljik bir bakışla ender olarak konu edilen "yerli malı kullanmalı" şiarı; Türkiye'nin uluslararası kapitalizmle iyice bütünleştiği 1980'lerde nostaljik bir "malzeme" olmaktan bile çıkmıştır...

Yeter Söz Milletindir • Demokrat Parti'nin, iktidara geldiği 1950 seçimleri öncesinde kullandığı ünlü slogan. "Dur" diyen bir el resminin yer aldığı bir afişle sunulan "Yeter Söz Milletindir" sloganı, Cumhuriyet Halk Partisi'nin "halk için halka rağmen" biçiminde ifade edilen seçkinci zihniyetine karşı, Demokrat Parti'nin halktan güç alan bir siyasi hareket olduğunu vurguluyordu.

"Yeter Söz Milletindir" sloganını bulan ve ünlü afişi hazırlayan mimar Selçuk Milâr, Teknik Öğretim Müsteşarlığı'nda çalışan bir memurdu. Milâr, hazırladığı afiş dolayısıyla Cumhuriyet Halk Partisi yönetiminin Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel'le aralarında geçen konuşmayı şöyle anlatıyor:

"- Demokrat Parti'nin Yeter Söz Milletindir afişini siz yaptınız değil mi? - Evet efendim altında imzam var. - Sizi yürekten kutlarım. İnsanda hayranlık uyandıran çok üs-

→

tün bir başarı... - Teşekkür ederim. Özellikle sizin beğenmiş olmanız beni çok mutlu etti.

- Asıl sizden biz yararlanmak isterdik...

-... Siz benden böyle bir hizmet isteseydiniz yapmazdım. Çünkü ben Türk milletinin demokrasi gerçeğini dinlemesinin değil yaşamasının hasreti içindeyim. O nedenle sizin iktidarı halkın oylarıyla kaybetmeniz ve muhalefetteki partinin iktidara gelmesini istiyorum. - Pekiyi ama yeter sözü ile ne demek istiyorsunuz, ne yeter? - Muhalifleri destekleyen vatandaşlara yapılanlar yeter; hergün gazetelerde okuduğumuz tatsız olaylar yeter; devletin görevi olan hizmetlerin muhalefetteki vatandaşlardan esirgenmesi yeter... - Bu afişi sizden kim istedi? - Onu size kesinlikle söyleyemem Bakanım. - Neden? - Başlarına neler geleceğini bildiğim için. Sayın Yücel ayağa kalktı, 'teşekkür ederim' diyerek elimi sıktı. Ben de kendisine teşekkür ederek odadan çıktım.

Bu olaydan yaklaşık 20 gün sonra Urfa'da bir şantiyeye tayinim çıkmıştı. Teknik Öğretim Müsteşarlığı'ndan istifa ettim."

Tarih ve Toplum, Haziran 1988

70 Sente Muhtaç Olmak • 70'li yılların ikinci yarısında yaşanan, dış ticaret açığındaki artış ve büyük döviz darboğazı "70 sente muhtaç olmak" deyimiyle özetlenir.

Türkiye'nin 70 sente muhtaç olduğunu ilk söyleyen 1977 yılında başbakan Süleyman Demirel'dir. "70 sent bulmak için müşkülat çekiyoruz" diyen Demirel sonraları sık sık ülkeyi 70 sente muhtaç hale getirmekle suçlanmıştır.

70 SENTİN ÖYKÜSÜ

Demirel, *"Yollar yürümekle aşınmaz", "dün dündür"* gibi aleyhine de kullanılan açıklamalarından biri olan "70 sente muhtacız" sözünü 1987'de gazeteci Hulusi Turgut'a şöyle açıklamıştır:

"Türkiye her zaman 70 sente muhtaçtır! Bu şudur: Dış ticaret açığı Türkiye'yi dışarıdan ucuz para bulma durumunda tuttuğu sürece bir tane 70 sente değil, birçok 70 sente muhtacız. Yani, 4 milyar dolar borç buluyorsanız, 4 milyarın içinde kaç tane 70 sent varsa o kadar 70 sente muhtaçsınız. Bir tanesi eksilse işiniz görülmez. Bu şuradan geldi: O sene, 130 bin kişinin hacca gitmesine izin verdik, bunun için 70 milyon dolar ödedik. 77'de... Mütemadiyen zorlanmaktaydık ki; hac kapıları kapandığı halde mütemadiyen bizim yeniden hac kafilelerine izin vermemiz isteniyordu. Bizim arkadaşlarımızdan bir kısmı, birkaç kişi beni grupta sıkıştırdılar... Ben ambargoya muhatabım, para bulmakta fevkalâde zorluğum var, dışarıdan para bulmakta. Ben 70 sente muhtaçken 70 milyon dolar verdim. Yani nasıl muhtacım 70 sente. Yani benim dış ticaret açığım varken, dışarıdan para bulmakta güçlüklerim varken 70 milyon dolar verdim.

O, çeşitli şekillerde istismar edilmiştir. Bugün 70 sente muhtaç değil misiniz? 4 milyar dolara muhtaçsınız. Keşke, 70 sente muhtaç olsanız da başka bir şeye muhtaç olmasanız..."

72'ler • (☞ Dosyalı Muhalefet)

26'lar • (☞ Dosyalı Muhalefet)

21 Ekim Protokolü • (☞ Çankaya Protokolü)

21 Mayıs • (☞ 22 Şubat ve 21 Mayıs)

24 Ocak Kararları • 24 Ocak 1980 tarihinde Demirel hükümetince açıklanan bir dizi ekonomik "istikrar tedbirleri"dir.

1970'lerin sonunda Türkiye ekonomisi tıkanma noktasındaydı. Enflasyon hızı % 122.6, ihracat 2.261 milyon dolar (1978 yılında 2.888 milyon dolardı), GSMH planlı dönem boyunca ilk kez 1979 yılında artış göstermiyordu, karaborsa, spekülatif işlemler piyasaya egemendi. Böylesine bunalımlı bir ekonomik yapıda, ekonominin bu duruma gelmesinde en büyük sorumluluğa sahip bulunan siyasi iktidar, "tek seçenek, tek çare olarak" 24 Ocak Kararlarını yürürlüğe soktu. Hiç de "popüler" kararlar olmayan istikrar tedbirleri, siyasi iktidarın o günkü çaresizliğinin de bir göstergesini oluşturur. Nitekim, dönemin Başbakanı Süleyman Demirel, bu kararları savunurken şunları söylüyordu: "Dünyanın hangi memleketi bu durumu düşse alınacak tedbirler bunlardır. Onun için sevimli olmadığını bildiğimiz, ama ülkeyi... aydınlık ufuklara götürecek olan çareleri aramaya ve onları uygulamaya koymayı milletimize vatan borcu saydık... Bu tedbirleri alırsak altımızdaki sandalye gider diye bir kaygımız yoktur. Hükümet olmak umurumuzda değildir..."

24 Ocak Kararları diye anılan "istikrar tedbirleri paketi"nin öncelikle yüksek enflasyonu düşürmek, arz-talep ve dış ödemeler dengelerini sağlamak, gibi genel amaçları vardı. Temelde ise, ekonomide liberalleşme ve serbest piyasa ekonomisi yönünde ekonomik yapının değiştirilmesi amaçlanmaktaydı. 24 Ocak Kararları'nın hedef olarak belirttiği başlıca ekonomik politikalar özetle şöyleydi:

- İthal ikamesi modeli yerine, "ihracata yönelik sanayileşme" modeli,
- Esnek kur politikası,
- Enflasyona dönük olarak serbest faiz, sıkı para ve kre-

di politikaları,

- Fiyat denetlemelerinin azaltılması,
- Sübvansiyonların azaltılması,
- KİT'lerin serbest piyasa koşullarına dahil olması,
- Kamu harcamalarının kısıtlanması, vergi sisteminde değişiklik,
- Tekellerin kaldırılması.

24 Ocak Kararları, işçi sendikaları ve muhalefet tarafından tepkiyle karşılandı. Dönemin ana muhalefet lideri Bülent Ecevit 24 Ocak Kararları'yla Güney Amerika'daki diktatörlük rejimleri arasında bağlantı kurdu. Ecevit'in değerlendirmesi şöyleydi: "... hükümet, modası geçmiş bir Amerika modelini, üstelik daha sakıncalı ölçülerle Türkiye'ye uygulamak istemektedir. Artık böyle bir model, demokratik işçi hakları yok edilmedikçe herhangi bir ülkede uygulanamaz. ... Karşı karşıya getirildiğimiz durumu yalnızca devalüasyon ve zamlar açısından değerlendirmek yanlış olur. Onun ötesinde Türkiye'de bir rejim değişikliği hatta bir devlet değişikliği öngörülmektedir..."

Kararların uygulanması yönünde başarı kabul edilen adımların 12 Eylül Darbesi ve sonrasındaki ortam içinde atılmış olmasıyla, 24 Ocak Kararları'yla demokratik olmayan bir rejimin bağdaşıklığı savlarının haklılık payı yükselmiştir. 24 Ocak 1980 tarihinde Başbakanlık Müsteşarı olan Turgut Özal, 1981 yılında, "12 Eylül olmasa bu ekonomik programın neticelerini alamazdık. Anarşi yükseliyordu... İkincisi vergi kanunları Meclisten geçmiyordu. Çok şayan-ı şükrandır ki vergi reformu yapılmıştır. Bunlar olmasaydı bütçeyi denkleştiremezdik..." sözleriyle bu savı bizzat belgelemiştir.

12 Eylül'den sonra Milli Güvenlik Konseyi yönetiminin aldığı, yürürlükteki ekonomik programın uygulanmasına devam edilmesi, DİSK, MİSK, HAK-İŞ'in faaliyetlerinin

durdurulması, grevlerin yasaklanması, siyasi parti faaliyetlerinin durdurulması, Meclis'in feshedilmesi gibi kararlar, 24 Ocak Kararları'nın uygulanabileceği siyasi koşulları yaratmıştır.

Ekonomistler tarafından , kararların uygulanması sonucunda piyasalarda durgunluk, kredi maliyetlerinin yükselmesi, yatırımlarda gerileme, işsizliğin artması, KİT'lerin serbest piyasa koşullarına itilerek ekonomiye daha çok yük olması gibi olumsuzlukların yaşandığı da genel kabul görmüştür.

24 Ocak Kararları, 1983 yılından sonra "sahiplenme" tartışmalarıyla iç politikaya malzeme oldu. '80 sonrasının yeni siyasi şöhreti Turgut Özal, 24 Ocak Kararları'nın mimarının kendisi olduğunu söylerken, dönemin yasaklı lideri Süleyman Demirel, "nihayetinde kendisi benim memurumdu" sözleriyle kararların sahibinin kendisi olduğunu belirtti.

22 Şubat ve 21 Mayıs • Kara Harp Okulu komutanı Albay Talat Aydemir'in önderliğinde Harp Okulu öğrencileri ve bazı askeri birliklerin darbe girişiminde bulundukları 22 Şubat 1962 ve 21 Mayıs 1963.

27 Mayıs hareketi ordu içinde bölünmelere yol açmış, Milli Birlik Komitesi yönetimi de *Eminsu* ve *14'ler* operasyonlarıyla bu bölünmeyi derinleştirmişti. Orduda MBK yönetimine muhalif en etkili grup Silahlı Kuvvetler Birliği'ydi (SKB). SKB gücünü ilk olarak, MBK tarafından Washington'a tayin edilerek tasfiye edilmek istenen Hava Kuvvetleri Komutanı İrfan Tansel'in görevine iade edilmesini sağlayarak ortaya koydu: SKB yanlısı jetler Cumhurbaşkanlığı köşkü üzerinde uyarı uçuşları yaparken, Tansel'i Amerika'ya götüren uçak da Birlik yanlısı jetler tarafından havada geri çevrildi.

21 Ekim Protokolü'yle yönetime el koymayı kararlaştıran SKB'nin bu girişimi sonuçsuz kalınca, bir grup subay (54 komutan), 9 Şubat 1962'de düzenledikleri bir protokolle, 27 Mayıs'ın amacına ulaşmadığı gerekçesiyle "ihtilâl"in en geç 28 Şubat 1962 tarihine kadar yapılmasını kararlaştırdı. Ordunun üst kademelerince benimsenmeyen protokolden haberdar olan hükümet, ihtilalci subaylara önderlik eden Kara Harp Okulu komutanı Albay Talat Aydemir ve arkadaşlarını emekliye sevkederek tutuklamayı kararlaştırdı. Bunun üzerine, 22 Şubat günü Ankara'da, başta Kara Harp Okulu öğrencileri olmak üzere bazı askeri birlikler Aydemir'in önderliğinde harekete geçtiler. Hükümeti destekleyen Hava Kuvvetleri'ne bağlı jetler de Harp Okulu üzerinde uyarı uçuşları yapıyordu. Bu arada, darbecilerin önde gelenlerinden binbaşı Fethi Gürcan Muhafız Alayının komutasını eline geçirmiş, Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, Başbakan İsmet İnönü, kabine üyeleri ve hükümet yanlısı komutanların toplantı halinde bulunduğu Çankaya Köşkü'nü sarmıştı. Darbe girişiminin başarıya ulaşabileceği bir anda, Aydemir, köşktekilerin serbest bırakılmasını istedi; böylece darbeciler kendi kendilerini başarısızlığa mahkûm etmiş oluyordu. Nitekim, Köşkten ayrılıp, Hava Kuvvetleri komutanlığında toplanan hükümet, darbecilerin Meclisin feshi, yeni seçimler yapılıncaya kadar hükümetin bir başka şehirde çalışması ve ordudaki tayinlerin durdurulması taleplerinin reddedildiğini bildirdi. Askeri birliklerin büyük çoğunluğunun da kendilerine katılmaması üzerine Aydemir ve arkadaşları, İnönü'nün verdiği teminata güvenerek ayaklanmaya son verdiler. İnönü, hukuk sistemimizde yeri ve siyasi tarihimizde bir benzeri bulunmayan teminatında: "Silahlı Kuvvetler Başkumandanının emirlerine uymak ve girişilen harekâta derhal son vermek şartıyla -şimdiye kadar kan dökülmemiş olması göz önün-

de bulundurularak- harekâta katılanlar hakkında hiçbir cezai takibat yapılmayacağına hükümet başkanı olarak söz veriyorum" diyordu. Gerçekten de, olaylardan sonra, "22 Şubatçılar" olarak anılan 73 subay emekliye sevkedilirken, Nisan 1962'de, 22 Şubatçılar hakkında hiçbir cezai takibat yapılmayacağına dair kanun TBMM'de kabul edildi. Bu arada, Başbakan İnönü'nün, 22 Şubat'ta Harp Okulu öğrencilerinin aldatılmış olduğunu söylemesi üzerine, İstanbul'da bir grup Harp Okulu öğrencisi bir gösteri düzenleyerek, Taksim'deki Atatürk anıtına üzerinde "Harbiyeli Aldanmaz" yazılı bir çelenk bıraktılar. "Harbiyeli Aldanmaz" sözü, Aydemir ve arkadaşlarınca, daha sınırlı bir güçle yeniden harekete geçtikleri 21 Mayıs 1963'te parola olarak kullanıldı. 21 Mayıs ayaklanması, bu girişimden haberdar olan hükümetin hazırlıklı bulunmasının da etkisiyle sonuçsuz kaldı. Bu ikinci girişimde 6 kişi öldü, 30 kişi yaralandı. Darbe girişiminin bastırılmasından sonra Ankara, İstanbul ve İzmir'de sıkıyönetim ilan edildi, 151 subay ve 1450 civarında Harp Okulu öğrencisi tutuklandı. Tutuklananlar arasında, 21 Mayıs'ta darbe yapılacağını Başbakan İnönü'ye duyuran Alparslan Türkeş ve *14'ler*'den üç arkadaşı da vardı. Yargılama sonunda, Aydemir ve 6 arkadaşına idam, 29 sanığa da ömür boyu hapis cezası verildi. TBMM tarafından cezaları onaylanan Fethi Gürcan (Haziran 1964) ve Talat Aydemir (Temmuz 1964) idam edildiler.

28-29 Nisan Olayları • 27 Mayıs askeri darbesi öncesinde, *Tahkikat Komisyonu*'nun kurulması ve CHP Genel Başkanı İsmet İnönü'nün TBMM'den uzaklaştırılması üzerine üniversite öğrencilerinin 28 Nisan'da İstanbul'da, 29 Nisan'da Ankara'da düzenledikleri, Demokrat Parti yönetimini protesto gösterilerinde meydana gelen olaylar.

İstanbul'da 40 civarında öğrencinin yaralandığı, İ.Ü. Or-

man Fakültesi öğrencisi Turan Emeksiz'in polis kurşunuyla öldüğü 28 Nisan günü "Kanlı Perşembe" olarak da anılır.

28-29 Nisan olaylarında, polis göstericileri dağıtmak için ateş açarken, takviye için çağırılan ordu birlikleriyle öğrenciler arasında tam bir dayanışma yaşanmıştı. DP yönetimi aleyhine "kahrolsun diktatörler", "hürriyet isteriz" diye sloganlar atan öğrenciler askerlere "Türk ordusu çok yaşa", "ordu ile beraberiz" diye bağırmış, bunun üzerine öğrencilere müdahale etmeyen askerler polisin kendilerine teslim ettiği öğrencileri de serbest bırakmıştı.

27 Mayıs • Bir askeri darbe ile Demokrat Parti iktidarına son verilerek, iktidarın sonradan Milli Birlik Komitesi adı altında örgütlenen darbeci subaylar tarafından ele geçirildiği 27 Mayıs 1960. 27 Mayıs dönemiyle ilgili olarak (bkz Alyans Evler, Beyaz İhtilal, Cemal Aga, Çankaya Protokolü, Devrim Otomobili, Düşük-Kuyruk, 55'ler, Eminsular, Hürriyet Şehitleri, İkinci Cumhuriyet, Köpek-Bebek Davaları, Milli Deklarasyon, Mr. Referandum, Onar Komisyonu, Ondörtler, Yassıada Mahkemesi, 147'ler, Zinde Kuvvetler)

Yollar Yürümekle Aşınmaz • "Birtakım olaylar oluyor, birtakım hareketler var. Bunlar oluyor diye asabınız bozulmasın, sokaklar eskimez. Mühim olan mesele bu hareketin saldırı halini almamasıdır. Ama olursa, devlet, saldırı nereden gelirse gelsin önleyecek güçtedir".

Başbakan Süleyman Demirel'in 8 Kasım 1968'de Adalet Partisi Ankara il kongresinde, sık sık düzenlenen gösteri yürüyüşlerinden şikâyetçi olan bir delegenin bunlara "mani" olunmasını istemesi üzerine söylediği bu sözler, "yürümekle yollar eskimez" ya da "yürümekle yollar aşınmaz" biçiminde yinelenerek yıllarca eleştirildi. Eleştiren-

ler, bu sözleri Demirel'in demokratik yöntemlerle ifade edilen toplumsal taleplere karşı kayıtsızlığının bir ifadesi olarak değerlendirirken, Demirel, söylediklerinin "Türk demokrasisinin kilometre taşı" olduğu inancındaydı. Bu sözleriyle, "toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının kullanılmasından tedirgin olarak bu haktan vazgeçilemeyeceğini, şayet vazgeçilmeye kalkışılırsa birçok haklardan vazgeçilmesi lâzım geleceğini, böylece sağlanacak huzur ve sükunun milleti susturmak olacağını" vurguladığını söyleyen Demirel, Adalet Partisi Gençlik Kollarında yaptığı bir konuşmada kendisini şöyle savunuyordu: "Kimse beni yanlış çıkarmak için, bakalım yollar yürümekle eskir mi diyerek daha fazla yürümemiştir".

Yorganlılar • Başkent olduktan sonra hızlı bir gelişme sürecine giren Ankara, yoksullaşarak, iş bulabilmek ümidiyle büyük kentlere göçen köylüler için önemli bir çekim merkeziydi. 1950'lere kadar, yıllık ortalama yüzde 6'lık bir artış ile Ankara, nüfusu en hızlı artan kentti. 30'lu yıllarda, yorganını sırtına vurup Ankara'ya gelen ve yorganına sarınıp sokaklarda yaşamak durumunda kalan yoksul köylülere "yorganlılar" deniliyordu.

Yuvarlak Masa Toplantıları • (☞ Milli Deklarasyon)

Yüz Gün (Beşyüz Gün) • 1979 Kasım'ında Adalet Partisi'ne dayanan azınlık hükümetini kuran Süleyman Demirel, 8 Aralık'ta bir "100 Gün Planı" açıkladı. Planda iki temel mesele kabul edilen "anarşi ve enflasyonla mücadele" konusunda yapılacaklara yer veriliyordu. Ülkenin temel meselelerine 100 günde çözüm getirme iddiası, hükümetle muhalefet arasında sert tartışmalara yol açtı. Ha-

raretli tartışmanın odaklaştığı bir nokta da, 100 günün hükümetin güvenoyu aldığı 25 Kasım'dan mı yoksa Demirel'in Planı açıkladığı 8 Aralık'tan mı "işlemeye" başlayacağı idi.

"100 Gün", politikacıların, "ülkenin meselelerini biliyorum ve somut çözüm projelerine sahibim" iddiasını simgeleyen "sihirli" bir söz olarak yerleşikleşti.

1991'de yine Başbakan olan Süleyman Demirel, "düze çıkmak" için gerekli süreyi bu kez "500 gün" olarak ilan etti. Ancak tıpkı "100 gün" iddiasında olduğu gibi, Demirel'in kendisini koyduğu vadeyle bağlı hissedip hissetmediği net olarak anlaşılamadı.

Yüzellilikler • Kurtuluş Savaşı sırasında düşman devletlerle ve İstanbul hükümetiyle işbirliği içinde oldukları gerekçesiyle sınırdışı edilen ve yurda girmeleri yasaklanan 150 kişi.

Lozan Antlaşması, antlaşmanın imza tarihine kadar işlenen suçlar için bir genel af ilanını zorunlu kılıyordu. Türk tarafının ısrarları üzerine, düzenlenen ek bir protokolle Türk hükümetine 150 kişiyi af kapsamı dışında bırakma hakkı tanındı. 150 kişilik listeyi içeren Bakanlar Kurulu kararnamesi 1 Haziran 1924'te yayınlandı. Listede, polis, gazeteci, mülkiye ve askeriyeden kimselerle birlikte,

- Vahdettin'in maiyeti,
- İstanbul hükümetinin TBMM hükümetine karşı kurduğu Kuva-yı İnzibatiye'ye (Hilafet Ordusu) dahil olanlar,
- Sèvres Anlaşmasını imzalayan delegeler,
- Çerkez Ethem ve arkadaşları,
- 1921 yılında toplanan ve Anadolu Çerkezlerinin İngiltere himayesinde özerkliğini amaçlayan Çerkez Kongresi'ne katılan delegeler vardı.

1927 yılında Türk vatandaşlığından da çıkarılan Yüzel-

lilikler 29 Haziran 1938'de kabul edilen bir af kanunuyla bağışlandı ve yurda dönmelerine izin verildi.

Yüzellilikler arasında, Çerkez Ethem ve kardeşleri, Refik Halid Karay, Refii Cevad Ulunay, Rıza Tevfik Bölükbaşı, Şeyhülislam Mustafa Sabri ile Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın önde gelen yöneticileri de vardı.

141, 142, 163 • Türk Ceza Kanunu'nun yürürlükten kaldırılan aynı sayılı maddeleridir. 141 ve 142. maddeler "sosyal bir sınıfın diğer sosyal sınıflar üzerindeki tahakkümünü tesis etmeye veya sosyal bir sınıfı ortadan kaldırmaya veya memleket içinde müesses iktisadi veya sosyal temel nizamlardan herhangi birini devirmeye matuf cemiyetleri" kurmaya çalışanları, kuranları, yönetenleri, üye olanları ve bunların propagandasını yapanların; 163. madde ise, laikliğe aykırı olarak, devlet düzenini "dini esas ve inançlara uydurmak için cemiyet" kuranları, yönetenleri, üye olanları ve propagandasını yapanların cezalandırılmasını düzenliyordu.

Sözkonusu maddeler 1991 yılında "Terörle Mücadele Kanunu"yla yürürlükten kaldırılana kadar sürekli tartışma konusu oldu. 141 ve 142. maddeler ülke içindeki sosyalist ve devrimci hareketlere ve kişilere karşı bir baskı olarak kullanıldı. Maddelerin kaldırılması talebi, özellikle 70'li yıllarda solun gündeminde önemli bir yer tuttu. Sağ iktidarlar ise bu maddeleri "komünizm tehlikesi"ne karşı bir garanti görerek kaldırılmamasını savundular. 141 ve 142 "Cumhuriyeti korumak için konulmuş "milli hüküm" olarak kabul edilmiştir.

Bu maddelerden binlerce kişi, örgüt ve kuruluş hakkında dava açıldı. TCK 141 ve 142. maddeleriyle ilgili olarak açılan yaklaşık onbin davada, sivil mahkemelerde onbeşbine, askeri mahkemelerde ellibeşbine yakın kişi yargılan-

mıştır. 163. maddeden yargılananların sayısı ise yaklaşık onikibin kişidir.

147'ler • Ekim 1960'da Milli Birlik Komitesi tarafından üniversitelerden uzaklaştırılan ve geri dönmeleri yasaklanan öğretim üyeleri.

Milli Birlikçiler, yaptıkları "üniversite reformu"nun eski kadrolarla yürümeyeceği düşüncesiyle böyle bir "temizliği" zorunlu görmüşlerdi. 147'ler, "lüzumundan fazla ince eleyip sık dokudukları" gerekçesiyle Anayasa Komisyonundan çıkarılan Tarık Zafer Tunaya ve İsmet Giritli ile muhalif Ali Fuat Başgil gibi, atılmaları açıkça siyasi nedenlere bağlı olanlardan başka, MBK'nın üniversite içinden gelen ihbarlara dayanarak belirlediği isimlerden oluşuyordu.

147'ler hakkında sonradan, "Evet kantarın topuzunu biraz fazla kaçırdık. Ama onlar birbirlerini ihbar ettiler" diyen MBK üyesi Orhan Erkanlı isimlerin nasıl belirlendiğini şöyle anlatıyor: "Her türlü kanaate ve inanışa taarruz ediyorduk. Solcusunu da sağcısını da atıyorduk. Doğum yeri şarkta olanı Kürtçü diye, namaza gideni softa diye, kitapsızı kitapsız diye, kitaplıyı hırsız diye, talebeye ciddi davrananı sert diye, samimi hareket edeni laübali diye damgalıyorduk. Solcu, sağcı, mason, Kürtçü, gerici, cahil, tüccar, kitapsız, politikacı ve saire gibi sıfatlar sık sık kullanılıyor, bu barajları aşabilenler içeride kalıyorlardı".

147'ler olayı askeri yönetimle uyum içinde bulunan üniversitede tepkilere yol açtı: İstanbul, İstanbul Teknik, ODTÜ, Ankara ve Ege üniversitelerinin rektörleri kararı protesto etmek için istifa ettiler. Öğrenciler 29 Ekim törenlerini ve dersleri boykot edip gösteriler düzenlediler ancak hepsi sonuçsuz kaldı. Devlet başkanı Cemal Gürsel, "bunun bir ihtilâl idaresi kararı olduğu gözden uzak tutul-

mamalıdır" diyordu.

Ne var ki askerler, Ekim 1961'de siyasi partilere imzalattıkları *Çankaya Protokolü*'nde, *Yassıada* hükümlülerine ve 27 Mayıs döneminin en büyük tasfiye hareketine konu olan *Eminsulara* af çıkarılmayacağı yolunda taahhüt alırken, partilerin üniversiteden atılanlar hakkında bir taahhüdü olmadı ve sivil yönetime geçildikten kısa bir süre sonra Mart 1962'de çıkarılan bir kanunla 147'lerin üniversiteye dönmeleri sağlandı.

147'ler arasında, Ordinaryüs Profesör Recai Galip Okandan, Prof. Sabahattin Eyüboğlu, Prof. Yavuz Abadan, Prof. Bülent Nuri Esen, Prof. Aziz Köklü, Prof. Nusret Hızır, Prof. Memduh Yaşa, Prof. Mina Urgan, Doç. Mukbil Özyörük, Dr. İhsan Ünlüer, Doç. Haldun Taner, Asistan Özer Ozankaya'yı sayabiliriz.

Zehir Hafiye • 1965-69 yılları arasında Adalet Partisi hükümetinin İçişleri bakanlığını üstlenen Faruk Sükan. Bakanlığı sırasında sağ örgütlere destek olmakla suçlanan Sükan, 6 Mayıs 1966 gecesi TBMM'ye bir polis baskını düzenleyerek muhalefet gruplarının odalarında arama yaptırıp yasadışı bildirilerin basılıp basılmadığını anlamak için daktilo ve teksir makinelerini kontrol ettirmişti. Cumhuriyet Halk Partisi lideri İsmet İnönü'nün ünlü, *"eşkıyanın bu gece ne yapacağı belli olmaz"* sözü bu olay üzerine söylenmiştir.

Zincirbozan • 12 Eylül'den sonra siyasi partilerin yeniden kurulmaya başlandığı bir sırada aralarında Süleyman Demirel ve Deniz Baykal'ın da bulunduğu 16 eski politikacının 121 gün süreyle zorunlu ikamete tabi tutuldukları Çanakkale Lâpseki ilçesindeki askeri üs.

Milli Güvenlik Konseyi'nin (MGK), Cumhurbaşkanı Kenan Evren imzasıyla yayınlanan 31 Mayıs 1983 tarih ve 79 sayılı kararı Adalet Partisi'nin devamı durumundaki Büyük Türkiye Partisi'ni (BTP) ve 1982 Anayasası'nın geçici 4. maddesindeki yasaklara uymadıkları gerekçesiyle, BTP'nin iki kurucusundan başka, Adalet Partisi ve Cumhuriyet Halk Partisi'nden yedişer kişiyi Zincirbozan'a mahkum ediyordu. 79 sayılı kararın içeriğinin herhangi bir şekilde tartışılması da yasaklanmıştı. Zincirbozan, askeri yönetimin, yeniden başlamakta olan çok partili siyasal hayatın çerçevesini belirlemek yolunda kararlı bulunduğunun ilk göstergesi oldu. Sahip olduğu veto yetkisiyle BTP'nin yerine kurulan Doğru Yol Partisi, Sosyal Demokrasi Partisi ve Refah Partisi'nin 6 Kasım 1983 seçimlerine

katılmasını engelleyen MGK, 12 Eylül'den sonraki ilk genel seçime yalnızca izin verdiği "icazetli" partilerin katılmasını sağladı.

Zincirbozan sonradan DYP'liler tarafından bir simge haline getirildi ve her fırsatta "buralara" Zincirbozan'dan gelindiği vurgulandı.

Zincirbozan'da zorunlu ikamete tabi tutulan politikacılar şunlardı: Adalet Partisi'nden Süleyman Demirel, Ali Naili Erdem, Ekrem Ceyhun, Saadettin Bilgiç, Nahit Menteşe, Yiğit Köker, İhsan Sabri Çağlayangil; Cumhuriyet Halk Partisi'nden Sırrı Atalay, Metin Tüzün, Celal Doğan, Deniz Baykal, Ferhat Aslantaş, Süleyman Genç, Yüksel Çakmur; Büyük Türkiye Partisi'nden Hüsamettin Cindoruk ve Mehmet Gölhan.

Ayrıca (☞ İcazetliler, Yasaklılar)

Zinde Kuvvetler • 27 Mayıs 1960 hareketinden sonra telâffuz edilmeye başlanan zinde kuvvetler deyimi, bir devrim gerçekleştirdikleri düşünülen toplum kesimlerine; gençliğe, aydınlara ve özellikle askerlere işaret ediyordu. Örneğin, *Cumhuriyet* gazetesi başyazarı Nadir Nadi'ye göre, "27 Mayıs'ı, Türk milletinin zinde kuvvetleri hazırlamış, bu kuvvetlerin en zindesi olan kahraman ordumuz da bu devrimi başarı ile yürütüp bizi bugüne ulaştırmış"tı.

Zinde kuvvetlerin, köklü reformlar yaparak Atatürk devrimlerini tamamlamak, ülkeyi "çağdaş uygarlık seviyesine ulaştırmak" gibi bir misyonu olduğu düşünülüyordu. 1960'lı yılların en etkili dergilerinden biri olan *Yön* dergisi (1961-1967) çevresinde toplanan Doğan Avcıoğlu, Mümtaz Soysal, İlhan Selçuk, Fethi Naci gibi aydınlar da, zinde kuvvetleri, emperyalizme karşı savaşımda ve bir "Türk sosyalizmi"nin kurulmasında dayanılacak güç olarak görmekteydi.

Zinde kuvvetler yaklaşımı, açıkça, demokratik yöntem ve değerlere ilişkin bir inançsızlığı içermektedir. Zinde kuvvetlerin Silahlı Kuvvetler demek olmadığı öne sürülmüşse de, asıl bel bağlanan kuvvetin ordu olduğu şüphesizdir. Nitekim, Silahlı Kuvvetler'in 12 Mart döneminde üstlendiği rolden sonra, zinde kuvvetlerden giderek söz edilmez oldu. 12 Mart sıkıyönetiminin baskı ve işkencelerine maruz kalanlar arasında, zinde kuvvetlerin ilerici rolüne inananlar da vardı. Bunlardan biri olan gazeteci İlhan Selçuk, Başbakan Süleyman Demirel'in, silahlı kuvvetlerin verdiği muhtıra üzerine istifa edişini, 12 Mart'ın hemen ertesinde şöyle eleştiriyordu: "Ve cumhuriyetin temel varlığına bağlı zinde kuvvetlerin muhtırasını alır almaz şapkasını giyip kaçar".

Zinde kuvvetler, sağ kesimde, iktidarı ele geçirmeye çalışan "sivil-asker karması bir gizli teşkilat" olarak algılanmıştır.

Ziverbey Köşkü • 12 Mart döneminde uygulanan işkencenin simgesi, İstanbul Erenköy'deki köşk. İstanbul Sıkıyönetim komutanlığınca gözaltına alınan sol görüşlü yüzlerce kişiye, gözleri bağlı olarak getirildikleri bu köşkte envai çeşit işkence uygulandı. İşkence altında alınan ifadelerin altına, daha sonra polis memurlarının adları yazılarak sorgulamanın emniyet müdürlüğü binasında yapıldığı izlenimi veriliyordu. İlhan Selçuk, Doğan Avcıoğlu, İlhami Soysal gibi yazarlarla Numan Esin, Talat Turhan gibi kimi eski 27 Mayısçıların da işkence gördüğü Ziverbey Köşkü, aynı zamanda *Kontrgerilla* örgütünün ilk kez açığa çıktığı yer oldu. Anlatımlara göre, köşke getirilen her sanığa, "Burası Genelkurmaya bağlı Kontrgerilla örgütüdür. Şu andan itibaren esirimizsiniz" denilliyordu. Ziverbey Köşkü "esir"lerinden İlhan Selçuk, kendisine söylenenleri

şöyle anlatıyor:

"İlhan Selçuk, Genelkurmay Başkanlığına bağlı kontrgerilla örgütünün karşısında bulunuyorsun. Sen bizim tutsağımızsın. Burada anayasa babayasa yoktur. Örgüt seni ölüme mahkûm etmiştir. Sana istediğimizi yapmaya yetkiliyiz. Buraya getirilmen örgüt kararıyladır. Seni Marksist, Leninist, Komünist biliyoruz. Eğer konuşur ve böyle olduğunu itiraf edersen hakkında hayırlı olur.

Bak İlhan! Sesimi iyi tanıyacaksın. Çünkü bundan böyle uzun süre senle konuşacağız. Ben albayım. Yanımdaki arkadaş da albay. Biz seni sorguya çekmekle görevliyiz. Direnmeye kalkma. Elimizden senin gibi binlerce kişi geçti. Direnme faydasızdır. Her şeyi anlatacaksın. Zaten biz her şeyi biliyoruz. Bilmediğimiz bir şey yok; ama bir de senden dinlemek istiyoruz".

Ziverbey Köşkü, *Tercüman* gazetesinin, İlhan Selçuk'un aşağıdaki ifadelerini yayımladığı 1986 yılında yeniden konu oldu. Selçuk'un ifadesine, akrostiş yöntemiyle yerleştirdiği, işkence gördüğünü ve tehdit altında bulunduğunu belirten cümleler de "Ziverbey gerçeği"nin bir başka kanıtıydı.

İlhan Selçuk'un 12 Mart döneminde Ziverbey Köşkünde alınan ifadesinde akrostiş her cümlenin sondan ikinci kelimesinin ilk harflerinin yukarıdan aşağıya okunmasından oluşuyordu:

"12 Mart'a doğru Türkiye iflasa gidiyordu. Demirel iktidarı giderek yoğunlaşan şaibe altındaydı. Üniversiteli gençler sokaklarda, meydanlarda hatta üniversite binalarının çatıları altında katlediliyorlardı. Devletin güçleri, aydınları, askerleri, yargıçları, sorumluları, sağduyu sahipleri endişe içindeydiler. Gidiş normal değildi. Anayasa çerçevesi ve yönelişlerine göre davranmak isteyen devlet memurları ve sorumlularına, siyasi iktidar adeta ceza tertipli-

→

yordu. Siyasi iktidar aydın yazarları ezmek amacındaydı. Toplum yaşamında anayasa uygulanmıyordu. Bazı çevrelerde bir ordu müdahalesi lüzumlu görülüyordu. Politikacı topluluğu şuursuzdu. Memleketseverler ıstırap çekiyorlardı.

Bu durumda ne yapmalıydı? Önce bir fikir dağınıklığı vardı. Tek çıkar yolu, Atatürkçülük'te görüyorduk. Ancak Atatürkçülüğü günün koşullarına göre derinliğine ve genişliğine bütün boyutlarıyla yorumlamak gerekiyordu. İşte *Devrim* dergisi bu ihtiyaçtan doğdu. Ancak dergi çıkarmaya yetecek para bulmak gerçekten mesele idi..."

İlhan Selçuk, *Ziverbey Köşkü*, İstanbul 1987

Gündelik siyaset, simgelerle, sloganlarla, deyimlerle, sembolleşmiş tarihlerle veya rakamlarla yürüyor. Hele toplumsal iletişime jestlerin ve dolaylı anlatımların hâkim olduğu Türkiye'de, böylesi mecazları ve deyimleri dikkate almayan bir siyasî tarih eksik demektir. "Gözlerimizin içine bakın..." lafını bilmeden AP'nin yükseliş dinamiği kavranabilir mi? "Sayın muhbir vatandaş" formülü bilinmeden 12 Mart döneminin havası anlaşılabilir mi? 12 Eylül zihniyetinin, "asmayalım da besleyelim mi?" sözünden daha veciz bir özeti var mıdır? Böylesi "vecizeleri" derleyen bu kitap, Türkiye'nin yakın dönem siyasî tarihini özetleyen bir pratik sözlük gibi. Dönemlere damgasını vuran sloganlar... Ciltlerle lafı, tarihçeyi, gerekçeyi özetleyen, "141-142", "100 gün", "147'ler", "11'ler", "Dokuzlar" gibi sihirli rakamlar... "70 sente muhtaç olmak", "Yollar yürümekle aşınmaz", "Dün dündür bugün bugündür", "kadayıfın altı..." gibi, neredeyse atasözleşmiş lafların arka planı. "Ortanın göbekçileri", "kuyudan adam çıkarmak", "Cemal Aga", "Yaylacılar", "Tırt Osman", "Plan mı pilav mı?" gibi siyasî hiciv örnekleri... Popüler Siyasî Deyimler Sözlüğü, benzersiz bir derleme-açıklama çalışması. Bu çalışma siyaset edebiyatımızın "yakasını açıyor".

İLETİŞİM 329

ilpa

ISBN 975-470-510-0